ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

SENTENTIARVM LIBRI III.

EMENDATI, ET NOTIS ILLVSTRATI

Per Garsiam Loaysa.

TAVRINI, *Apud Io. Baptistam Beuilaquam*, MDXCIII.

Ex Sacrosanctæ Inquisitionis permissu.

PHILIPPO HISPANIARVM PRINCIPI.

Garsias Loaysa. S. P. D.

CIENTIAM *morum, quam* ἠθικὴν *Græci appellant, à iuuenilis ætatis ardore, & inconstantia alienam esse sapientes physici docent, verum in viris principibus alia est conditio: ijs enim virtus ante diem contingit, præsertim Christiana fide, & religione imbutis, qua appetitiones rebellantes, in adolescentiæ flore molliuntur, & humani mores, diuinis institutis, in officio retinentur. Nouerat id aptius is, qui adolescenti scripsit, iuuenilia desideria fuge, sectare vero iustitiam, fi-*

Paulus 2. ad Tim. c.2.

dem, charitatem, & pacem, cum ijs, qui inuocant dominum, de corde puro. Unde iucundissime Princeps hos libros sententiarum, à D. Isidoro, sanguine Gotto Regio orto Episcopo Spalensi conscriptos tibi in hac ætate dicandos censui, quos adhibitis M. SS. CC. emendaui, & notis obscuris locis aliquam lucem, & nouis erratis vetustatem dedi. In illis vniuersum officium Christianum leges, quo animum ad omne virtutis genus informabis; vt adolescentiam honestè, & splendidè possis agere, à libidinibus arcere, & in labore, & animi patientia literarumq; meditatione sedulò exercere, vt in prouida senecta, in amore rerum diuinarum summa cum autoritate, & expectatione conquiescas. Duæ cum sint viæ, quibus ad sapientiæ regiam tendimus vox, & lectio, in vtraque te laborare cupio. Cum enim sis ad humani imperij fastigium vocatus, principatu adepto, debes orbem tibi subditum difficili disciplina regendi, ad tranquillam viuendi rationem, seu in portum tutissimum dirigere; quod præsidio diuino fretus, consequeris, si ad præceptoris

vocem, & librorum lectionem, quod potissimùm est vsum rerum addideris, quem à sapientissimo, potentissimoque patre tuo, veluti à regendi peritissimo artifice cognosces; cui melius, quam Portio conuenit illa nobilis M. Ciceronis exclamatio. O te fœlicem, à quo rem improbam petere nemo audet, simulque addisces fortuna amplitudine, hoc vno animum mutari, vt prodesse populis, tantum possis, quantum optimo imperio velis. Vale.

INDEX CAPITVM QVÆ IN PRIMO LIBRO CONTINENTVR.

De

INDEX CAPITVM
Libri Secundi.

INDEX CAPITVM Libri Tertij.

De

SANCTI ISIDORI
Iunioris Hiſpalenſis Epiſcopi.

DILIGENTIA GARCIÆ LOAISA
Emendati, & notis Illuſtrati.

Sententiarum

LIBER PRIMVS.

Quod Deus ſummus, & incommutabilis ſit.

CAP. I.

1

VMMVM bonum Deus eſt, quia incommutabilis eſt, & corrûpi omninò non poteſt. Creatura verò bonû, ſed non ſummum eſt; quia mutabilis eſt: & dum ſit quidem bonum, non tamen eſſe poteſt & ſummum. Auguſti. lib. de fide ad Petrum c. 3. & in Enchirid. ad Laurent. cap. 12.

2 Quid eſt Dei immortalitas, niſi eius incommutabilitas? Nam & Angeli, & animę immortales ſunt, ſed immutabiles non ſunt: Ideoquè Deus ſolus dicitur immortalis, quia ſolus incommutabilis eſt. Nam anima moritur, dum Ex D. Greg. lib. Moral. 12 cap. 17.

deserente Deo de bono in malum mutatur: [1]sic & Angelus est mutatus, dum deserto Deo est lapsus.

1 *sic & Angelus dum deserente Deo est lapsus*

3 Quod materiam habet, vnde existat, mutabile est: quia de informi ad formam transit. Quod verò non habet materiam, immutabilis est, sicut Deus vtiquè est. Itaq; benè, ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incõmutabilitas, [2]inde & meritò cunctæ præponitur creaturæ.

Augusti. lib. 8. super Gen. ad liter. c. 20.

2 *unde*

4 Opus non consilium apud Deum credimus mutari: nec variari eum, quia per varia tempora diuersa præcipit; sed manens idem incommutabilis, & æternus, quid cuiq; congruum esset tempori, [3]ab ipsa æternitate in eius mansit dispositione consilij.

Ex Greg. lib 16. Mora. c. 4

3 *ab ipsa tamẽ æternitate*

5 Non vsu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem eius, atq; aliud magnitudinem ipsius debemus: sicut aliud est homo, aliud pulchritudo eius; quia desistente pulchritudine homo manet. Ac per hoc, qui ita intelligit Deũ, corporeum esse credit: dum pulchritudo, & magnitudo Dei ipse Deus sit.

D. Grego. li. 18. Moral. c. 28. & Augustin. lib. 6. de Trinit. c. 6. & lib. 5. c. 8.

6 Ideo Deus dicitur simplex, siue non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, & aliud quod in ipso est. [4]Inordinatè dici, seu conferri vitijs ea, quæ ordinata sunt in Deo, patet: vtpotè simplicitas, quæ aliquando dicitur pro stultitia, & non est in Deo. Apud Deum verò

4 *ordinatè*

summa simplicitas est. Iuxta hanc regulam, & cętera æstimanda sunt.

Quod immensus & omnipotens sit Deus.

CAP. II.

1
ON ideo cœlum, & terram implet Deus, vt contineant eum; sed vt ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus implet omnia, sed cum sit idem vnus, vbiq; tamen est totus. [1] Nec ita putandus est esse in omnibus Deus, vt vnaquęq; res pro magnitudine portionis suæ capiat eum, id est maxima maius, & minima minus; dum sit potius ipse totus in omnibus, siue omnia in ipso. Ierem. 23. [1] *Non* Augusti. lib. de fide ad Petrū.c. 3.& super Gene. ad lit. Ad Eph. c.4.

2 Omnipotentia diuinæ maiestatis cuncta potestatis suę immensitate concludit, nec euadendi potentiam eius quisquam aditum inuenire poterit, quia ille omnia circumquaq; constringit. Cuncta enim intra diuini iudicij [2] potētiam coarctantur; siue quæ continenda sunt, vt salua sint, siue quæ amputanda sunt, vt pereant. Nullatenus ergo dicimus posse effugere Deū quempiam: Qui enim eum non habet placatum, nequaquam euadet iratum. Greg. lib. Mora. 16. c. 3 Auguſ. li. de contemp. sæcul. c. 1. [2] *omnipotentiā* Augu. ad verbū li. de cōtēp. sæc. c. 1.

3 Immensitas diuinæ magnitudinis ista est, vt intelligamus eum intra omnia, sed non inclu- Ex Auguſ. ad verbū in specul.

ca. 23. Greg. lib. 2. Moral. c. 16.

1 in artum scripta

ſum; extra omnia, ſed non excluſum: Et ideò interiorem, vt omnia contineat; ideò exteriorem, vt [1] incircumſcripta magnitudinis ſuæ immenſitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior eſt, oſtenditur eſſe creator; per id vero quod interior, gubernare omnia demonſtratur. Ac ne ea, quæ creata ſunt, ſine Deo eſſent, Deus intra omnia eſt: Verum ne extra Deum eſſent, Deus exterior eſt, vt omnia cõcludantur ab eo.

Aug. de ſpecul. c. 7.

4 De cõſummatione alicuius facti dicitur perfectio: Deus autem qui non eſt factus, quomodo eſt perfectus? ſed hunc ſermonem de vſu noſtro ſumit humana inopia, ſicut & reliqua verba: quatenus id quod ineffabile eſt, vtcunq; dici poſſit: quoniam de Deo nihil digne humanus ſermo dicit.

Auguſti. lib. de cognitio. veræ vitæ. c. 29. Auguſtin. in epiſt. ad Hieron. de origine animæ.

5 Dum localis non ſit Deus, localiter tamen in ſuis ambulat Sanctis, dum de loco in locum prędicatur ab eis. Nam Deus qui nec loco mouetur, nec tempore, in ſeruis tamen ſuis & tempore, & loco mouetur, quoties ab eiſdem localiter prædicatur.

2 Cum Auguſtin. ad verbũ lib. de ſpecul. c. 12. Gregor. lib. Mor. 10. c. 7.

Ad Epheſ. cap. 3.

6 [2] Dum de Deo nec ſecundum quantitatẽ, nec ſecundum qualitatem, nec ſecũdum ſitum, nec ſecundum habitum, aut motum aliquid dignè dicatur, ineſt tamen ei quodammodo latitudo charitatis, qua nos & ab errore colligit, & continet in veritate. Ineſt ei & longitudo, qua nos longanimiter malos portat, donec emendatos

patriæ futuræ restituat. Inest ei & altitudo, per quam omnem sensum suæ scientiæ immensitate exuperat. Inest ei & profundum, quo damnandos [5]infernis [6]iuxta æquitatem disponens, prædestinat.

5 inferius
6 iusta aequitate

Quòd inuisibilis sit Deus.

CAP. III.

1 [1]CVM de Deo loquens scriptura plerunque dicit: Ecce Deus; non quasi visibilem ostendit, sed vbiq; esse præsentem significat. Per id quod dicit: Ecce Dominus; vel quod magnitudinem diuinitatis eius nullus possit sensus attingere, etiã nec angelicus: quamuis vsq; ad parilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, & ad contemplandum Deum [2]indefessa consurgat: videre tamen eius essentiam plenè non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire; secundum Apostolum, qui ait: Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, vt subaudias etiam Angelorum. Sola enim Trinitas sibi integrè nota est, & humanitas à Christo suscepta, [3]quæ tertia est in Trinitate persona.

1 Dum Gregor. 27. Moral. c.4.
2 in diuersa consurgat:
Ad Philip.4.
3 Fortè, qui, vel qua humanitas, vt pro homine sumatur. Gregor. lib. Moral. 5. c. 20. & lib. Moral. 27. c. 2.

2 Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus verò

eius,

Gregor. lib. dialog.2.c.15

eius, quod vtique æquari ei non poteſt, atque iudicia à nullo penitus ſciuntur. Dei ſecreta iudicia non poſſe ſenſu penetrari vel angelico, vel humano conſtat: & ideò quia occulta, & iuſta ſunt, tantundem venerari ea opus eſt, & timere, non diſcutere aut inquirere, ſecundum Apoſtolũ, qui ait: Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit?

1. ad Corint. c.2.

Quòd ex creaturæ pulchritudine agnoſcatur creator.

CAP. IIII.

Ex Gregor. li. Moral.26. c.8.

1 ÆPE ad incorpoream creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo [1]comparatur, vt magna conſiderentur ex paruis, & ex viſibilibus inuiſibilia æſtimentur, atque ex pulchritudine factorum effector operum agnoſcatur; non tamen parilitate conſimili, ſed ex quadam ſubdita, & creata ſpecie boni.

1 *componitur*,

2 [2]Sicut opus, vel ars in artificem retorquet laudem, ita rerum creator per creaturam ſuam laudatur; & quanto ſit excellentior, ex ipſa operis conditione monſtratur. Ex pulchritudine circumſcriptæ creaturæ pulchritudinem ſuam, quæ circumſcribi nequit, facit Deus intelligi: vt ipſis veſtigijs reuertatur homo ad Deum, qui-

2 *Sicut ars*

bus

bus auersus est; vt quia per amorem pulchritudinis creaturæ, à creatoris forma se abstulit, rursum per creaturæ decorem ad creatoris reuertatur pulchritudinem. Quibusdam gradibus intelligentiæ per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem; id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; à sensibilibus surgens ad rationabilia; à rationabilibus surgens ad creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum; irrationabilia, & insensibilia non per se, sed per nos, dum ea considerantes Deũ laudamus. Sed ideò dicuntur laudare & ipsa, quia eandem laudem earum parturit causa. Augustin. psal. 144.

3 Dixerunt antiqui quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum. Hinc est illud, quòd ex silice duro scintilla excutitur; & si ignis in saxo, vtique ibi sentitur sensus, vbi se vita non sentit.

Quòd ex vsu nostro quædam species ad Deum referantur.

CAP. V.

1 NOSTRO vsu zelare Deus dicitur, vel dolere. Horum enim motuũ apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita est præcipitanda mentis sententia, vt creda- Gregor. lib. 20. Moral. c. 23. August. lib. quæst. ad Simplic. q. 2.

1 decidere

2 iram

mus posse Deo furoris, vel mutationis [1]accedere perturbationem; sed ipsam æquitatem iustitiæ, qua reos punit, [2]iracundiã sacra lectio nominauit: quoniam quod iudicantis æquum est, furor est, & indignatio patientis. Ita ergo intelligere opus est & alias passiones, quas de affectione humana ducit scriptura ad Deum; vt & iuxta se incommutabilis sit credendus, & tamen pro causarum effectibus, vt facilius intelligatur, nostræ locutionis, & mutabilitatis genere appelletur.

3 consuluit, Ex August. in spec. c. 12.

2 Tam clementer Deus humanæ infirmitati [3]cõsuluit, vt quia eũ, sicut est, non possumus agnoscere, nostræ locutionis more se ipsum nobis insinuet. Vnde & membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, & passionum indigna dici de se voluit: quatenus ad sua, per nostra nos traheret, & dum condescendit nobis, consurgeremus ei.

Titulus hic in veteribus m ss. omittitur, sicut & sequẽtis capitis, duoq; hac capita cum superiori connectuntur.

Quod ex rerum inferiorum similitudine, & humanis motibus figuratur Deus.

Ex August. de spec. c. 22.

CAP. VI.

MVLTIS modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit: quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Plerumque

rumque de corporibus ad Deum ſumũtur qualitatum ſpecies, quæ tamen in Deo non ſunt: quia in propria natura incorporeus eſt, & incircumſcriptus, ſed pro efficientijs cauſarum in ipſo ſpecies ſcribuntur; vt quia omnia videt, dicatur oculus: & propter quod audit omnia, dicatur auris: pro eo autem quod auertitur, ambulat: pro eo quod expectat, ſtat. Sic & in cæteris horum ſimilibus ab humanis motibus trahitur ſimilitudo ad Deum, ſicut eſt obliuiſcens, & memorans. Hinc eſt, quod Propheta dicit. Iurauit Dominus exercituum per animam ſuã. non quod [1] Deus animam habeat, ſed hoc noſtro narrat affectu. Et alibi ſimili figura & vermis, & ſcarabeus intelligitur. Nec mirum ſi vilibus ſignificationibus figuretur: [2] qui vſque ad noſtrarũ paſſionum ſeu carnis contumelias deſcendiſſe cognoſcitur. Nam & Chriſtus agnus, non pro natura, ſed pro innocentia: & leo, pro fortitudine, non pro natura: & ſerpens, pro morte, & ſapientia, non pro natura ſcribitur. Nam & in Propheta plauſtri portantis fœnum ſpecies ducitur ad Deum. Et hæc omnia ideò per figuram Chriſtus, quia nihil eſt eorum ad proprietatem ſubſtantiæ eius. [3]

Greg. lib. 32. c. 6.

Ierem. 51.

1 Dominus

Pſal. 21. Habacuc. 2.

2 qui vſque ad noſtras paſſione ſua carnis contumelias

Amos 2. Gregor. lib. Moral. 32. c 5.

3 quem re uera iuxta propriã ſubſtantiã inuiſibilem eſſe, et incorporeum conſtat. Deſunt hæc in m. ſſ. licet in excuſſis legantur, vide ſcholia.

Hic titulus vt dixi deest in m.ss. omniaq́; , quæ sequuntur, cum superioribus vno ordine connectuntur.

Quod non secundum essentiam, sed secundum similitudinem species dicuntur ad Deum: neque pro substantiæ proprietate sed pro efficientijs causarum, rerum species in ipso describuntur.

CAP. VII.

Ex Augusti. in specul. c. 13 Genes. 2.

1 FALLVNTVR quidam stultorũ, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem: arbitrantes Deum esse corporeum, dum non caro, [1]idest, corpus, sed anima,[2] idest, spiritus Dei imaginem habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit: quia mentem, non carnem ad similitudinem suam creauit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, & dum non inueneris, hoc est Deus.

1 quod est 2 quod est,

2 Facies Dei in scripturis [3]sanctis, non caro, sed diuina cognitio intelligitur; ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: Ostende nobis faciem tuam; ac si dicatur: da nobis cognitionem tuam.

3 sacris, Augusti. lib. de essent. diuin. Gregor. lib. Moral. 24 cap 3. Psal 79.

3 Os Dei vnigenitus eius est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus illa, & illa lingua: [4]ita & pro verbo, os Dei ponitur:

4 ita pro Dei verbo, os ponitur.

quia

quia mos est; vt verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit, per id quod efficitur, nominatur, benè os pro verbo ponis; sicut linguam pro verbis: sicut manus pro literis.

4 Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum verò omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis præsentabitur; vt ipsam speciẽ contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur: & hoc est, quod per speculũ videri Deus dicitur. Sic & cætera. 1.Corinth.13

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.

CAP. VIII.

1
MNIA tempora præcedit diuina æternitas: nec in Deo præteritum, præsens, futurúmue aliquod [1]creditur: sed omnia præsentia in eo dicuntur, quia æternitate sua cuncta complectitur: Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum [2]ascribantur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non essent tempus, sed essent æternitas: nec mutarentur tẽpora, sed starẽt.

Ex Augusti. in dialog. ad Oros. & Gregor. li. 20. Moral. c. 13.

1 *dicitur.*

August. lib. de ciuit. Dei 11. c. 6.

2 *ascribuntur.*

2 Præsens, præteritum, & futurum nostrum

esthabere, non Dei. verbi causa dicimus pro præsenti, teneo codicem; pro præterito, tenui; pro futuro, tenebo. Vniuersitatem verò Deus tenet: & pro tenuit, & tenebit, tenet dicitur.

3 Sed nec [3]ipsorum Angelorum discessio, accessiovè est temporum. Nam duas esse in creaturis res, [4]quibus vicissitudo temporum non valet, [5]Angelis scilicet, propter quod incommutabili inhærent creatori, siue [6] materiæ illi informi, priusquam ex ea omnia ista, quæ temporaliter iam voluuntur, formarētur, nec [7]ipsi vtique valebat tempus. Tempus igitur non ad eas creaturas, quæ [8]super cœlos sunt; sed ad eas, quæ sub cœlo sunt, [9]pertinere cognoscitur. Non enim Angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub cœlo versamur, in hoc infirmo mundo.

3 ipsis Angelis
4 quarum
5 Angelos
6 materiam illam informem,
7 ipsis.
8 supra
9 pertinet, deestq; cognoscitur, in quibusdā m. ss.

De temporibus.

CAP. IX.

Ex Augusti lib. 1. super Genes. ad lit c. 5.

1 tamen mūdi

1
Vlla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est: quia dum sit ipsum tempus creatura, [1] in principio cum mundo factum esse credendum est. Ideo ergo principiū dicitur, quod ex ipso cœpit rerum vniuersarum exordium.

2 Nullum spatium corporaliter habent tem-

pora,

pora, quia ante abſcedunt penè, quam veniant. Ideoque in rebus nullus ſtatus eſt temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni, vnum tempus eſt: nec vnus annus, eſt vnum tempus: nec vnus menſis, vnum eſt tempus: nec dies, nec hora: quia dum hæc omnia particulis accedunt ſuis, & decedunt, quo modo vnum dicendum eſt, quod non ſimul eſt?

3 Vtrum ſit præteritum, futurumvè tempus, ſicut præſens, & ſi eſt, ſcire oportet qualiter, aut vbi eſt: ſed aduerte [2]cuncta & futura & præterita, & pręſentia in animo [3]potius requirenda. Auguſtin.lib. confeſſ. 11.c. 10.

2 quod cuncta

3 ſunt potius req.

4 Tria iſta præterita, præſentia, & futura in animo tantum inueniri conſtat: præterita reminiſcendo, præſentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur aduenientia, intuemur præſentia, recolimus tranſeuntia. Hæc non ita in Deo ſunt, cui ſimul omnia adſunt.

De mundo.

C A P. X.

Vndus ex rebus viſibilibus, ſed tamen inueſtigabilibus cõſtat. Homo autem ex rerum vniuerſitate compoſitus, quaſi alter in breui quodã modo creatus eſt mũdus.

2 Ratio mundi de vno conſideranda eſt homi-

ne. Nam sicut per dimensiones ætatum ad finem homo vergit: ita & mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit: quia vnde homo, atque mundus crescere videtur, inde vterque minuitur.

Augustin. de Ciuit. Dei li. 11. c. 6. & lib. 5. super Genes. c. 5.

3 Frustra dicitur per tanta retrò tempora Deo vocanti nouam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in suo æterno maneret consilio huius mundi constructio: nec tempus antę principium, sed æternitas fuit. Tempus verò à substitutione creaturæ, non creatura cœpit à tempore.

Augusti. li. 3. contra Maxim. c. 2.

4 Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequã cœlos faceret? Cur noua volũtas in Deo, vt mundum conderet, orta est? Sed noua voluntas in Deo exorta non est; quia & si in re mundus [1] non erat, in æterna tamen ratione, & consilio semper erat.

1 *iam non.*

Augusti. lib. de Gen. contra Manich. c. 2.

5 Dicunt quidam: Quid subitò voluit Deus facere mundum, quem ante non fecit? voluntatem Dei immutari arbitrantes, qui aliquando voluit, quod aliquando non voluit. Quibus respondendum est. Voluntas Dei Deus est; quia non ipse aliud est, aliud voluntas eius; sed hoc est illi velle, quod ipse est: & quod ipse est, vtique æternum, & incommutabile est. Hæc est ergo voluntas eius.

Augusti. lib. 12. confess. c. 29. & lib. 1.

6 Materies ex qua formatus est mundus, origine non tempore res à se factas præcessit, vt so-

nus

nus cantum. Prior enim eſt ſonus cantu :quia ſuauitas cantilenæ ad ſonum vocis, non ſonus pertinet ad ſuauitatem : ac per hoc vtrumque ſimul ſunt, ſed ille, ad quem pertinet cantus, prior eſt, ideſt, ſonus. ſuper Gene. ad lit. c.14.

7 Materia, ex qua cœlum, terraque formata eſt, ideo informis vocata eſt, quia nondum ex ea formata erant, quæ formari reſtabant; verum ipſa materia ex nihilo facta erat. Geneſ 1.

8 Aliud eſt aliquid fieri poſſe, aliud fieri neceſſe eſſe. Fieri neceſſe eſt, quod Deus naturis inſeruit: fieri autem poſſe eſt, quod extra curſum inditum [2] naturarum, creator, vt faceret, quando voluit, ſibi reſeruauit. 2 natura.

9 Non ex hoc ſubſtantiam habere credendæ ſunt tenebræ : quia dicit Dominus per Prophetam. Ego dominus formans lucem, & creans tenebras: ſed quia Angelica natura, quæ non eſt præuaricata, lux dicitur; illa autem quæ prçuaricata eſt, tenebrarum nomine nuncupatur. Vnde & in principio, lux à tenebris diuiditur. Sed quia & hos, & illos Deus creauit, [3] ideo dicitur: Formans lucem, & creans tenebras. Verumtamen bonos Angelos non tantum creans, ſed etiam formans; malos verò tantum creans, non formans. Hoc & de hominibus bonis, maliſque accipiendum eſt. Ex Auguſti. lib. 11. de ciuit. Dei c.9. Eſai.45. Auguſti. lib. de Gene. ad lit. c.3. 3 inde Eſai.45.

10 Poſt annumeratam cœli terræque creaturam, ideò nominatur in Geneſi Spiritus Sanctus Gen. c.10.

vt

vt quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur, quorum creator Spiritus Sanctus superferri diceretur. Quod & Apostolus indicat, dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

Ad Ephes. 3.

Ex Augusti. lib. 3. confess. c. 9.

11 Ideò superferri aquis Sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei, in quo subsistẽtes requiescimus, atque protegendo nos superfertur nobis.

August. ibid.

12 Vnaquæque natura suo põdere nititur. Ignis autem & oleum meritò superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri vniuersæ creaturæ Spiritus Sanctus probatur.

Augusti. lib. 1. super Gen. c. 55. & Eucherius. Gen. 1.

4 *Quia*

13 Dies prior factus Angeli sunt, quorum propter vnitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est vnus; & iccirco ipse repetitur semper in executione creaturæ. [4]Qui dies, hoc est natura Angelorum, quãdo creaturam ipsam contemplabatur, quodam modo vesperascebat: non autem permanendo in eius creaturæ contuitu, sed laudem eius ad Deum referens, [5]eamque melius in diuina ratione conspiciens, continuò manè fiebat. Si verò permaneret neglecto creatore in creaturæ aspectu iam non vespera, sed nox vtique fieret.

5 *eandem*

Augusti. lib. 11. de ciuit. Dei. c. 9. & li. 4. super Gen. ad lit.

14 Dum se creatura melius in Deo, quam in se ipsa nouerit, ipsa sui cognitio, quæ maior in Deo est, dies & lux dicitur. Cognitio verò sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longè inferior est, vespera

nomi-

nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat. Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, vt se plenius nosse potuisset, ad Deum sese referebat creatura, in quo se diem agnoscendo melius fieret. Genes. 1.

15 Non sic quemadmodum nos transitoriè dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit; Fiat cœlum in principio. Illud enim sempiternè in verbo vnico dictum est. Si transitoriè dictum est à Deo, fiat, erat vtique creatura aliqua vnde iam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret, fiat: nulla extitit creatura, ipsum fiat, quod dictum est, in æternitate verbi, non in vocis sono enunciatum est. Genes. 1. August. lib. 1. de Gen. ad lit. c. 2. & 9.

16 Non septies à Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret, perfectè ab illo est visa: sed dum nos singula videntes laudamus, [6] fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Proinde sicut ipse & per nos loquitur, ita videt, & laudat per nos; sed per se perenniter, ac sempiternè, videt per nos verò temporalitèr. Augusti. lib. de Gen. contra Monichę. c. 8. 6 aß. Matth. 10.

17 Attende vniuersalitèr creaturam in principio valdè bonam vocari, singularitèr verò tantum bonam: quia & membra corporis, cùm sint singula bona, maius tamen bonum faciunt, dum singula omnia valdè bonum corpus efficiunt. Ex Augusti. super Genes. 4. ad lit. c. 24.

18 Decor elementorum omnium in pulchro, &

apto consistit. sed pulchrum est, quod per se ipsum est pulchrum; vt homo ex anima, & membris omnibus constans. Aptum vero est, vt vestimentum, & victus. Ideòque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento, & victui est homo necessarius, sed ista homini. ideò autem illa apta, quia non sibi sicut homo, pulchra, aut ad se, sed ad aliud, idest, ad hominem accommodata; non sibimet necessaria. Hoc & de cæteris elementorum naturis dicendum est.

Cuncta quæ sunt, & facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic diuina scrutare opera, vt semper ea cogites immensa.

Vnde malum.

CAP. XI.

Ioan. 1.

ALVM à Diabolo non est creatum, sed inuentum, & ideò nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil: Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi, aut aliquando erat malum, vndè fieret Diabolus malus; sed quia vitio suo dum esset Angelus bonus, superbiendo [1]factus est malus: & ideò rectè dicitur ab eo inuentum malum.

1 effectus.

2 Nullam esse creaturam malam constat, quia natura omnis aut incômutabilis est, vt Deus: aut commutabilis est, vt creatura. Malum verò ideò natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cùm discedit, natura manet, & malum, quod inerat, nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse; quod nihil, quod naturale est, nocet.

Ex Augustin. lib. de natura boni.

3 Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ: quæ in tantum testatur eam esse bonam, vt illam Deus pro malo non relinquat inultam.

4 Creditur ab hæreticis mentem à Deo, vitia à Diabolo fuisse creata, vnde & ab ipsis duæ naturæ, bona, & mala putantur. sed vitia natura non sunt; & dum verè à Diabolo sint, non tamen creata sunt.

5 Quam ob causam permiserit Deus mala aboriri statim, nisi vt ex contrarijs malis bonæ naturæ decor emineret? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Græcè dicitur, quod latinè oppositum, vel contrapositum nominatur, & fit pulchra [2] locutio, quando mox contraria [3] prosperis proferuntur. Ita & in rebus permixtum est malum, vt naturæ bonum ad comparationem excelleret mali.

Augustin. in Enchir. c. 11.

2 elocutio.

3 positis forte.

6 Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando & ipsa, quæ in creaturis

Gen. 1.

videntur esse pœnalia, si bene vtantur, & bona & prospera sunt, si malè vtantur, nocent. Ita ergo [4]pensanda est creatura ex nostro vsu non bona; nam ex sua natura valdè bona.

4 perpendenda.

7 Si radas supercilium hominis, paruam rem [5]demis, sed totius corporis ingeris fœditatem: Ita & in vniuersitate creaturæ est; si extremum vermiculum natura malum dixeris, vniuersæ creaturæ iniuriam facis.

5 demes.

8 Cuncta mala per peccatum primi hominis, pro pœna sunt translata in vniuersum genus humanum: Proinde quæcunque videntur mala, partim nobis sæuiunt origine, partim culpa.

Gregor. lib. super. 4. Reg. cap. 3.

9 Mala dicunt multa in creaturis peruersi, vt ignem, quia vrit; vt ferrum, quia occidit, vt feram, quia mordet: sed commoda ipsorum non intendens homo accusat in illis, quod sibi debet potius [6]imputare: cuius pro peccato ista effecta sunt noxia, quæ illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subiecta. Nostro vitio, non sua natura nobis mala sunt ea, quæ nobis nocent. Nam lux, [7]cum sit bona, infirmis oculis noxia est: & tunc oculorum vitium, non lucis est, sic & cætera.

6 imputari.

7 dum.

Ex Gregor. lib. Moral. 6. cap. 5.

10 Cum creaturarum stimulis, & elementorum aduersitatibus homo verberatur, peccati hoc exigit pœna, vt Deo superbiens homo, ea quæ infra ipsum sunt, patiatur aduersa. Vnde & in sapientia legitur pro Deo. Pugnabit cum eo

Sapient. 5.

orbis terrarum contra insensatos. Meritò ergo peccatorum hoc actum est, vt naturalitèr prospera mutentur homini in aduersa. Vnde & Salomon dicit: Creatura exardescit in tormentum, aduersus iniustos, & leuior est ad benè faciendum his, qui in Deo confidunt. Sapient. 16.

11 Non erit caro subiecta animæ, nec vitium rationi, si animus non est subditus conditori. Tūc autem rectè subijciuntur nobis omnia, quæ sub nobis sunt; si nos subijcimur ei, à quo nobis illa subiecta sunt: Nam & quæ videntur subiecta esse ei, qui Deo subiectus non est; ille potius subijcitur eis, qui suam voluntatem subiugat amori eorum, quæ sibi esse subiecta existimat.

De Angelis.

CAP. XII.

1 NGELORVM nomen officij est, non naturæ: Nam secundum naturā spiritus nuncupantur. Quando enim de cœlis ad annunciandum hominibus mittuntur, ex ipsa annunciatione Angeli nominantur: natura enim spiritus sunt. Tuncautem Angeli vocantur, quando mittuntur. Ex Gregor. hom. 34. in Euang.

2 Natura Angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura: sed facit eos incorru- Gregor. lib. Moral. 5. ca. 29. & lib. 15. cap. 4.

1 *Claritas.* ptos [1]charitas sempiterna. Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles Angelos: Nam si natura incommutabiles essent, Diabolus non vtique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio creatoris: inde & priuatus est apostata Angelus; dum fortitudinem suam, non à Deo, sed à se voluit custodiri.

Ex D. Augu. Gen. 1. eccl. 1.

3 Ante omnem creaturam Angeli facti sunt, dum dictum est: Fiat lux: De ipsis enim dicit scriptura: Prior omnium creata est sapientia. Lux enim dicuntur participando luci æternæ. Sapientia enim dicuntur [2]ingenitæ inhærendo sapientiæ. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen sinit eos contemplatio mutari diuina.

2 *genitæ.*

3 *creationem.* Gregor. lib. Moral. 32. c. 18. Iob. 40.

4 Ante omnẽ [3]creaturā mundi creati sunt Angeli: & ante omnem creationẽ Angelorum Diabolus conditus est; sicut scriptum est: Ipse est principium viarum Dei. Vnde & ad comparationem Angelorum Archangelus appellatus est. Primus enim creatus extitit ordinis prælatione, non temporis quantitate.

Ex Gregor. ibid.

5 Primatum habuisse inter Angelos Diabolū, constat excellentia prælationis, ex qua fiducia cecidit, ita vt sine reparatione laberetur. Cuius prælationis excellentiam Propheta his verbis [4]enunciat: Cedri non fuerunt altiores illo, in paradiso Dei, abietes non adæquauerunt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi: qm̃ speciosiorem fecit eũ Deus.

4 *adnunciat.* Ezech. 31.

Distat

6 Distat conditio angelica à conditione hominis: homo enim ad Dei similitudinem conditus est; Archangelus verò, qui lapsus est, Signaculum Dei similitudinis appellatus est; testante Domino per Ezechielem: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in delitijs paradisi Dei fuisti. Quantò enim subtilior est eius natura, tantò plenius extitit ad similitudinem diuinæ [5] veritatis expressa. Ex Gregor. ibid. Ezech. 28. 5 *Sic in omnibus M.ss. antea virtutis.*

7 Prius de cœlo cecidisse Diabolum creditur, quàm homo conderetur. Nam mox vt factus est, in superbiam erupit; & præcipitatus est de cœlo. Nam iuxta veritatis testimonium ab initio mendax fuit, & in veritate non stetit; quia statim vt factus est, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, sed non stando confestim à veritate est lapsus. Augusti. 11. de Gen. ad literam. Ioan. 8. ibid. August.

8 Vno superbiæ lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, & homo cecidit, & Diabolus; sed homo reuersus ad pœnitentiam Deo se inferiorem esse [6] cognouit; Diabolus verò non solum [7] hoc contentus, quod se Deo æqualem existimans cecidit, insuper etiam superiorem Deo se [8] fecit; secundum Apostoli dictum, qui ait de Antichristo: qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur. 6 *cognoscit.* 7 *in hoc.* 8 *dicit.* 2 Thess. 2.

9 Diabolus ideo non petit veniam, quia non compungitur ad pœnitentiam: membra verò eius per hypocrisim deprecantur, quod ta-

men

men pro mala conſcientia adipiſci non merentur.

Gregor. lib. Moral. 22. cap. 5.

10 Diſcat humana miſeria, quod ea cauſa citius prouocetur Deus præſtare veniam, dum infirmo compatitur homini; quia ipſe homo traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc eſt, ex carne, qua incluſa anima detinetur.

Gregor. lib. Moral. 4. ca. 15.

11 Apoſtatæ verò Angeli ideò veniam non habent, quia carnalis fragilitas, nulla infirmitate grauati ſunt, vt peccarent. homines autem poſt peccatum idcircò reuertuntur ad veniam, [9]quia ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis: ideoq́ue pro infirma carnis conditione, reditus patet homini ad ſalutem; ſicut & [10]Pſalmiſta dicit: ipſe ſcit figmentum noſtrum. Memento Domine, quod terra ſumus. Et iterum: Memorare, inquit, quæ mea ſubſtantia.

9 *propterea q̄d.*

10 *Pſalmus.*

Pſal. 102.

Pſal. 88.

12 Poſtquam apoſtatæ Angeli ceciderunt, cæteri perſeuerantia æternæ beatitudinis ſolidati ſunt: vnde & poſt cœli creationem in principio repetitur: Fiat firmamentum, & vocatum eſt firmamentum cęlum. Nimirùm oſtendens quod poſt Angelorum ruinam, hi, qui permanſerunt, firmitatem meruerunt æternæ perſeuerantiæ, & beatitudinis, quam antea minus acceperant. Vnde oportet agnoſci, quod malorum iniquitas Sanctorũ ſeruiat [11]vtilitati; Quia vnde mali corruunt, inde boni proficiunt.

Geneſ. 1.

Ex Gregor. lib. 26. Moral. c. 24. & lib. 34. c. 7.

11 *humilitati.*

Aug. i Enchiri. lib. 3. c. 29.

13 Bonorum Angelorum numerus, qui poſt

ruinam

ruinam Angelorum malorum est diminutus, ex numero electorum hominum [12] supplebitur: qui numerus soli Deo est cognitus. [12] *cōplebitur.*

14 Inter Angelos distantia potestatum est, & pro graduum dignitate ministeria eisdem sunt distributa, alijque alijs præferuntur, tam culmine potestatis, quàm scientia virtutis: subministrant igitur alij aliorum præceptis, atque obediunt iussis. Vnde & ad Prophetam Zachariam: Angelus Angelum mittit, & quæcunq; annunciare debeat, [13] præcipit. Gregor. lib. 4. Moral. ca. 11. idē homili. 34. in Euāg. Zachar.2. [13] *præcepit.*

15 Nouem esse distinctiones, vel ordines Angelorum; sacræ scripturæ testantur, idest, Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Potestates, Cherubin, & Seraphin. Horum ordinum numerum etiam Ezechiel Propheta [14] describit, sub totidem nominibus lapidum, cum de primatu apostatę Angeli loqueretur, Omnis, inquit, lapis pretiosus operimentum tuum; sardius, topazius, & iaspis, chrysolitus, & onyx, berillus, saphirus, & carbunculus, & smaragdus. Quo numero lapidum ipsi ordines designati sunt Angelorum, quos apostata Angelus ante lapsum, quasi in vestimento ornamenti sui affixos habuit: ad quorum comparationem, dum se clariorem cunctis aspexit, confestim intumuit, & cor suum ad superbiam eleuauit. Ex Gregor. homil.34. in Euang. & li. 32. Moral. c. 18. [14] *descripsit.* Ezech.28.

16 [15] Angeli semper in Deo gaudent, non in se: [15] *Angeli boni.*

D malus

malus verò ideò est diabolus, quia non quæ Dei, sed quæ sua sunt, requisiuit. Nulla autem maior iniquitas, quàm non in Deo, sed in se velle quempiam gloriari.[16]

16 Additur in quibusdam: bona autem præter ipsũ optari.
Augustin. idem lib. 12. de ciuit. c. 1.

17 Angeli in verbo Dei cognoscunt omnia, antequã in re fiant: & quæ apud homines adhuc futura sunt, Angeli iam reuelante Deo, nouerunt: præuaricatores Angeli etiã sanctitate amissa, nõ tamen amiserunt viuacem creaturæ Angelicæ sensum: Triplici enim modo præsciẽtiæ acumine vigent;[17] scilicet, subtilitate naturæ, experiẽtia temporũ, reuelatione superiorũ potestatum.

17 idest.

18 Quoties Deus quocunque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatæ Angeli mittuntur: qui tamen diuina potestate coërcentur, ne tantum noceant, quantum cupiunt. Boni[18] autem Angeli ad ministerium salutis humanæ deputati sunt, vt curas administrent mundi, & regant[19] omnia iussu Dei, testante Apostolo: Non ne omnes, inquit, sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis.

18 tamen.

19 omnia iussa Alias animas iussu.
Hebræor. 1.

19 Angeli corpora, in quibus hominibus apparent, de superno aëre sumunt, solidamque speciem ex cœlesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestiùs demonstrentur.

Augusti. lib. 15. de ciuitat. c 23. & li. de mirab. sacræ scripturæ. lib 3. & Grego. li. 28. Moral. c. 2. Gregor. lib. Moral. 17. cap. 8.

20 Singulæ gentes præpositos Angelos habere creduntur, quod ostenditur testimonio Angeli Danieli loquentis: Ego (inquit) veni, vt[20] enun

Daniel. 10.
20 nuntiarem.

ciarem

ciarem tibi: sed princeps regni Persarum restitit mihi. Et post alia: Non est, qui me adiuuet, nisi Michael princeps [21]vester.

21 Item omnes homines Angelos habere probantur, loquente Domino in Euangelio: Amen dico vobis, quia Angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est. Vnde & Petrus in Act. Apost. cum pulsaret ianuam, dixerunt intus Apostoli: Non est Petrus, sed Angelus eius est.

22 Si Deum Angeli contuentur, & vident, cur Petrus Apostolus dixit: In quem desiderant Angeli Dei conspicere? [22]Iterum, si eum non contuentur, nec vident, quomodo iuxta sententiam Domini, Angeli eorum semper vident faciem patris qui in cœlis est? sed bene vtrumque est. Nā veraciter credimus, quòd [23]Deum & Angeli vident, & videre desiderant, & habent, & habere festinant, & amant, & amare nituntur. Si enim sic videre desiderant, vt [24]affectu desiderij non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet; necessitas ista pœnalis est: sed à beatis Angelis omnis pœna longè est, quia nunquam sine pęna & beatitudo conueniunt. Rursùm si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere solet; & scimus illos Dei visionem, quàm & desiderant, fastidire non posse: quid ergò est, nisi vt miro modo, simul vtrumque credamus, quia & desiderant, & satiantur? sed desiderant

21 *noster.*
Augus. serm. 68. ad fratres in erem. Math. 18.

Act. 12.

Ex Gregor. tota sententia li. 18. Moral. c. 28.
22 *Item.*
1. Petr. 1.

Matth. 18.

23 *Deum Angeli, & vident & videre, sicut Gregor.*

24 *Omnes &c. affectu.*

sine labore, & satiantur sine fastidio. Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterum, ne sit in satietate fastidium; satiari desiderant. Vident ergò Angeli faciem patris per satietatem; sed quia satietas ista fastidium nescit, Angeli desiderant in eo ꝓspicere semper.

Augnst. libr. 2. de Trinit.

23 Vbicunq; in scripturis sanctis, pro Deo Angelus ponitur, non pater, non Spiritus Sanctus: sed pro incarnationis dispensatione, solus filius intelligitur.

Gregor. libr 27. Moral. cap. 8.
25 *inter se.*

24 Ante dominicæ incarnationis aduentum discordia inter Angelos, & homines fuit. Veniens autem Christus pacem [25] in se, & Angelis, & hominibus fecit. Eo quippe nato clamauerunt Angeli: In terra pax hominibus bonæ voluntatis. Per incarnationẽ igitur Christi non solùm Deo reconciliatus est homo, verum etiam pax inter homines, & Angelos reformata est. Discordia igitur ante aduentum Christi hominum, & Angelorum fuisse per id maximè agnoscitur, quod salutati in veteri testamento ab hominibus Angeli despiciunt se salutari ab eis, quod in nouo testamento à Ioanne factum non solùm reuerentèr Angelus non suscipit, verum etiam ne faciat, interdicit.

Apocalyp. 19. & 22.

25 Ob hoc homo in veteri testamẽto despicitur, nec re salutatur ab Angelo, eò quod homo ad hunc modum transisset in Deum.

26 Suscipitur autem homo à Deo, & reuerentèr

ſalutatur ab Angelo. Nam & Mariam Angelus Gabriel legitur ſalutaſſe; & Ioanni Angelum ſalutanti ab eodem Angelo dicitur; Vide ne feceris, conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum. Per quod agnoſcitur, per incarnationem dominicam pacem hominibus fuiſſe, & Angelis redditam. Luc. 2. Apocal. 19.

De homine.

CAP. XIII.

1
MNIA ſub cœlo propter hominem facta ſunt, homo autem propter ſe ipſum: inde & omnia per figuram ad eius ſimilitudinē referuntur. Communia homini omnia naturalia eſſe cum omnibus rebus, quæ conſtant, & in homine omnia contineri, atque in eo omnium rerum naturam conſiſtere patet. Vniuerſitatis creaturæ homo magna quædam portio eſt: tantòque gradu eſt cæteris excellentior, quantò imagini diuinæ vicinior. Quantùm cæteris creaturis præſtet homo dignitate virtutis, ex ipſa reuerentia diſcitur creationis, dùm per omnia dixit Deus: Fiat, & facta ſunt. Creare verò hominem cum quadam æterni conſilij deliberatione [1]voluit, dicens: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.

Gregor. homil. 29. in Aſceſione Domini.

Gregor. lib. Moral. 9. cap. 36. & Augu. ſuper Gen. in lib. imperfecto.

Geneſ. 1.

Geneſ.

1 *voluerit*,

2 Qui. [a]Quia enim boni sumus naturalitèr conditi, culpæ quodam modo meritò contra naturam mali sumus effecti.

2 Sicut præsciuit Deus hominem peccaturum: ita & præsciuit qualitèr illum per suam gratiam repararet, qui suo arbitrio deperire potuisset.

3 Originaliter Adam, & Eua simul creati sunt, specialitèr verò, postea mulier de latere viri formata est. Paritèr ergò conditi sunt vterque, rationis ordine, non paritèr temporis vnitate. (Genes.)

4 Vir ad imaginẽ Dei factus est, mulier ad imaginem viri formata est: Vnde & illi lege naturæ subiecta est. (Ad Rom. 7. & ad Ephes.)

5 Item vir propter semetipsum factus est, mulier ad adiutorium viri creata est. (1. ad Corint. 11. Genes. 2.)

6 Homo propter peccatum tunc traditus est Diabolo, quando audiuit: Terra es, & in terram ibis. Tunc enim dictum est & Diabolo: Terram mãducabis. Vnde & Propheta ait serpenti: Puluis est panis eius. Serpẽs enim Diabolus est: puluis, impij: & ipsi sunt cibus Diaboli. (Gene. 2. Esai. 65.)

7 Quia praua volũtate ad ima collabimur, rectè ad benè agendũ cum labore consurgimus: quod non ita esset, si delectatio flagitium primorum hominum non persuasisset, quibus ad benè viuendum tantùm velle sufficeret; & sine difficultate statim actio obtemperaret.

8 Diuisio, & pugna vt sit in hominis animo, pęna peccati est, ex primo homine in omnes eius (Augusti. lib. 4. de ciuit. c. 15.)

filios propagata, vt qui noluit cum Deo esse vnitus, esset in se ipso diuisus: & qui imperanti Domino noluit esse subiectus, fieret sibimetipsi rebellis, atque contrarius. Vnde nec sibi poterit subiugari, si priùs Deo non fuerit subiugatus: sibiquè seruiet nolens, qui Deo noluit volens.

9 Quàm variè per diuersa humanum [3]defluxerit genus, dum se ab vna stabili semperquè manente diuinitatis soliditate subtraxit. Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi iam requiem mentis infigit. Sed dum ei non sufficit, mutata intentione ad alias atq; alias actiones transit: dumque per diuersa requiem solidam quærit, nec inuenit, in labore miser, & varietate viuit, & vacuus à requie manet. Quamuis eadem mutabilitas non sit homini concreata, sed pro merito primæ præuaricationis illi accessit; iam tamen naturalis facta, quia originaliter à primo homine, sicut & mors in omnes homines transit.

3 *defluxit.* Gregor. 26. Moral. c.36. & cap.11. & 27.

De Anima cæterisq; sensibus.

CAP. XIIII.

1 Ita corporis, anima; vita animæ, Deus: Et sicut corpus mortuũ est sine anima; ita anima mortua est sine Deo.

Ex Augusti. de spiritu & anima.

2 Anima hominis, non est homo: sed corpus,

quod

quod ex humo factum est, id tantum homo est. In habitando autem in corpore anima ex [1] ipsa participatione carnis, hominis nomen accepit: sicut Apostolus, interiorem hominem dicit animam, non carnem conditam esse ad Dei imaginem. Malè ergo à quibusdam creditur animā hominis esse corpoream, quæ per id ad Dei imaginem facta est, vt si non incommutabilis, vt Deus, esset tamen incorporea vt Deus existeret.

1 ipso participio.

2. ad Corint. 4. & ad Eph. 4. & ad Coll. 3.

3 Sicut Angeli, ita & animæ habent initium, finem verò nullum. Nam quædam in rebus temporalia sunt, quædam perpetua, quædam verò sempiterna. Temporalia sunt quibus inest ortus, & obitus. Perpetua, quibus ortus, non terminus. Sempiterna, quibus, nec ortus, nec terminus.

4 Animam non esse partem diuinæ substantiæ, vel naturæ; nec esse eam priusquam corpori misceatur, constat; sed tunc eam creari, quando & corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorū sententiæ dicunt esse animam, priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur indicijs. Nam vtrum antea fuissemus, nec ipsi nouimus, nec quis hominum dicat, habemus. Non est ergò quærendum, q̄d quærendo magis est irridendum.

5 Gentiles & hæretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid rectè sentire possunt, qui auctorem, ad cuius imaginem

facta

facta est, non nouerunt? Et ideò multa errore digna dixerunt.

6 Mutabilis est anima, non localitèr, sed temporalitèr suis affectionibus. Corpus autem & loco & tempore mutabile est: quia & těpore [2]mutatur, & loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est, ad animam mutabilitas cogitationum. Quæ varietas malæ motionis tũc menti inhæsit, quando ab æternorum contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, à quo male recessit; & iusta damnatione inconstans, per rerum raptus varietatem defluxit. Gregor. lib. 25. Moral. c. 3. & Augusti ni de veræ vitæ cognitione. cap. 5. 2 *mouetur.*

7 Multum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commixtione carnis, qua [3]detinetur inclusa. Ex eius enim parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: Corpus [4]quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena [5]habitatio sensum multa cogitantem. 3 *retinetur.* Sapient. 9. 4 *corruptibile.* 5 *inhabitatio.*

De sensibus carnis.

CAP. XV.

1 NON virtute, non sensu corporis: sed ratione mentis excellimus animalibus cæteris.

2 Pro rebus corporis vtendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Ex Augusti. lib. cõfess. 10. c. 35.

Illecti autem homines vsu corporearum rerum nihil putant [1]aliud esse, [2]præter quod carnis sensu concipiunt. Sicut præcellunt sibi corporei sensus diuersitate locorum : [3]ita sibimet virtute sentiendi præcellunt. Nam sicut præstantior est odoratus sapore, & positione loci, & sentiendi longinquitate : sic auris odoratu. Longiùs enim audimus, quàm odoramus : & sic oculi, auribus: longiùs enim videmus, quàm audimus. Animus autem & loco, & merito, his vniuersis sensibus superfertur. In arce enim capitis cõstitutus, quod illi corporaliter non attingunt, iste intellectualitèr contuetur. Ampliùs [4]excellit oculorum sensus cæteris sensibus : quãdoquidem quæ ad alios pertinent sensus [5]inde dicamus, veluti cum dicimus : Vide, quomodo sonat ; vide, quomodo sapit. &c.

1 aliter.
2 præterquam quod.
3 ita sibimet ipsis virtutes sentiendi. Nam.
4 excedit.
5 vnde.

3 Quemadmodum oculus, ita & animus cætera videt, [6]sese non intuetur. Aliarum enim rerum origines, species, & magnitudines perspicit; de se autem tanta veri ignorantia inficitur, vt in his omnibus nihil [7]incertius contempletur.

6 sed se:
7 certum.

4 Homo, qui miraris syderum altitudinem, & maris profunditatem, animi tui abyssum intra, & mirare si potes. Multa cogitantes sine sensu carnis, & sine imaginibus viuis, animo tantum cernentes intuemur, memoriaq; mentis [8]ibi eas figente, tenemus. Multa quoq; intelligimus sensu, quæ lingua explere non possumus.

Augusti. cõfess. 10. c. 8.

8 mẽte sibi eas figente.

Innoxios

5 Innoxios esse infantes opere, nō esse innoxios cogitatione, quia motum, quem gerunt mente, non dum possunt explere opere: ac per hoc in illis ætas est imbecillis, non animus. Ad nutum enim voluntatis nondum obtemperat illis fragilitas corporis; nec adeò opere nocere possunt, sicut cogitatione mouentur.

6 Ex causa vocabulum sortita est cogitatio. Cogendo enim, [9]animá reminisci quod memorię commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus, memoria est. Ipsa est enim custos rebus inuentis, ipsa cogitatis: de qua ad liquidum difficile est aliquē disputare, quia grandis eius perplexitas est, & animus ipse est.

9 *animum.*

7 Imago à sensibus corporis remota, suæ speciei similitudinem relinquit in memoria: beatitudinem autem non per imagines sicut cætera, sed sicut gaudium sine imagine reminiscimur. Dum obliuionem [10] rememoramus, non per se ipsam adest. Quod si per se ipsam adesset, vtique non obliuisceremur.

Ex Augusti. libr. 10. confess. c. 21.

10 *memoramur.*

8 Communem hominis, animaliumq́; esse memoriam, nullum autem animalibus irrationabilibus intellectum inesse, nisi homini tantùm prædito ratione. Cæteris enim in ipsa qualitate considerationis suæ, sensus carnis, non intelligentia mentis est.

De Christo.

CAP. XVI.

Ex Gregor. li. Moral. 29. c. 1.

1 FILII Dei perfecta natiuitas, nec cępit esse, nec desijt: ne praeterita sit, si desijt, & ne imperfecta sit, si adhuc fit: sed sit aeterna, sic & perfecta, quatenus in ea natiuitate aeternitas, & perfectio habeatur.

Ioann. c. 12.

2 Ex vtero virginis minor dicitur patre Christus, videlicet iuxta humanam assumptionem, non iuxta diuinitatem.

[1] omnium.

[2] omnium.

3 Christus & in forma serui seruus, & in serui [1] hominum Dominus. Christus in forma serui propter conceptionis excellentiam, Dominus est [2] hominum: quia & si suscepit carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

Ex Gregor. libro Moral. 18. c. 36. Augusti. lib. Medit. c. 16.

4 Mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est: sed in vtraque natura idem vnus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec posteà meritum vt Deus esset, accepit: sed Deus verbum manente incommutabili essentia, quae illi cùm patre, & Spiritu Sancto est coaeterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua & impassibilis pati, immortalis mori, & aeternus ante saecula temporalis posset ostendi.

Media-

5 Mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus, quamuis [3]aliud ex patre, aliud ex virgine, non tamen alius ex patrę, alius ex virgine: sed ipse æternus ex patre, ipse temporalis ex matre: ipse qui fecit, ipse qui factus est: ipse de patre sine matre, ipse de matre sine patre: ipse conditoris templum, ipse conditor templi: ipse auctor operis, ipse opus auctoris: manens vnus de vtroque, & in vtraque natura; nec naturæ copulatione confusus, nec naturæ distinctione geminatus.

Ex Gregor. vbi supra.
3 *aliud sit ex*

6 Ideò Deus in homine venit, quia per se ipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed vnde nobis [4]consuluit, inde despectionem tulit: quia infirmitatem, quam pro nobis suscepit, homo superbus despexit. Ob hoc infirma, & stulta mundi elegit, vt fortia & sapientiora, per quæ non cognoscebatur, confunderet.

Ex Gregor. 19. Mora. c. 1.
4 *consulit.*
1. ad Corint. 1.

7 Sicut cibum fortem inualidus infans caperę non potest, nisi à matre prius editus, in lactis succum vertatur, vt [5]quod in cibo non potuit vti, sugendo potetur in lacte per carnem: ita & nos, dum essemus infirmi ad conspiciendam verbi æternitatem, factum est ipsum verbum caro, vt enutriti per carnem, fortioresque effecti, cibum [6]solidum, idest, [7]verbum Domini cum patre sempiternum contemplando, vt Angeli satiemur.

5 *quo.*
6 *validum.*
7 *verum Dei;*

8 Prima Dei dona esse, quibus nos nobis reos

esse

esse ostendit. Qui dum iaceremus sub reatu culpæ, iustos nos esse credebamus. Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, & de sua morte nobis medicinam aptauit, vt nō esset ostensor tantùm vulneris, sed & sanator.

Matth. 15. 9 Primùm ad Israël venit Christus, sicut & ait: Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël. Ad populum enim Israël prius venit, sed quod non essent credituri, Propheta non tacuit dicens. Primus ad Sion dicet; adsum: & Hierusalem Euangelistam dabo; & vidi, & non erat neq; extitit quisquam qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum. Sed quia ad gentes transiuit, sequitur: Ecce seruus meus suscipiam eum, electus meus complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. (Esai. 41. / Esai. 42.)

Ex Gregor. lib Mora. 33. c. 10. 10 Quamuis ordinē nostræ liberationis nescierit diabolus, sciuit tamen quod pro saluatione hominum Christus aduenit: sed quod sua idem nos morte redimeret, ignorauit: vnde & eum occîdit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus scisset, non eum vtique peremisset.

Grego. ibid. 11 Quòd nouerit Diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Euangelij testimonio docetur; quem vt vidit, cognoscendo pertimuit, dicens: Quid nobis & tibi fili Dei? venisti ante tempus perdere nos.

12 Christus, sicut peccatum, quod pœna dignum est, non admisit; ita pœnam peccati nostri suscepit: vt per indebitam pœnam suam, debitam ablueret culpam nostram: vt per hoc amitteret Diabolus, qui reos tenebat, dum vnũ interfecit, qui nihil peccati [8]admiserat. Ideoq; quos quasi iustè tenuit, amisit: quia iniustè redemptorem nostrum occidit. Grego. lib. 3. Moral. c. 11. 8 *commiserat.*

13 Illusus est Diabolus morte Domini, quasi auis. Nam ostensa Christus suæ carnis mortalitate, quam interimendã ille appetebat, abscondit diuinitatem; vt laqueum quo eum velut auem improuidam prudenti irretiret decipula. Nam si innoxius Christus non occideretur, homo Diabolo addictus per præuaricationem non absolueretur.

14 Diabolus dum in Christo carnem humanitatis impetit, quæ patebat, quasi hamo diuinitate eius captus est, quæ latebat. Est enim in Christo hamus, diuinitas: esca autem caro: linea genealogia, quæ ex Euangelio recitatur: Tenens verò hanc lineam Deus pater est; de quo Apostolus: Caput Christi Deus. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad sũma contexens inchoat à Ioseph, & consummat in Deum, dicens: Qui fuit Heli, & perficiens lineam generis, ait: Qui fuit Dei. Ex Gregor. lib. Mora. 33. c. 10. 1. ad Corint. 11. Luc. 1.

15 [9]Ideò Dominus in inferno descendit, vt his qui ab eo non pœnaliter detinebantur, viam ape 9 *idcircò.*

riret reuertendi ad cœlos, iuxta testimonium Isaiæ dicentis: Posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, [10]cum in infernum descendens, sanctis iter ad cœlos reuertendi mostrauit.

Isai.c.51.

10 quando.

16 Sancti ex tempore resurrectionis Christi, statim vt de corpore exeunt, mòx ad cœlestem habitationem ascendunt, quod antiquis patribus non dabatur. Nam ante aduentum Saluatoris, quanquam sine pœna supplicij; tamen non in cœlo, sed in inferno Sanctorum animę tenebantur: pro quibus absoluendis Dominus in infernum descendit.

Ex Gregor. lib. Moral. 4. c.33.

17 Christus in cœlum ascēdens, discessit quidem carne, sed præsens est maiestate, secundum illud, quod ipse ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. [11]

Matth.28.

Hæc in editis sunt sed in nostris Mss. desiderantur.

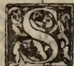
18 Sed & Christus ad dexteram patris, non vt dexteram corpoream habeat pater: sed dextera patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.

11 Vbi forsitan percunctatur quispiam quid sit quod legitur: Nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo. Quomodo promittitur hominibus cælorum ascensio. & magis dum ipse dicat: Pater volo, vt vbi sum ego, & ipsi sint mecum, si tantum ipse, solus ascendit in cælum? Sed si membra coniunxeris capiti, vnus in se, & in nobis Christus. Rectè ergò & ipse ascendit solus, quia & nos in ipso ascensuri sumus.

De Sancto Spiritu.

CAP. XVII.

1 PIRITVS Sanctus creator est, sicut pater, & verbum; testante Propheta: Spiritus Domini fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me. Ex Augusti. in episto. ad Donatū 106. Iob 33.

2 Spiritus Sanctus patris, & filij est: & inde vnū sunt pater, & filius: quia nihil habet pater, quod non habet filius. Non enim res vna, & duorum consubstantialis poterit simul ab eis procedere, & simul inesse, nisi vnū fuerit, à quibus procedit.

3 Spiritus Sancti pignus accepit Ecclesia; vt per eum in vno corpore vnum fierent credentes, per quem pater, & filius vnum essentialitèr sunt, ipso Saluatore ad Patrem dicente: Vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ioan. 17.

4 Christus non tantum à patre, sed etiam à Spiritu Sancto se missum testatur, dicente Propheta: Accedite ad me, & audite hoc; Non à principio in abscondito locutus [1]sum ex tempore, antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus misit me, & spiritus eius. Esai 48. 1 *sum vbi.*

5 Spiritus Sanctus, pro eo quod consolator sit, paraclētus nuncupatur. Nam latinè paraclēsis, consolatio dicitur. Et re vera dum dona sacramentorum distribuit, consolationē animæ præ-

bet. Credo equidem, quod magnam lætitiam sentit, qui aliquid, reuelante spiritu, [2]didicit.

2 discit.

6 Donum Sancti Spiritus in membris Ecclesiæ sigillatim diuiditur, & in singulis singula dona [3]tribuuntur. Christus autem omnem plenitudinem gratiarum habuit, de quo ita legitur: Plenus gratia, & veritate. In Christo ergò omnis plenitudo gratiarum est; Nam singulis electis, singula dona tribuuntur.

Ex Gregor. lib. 24. Mora. c. 10.

3 distribuuntur.

Ioan. 1.

7 In Spiritu Sancto omnis gratia donorum consistit. Ipse enim, prout vult, gratiarum dona largitur, alijs dans sermonem sapientiæ, alijs fidem: atque ita vnicuique virtute Spiritu Sancti diuisio gratiarum tribuitur, & in omnibus idem vnus habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quæ proferre humanus sermo non potest.

Pau. 1. ad Corinth. 12. ad Galat.

8 Ante aduentum Domini tantùm Prophetæ, [4]& pauci ex omni populo iusti, donum Sancti Spiritus merebantur: post aduentum autem Domini Spiritus Sanctus cunctis est credentibus distributus: iuxta quod per Prophetam Dominus loquitur; dicens: Et erit in nouissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Cunctis enim nunc gentibus gratia Sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, vt in populo Israël, sed in omni credentium multitudine Spiritus Sancti gratia manet.

4 & Patriarchæ,

Ioel. 2.

9 Aliquando non dignis, [5]& reprobis dona

5 sed & reprobis.

Spiritus

Spiritus Sancti conferuntur, sicut Saulo data est prophetia, & Balaam. Vnde & multi in fine dicturi sunt: Domine virtutes in tuo nomine fecimus, quibus dicturus est Dominus: Nescio vos vnde [6] estis.

Ex Gregor. lib. 7. Moral. c. 1.
1. Reg. 10.
Num. 22.
Matth. 7.
Luc. 13.
6 *sitis.*

10 Christi aduentum non tantum plebis Iudeę, sancti prophetantes expectauerunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque Sáctos viros prophetiæ donum habentes; quibus per Spiritum Sanctum Christus reuelabatur, & à quibus eius expectabatur aduentus, sicut Iob, sicut Balaâm: qui Christi vtique prædicauerunt aduentum.

11 Conuersio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat, vt fieret: & iam tunc à Sanctis Prophetis occultè per Spiritum Sanctum prædicabatur aduentus Christi, sicut dicit Propheta: Cum appropinquauerint anni cognoscêris, dum aduenerit tempus, ostenderis. Nunc verò reuelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus verò notum erat, nondum tamen manifestè dicebatur, eò quòd tempus ostensionis non esset.

De lege.

CAP. XVIII.

1 Deum.
2 eum.
Ex Cregor. lib. 30. Mora. c. 29.

1 IA per quam itur ad Christũ, lex est; per quam vadunt ad [1]eum hi, qui, vt est, intelligunt [2]eam.
2 Sanctarum scripturarum altitudo, quasi mõtes pascuæ sunt: ad quos dum quisq; iustorum conscẽdit, se pascuæ indeficientis refectionẽ inuenisse cõgaudet.
3 In scripturis sanctis, quasi in montibus excelsis, & viri perfecti habent sublimia intelligentiæ, quibus gressus contemplationis, quasi cerui erigant: & simplices quasi parua animalia inueniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipsi refugiant.

Grego. lib. 1. Moral. c. 21. & Augustin. lib. 1. super Genes. ad literam c. vltimo.

4 Scriptura sacra infirmis, & sensu paruulis, secundum historiam humilis videtur in verbis: cum excellentioribus autem viris altiùs incedit, dum eis sua mysteria pandit: ac per hoc vtrisque manet communis, & paruulis, & perfectis.

Grego. lib. 1. super Ezech. homil. 6. & lib. 31. Mora. c. 12.
3 *sensus enim capacitate.*
4 *dominicus.*

5 Scriptura sacra pro vniuscuiusquè lectoris intelligentia variatur, sicut manna, quod populo veteri pro singulorum delectatione variũ dabat saporem. [3]Iuxta sensuum capacitatem singulis sermo [4]Domini congruit. Et dum sit pro vnius cuiusque intellectu diuersus, in se tamen permanet vnus.

6 Ideo in libris sanctis quædam obscura, quædam aperta reperiuntur; vt intellectus lectoris, & studium augeatur. Nam si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent. Rursus si cuncta clausa existerent, confestim diffidentiam gignerent. Ne ergo de obscuris desperatio fiat, ea quæ manifesta sunt, satiant, & ne de intellectis fastidium existat, ea quæ clausa sunt, desiderium excitant. Nam pleraque quanto magis latent, tanto magis [5]desiderium præbent. Grego. lib. 1. Moral. c. 21.

[5] exercitium.

7 In scripturis sanctis sæpe ea, quæ futura sunt, quasi facta narrantur, sicut est illud: Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Sed cur futura quasi præterita scribuntur; nisi quia ea, quæ adhuc facienda sunt in opere, iam facta sunt in diuina prædestinatione? Nobis igitur temporaliter accidunt, quæ à conditore [6]omnibus sine tẽpore prouidentur. Ex Gregor. Moral. li. 34. c. 7. Psal 68.

[6] omnium.

8 Propterea [7]Propheta rerum futurarum gesta præsentibus miscet rebus; vt ita credantur illa futura, quemadmodum ista cernuntur esse completa. More enim suo per præsentia, de futuris loquitur: sicut in persona Ierusalem de Ecclesia: Et sicut in persona Effraim de hæreticis.

[7] prophetia.

9 Pro factis diuinis plerumque & dicta ponuntur; idcirco, quia non operatione manuum Deus, sed dicendi imperio operatur; sicut scriptum est: Dixit, & facta sunt: mandauit, & creata sunt. Psal. 32.

10 Quod in scripturis sacris vna bis repetitur

ſententia, aut confirmationis cauſa eſt, aut myſterij: ſicut lex, & gratia: ſicut initium, & perfectio: ſicut bonum, & melius.

11 Lex diuina tribus diſtinguitur partibus, hiſtoria, præceptis, & [8]prophetia. Hiſtoria eſt in his, quæ geſta ſunt. Præcepta, in his, quæ iuſſa ſunt. Prophetia in his, quæ futura pronunciata ſunt.

8 prophetis.

12 Lex diuina triplici ſentienda eſt modo. Primò, vt hiſtoricè: Secundò, vt tropologicè: Tertiò, vt myſticè intelligatur. Hiſtoricè namque iuxta literam: tropologicè, iuxta moralem [9]ſententiam: myſticè, iuxta ſpiritalem intelligentiam. Ergò ſic hiſtoricè oportet fidem tenere, vt eam & moralitèr debeamus interpretari, & ſpiritalitèr intelligere.

9 ſcientiam.

13 [10]Tria, & ſeptem præcepta ſunt; ſed tria ad amorem Dei pertinent, ſeptem ad homines. Illa tria, quæ [11]ad amorem Dei pertinent, in vna tabula ſcripta fuerunt, reliqua ſeptem in ſecunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primũ eſt: Diliges Dominum Deum tuum. In ſecunda: Honora patrem tuum, & matrem. Hinc eſt, quod Saluator ſcribæ interroganti, quod præceptum eſt primum in lege? ait: Audi Iſraël; Dominus Deus tuus Deus vnus eſt, hoc primum eſt. Secundum verò ſimile eſt huic; Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum. Vnum namque præceptum de prima tabula dixit, quod ad Dei

10 decem præcepta ſunt. Ex Auguſti. lib. de decem chordis. c. 5.

11 ad Deum.

Matth. 28.

pertinet

pertinet amorem; alterum verò de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.

De Ecclesia & hæresibus.

CAP. XIX.

1 GEMINA est Ecclesiæ pulchritudo: vna, quam hic benè viuendo consequitur: altera, per quã illic ex retributione glorificabitur. Ex D. Greg. Moral. lib. 9. c. 9.

2 Ecclesiæ propter Christum geminæ tribulationes existunt: idest, siue quas à paganis pertulit in martyribus: siue quas ab hæreticis perfert in diuersis concertationibus. Vtrasque autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo. Gregor. ibid.

3 Sancta Ecclesia catholica, sicut malè viuentes in se patientèr tolerat: ita malè credentes à se repellit.

4 Sancta Ecclesia contra gentilium, atque hæreticorum [1]pertinaciam summoperè sapiẽtiam, & patientiam opponere studet: sed exercetur eius sapientia, cùm tentatur verbis: exercetur patientia, cum tentatur gladijs. Nunc enim persecutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus lacessitur. Apud Greg. lib. 18. Mora. c. 1. & 19. c. 8. [1] pervicaciam.

5 Causa prauitatis hæreticæ, doctrinis est pro- Ex Greg. li. 7. epist. ad Anastas.

pagata Ecclesia; nam antea simplici tantum fide vigebat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide: & per acumina hæresum Ecclesiæ magistri creuerunt. Nam tunc clariùs manifestatur veritatis assertio, quando patuerit quælibet dissensio.

6 Sancta Ecclesia ideò dicitur Catholica, pro eo quod vniuersalitèr per omnem sit mundum diffusa. Nam hæreticorum Ecclesiæ in partibus mundi coarctâtur: hæc verò in toto orbe diffusa expanditur: Paulo attestante Apostolo: Gratias (inquit) ago Deo meo, pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Hæreses autem in aliquo angulo [2]mundi, aut in vna [3]prouincia inueniuntur versari. Ecclesia verò catholica, sicut per totum mundum extenditur; ita & omnium [4]gentilium societate construitur.

Ad Rom. 1.

2 mundi sunt.

3 gente.

4 gentium.

7 Qui sunt hæretici, nisi qui relicta Dei Ecclesia priuatas elegerunt societates? de quibus Dominus dicit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

Ierem. 12.

8 Causa hæresis ob quam rem fit? ad exercitationem fidei. Via verò per quam fit, obscuritas est diuinarum scripturarum, in qua caligantes hæretici aliud, quàm se res habeat, intelligunt: nec esse possunt, [5]quia id ipsum quod existunt,

5 quia id ipsũ quod existunt hæreses iam non sunt, malè om. sentiendo essentiam nõ acquirunt.

hæreſes iam non ſunt. Malè enim ſentiendum
eſſe iam deſierunt; ad nihilum enim tendunt.
9 Hæretici ingenti ſtudio mendacia ſua diſcũt,
& labore vehementi, ne in vnitatem Eccleſiæ ve-
niant, decertant: de quibus per Prophetam con-
gruè dicitur: Docuerunt linguam ſuam loqui — Ierem. 9.
mendacium, & vt iniquè agerent, laborauerunt.
10 Dũ viciſſim hæretici mutuò ſe lacerant, quan-
do alterutrum [6] ſe in proprias ſectas inducũt: — [6] ſeſe.
ſic tamen inuicèm ſeſe collidunt, vt contra Ec-
cleſiá pari erroris ſpiritu decertent. Et qui [7] inui- — [7] abinuicem.
cem diuiſi ſunt, in aduerſitate Eccleſiæ ſimul
exiſtunt [8] vniti; eiſque, qui, pro eo quòd tantùm — [8] vni.
valeant hæreſes, videntur habere veritatem, hoc
reſpondendum eſt: Non ideò ſaluti præponen-
di ſunt morbi, quia plerumquè ita generalitèr
mundum occupant, vt parum ſaluti [9] loci re- — [9] locum.
linquant.

De hæreticis.

CAP. XX.

1 NON poſſe hæreticos habere veniam, — Ex D. Greg. lib. 35. Mora. c. 5.
niſi per Eccleſiam catholicam con-
ſtat: ſicut & amici Iob non per ſe pla-
care [1] Deum potuerunt, niſi pro eis — [1] ſibi Deum.
Iob ſacrificium obtuliſſet.
2 Opera bona, quæ hæretici faciunt, & iuſtitia — Auguſtin. de fide ad Petrum.

illorũ, nihil eis prodest, testante Domino per Esaiam: Quia mei oblitus es, ecce ego annunciabo iustitiam tuam, & opera tua non proderũt tibi.

Esai.c.57.

3 Hæretici, quamuis legẽ, & Prophetas adimpleant, ex eo tamen quod Catholici non sunt, non est Deus in eorum conuentibus, ipso Domino [2] testante: Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istũ. Eijce eos à facie mea, & egrediantur. Per Moysem quippe, & Samuelem, legem accipe, & Prophetas: quos quamuis hæretici opere implere [3] contendant, propter erroris tamen impietatem a vultu Dei proijciuntur, & à iustorum cætibus separantur.

2 *attestante.* Ierem. 15.

3 *contendunt.*

4 Paganus & hæreticus ille, [4] quia nunquam fuit cum Dei populo: iste, quia recessit à Dei populo. Vterque recedentes à Christo ad Diaboli pertinent corpus.

4 *qui*

5 Qui ab idolatria ad iudaismum, vel hæresim transeunt, iuxta Prophetam, de malo ad malum egressi sunt, & Dominum non cognouerunt: quia de infidelitatis errore in errorem alium transierunt.

Cyprian. de vnitate Eccl. August. li. 18. de ciuit. Dei. c. 5. Ierem. 9.

6 Cuius doctrinam quisque sequitur, huius & filius nuncupatur; sicut & per Prophetã: Amorræum patrem & Gethæam matrem esse Israël Dominus dicit, non vtique nascendo, sed imitando. Sic & in meliorem partem filij Dei nuncupantur, qui præcepta Dei custodiunt. Vnde &

Ezech. 16.

Paul. ad Ro. 8.

nos,

nos, non natura, sed adoptione clamamus [5] dicentes: Pater noster, qui es in cœlis. *5 Dei.*

7 Non solum tantùm natiuitate, sed etiam imitatione filios posse alicuius vocari. Nam Iudæi secundum carnem filij Abrahæ, secundùm vero [6] conuersationem filij Diaboli nuncupantur: ac per hoc illi sunt semen Abrahæ, qui eius imitãtur fidem, non qui ex eius generati sunt carne. Matth.3. Ioan.8. Actor.13. *6 cõuersionem.*

8 [7] De errore auctoris trahitur à quibusdam & nomen, & culpa: vt ipsius vocabulo censeatur, cuius & errorem insequitur, sicut Ecclesiæ [8] Pergami in Apocalypsi dicitur: Habes tenentes doctrinam Balaam, & Iezabel. Doctrinam igitur Balaam dicitur habere, propter imitationem nõ propter præsentiam corporalem. *7 de erroris auctore.* Isidorus lib. etym. 8. c. 5. *8 Perga. & Thyatira in Apocal. Habes illic, &c.* Apocal.2.

De gentilibus.

C A P. XXI.

1 PHILOSOPHI gentium, non sicut oportet, Deum quærentes, in Angelos [1] inciderunt præuaricatores: factusque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam. Gregor. lib. Moral. 25. c. 12. *1 ceciderunt.*

2 Multum mundi Philosophi prædicantur in dimensione temporum, cursuque syderum, ac discussione elementorum; & tamen hoc non nisi

à Deo habuerunt. Volando enim [2]supernè, vt aues aërem; & [3]mergentes in profundũ, vt pisces mare; & vt pecora gradientes, terram descripserunt: verum tamen tota mẽte auctorem eorum intelligere noluerunt.

[2] superbè.

[3] immergẽtes, dimergentes.

3 Quare non possunt animalia bruta interrogare? quia nesciunt ratiocinare. Ideò non dissimiles gentiles homines animalibus extiterunt; qui talia non considerantes, & ipsa amplius diligentes vsque ad eorum cultum euanuerunt.

Ad Rom. 1. euanuerũt in cogitationibus.

4 Via Christus est: si quis in ea non graditur, nõ est quo modo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi vtique Deum cognouerunt; sed quia displicuit illis humilitas Christi, in inuio transierunt, & non in via. Ideoque euanescentes gloriam Dei in mendacium mutauerunt: & rectitudinem viæ relinquentes, in anfractibus inciderunt [4]errorum.

Psal. 6. Ro. 1.

[4] erroris.

5 Primùm vnicuique est scire; quid appetat: secundum vero est, vt id quod appetit, apprehendat: Imperfecta quippe sapientia est, quò tendas scire: & nescire iter, per quod expediat, ire. Quid enim prodest, si quis famis tempore vbertatis regionem videat; & viam per quam ad illam pergat, ignorat? ecce patriam quisque quęrit, sed qui viam perdidit, errando graditur, non proficiendo quantòque plus ambulat, tantò magis ab eo, quod quærit elongatur.

6 Qui viam regiam, hoc est, Christum deserit;

& si videat veritatem, à longè videt: quia nisi per viam, non est, quomodo ad eam appropinquet. Quod si gradiens per desertum, leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in Diaboli faucibus hæserit.

De differentia testamentorum.

CAP. XXII.

1
VIDAM hæretici ideò non recipiunt vetus testamentum, pro eo quòd aliud in tēpore prisco, aliud agatur in nouo. Non intelligentes quod Deus quid cuique cōgruerit tempori [1]incognita quadam distributione concesserit: sicut in lege imperat nuptias; in Euangelio virginitatem commendat: in lege oculum pro oculo auferre; in Euangelio alteram prębere percutienti maxillam. Sed illa pro tempore fragili populo, ista verò perfecto; vtrique tamen pro tempore suaquęque conuenientia commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis prædicandus est: quia manens incommutabilis, quid cuique (vt diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

Augusti. lib. confes. 3. c. 7. & quinto sermone de aduentu.

1 magna.

Deuter. 25. Matth. 19. Deuter. 19.

Matth. 5.

2 Sub veteri testamento minoris culpæ erant

peccata; quia in eo non ipsa veritas, sed vmbra veritatis aderat. Nam in testamento nouo præceptis altioribus veritate manifesta facta quædã, quæ in illo populo vmbræ veritatis deseruierant, deserenda nobis præcipiuntur. Illic enim fornicatio, & retributio iniuriæ permissa sunt, nec nocebant; in testamento autem nouo graui animaduersione damnantur, si admittantur.

De symbolo, & oratione.

CAP. XXIII.

1 FIDEI symbolũ, & dominica oratio pro tota lege paruulis Ecclesiȩ ad cœlorum regna sufficit capessenda. Omnis enim latitudo scripturarum in eâdem oratione dominica, & symboli breuitate concluditur. Vnde & Propheta Esaias dicit: Abbreuiationem audiui à Domino Deo exercituum, super vniuersam terram: Attendite, & audite eloquium meum. Sed hæc abbreuiatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: Omnem legem, & Prophetas in duobus præceptis dilectionis Dei, & proximi pendere: aut propter ipsam orationem dominicam, vel symboli breuitatem, in quibus (vt prędictum est) omnem [1]scripturæ coarctari cernimus latitudinem.

Esai.c.10.

1 *scripturarum*

De

De baptismo & communione.

CAP. XXIIII.

1 OLAM Ecclesiam catholicam habere baptismũ ad salutem Zacharias Propheta testat: In die (inquit) illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus in Ierusalem, in ablutionem peccatoris, & menstruatæ. Domus quippe Dauid, & Ierusalem Christi Ecclesia est, in qua manat fons in ablutionem peccatorum. Hæretici autem id solum imaginaria ostentatione faciunt, ideoque illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicij testimonium datur. Zachar.c.13.

2 Pro solo reatu originali luunt in inferno nupèr nati infantuli pœnas, si renouati per lauacrũ nõ fuerint. Proinde Adæ causa nuper natus infans, si non regeneratur, damnatur, quia [1]originis noxietate perimitur. 1 originali.

3 Cùr paruuli peccato originali carentes per baptismum, & nec dum proprium habentes delictum, à bestijs, pœnisque cæteris laniantur. Hæc igitur causa est. Baptismus enim à pœna æterna, non à præsentis vitæ supplicio liberat. Quòd si a pœna præsenti homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptismi præmium, non illud æternum. Ergò soluto reatu

peccati, manet tamen quædam temporalis pœna; vt illa vita feruentius requiratur, quæ erit à pœnis omnibus aliena.

4 Nullus negat fidelium etiam post baptismũ, quo peccata delentur, quotidie quandiu in isto sæculo sumus, ad Deum nos debere conuerti. Quod quamuis sine intermissione sit quotidiè agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

De consecr. D.4. c. qui in maternis.

5 Qui in maternis vteris sunt, ideo cum matre baptizari non possunt; quia qui natus adhuc secundum Adam nõ est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit, quem generatio non præcessit.

6 Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ viuunt, sed fidem, quam verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: Multiplicati sunt super numerum, vt subaudias in regno prædestinatorum.

Psalm 39. ibi Gregor.

De consecr. D.2 cap Qui scelerate.

7 Qui scelerate viuunt in Ecclesia, & communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari: discant nihil ad emendarionem proficere sibi, dicente Propheta: Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas? & Apostolus: Probet, inquit, se ipsum homo & sic de pane illo edat, & de calice bibat.

Ierem. 11.

1. Corint. 11.

De septem regulis.

CAP. XXV.

1 EPTEM esse, inter [1]cætera, regulas locutionum sanctarum scripturarum quidam sapientes dixerunt. [1] *cæteras.*

2 Prima regula est de Domino, & eius corpore; quæ de vno, aut ad vnum loquitur: atque in vna persona, modò caput, modò corpus ostendit; sicut Esaias ait: Induit me vestimento salutari quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. In vna enim persona duplici vocabulo nominata caput, idest, sponsum & Ecclesiam, idest, sponsam manifestauit. Proinde notandum in scripturis, quando specialitèr caput describitur, quando & caput, & corpus: aut quando ex vtroque transeat ad vtrumque, aut ab altero ad alterum: sicque quid capiti, [2]vel corpori conueniat, prudens lector intelligat. *Esai.61.* [2] *quid.*

3 Secunda regula est de Domini corpore vero, & permixto. Nam videntur quædam vni convenire personæ, quod tamen non est vnius, vt est illud: Puer meus es tu Israël, ecce deleui, vt nubem, iniquitates tuas, & sicut nebulam peccata tua: conuertere ad me, & redimam te. Hoc ad vnum non congruit. Nam altera pars est, cui *Osee.11.*

peccata deleuit, cum dicit: Puer meus es tu. Et altera, cui dixit: Conuertere ad me, & redimam te. Qui si conuertantur, eorum peccata delentur. Per hanc enim regulam, sic ad omnes loquitur scriptura, vt & boni redarguantur cum malis, & mali laudentur [3] cum bonis. Sed quid ad quem pertineat, qui prudentèr legerit, discet.

3 pro.

4 Tertia regula est de litera, & spiritu, id est, de lege, & gratia lege, per quam præcepta facienda admonemur; gratia, per quam, vt operemur, iuuamur. Vel quòd lex non tantùm historicè, sed etiam spiritalitèr sentienda sit. Namque & historicè oportet fidem tenere, & spiritalitèr legem intelligere.

5 Quarta regula est de specie, & genere, per quam pars pro toto, & totum pro parte accipitur: veluti si vni [4] populo, vel ciuitati loquatur Deus, & tamen intelligatur omnem contingere mundum, sicut in psalmis: Et adorabunt, inquit, eum filiæ Tyri in muneribus filiæ Tyri, filiæ gentium, ab specie ad genus: per Tyrum enim vicinam tunc huic terræ, vbi prophetia erat, significabat omnes gentes credituras Christo: vnde & benè sequitur: Vultum tuum deprecabũtur omnes diuites terræ. Sic & per Esaiã Prophetam dum aduersus Assyrium dominus comminatur dicens: Vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum: Et erit Babylon illa gloriosa, & regnis

4 genti.

Psal.44.

Esai.14.

Idem.13.

inclyta

inclyta, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram. Nam licet aduersus vnam ciuitatem Babylonem, per Esaiam Dominus comminetur, tamen dum contra eam loquitur, transit ad genus de specie, & conuertit generalitèr contra totum mundum sermonem. Certè si non diceret aduersus vniuersum orbem, non adderet infrà generalitèr: Et disperdam omnem terram, & visitabo super orbem mala, &c. quæ sequuntur ad internecionem mundi pertinentia: vnde & adiecit: Hoc est consilium, quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus eius extensa super omnes gentes. Item, dum sub persona Babyloniæ arguit vniuersum mundum dicens: Disperdam omnem terram, & visitabo super orbis mala, & cætera, quæ sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia: rursus ad eandem quasi de genere ad speciem reuertitur, dicens quæ eidem ciuitati specialitèr contingerent: Ecce ego suscitabo super eos Medos. Nam regnante Balthasar, à Medis est obtenta Babylonia. Sic & onus Aegypti ex persona eiusdem, totum vult intelligere mundum, dicendo: Et cocurrere faciam Aegyptios aduersus Aegyptios, regnū aduersus regnū: cùm Aegyptus non multa regna, sed vnū habuisse describitur regnū. ibid. ibid. Esai. 19.

6 Quinta regula est de temporibus, per quam aut pars maior temporis per partem minorem: aut pars minor temporis per partem maiorem

inducitur; sicut est de triduo dominicæ sepulturæ: dum nec tribus plenis diebus, ac noctibus iacuerit in sepulcro: sed tamen à parte totum triduum accipitur. A toto pars, vt est illud: Et erunt dies vitæ hominis anni centum viginti: dũ tantum centum vsque ad diluuium inueniantur, ex quo hæc à Domino statuta sunt. Vel sicut illud; quod quadringentis annis prædixerat Deus, filios Israël in Aegypto seruituros, & sic inde egressuros: qui tamen dominante Ioseph, Aegypto dominati sunt, nec statim post quadringentos annos egressi sunt, vt fuerat repromissum; sed quadringentis triginta peractis ab Aegypto recesserunt, & ad hanc temporum regulam pertinent illa, ʃquæ dum adhuc futura sunt, quasi iam gesta narrantur, vt est illud: Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea; & diuiserunt sibi vestimenta mea, & his similia; in quibus futura, tanquam iam facta sint, ita dicuntur. Sed cur quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur? Quia quæ nobis adhuc futura sunt, apud Dei æternitatem iam facta sunt. Quapropter quando aliquid faciendum esse pronunciatur, secundum nos dicitur: quando verò quæ futura sunt, iam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem accipienda sunt: apud quem iam omnia facta sunt, quæ futura sunt.

ʃ in quib. quæ adhuc facienda erant, iam facta numerãtur.
Psal. 21.

7 Sexta regula est de recapitulatione. Recapi-

tulatio enim eſt, dum ſcriptura reddit ad illud, cuius narratio iam tranſierat: ſicut cum filios filiorum Noë ſcriptura commemoraſſet, dixit illos fuiſſe in linguis, & gentibus ſuis: & tamen poſtea, quaſi hoc etiam in ordine temporum ſequeretur, Et erat, inquit, omnis terra labium vnum, & vox vna omnibus erat. Quomodo ergo ſecundum ſuas linguas erant, ſi vna lingua erat omnibus: niſi quia ad illud, quod iam tranſierat, recapitulando eſt reuerſa narratio. Recapitulatio enim eſt, dum rerum præteritarum cauſæ futuris miſcentur geſtis, ſicut & in Geneſi, dùm ſexto die hominem dicit factum fuiſſe, denuò recapitulat formatũ dicens: Formauit Deus hominem ad imaginem ſuam: Nec non & vbi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit ſeptimo die requieuiſſe, recapitulando ſubiungit: Iſtę generationes cœli, & terræ, quando creatæ ſunt, in die quo creauit Deus cœlum, & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur ſuper terram. Nondum enim pluerat Dominus Deus ſuper terram, & homo non erat, qui operaretur terram: ſed fons aſcendebat de terra irrigans vniuerſam ſuperficiem terræ. Hæc omnia recapitulando in ſerie narrationis rebus futuris nectuntur; cum intrà ſex dies etiam hæc patrata videantur.

Geneſ. 10.

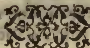
Hæc quamuis in excuſis legantur, tamen in omnibus M. ſſ. noſtris deerãt.

Gen. 2.

8 Septima regula eſt de Diabolo, & eius corpore; quia ſæpe dicuntur ipſius capitis, quæ ſuo

magis

magis conueniunt corpori: sæpè verò eius videntur dicta membroru, & non nisi capiti congruunt.(Sicut in Esaia, vbi dum contra Babyloniam, hoc est contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus; rursus ad caput, idest ad
Esai.14. Diabolum, oraculi sententiam deriuat dicens: Quo modo cecidisti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris?) Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, vt est illud in Euangelio de zizanijs
Matth. 13. tritico admixtis, dicente Domino: Inimicus homo hoc fecit, hominem ipsum Diabolum vocans, & ex nomine corporis caput designans. Item ex nomine capitis significatur corpus, sicut
Ioan.6. in Euangelio dicitur: Duodecim vos elegi, sed vnus ex vobis Diabolus est, Iudam vtique indicans, quia Diaboli corpus fuit. Apostata quippe Angelus omnium caput est iniquorum, & huius capitis corpus sunt omnes iniqui: Sicque cum membris suis vnus est, vt sæpè, quod corpori eius dicitur, ad eum potius referatur: rursùm quod illi, ad membra iterùm ipsius deriuetur.

De Martyrio.

CAP. XXVI.

1 Ei seruus aduersitate [1] vlla non frangitur, sed se pro veritatis defensione vltrò certamini offert, nec vnquam pro veritate diffidit. [1 nulla.]

2 Sæpe ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam præcedunt: & qui sunt ordine postremi, fiunt nonnunquam in certamine primi.

3 Vir sanctus vltrò se in [2] agone pro certamine non debet offerre iustitiæ: sed tamen, [3] si agonis fructum videt vberrimum, non debet declinare laboris periculum. Quod si maior est labor, quàm animarum lucrum, declinandus est labor, quem minimum comitatur augmentum. Vtrumque enim fecit Apostolus, qui & periculis se vltrò dedit, vbi maximum animarum lucrum vidit; & sapienter se periculo abstulit, in quo potiorem laborem, quam lucrum esse [4] perspexit. Vltrò se Paulus [5] ad Ephesum periculis obtulit, quia potius periculo lucrum vidit. Damasci autem ideo periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum. [2 pro agone certaminis debet offerre. Vide scholia. 3 agonis fructũ videns. 4 prospexit. 5 apud. Actor. 11. 2. Corint. 11.]

4 Disce quomodo se ad martyrium offerat

quisque vltrò, vel quomodo iuxta sententiam
Ioan.vltimo Dei cingatur ab altero, & quò non vult ipse ducatur, nisi quod & propter gloriam futuram de certamine iustus gaudet, & propter passionis violentiam refugit subire, quod dolet.

5 Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrij de vsu bellandi, in quo exercitatus quisquè in prælio, & per audaciam certamen aggreditur, & per timorem cunctatione mouetur.

6 Item accipe exemplum martyrij, de reparatione humani corporis ad salutem; dum quisq; & de spe reparationis gaudet, & de incisionibus malorum ceu amarissimis poculis mœret.

De Sanctorum miraculis.

CAP. XXVII.

Ex Gregor. homil.29.

1 ETsi si Apostolis virtus data est signorum, propter fidem gentium nuatiendam; Ecclesiæ tamen data est virtus operum, propter eãdem fidem ornandam. Et tamen in ipsis Apostolis plus erat mirabilis virtus operum, quàm virtus signorum. Ita & nunc in Ecclesia plus est bene viuere, quàm signa facere.

2 Quod nunc Ecclesia non ea miracula faciat, quæ sub Apostolis faciebat, ea causa est;

quia

quia tunc oportebat mundum [1]miraculis credere, nunc verò iam credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideò tunc signa fiebant exterius, vt interius fides [2]roboraretur.

1 per miracula.

2 corroboraretur.

3 Iam fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam vt laudetur, quærit. Scriptum est enim: linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. Ecce signum non est fidelibus necessarium, qui iam crediderunt, sed infidelibus, vt conuertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publij de infirmitate febrium virtutibus curat: infirmantem verò Timotheum fidelem, non oratione sed medicinaliter reparat; vt noueris miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

Ex Gregor. li. 27. Moral. c. 14.

1. Corint. 14.

Actor. 28.

4 Antequam Antichristus appareat, virtutes ab Ecclesia, & signa cessabunt; quatenùs eam quasi abiectiorem persequatur audaciùs. Ob hanc vtilitatem cessabunt sub Antichristo ab Ecclesia miracula, & virtutes; vt per hoc Sanctorum clareat patiētia, & reproborum, qui scandalizabuntur, leuitas ostendatur, & persequentium audacia ferocior efficiatur.

Ex Gregor. li. 34. Moral. c. 2.

De Antichristo, & eius signis.

CAP. XXVIII.

1 Omnis qui secundum Christianæ professionis [1]normam aut non viuit, aut alitèr docet. Antichristus est.

[1] formam.

2 Plerique autem Antichristi tempora non visuri sunt, & tamen in membris Antichristi inueniendi sunt.

3 Antequàm veniat Antichristus, multa eius membra præcesserunt, & prauæ actionis merito caput proprium præuenerunt, secundum [2]Apostolum, qui iam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reueletur.

2. ad Thess. 2. [2] Apostoli sententiam. alias MSS. Apostoli testimonium.

4 Magnitudo signorum fiet sub Antichristo, vt electi, si fieri potest, in errorem mittantur. Sed si electi, quomodo sunt in errorē mittendi? Ergo ibūt in errorem titubationis ad modicum, præ multitudine prodigiorum, non tamen deijciendi sunt à stabilitate sua terrorum impulsu, atque signorum. Vnde & ideò ponitur, si fieri potest: quia electi non perire possunt, sed citò resipiscentes cordis errorem religione coërcebunt: scientes prædictum à Domino esse, vt dùm hoc fecerint aduersarij, non conturbentur Sancti.

Ex Gregor. libr. 33. Moral. c. 27. Matth. 24.

5 Tàm mira facturus est prodigia, & signa, dū

veneriт

venerit Antichristus, vt etiam electis quoddam cordis gignatur scrupulum; quòd tamen citò exsuperet in illis ratio: per quam scient in deceptionem reproborum, & electorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim & persecutores sustinebunt: & facientes prodigia. Proinde & durius bellum sustinebunt: quia non solum contra persequentes, sed etiam [3]miraculis coruscantes dimicaturi sunt. *3 cōtra mirac.*

6 Grauiùs sub Antichristi temporibus, contra Ecclesiam desæuiet synagoga, quàm in ipso aduentu Saluatoris Christianos est persecuta.

7 [4]Dum in Martyres Diabolus iam exercuerit crudelitatem magnam etiam ligatus, crudelior erit tamen [5]Antichristi temporibus, quando etiam erit soluendus. [6]Nam si tanta ligatus facere potuit, quanta solutus faciet? *4 cum.* *5 sub Antich.* *6 Nam si tanta ligatus quāta solutus faciet.*

8 Quantò propinquius finem mundi Diabolus videt, tantò crudeliùs persecutiones exercet: vt quia se continuò damnandum conspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehennæ ignibus addicatur. Ex Gregor. libr. Moral. 34.c.10.

9 Quanto [7]breuiùs tempus videt sibi restare Diabolus, vt damnetur: tantò in magna persecutionis ira mouetur, diuina iustitia permittente: vt glorificentur [8]electi, sordidentur iniqui, & vt Diabolo durior crescat damnationis sentētia. *7 breue.* *8 insti.*

De Resurrectione.

CAP. XXIX.

Ex Gregor. li 4.Moral.c. 22.& 23.

1 INCHOATIO pacis Sanctorũ est in hac vita, non perfectio. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorpta carnis infirmitate cõualuerint.

Ad Ephes. 4. Augusti.libr. 22.de ciuit.c. 14.& 15.

2 Resurrectio mortuorum, vt Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est: in ætate, scilicet, iuuentutis, quæ profectu non indiget, & absque inclinatione defectus in perfectione ex vtraq; parte & plena est, & robusta.

Rom.8.

1.Corint.15.

3 Quamuis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocantur, tamen ex eo quod hanc seruitutem corruptionis patiuntur adhuc iugo seruitutis addicti, sunt accepturi plenam Dei filiorum libertatem, dum corruptibile hoc induerit incorruptionem.

1.Corint.13.

4 Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem præsentabitur: vt ipsam speciem contempletur, quã nunc per speculum videre conatur.

Matth. 25.

5 In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, & reproborum, qui ad sinistram ituri sunt; Ecclesiam Dei compleri dicitur:

in fine autem sæculi sicut zizania à frumento disiungi. Matth. 13.

De iudicio.

CAP. XXX.

1
IVDICII diem nouit Christus, sed in Euangelio dicere, [1]& scire discipulos noluit, Nam dum dicit idem Dominus per Prophetam: Dies vltionis in corde meo, [2]indicat se non nescire, sed nolle indicare.

1 fe. Esai. 63. *2 indicauit.*

2 De domo Dñi, sicut scriptum est, incipit iudicium, quando electi, idest domus Dei, hîc per flagella iudicantur: Impij verò illic ad damnationem iudicandi sunt. Vnde & sequitur: Si autem primum à nobis, quis finis eorum, qui non crediderunt? 1. Petr. 4.

3 Ad districti examen iudicis, nec iustitia iusti secura est, nisi pietate diuina: vt & ipsa iustitia, qua quisque iustus est, Deo iustificante iustificetur. Alioquin apud Deum, & ipsa peccatum est. Inde est quod ait Iob: Innocentem, & impium ipse consumit: Consumitur quippè à Deo [3]innocens, quando ipsa innocentia liquidius requisita, & diuinæ innocentiæ comparata nihil efficitur, nisi [4]& ibi misericordiæ pietate homo iustificetur. Consumitur itē à Deo impius, quando

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 11. & 12.

3 innoxius.

4 per diuina misericordia pietatē homo, &c.

examinis

examinis diuini subtilitate requiritur, eiusquè detecta impietas iudicata damnatur.

5 innoxius.

4 Consumitur [5]innocens, & impius simul fine carnis, non pœna damnationis.

Eccles. 2.

5 Doctus paritèr, & indoctus moriuntur; sed morte carnis, non pœna damnationis. Omnia autem pergunt ad vnum locum, dum morte corporali in terram & iustus, & impius reuertũtur. Retributio autem dissimilis, sicuti per eundem Salomonem dicitur: Quid plus habet sapiens à stulto, nisi quod illùc pergit, vbi vita est? Ergo omnes in terram paritèr redeunt: Nam vbi vita est, non pariter pergunt.

Eccles. 6.

Prouer. 11.

Gregor. libr. 2. in primum Reg. c. 3.

6 Gemina punitur sententia impius, dum aut hìc pro suis meritis, mentis cæcitate percutitur, ne veritatem videat, aut dum in fine damnabitur, vt debitas pœnas exoluat.

7 Geminum est diuinum iudicium: vnum, quo & hìc iudicantur homines, & in futuro: alterum, quo propterea hìc iudicantur, ne illic [6]damnentur. Ideoque quibusdam ad purgationem temporalis proficit pœna; quibusdam verò hìc inchoat damnatio, [7]vt illic perfecta speratur perditio.

6 iudicentur.

7 &.

8 In iudicio reprobi humanitatẽ Christi, in qua [8]iudicatus est, videbunt, vt doleant; diuinitatem verò eius non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim diuinitas eius ostenditur, vtique ad gaudium demonstratur.

8 iudicatorus.

Pro

9 Pro diuerſitate conſcientiarum, & mitis apparebit in iudicio Chriſtus electis; & terribilis reprobis. Nam qualem quiſquè conſcientiam tulerit, [9]talem & iudicem habebit: vt manente in ſua tranquillitate Chriſto, illis ſolis terribilis appareat, quos conſcientia in malis accuſat.

Ex Gregor. li. 25. Moral. c. 5. & 6.

[9] *tale & indicium.*

10 Duæ ſunt differentiæ, vel ordines hominum, in iudicio, hoc eſt, electorum, & reproborum; qui tamen diuiduntur in quatuor. Perfectorum ordo vnus eſt, qui cum Domino iudicat, & alius, qui iudicatur: vtriquè tamèn cum Chriſto regnabunt. Similitèr ordo reproborum partitur in duobus, dum hi, qui intra Eccleſiam ſunt mali, iudicandi ſunt, & damnandi: qui verò extra Eccleſiam inueniendi ſunt, non ſunt iudicandi, ſed tantùm damnandi.

Ex Gregor. li. 26. Moral. c. 24. & Magiſtr. in 4. D. 97.

11 Primus igitur ordo eorum, qui iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini [10]bonorum, de quo ſunt, qui iudicantur, & regnant. Secundus ordo eorum, qui non iudicantur, & pereunt, opponitur illi ordini [11]perfectorum, in quo ſunt hi, qui non iudicantur, & regnant: Tertius ordo eorum qui iudicantur, & regnant, illi ordini eſt contrarius, de quo ſunt qui iudicantur, & pereunt. Quartus ordo eorum qui non iudicantur, & regnant, opponitur illi contrario ordini, in quo illi ſunt, qui non iudicantur, & pereunt.

[10] *iuſtorum.*

[11] *iuſtorum.*

De gehenna.

CAP. XXXI.

1 DVPLEX damnatorum pœna est, in gæhenna, quorum & mentem vrit tristitia, & corpus flamma [1] iuxta vicissitudinem: vt qui mente tractauerunt, quod perficerent corpore, simul & animo puniantur, & corpore.

[1] iusta vicissitudine.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 39.

2 Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere, & ad aliquid non habere: hoc est, habere lumen ad damnationem, vt videant impij vnde doleāt; & non habere ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Gregor. ibid.

3 Apta fit comparatio de camino trium puerorum, ad exemplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, & arsit ad comburenda ligamina vinculorum: ita ignis gehennæ, & lucebit miseris ad augmentum pœnarum, vt videant, vnde doleant; & non lucebit ad consolationem, ne videant, vnde gaudeant.

Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 38.

4 Inter huius vitæ, & futuræ infelicitatis miseriam, multa discretio est. Illic enim & miseria est propter cruciationem dolorum, & tenebræ propter lucis auersionem: quorum vnum in hac vita, idest, miseria est, aliud non est, in inferno autem vtrunque est.

De pœnis impiorum:

CAP. XXXII.

1 SICVT fasciculi lignorum ad combustionem, de similibus colliganrur, ita in iudicij die similis culpæ rei suis similibus iungentur: vt ex æquo pœna constringat quasi in fasciculum, quos actio similis fecit in malum.

2 Sicut vnusquisque sanctus in futuro iudicio pro quãtitate vittutũ glorificabitur: ita & vnusquisque impius, pro quantitate facinorum condemnabitur; nec deerit in supplicio futuro damnationis ordo, sed iuxta qualitatem criminum, Propheta [1]affirmante, discretio erit pœnarum.

3 De charorum quoquè suorum supplicijs additur etiam pœna defunctis: sicut apud inferos, diuitis sermo prædicat euangelicus; sicut pro augendo Iudæ supplicio, dicit etiam Psalmista: Commotione moueantur filij eius, & mendicẽt.

4 Impij ex hoc durius in iudicio puniendi sunt, mentis dolore, ex quo visuri sunt iustos gloriæ beatitudinem meruisse.

5 Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus, quando sub aspectu omnium bonorum Angelorum, & hominum cum eis, qui de parte eius erunt, in ignem æternum mittendus est.

Ex Gregor. libr. 9. Moral. c. 39.

Matth. 13.

Ex Gregor. ibid.

Esai. 28. iudicium, & iustitiã in mẽsura.

[1] *vnus M. s. testante: tibi Domine misericordia, quia reddes singulis, secundum opera sua. Alius M. s. Qui reddet vnicuique secundum opera sua. Reliqui vt excussus.*

Ex Gregor. lib 9. Moral. c. 19.

Luc. 16.

Psal. 108.

Ex Gregor. li. 34. Moral. c.7.

6 Dum sublatus fuerit Diabolus, vt damnetur, multi electi qui in corpore sunt inueniendi, Domino ad iudicium veniente, metu concutiendi sunt; videntes tali sententia impium esse punitum: quo terrore purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc peccati remanserit, metu ipso, quo Diabolum damnari conspiciunt, purgabuntur. Hinc est, quod ait Iob: Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli, & [2]territi purgabuntur.

Iob.41. 2 exterriti.

7 Multos posse perire ex eis in die iudicij, qui nunc electi esse videntur, & sancti: [3]dicente Propheta: Vocabit Dominus iudicium ad ignem, & deuorabit abyssum multam, & comedet partem domus. Pars quippe domus deuorabitur, quia illos etiã infernus absorbebit, q̃ nũc se esse in præceptis cœlestibus gloriantur; de quibus Dominus dicit: Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus; in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, nescio qui estis.

3 docente. Amos.7.

Matth.7.

De

De gloria Sanctorum.

CAP. XXXIII.

1 NON faciet in futurum cor miserũ iustorum [1]ex compassione damnatorum condolendi affectio, vbi tantum erit Sanctorũ de Dei contemplatione gaudium, vt tristitiæ nullus tribuatur introitus. Ex Gregor. homil. 40. est apud Magist. in 4. Distinc. 50. [1] de.

2 Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior; ita & Sanctorum requies comparata damnationi malorum gloriosior erit.

3 Sic iustitia iniustitiæ, sic virtus vitio. [2]Crescit ergo sanctorum gloria, dum debita damnantur impij pœna. [2] ergò sanctorum crescet.

4 Post resurrectionem Sanctis in carne promissa est cœlorum ascensio; dicente ad Patrem Christo: Volo, vt vbi ego sum, & ipsi sint mecum. Ioan. 17. Si enim membra capitis sumus, & vnus in se, & in nobis est Christus, vtiquè vbi ipse ascendit, & nos ascensuri sumus.

NOTÆ
ET EMENDATIONES
In librum primum
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

1 SVMMVM *bonum.*] Hinc ortum habuit, vt hic liber de ſummo bono à quibuſdam appelletur; à prima voce titulum libro imponentibus, more Hebræorum: cum tamen à B. Iſidoro inſcriptus ſit ſententiarum liber, vt auctor eſt Braulio Cæſarauguſtanus Antiſtes, cōſentiētibus etiam omnibus cc. M. ſſ. & Gratiano, Iuone Carnotenſi, alijſquè decretorum collectoribus. In concilio etiam Toletano 8. ſic ſcriptum eſt: Noſtri ſæculi Doctor egregius, Eccleſiæ Catholicæ nouiſſimum decus; præcedētibus ætate poſtremus, doctrinæ comparatione non infimus: atquè quod maius eſt, iam ſæculorum finitorum doctiſſimus, cum reuerentia nominandus ISIDORVS, in libro ſententiarum ſecundo. Quo

in loco Petrus Crabbe & Iouerius pro sæculorum finitorum, legunt in sæculorum fine. Sententia autem Isidori, quæ illic citatur, est lib. 2. c. 31. de iuramento, & habetur apud Gratianum 22. q. 4. c. Non est obseruandum.

Quid est Dei immortalitas.] Ex D. Gregorio, quem in his sententijs potissimè sequitur Isidorus, cū propter insitam admirabilē in eo Sanctissimo viro morum doctrinā (quæ in eius scriptis præter cæteras quàmplurimas maximasque virtutes mirè elucet) tum propter amorem ex mutua familiaritate fratris Leandri, & Gregorij conceptum, vt ex lib. 1. Epist. Greg. indict. 9. epistola ad Leandrum liquidò constat. Inde eius scripta velut augustissima colit, ac veneratur. Gregorius itaque lib. Moral. 12. c. 17. Quid enim, inquit, mutabilitas, nisi mors quædam est. &c. Totius sententiæ explicationem vide apud Augustinum lib. 3. contra Maximum. c. 12.

Nam & Angeli & animæ.] Omnes M. ss. cc. coniunctionem posteriorem reijciunt: Nam Angeli animæ, sed retinenda vt in editis. Locus est apud Gregorium lib. Moral. 25. c. 4. Idem Augustin. lib. de essentia diuinitatis, c. primo.

Nam anima moritur.] Augustinus lib. de duabus animabus c. 8. mortem animæ auersionem esse a Deo dicit. & lib. 4. de trinitate. c. 3. sicut anima Deo deficiente. &c.

3 *Quod materiam habet.*] Omnis variatio, &

permutatio rerum à materia ortum habet, eo quod materia habet concretam priuationem: ex priuatione autem nascitur appetitus; & ex appetitu impulsus ad aliam formam, vt Aristoteles docuit lib. 1. Physic. Deus verò alienus est ab omni materia, vt docet Thomas Aquinas lib. 1. contra gentes. c. 16. & 17. doctissimè.

Itaque benè.] Augustinus lib. 5. de Trinitate. c. 1. probat, quod aliqua sint, quæ propriè prædicentur de Deo, vt est illud: Ego sum, qui sum; &, quod sit immortalis.

4 *Opus non consilium.*] Ex Gregorio libr. Moral. 16. c. 4. Idem Augustinus in speculo. c. 4. Et hoc est, quod etiam elegantèr asserit idem Augustinus lib. 1. de ciuitate Dei. c. 13. Nouit quiescens agere, & agens quiescere, & potest ad opus nouum, non nouum, sed sempiternum adhibere consilium. D. Ambros. lib. 3. offic. c. 10. probat Deum frequentèr mutare sententiam; reprehendens iuramentum Herodis, & impium Iephte facinus. Est de hac re longa disputatio in concilio Toletano. 8.

8 *Ideo Deus dicitur simplex.*] Est apud Magistrum sententiarum lib. 1. Dist. 8. ex Gregorio lib. 16. Moral. c. 20. & Augustinus lib. de essentia diuinitatis.

Inordinatè dici.] Hieronymus in libello de his, quæ Deo in scripturis attribuuntur. Et Isidorus ipse fusè explicat hanc sententiam lib. 7.

etymol.

etymol.c.1. de Deo: Quem locum sumpsit ex Gregorio lib.32.Moral.c. 6. dùm interpretatur illud Iob: Commouisti me aduersus eum, ibi enim inquirit; an sit in Deo commotio.

Simplicitas quæ aliquando dicitur pro stultitia.] Gregorius epist. 78. ad Mauritium Augustum, simplicitatis vocabulo inquit, me fratrem appellat. Et simplex sumitur pro non malo, non versuto. Matth. 10. Estote prudentes, sicut serpentes, & simplices, sicut columbæ. Et prouer. 10. benedicta omnis anima simplex. Et: qui simpliciter ambulat, in fiducia ambulat.

CAP. II.

1 ON *ideò.*] Interpretatur locus Ieremię 25. Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Quem locum sic ferè ad verbum explicat Augustinus in speculo.c.21. Gregor.homil.8.super Ezechielem. Et Chrysostomus in homil.de Sancto, & adorando spiritu. tom. 3.

Nec particulatim.] Phrasis est Augustini in speculo.c.2.& 3. Vide Hilar.2.de Trinitate.

4 *Sed hunc sermonem.*] Augustinus super Ioannem tractatu 13. eleganter hoc dixit: Omnia, inquit, possunt dici de Deo, & nihil dignè dicitur de Deo: sed nihil latius hac inopia, quæ congruum nomen non inuenit.

5 *In suis ambulat Sanctis.*] Augustinus epistola 28. ad Hieronymum de origine animæ; ostendit, quo pacto Deus in suis ambulet Sanctis.

6 *Quodam modo latitudo.*] Locus Pauli ad Ephes. c.3. Augustinus in speculo vt dixi, & in epistola ad Paulinum, epistola 112. c. 13. & Gregor. lib. Moral. 10. c. 7. sicut Isidorus interpretatur.

Infernis.] Omnes M.ss. cc. legunt: inferiùs. Rectè, sic enim est hæc sententia apud Augustinum lib. de speculo. Et Gregor. 10. Moral. c. 7. Ex quibus locis, velut è fontibus Isidorus eam hausit.

C A P. III.

1 CVM *de Deo.*] Ex Gregorio lib. 27. Moral. c. 4. vbi exponit illud: Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.

Secundum Apostolum.] Locus est Pauli ad Philippenses 4. Augustinus in Enchirid. ad Laurent, c. 63. Pax Dei, inquit, quæ præcellit omnem intellectum; vt in eo quod dicit omnem, nec ipse intellectus Sanctorum Angelorum esse possit exemptus, sed Dei solius.

Et ideo quia occulta, & iusta sunt.] Gregorius lib. 32. Moral. c. 5. vnde locus Isidori desumptus. Superna, inquit, sententia, & si non est cognita, non tamen credatur iniusta; sed eo saltem iustum credatur omne, quod patitur, quo nimirum constat, quod DEO auctore patitur.

CAP. IIII.

2 SICVT *opus vel ars.*] Omnes cc.M.ſſ.legunt: ſicut ars, in artifice. Quam lectionem probo. ſimilis eſt ſententia in Auguſtino lib. 2. de libero arbitrio. c. 7.

Irrationabilia & inſenſibilia non per ſe.] Ex Auguſtino pſal. 148. ipſa quidem per ſe (loquitur de irrationabilibus) voce ſua, & corde ſuo non laudant Deum, ſed ab intelligentibus conſiderantur; per ipſa laudatur DEVS.

3 *Dixerunt antiqui, quod nihil tam hebes ſit, quod non ſenſum habeat in Deum.*] Antiquos Philoſophos vocat, qui de Dei natura variè ſcripſerunt, & ſenſerunt; vt Cicero in libris de natura Deorũ docuit, & inter alia, eſſe Deum animum per omnes mundi partes vndiquè diffuſum, & omnem naturam commeantem, à quo cuncta, quæ naſcuntur: animalia vitam, & ſpiritum capiant, quam ſententiam Virgilius mirè expreſſit.

Principio cælum, ac terras, camposq́; liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Vide Saluianum lib. 1. de Prouidentia.

CAP. V.

1 NOSTRO *vsu zelare Deus dicitur.*] De nominibus, quæ Deo attribuuntur, D. Hieronymus librum ſcripſit, & D. Auguſtinus quem de eſſentia diuinitatis appellauit; à quibus Iſidorus hîc frequentèr ſententias accipit.

Perturbatio nulla eſt.] Auguſt. lib. 1. contra aduerſarium legis, & Prophet. c. 20. Ira Dei non habet perturbati animi ardorem. Et pſal. 78. Ira & zelus, non ſunt perturbationes Dei.

Iracundiam ſacra lectio nominauit.] Duo cc. M.ſſ. Iram ſacra lectio nominauit. vnus M. ſ. cōſentit cum excuſſo. Iram, & iracundiam promiſcuè in diuinis literis inuenio Deo attribui. De ira, Iob 9. Deus, cuius iræ nemo reſiſtere poteſt. Et pſal. 2. loquetur ad eos in ira ſua. Paulus: reuelabitur ira Dei. Et: Theſaurizas tibi iram in die iræ: Et alia. De iracundia, apud Iſaiam c. 1. & 30. me ad iracundiam prouocaſtis. Et Ierem. 4. Et Apocalyp. 15. plenus iracundiæ Dei.

CAP. VI.

1 TRAHIT *quem re vera iuxtà.*] Locum mutilum in excuſſis, ex fide omniū M.ſſ. reſtitui, & ex Auguſtino lib. de ſpeculo c. 12. ex quo tota ſententia Iſidori deſumpta eſt. Multis ſiquidem modis,

inquit,

inquit, ad significandum te hominibus, de rebus inferioribus ad te species ducis; quem re vera, iuxta propriam naturam, inuisibilem constat esse, & in totum incomprehensibilem & incircumscriptum.

Pro eo autem, quod auertitur, ambulat.] Augustinus dupliciter explicat significationem huius vocis in Deo, lib. de essentia diuinitatis: ambulare dicitur Deus, inquit, non de loco ad locum transeundo, quod impiū est, ita credere; sed deambulatio eius est in cordibus Sāctorū delectari. sicut scriptū est: & inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero illorū Deus: vel certè ambulare Dei est in Sanctis prædicatoribus suis de loco in locum transire. Hæc Augustinus. Huius posterioris acceptionis Isidorus meminit supra c. 2. sententia quinta. Dùm localis, inquit, non sit Deus, localitèr tamen in suis ambulat sanctis, dum de loco ad locum prædicatur ab eis. Alitèr verò deambulare Dei interpretatur ab Augustino sermone 3. de verbis Apostoli, super illud: Spiritu ambulate, & desideria carnis, ne perfeceritis: deambulat, inquit, in nobis præsentia maiestatis, si latitudinem inuenerit charitatis.

Propheta dicit.] Locus est apud Hieronymum ibidem. c. 51. Iurauit Dominus exercituum per animam suam. Iurare Dei, Augustino auctore, promissionis est firmamentum. Sic super illud psal. 109. Iurauit Dominus. & sermone 17.

de aduentu Domini in carne. & lib. de ciuitate Dei. 16.c. 32.

Vermis & scarabæus.] Vermis dicitur psal. 21. Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Et Oseæ 5. Ego quasi tinea Ephràim, & quasi putredo domui Iacob. Et Iob 25. Homo putredo, & filius hominis vermis. Exponuntur hæc ab Augustino, super Ioan. Tom. 2. vermis significatur abiectus, & contempus, & sine specie, & decore. Esai. 33. & psal. 108. & non homo, idest, non vir fortis, & robustus, quã emphasim Chaldęus paraphrastes expressit: Ego autem sum vermis, & debilis, & non fortis, portans vituperationes hominum.

Scarabæus.] Gregor. lib. 30. Moral. c. 29. sic inquit, exponens illud Iob: 39. Quis dimisit, onagrum liberum? Nec indignum quis iudicet, per tale animal Dominum posse figurari, dum constat omnibus, quia per significationẽ quandam in scriptura sacra, & vermis, & Scarabæus ponuntur. Sicut scriptum est: Ego autem sum vermis, & non homo. Et sicut apud septuaginta interpretes dicitur: Scarabæus de ligno clamabit. Hæc Gregorius. Est autem locus, quem innuit apud Abacuc c. 2. Lapis de pariete clamabit: pro quo septuaginta posuerunt. καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται ταῦτα. Idest, Scarabæus de ligno loquetur ea. Symmachus alitèr: iunctura ædificij lignea, loquetur ea. Vide Diuum Hieronymum.

Nam

Nam & Christus agnus.] De diuinis nominibus prolixa, & varia est disputatio. Nam alia essentialitèr dicuntur de Deo, vt sunt affirmatiua, quæ perfectionem significant; alia de Deo Patre, alia de Filio, alia de Spiritu Sancto per appropriationem; alia similitudine sumpta ex passionibus, & perturbationibus creaturarum: alia verò per figuram qualia sunt, agnus, leo, vermis. De his omnibus Dionysius Areopagita primus occultè & laconicè disseruit; postea Hieronymus, & Augustinus: vltimo Thomas Aquinas via, & ratione animum informauit. Neoterici aliqui non indoctè in eodem argumento versantur; quamuis dum à Thoma recedunt, nec sibi, nec aliјs sunt adiumento.

Serpens pro morte, & sapientia, non pro natura.] Pessima distinctione locus erat corruptus in aliquibus excusis. Frequens autem est in diuinis literis mortem, & sapientiam serpentem appellari. Augustin. lib. 3. de Trinitate c. 10. per serpentem enim intelligitur mors, quæ facta est à serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante.

Quem re vera iuxta propriam substantiam inuisibilem esse, & incorporeum constat. Hæc verba in nullo C. M. S. extant, tamen retinenda, censui, propter sententiæ veritatem, & authoritatem excusi codicis.

CAP. VII.

1 FALLVNTVR *quidam stultorum.*] Ex Augustino in speculo. c. 13. falluntur, inquit, Anthropomorphitarum hæresis sectatores, qui dum legunt hominem ad imaginem, &c. Idem Gregorius lib. Moral. 32. c. 6. Cassianus de origine huius hæresis differit collat. 10. Niceph. lib. 11. c. 14. & Cyrillus ad Episcopum Calosirium.

2 *Facies.*] Locus est apud Hieronymum & Augustinum in lib. de essentia diuinitatis, & Gregor. lib. Moral. 24. c. 3. & adducit illud Genes. 32. Et postquam Iacob cum Angelo loquutus est, ait: Vidi Dominum facie ad faciem: ac si dicat: Cognoui Dominum, quia me cognoscere ipse dignatus est.

In oratione.] Vt nunc in orationibus ecclesiasticis præponuntur hi versus. ℣. Ostende nobis faciem tuam. ℟. Et salutare tuum da nobis. ex psalmo 79. Et Augustin. lib. de essentia diuinitatis: Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus, hoc est, inquit, da nobis cognitionem tuam.

3 *Quo is, qui efficit, per id, quod efficitur, nominatur.*] Huius figuræ vsum agnoscit Augustinus lib. 3. de Trinitate c. 10. explicans locum illum

Ioannis 3. Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto. &c. Sic, inquit, per serpentem intelligitur mors, quæ facta est in paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante. Et rursus eodem libro, cap. 11. sic exponit locum illum Genes. 22. Nunc cognoui, quia timeas Deum.

Ita & pro verbo os Dei ponitur.] cc. M. ss. sic legunt: ita & pro Dei verbo, os ponitur; lingua pro verbis. lege: pro verbo, consentientibus omnibus M. ss.

4 *Per speculum agnoscitur.*] Interpretatur locum Pauli, 1. ad Corint. 13. Videmus nunc per speculum in ænigmate. vt Augustinus vltimo de Trinitate c. 8. & 9. Gregorius vestigia Dei, quibus ad speciem supernam tendimus, multipliciter interpretatur. lib. Moral. 10. c. 6.

CAP. VIII.

3 SED *nec ipsorum Angelorum.*] Ex Augustino lib. 12. confess. c. 12. Duo reperio, inquit, quæ fecistis. &c. vbi interpretatur locum Genes. 1. In principio creauit Deus cælum, & terram: Et per cœlum intelligit naturam intellectiuam; per terram, primam materiam informem. Terra enim erat inanis, & vacua. Est quippe materia prima auctore Aristotile. 1. Physicorum, ab omni expoliata, & denudata forma, ac specie.

CAP. IX.

1 IN DEO *ergo principium dicitur.*] Genesis primo dicitur: In principio creauit Deus cœlum, & terram. Ex multis huius loci interpretationibus, quæ à Basilio, Hilario, Hieronymo, & Ambrosio traduntur, illā amplectitur, vt in principio significet in exordio temporis formatum cœlum, & terram fuisse.

Nullum spatium.] Ex Augustino lib. 11. confess. c. 12. & sequentibus; vbi dissoluit hanc quæstionem, quod præteritum, & futurum, & præsens non est spatium in rebus, sed cognoscuntur in animo, qui expectat futurum, attendit præsens, præteritorum meminit. Philosophi mirè se torquent in intelligentia illius sententię Aristotelis 4. physicorum: Tempus nō est sine anima. Vide Gregorium lib. Moral. 4. c. 2.

3 *Vtrum sit pteteritum.*] Ex Augustino lib. 11. confess. c. 20. Sunt enim hæc in anima tria quærenda.

Sed aduerte cuncta.] Sed aduerte quod cuncta habent cc. M. ss.

In animo potius.] In animo sunt potius. est in cc. M. ss.

Tria ista preterita.] Ex Augustino in eodem loco.

CAP. X.

1 CREATVS *est mundus*.] Vnde à Paulo appellatur creatura mundi, ad Rom. 1. Inuisibilia Dei à creatura mũdi, eo quod sua natura cõplectatur omnia. Quamuis hunc locum alitèr interpretatur Hieronymus, & Theophyl. à creatura mundi, inquiunt, idest à creatione & constitutione, id enim etiam significat vox Græca κτίσεως; sed primæ expositioni fauet illud: quod continet omnia, scientiam habet vocis. & Gregorius lib. Moral. 6. c. 7. dum de homine interpretatur Marci locum c. 6. Prædicate Euangelium omni creaturæ, idest homini, qui commune aliquid habet cum omnibus creaturis; esse, augeri, sentiendo viuere, & intelligere.

Dies prior factus, Angeli sunt.] Quærit B. Athanasius in quæstion. ad Antiochum principem quæstione prima: vnde facti sunt Angeli. Creatos verò Angelos ante mundi constitutionem censêre multi ex antiquis patribus, Dionysius Areopagita lib. de cœlesti hierarchia cap. 10. & D. Maximus in prima centuria Theolog. & constitut. Apostolorum. Clemens lib. 8. & Gregorius Nazian. in sermone de natali Christi, & in secundo de Pascha, & Damascenus lib. 2. Or-

thodoxæ fidei, & Epiphanius aduersus hæreses, disputans contra hæresim Pauli Samosateni, & in synodica epistola Sophronij Patriarchæ Hierosolymitani missa ad Honorium principem. Quę epistola recitata fuit in sexta synodo, actione vndecima. Versat quæstionem hanc Augustinus lib. 1. super Genesim ad literam c. 2. & concludit rem esse secretissimam & humanis coniecturis impenetrabilem. Atque hi omnes in eo consentiunt, quod affirment Angelos creatos ante mundi formationem.

Quodam modo vesperascebat.] Hæc ex Augustino. Nam vt auctor est D. Thomas in p. q. 58. artic. 6. hoc quod dicitur de cognitione matutina, & vespertina Angelorum, introductum est ab Augustino lib. 4. super Genesim c. 22. & lib. 5. c. 4. & lib. 11. de Ciuitate Dei c. 9. Qua de re subtiliter & doctissime disseruit Ioannes Picus Mirandula in Heptaplo. D. Thomas sic explicat sententiam Augustini, vt hic Isidorus: sicut in die consueto, inquit, mane est principium diei, vesperè autem terminus; ita cognitio ipsius primordialis esse, rerum, dicitur cognitio matutina. Et hæc est, secundum quod res sunt in verbo. Cognitio autem ipsius esse rei creatæ, secundum quod in propria natura consistit, dicitur cognitio vespertina.

Non sic.] Legebatur antea: Nam sic. verùm malè, consentientibus omnibus vv. cc. & sequenti

ſententia, & ex Auguſtino lib. 1. ſuper Geneſim ad literam c. 2. & 9. vbi de hac re accuratè agit.

Si tranſitoriè.] Pro quo D. Auguſtinus dicit, vtrum temporalitèr an in verbi æternitate. lib. 1. ſuper geneſim ad literam. c. 2. & 9.

CAP. XI.

MALVM *non fecit.*] In codice Gotth. ſecunda ſententia eſt. Creditur ab hæreticis mẽtem à Deo, vitia à Diabolo fuiſſe creata; vnde ab ipſis duæ naturæ, bona & mala putantur. Sed vitium natura non eſt, & dum verè à Diabolo ſit, non tamen creatum eſt; non quia alicubi, aut aliquando. Verum hæc ſententia eſt, quarta infra. Auguſtinus Tract. 2. expoſitionis in Ioannem interpretatur illud: Sine ipſo factum eſt nihil, de peccato, & malo, quod nihil eſt, Et lib. de natura boni.

Nullam eſſe creaturam malam.] Ex Auguſtino in Enchir. ad Laur. c. 12.

Salomon dicit.] Locus eſt ſapientiæ 16. Creatura inquit, tibi factori deſeruiens, exardeſcit in tormentum aduerſus iniuſtos, &c. pro exardeſcit autem; in aliquibus M.ſſ. eſt excandeſcit.

CAP. XII.

HARITAS *sempiterna*.] In aliquibus M.ss.cc.est, claritas sempiterna. verum legendum, vt in editis, charitas; sic enim habet Grego.lib.Moral.5.c.29. Vnde sententia hæc desumpta est, quia ergo ipsa quoque natura angelica est in semetipsa mutabilis, quam videlicet mutabilitatem vicit, per hoc quod ei, qui semper idem est, vinculis amoris alligatur, &c.

Apostata Angelus.] Gregorius lib. Moral.4. cap. 13. de apostata angelo interpretatur illud Apoc.20. Vidi Angelum descendentem de cœlo, & habentem clauem Abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in Abyssum. Et illud, quod est infra; cũ completi fuerint mille anni, soluetur Satanas. vbi sic inquit: Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, vt tunc stantium Angelorum ditioni substractus sit. Quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram eis relaxantibus totis se suis contra nos viribus solutus exerceat.

Ad similitudinem diuinæ veritatis expressa.] In editis erat virtutis, verum posui veritatis consentientibus omn.M.ss.cc. Et, quamuis locus sit deductus ex Greg. hanc vocem Isidorus addit sententiæ Greg. si enim est apud eum lib. 32. Moral.c.18. vt quo subtilior est eius natura, eo in illo similitudo Dei plenius creditur expressa.

Memento Domine quod terra sumus.] Locus est psal. 102. In vulgata habetur, Recordatus est quoniam puluis sumus.

CAP. XIII.

OMMVNIA *homini.*] Ita Sancti interpretantur illud sapientiæ 1. hoc quod continet omnia scientiam habet vocis. Et illud Matth. vltimo; Prædicate Euangelium omni creaturæ: vt nomine omnis creaturæ homo intelligatur; præsertim Gregorius homil. 29. in ascensione Domini: & lib. 6. Moral.c.7. de hac re suprà cap. 10.

Originaliter Adam, & Eua.] Id patet ex illo Genes. 1. Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Homo enim vtrumque sexum comprehēdit. Vnde Eua, vocatur virago, & imago viri, homo verò imago, & gloria Dei, à Paulo 1. ad Corint.c. 11. Ita interpretatur Augustinus lib. de Trinitate 12. c. 7. & Gen. 5. di-

citur; hic est liber generationis Adam. In die qua creauit Deus hominem, ad similitudinem Dei fecit illum; masculum, & fœminam creauit eos. Et Paulus. 1. ad Corinthios. 11. cum dicat: Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem concludit; Omnia autem ex Deo. Ambros. ibi: ambo vnum sunt in natura: id vocat Isidorus originalitèr esse vnum, specialitèr verò postea mulier de latere viri formata est. Hanc sententiam probat Gregorius lib. 33. Moral. c. 10. Rerum quippe, inquit, substantia simul creata est; sed simul species formata non est, &c. Obserua obiter Augustinũ, & Gregorium in rerum formatione dissentire; cũ Augustinus multis in locis super Genesim probet, omnia esse facta simul secundum substantiam, & secundum speciem, præsertim lib. 4. super Genes. ad literam cap. 34. Gregorius verò dicit in substantia esse facta simul, sed non in specie. In qua sententia est Isidorus hîc, & libr. 2. differentiarum. c. 10. in creatione, inquit, mundi, & formatione, in qua hæc est differentia, quod originalitèr secundum materiæ substantiam simul cuncta creata sunt, secundum distinctionem verò rerum per sex dierum alterationem formata sunt. Philo lib. 1. legis allegoriarum, rusticanæ simplicitatis esse, inquit, putare sex diebus, aut vtiquè certo tempore mundum conditum. Refellit hic Isidorus sententiam eorum, qui dicũt Androgynos creatos Adam & Euam,

idest, hominē in quo duo sint corpora maris, s. & fœminæ circa dorsum copulatos; ita vt esset homo à principio geminus, vt Plato in conuiuio seu de amore asseruit; postea verò sectus, vt ex aduerso ad prolis procreationem coniungerentur: è latere enim protoplasti non è costa mulierem formatam affirmant, voce Hæbrea, Zela, latus, & costam significante: In hac sententia fuit Franciscus Georgius. Verum D. Augustinus Platonicos insectatur lib. 3. de Genes. ad lit. c. 22. Inquiens: rursus, ne in homine vterque sexus esse putaretur, sicut in his, quos Androgynos vocant: pluralitèr subiecit masculum, & fœminam, creauit eos.

4 *Vir ad imaginem Dei.*] Ex Paulo 1. ad Corinth. c. 11. Vir imago, & gloria Dei est, mulier autem gloria viri: mulier dicitur gloria viri, sicut opificium ex viro. Augustin. de catechiz. rudibus explicat, quo pacto vir potissimum dicatur imago Dei per subiectionem. vnde Actorum 17. fecit ex viro omne genus hominum.

6 *Homo propter peccatum.*] Ita interpretatur Gregorius in enarratione in septem psalmos pœnitentiales psal. 4. exponens illud: Et terræ eius miserebitur. per terram, inquit, accipimus peccatores: vnde serpenti à Domino dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Idem lib. 2. Moral. c. 30. Idem & Ambros. lib. de pœnitentia. c. 13. & Augustinus li. de agone Christi. c. 1.

Et Propheta.] Esai.65.sic legendum: Et Propheta ait serpenti: puluis panis eius. Hieronymus interpretatur locum eodem modo.

C A P. XIIII.

2 NIMA *hominis non est homo.*] Isidorus vocis etymologiam considerauit in hac sententia; vt homo dicatur ab humo, quod est corpus, & non ab anima. Id explicat lib.Etymolog.11.c.1.Homo propriè ab humo dicitur, abusiuè vero pronuntiatur ex vtraque substantia totus homo, idest, ex societate animæ & corporis: Nam propriè homo ab humo. Idem lib.differentiarum. c.1.D.Gregorius lib.12.Moral.c.16.eo enim, inquit, quod dicitur homo terrenus, exprimitur & infirmus: homo enim ab humo appellatus est. Cicero de natura Deorum Deus hominem, inquit, humo excitatum, celsum, & erectum constituit. Verum Augustinus lib. 19. de ciuitate Dei, c. 3. diluit hanc quæstionem ex sententia Varronis; qui hominē dici putat, propriè ex vtraque substantia compositum anima, & corpore, & lib. de moribus Eccl.c. 4. difficile dixit esse, hanc controuersiam dijudicare, aut si ratione facile, oratione longum est. Idem Hieronymus ad Damasum in explanatione symboli, & Magister sententiarum in 3.

dift. 2. errare eos affirmat, qui dicunt hominem non à fubftantia, fed à proprietate dici. Verùm nofter Ifidorus vocis etymon explicat, non hominis naturam. Et de homine exteriori differit, de quo Paulus. 2. ad Corinthios, licet is, qui foris eft, nofter homo corrumpitur; tamen is, qui intus eft, renouatur de die in diem.

Malè ergò à quibufdam.] Id D. Auguftinus lib. de hæref. c. 86. attribuit Tertulliano. Et eam refellit lib. de quantitate animæ. De Tertulliano autem Africæ prouinciæ presbytero, qui primo illic illuftris habitus eft; poſteà verò in turpem hærefim Montani impoftoris, & aliorum prolapfus eft. Hieronymus in epiftola ad Magnum Oratorem. Niceph. lib. 4. c. 34. Vincentius Lirinenfis; & Hilarius in commentarijs ad Matthæũ.

4 *Non effe partem.*] Auguftinus de fpiritu, & anima. Et idem Ifidorus lib. 2. differentiarum. c. 27. & concilium Bracarens. 1. can. 5.

Philofophorum fententiæ.] Animam effe corporis formam probauit concilium Viẽnenfe, fub Clemente V. & Concil. Lateranenfe. fefl. 8. fub Iulio 2. & Leone X. Auguftinus lib. de Eccl. dog. c. 13. & Gregorius lib. 7. epift. Regift. c. 33. fecundino, Omnes ferè hærefes de anima, in hac fententia Ifidorus complexus eft, quas Neoterici copiosè refellunt.

CAP. XV.

2 SICVT *præcellunt*.] De varia humanorum sensuum positione, & præeminentia inter se, Galenus de vsu partium; Cicero in libris de natura Deorum: Basilius, & Ambros. in Hexaëmero, & Gregor. lib. Moral. 11. c. 3.

Amplius excedit.] Omnes cc. M.ss. habent: excellit. Id Aristoteles probat lib. 2. de anima. c. vlt. visus, inquit, maximè est sensus.

Inde dicamus.] Integra sententia est ex Augustino lib. epistolarum epist. 112.

6 *Vocabulum sortita*.] Cogitatio a cogendo dicta, vt Augustinus docet lib. 10. confess. c. 11. Lactantius lib. 6. de vero cultu: cogitatio nihil aliud est, quàm mentis agitatio. διάνοια ab Aristotele vocatur; in brutis æstimatiua, & inter sensus communes reponitur.

Rerum omnium thesaurus.] De memoria accutissimè scripsit Augustinus lib. 10. confess. c. 8. à quo hæc omnia ferè deprompta sunt ibidē. c 14. quod sit venter animi. Et lib. 4. de Trinitate, c. 11. quod non solum sit præteritorum, sed etiam præsentium. Idem Isidorus lib. different. c. 21. Aristoteles quod sit præteritorum (lib. de memoria & reminiscentia) resumptio alicuius apprehensi sensu, vel intellectu.

Et

Et animus ipse est.] Augustinus id probat lib. 10.confess. cap. 14.

7 *Imago à sensibus corporis remota.*] Aristoteles lib.de memoria, & reminiscentia c. 1.imaginis naturam exprimens, sic inquit: Vt enim animal pictum in tabula animal est, & imago: & cum vnum, idemque sit, vtraque est; sed tamen ratio diuersa extitit, considerarique potest vt animal est. & vt imago. Sic de phantasmate, quod in nobis est, censere oportet, & ipsum quippiam in se, & alterius simulacrum esse. Nam quatenus in se, seorsumque spectatur spectrum ac visum est, quatenus verò ad aliud refertur, imago, & monumentum. Hæc de imaginis natura ex Aristotelis sententia, maximè ad huius loci intelligentiam conducunt, & ad quæstionem de imaginum adoratione enodandam aduersus hæreses nostri temporis, denique Thomæ Aquinatis veram sententiam explicandam.

Beatitudinem autem non per imagines.] In editis est: similitudinem, sed Gotthus M. s. beatitudinem habet. & alij M.ss.cc. quam lectionem posui, ductus auctoritate Augustini lib. confess. 10.c.21.vndè locus iste desumptus est: ibi enim probat, quod meminimus eorum, quorum nunquam speciem habuimus, vi beatitudinis, & gaudij. Et infrà: c. 25. inquirens, in quo memoriæ gradu reperiatur Deus, sic inquit; Quia sicut non est imago corporalis, nec affectio viuentis;

qualis cùm lætamur, contristamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliuiscimur.

8 *Communem.*] Aristoteles id probat lib. de memoria & reminisc.

CAP. XVI.

ERFECTA *natiuitas.*] Tota sententia est ex Gregor. li. Moral. 29. c. 1. Verùm de duplici Christi natiuitate, Lactan. lib. 4. de vera sapientia elegantèr differit, cap. 8. Et Damascen. lib. 3. de Orthodox. fide c. 7.

7 *Prius editus.*] editum in aliquibus M. ss. similitudo hæc desumpta est ex Pauli prima epistola ad Corint. 3. & ad Hebræos 5. & Petri 1. epist. c. 2.

14 *Diabolus.*] Ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 10.

Quasi hamo.] Quasi hamo diuinitatis eius captus est, qui latebat, est in M. ss. omnibus. Quam lectionem amplector testimonio Gregorij ductus lib. 33. Moral. cap. 10. Quasi hamus quippè fauces glutientis tenuit; dum in illo & esca carnis patuit, quam deuorator appeteret, & diuinitas passionis tempore latuit, quæ noceret.

Est enim in Christo hamus.] Ex eodem Gregorio lib. 33. Moral. c. 12. vbi exponit illud Iob, an extrahere poteris leuiatan hamo. Quod etiam Ezechiel. c. 32. futurum prædixerat: Extraham te in hamo meo, & extendam te super terram.

Et Abac. 1. Totum in hamo subleuauit; traxit illum in sagena sua.

15 *Pœnalitèr.*] Refutat hæresim eorum, qui dicebant Dominum in infernum descendisse, & omnes ibi eum confitentes extraxisse, & saluasse. Quam Gregorius improbat lib. 6. epistolarum. epist. 179.

16 *Sancti ex tempore.*] Totus sententiæ sensus, & ordo, est, apud Gregorium lib. 4. Moral. c. 32.

In inferno Sanctorum.] De duplici inferno ita Gregor. lib. Moral. 12. c. 7. Nec tamen ita iustorum animas ad infernum dicimus descendisse, vt in locis pœnalibus teneantur, sed esse superiora inferni loca, esse alia inferiora credenda sunt; vt & in superioribus iusti requiescerent, & in inferioribus iniusti cruciarentur. Vnde & Psalmista psalm. 85. propter præuenientem se Dei gratiam dicit: Eruisti animam meam ex inferno inferiori.

17 *Vbi forsitan percunctatur quispiam, quid sit quod legitur: Nemo. &c.*] Tota hæc sententia in nullo M.S. est, neque in edito antiquo, neque in duobus codicibus ante sexcentos annos, literis Longobardicis exaratis: Quare vt nothā è textu reieci.

18 *Ad dexteram patris.*] Gregorius lib. 2. Moral. cap. 21. Dextera Dei Angelorum pars electa, sinistra autem Dei pars Angelorum reproba designatur. Idem Isidorus lib. officiorum. 2.

CAP. XVII.

4 PROPHETA.] Locus est apud Esaiam cap.48. Hieronimus in eodem loco: breui versiculo, inquit, Trinitatis nobis ostendit mysterium.

5 *Nam Latine paraclesis.*] Idem Cyprianus in libello de Spiritu Sancto. Adesto, inquit, Sancte Spiritus, & paraclesim tuam expectantibus illabere cælitus. Idem Isidorus etymol.lib.7.c. 3.

Reuelante Spiritu.] Gotthus vnus habet: reuelante Spiritu Sancto. Alij cc. consentiunt cum edito.

6 *Donum Sancti Spiritus.*] Ex Augustino super Ioannem tract. Et Gregor. lib. 24.Moral.c.10.

De quo ita legitur.] Ioan.1. c. plenus gratiæ & veritatis.

Plenus gratia & veritate.] Vulgata editio plenum gratiæ & veritatis. sunt qui legant πλήρη. idest, plenam scilicet gratiam & veritatem. Alij vertunt: plenus gratia & veritate.

8 *Ante aduentum.*] Ex Tertulliano deductum puto lib. de Trinitate, sic, inquit, vnus ego & idem spiritus, qui in Prophetis, & in Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Cæterum ibi, non vt semper illis inesset; hic, vt

in

in illis ſemper maneret: & ibi mediocritèr diſtributus, hic totus effuſus, & affert Ioëlis Prophetæ teſtimonium, vt Iſidorus.

Per Prophetam.] Ioël. 2. & habetur Actorum 2. vbi dicitur à Petro, & erit in nouiſſimis diebus effundam. &c. Apud Ioël eſt: Et erit, poſt hæc effundam. Hieronymus in comment. in Ioël adducens locum Actorum. 2. legit, & erit poſt hæc καὶ ἔσαι μετὰ ταῦτα, ſicut eſt apud Ioëlem. Eſaias clariùs eandem ſententiam expreſſit, c. 44. Effundam aquas ſuper ſitientem, & flumina ſuper aridam: Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam, & germinabunt inter herbas quaſi ſalices, iuxta præterfluentes aquas. Hæc Eſaias. Quod verò dicitur apud Ioëlem antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis dicitur Actor. 2. Antequàm veniat dies Domini magnus, & manifeſtus. ſic Græca Complutenſis editio bibliorum τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. vertit magnus, & illuſtris. Theophylacti interpres in Act. Apoſtolorum: Antequam veniat dies Domini ille magnus, & illuſtris. In Hebraica veritate, dicitur horribilis. In verſione 70. illuſtris. Hieronymus diem hũc, aut reſurrectionem putat eſſe, aut certè multa poſt tempora diem iudicij; Qui verè magnus, & horribilis erit.

9 *Sicut Saulo.*] Sic eſt apud Tertull. lib. de anima. Deniquè, inquit, Saulem, inquit tàm Dei

ſpiritus poſteà vertit in alium virum, ideſt, in Prophetem;cùm dictum eſt: Quid hoc filio cis? an Saul & in Prophetis? Quem & malus ſpiritus poſtea vertit in alium virum; ſcilicet, id conſtat. 1.Reg. 10. Cauſæ damnationis Saul ſunt apud Gregorium lib.Moral.34.c.15.nempè quia faſtu ſuſceptæ poteſtatis intumuit: vt conſtat ex diuina increpatione Regum. 1. cap. 15. Nec verè a Iudæis excuſatur vocabuli ambiguitate, vt in bibliotheca Sixtus Senenſ.adnotauit lib.3.& alij ſuper lib. 1. Regum. Auguſtinus lib. 17. ciuitatis Dei elegantiſſimè interpretatur diſruptionem regni Iſraëlis in perſona Saulis.

Et Balaam.] Tertull.lib.4. aduersùs Marcionem. Et Gregor. lib. 1. ſuper Ezech. homil. 10. Origines homil. 13. innumeros affirmat libros diuinationum ſuarum reliquiſſe.Eius doctrinam recenſet Apocalyp.c.10.

Dicturi ſunt: Domine.] Dicturi ſunt Domino habent.cc. M.ſſ. locus eſt Matth.7.In nomine tuo virtutes multas fecimus. illud quod ſequitur: Neſcio vos vnde eſtis. Eſt apud Lucam cap.13. quoquò ſitis, habent cc.M.ſſ.ſic & ipſe Lucas.

10 *Sicut Iob.*] Quod probat Gregorius lib. 14. Moral. c. 29. ex illis verbis: Scio enim quod redemptor meus viuit.

Sicut Balaam.] Numerorum 24.Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſraël. Quem locum ita exponit Cyprianus in lib.aduerſus Iu-

dæos.

dæos,& in libello de stella,& Magis in principio.

11 *Conuersio gentium. veteri populo latebat.*] Vt habet Paulus ad Ephes. 3. quod alijs gentibus, inquit, non est agnitum filijs hominum, sicut nũc reuelatum est, gentes esse cohæredes & concorporales, & conparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium. Et Actor. 10. dicitur in conuersione Cornelij Centurionis cohortis Italicæ, quod stupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cum Petro; quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effusa est. Et cap. 11. dictum est Petro: Quare introisti ad viros præputium habentes? Et audito Petro tacuerũt omnes, & glorificabant Deum dicentes: Ergò & gentibus pęnitentiam dedit Deus ad vitam. Gregor. lib. 10. Moral. c. 38. probat, quod vocatio gentium ab antiquo in Dei consilio abscondita sit. De gentium vocatione, vide Isidori elegantem libellum.

CAP. XVIII.

HOc caput in M.ss. collocatur post 21. de gentibus, & Philosophis.

Quasi montes pascua.] Est apud Gregorium lib. 30. Moral. c. 29. dùm interpretatur locum illum Iob. 39. Circunspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit.

3 *In scripturis Sanctis.*] Sensus est apud Augustinum, dum exponit locum illum psal. 103. montes excelsi ceruis. Petra refugium herinaceis. Vbi Augustin. legit: petra refugium hircis, & leporibus. perpendit hunc locum D. Hieronymus super Ezech. lib. 13. c. 43. Hircus, inquiẽs, animal est semper ad excelsa festinans, & nihil periculi sustinens in præcipitijs: Et ibi inuenit viam, vbi cæteris animantibus interitus est: vnde & Græco sermone, caprarum, & hircorum grex, sublimium conuersatio dicitur, hoc est, αἰπόλιον quasi αἰποπόλιον siquidem αἶπυ excelsum, πόλιον conuersationem significat. Idem ad Demetriadem, sic inquit, statui supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus: pro quo multi herinaceos legunt. Animal paruum, ac fugax, & spinarum sentibus, prægrauatum. Et ad Suniam saphar animal esse ait, maius ericio, habens similitudinem muris, & vrsi, vnde & in Palæstina. ἀρκτομῦν magnamque illorum in ea regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare. Hæc ex Hieronymo. Alij cuniculum.

4 *Manet communis.*] Id Gregorius probat Homil. 10. super Ezech. lib. 1. & homil. 6. Quid autem rota, inquit, nisi sacram scripturam designat, quæ ex omni parte ad auditorum mentes voluitur?

7 *In scripturis Sanctis.*] De vsu præteriti, & futuri

turi differt Gregorius lib. 34. Moral. c. 3. & Augustinus lib. de verbis Apostoli ser. 2. & lib. 4. super Numer. & in enarratione psal. 103. & Tertull. lib. 3. aduersus Marcionem. Quam temporis enallagen frequentem esse in diuinis literis, vt futurum pro præterito ponatur, probat psalmus. 6. Lauabo per singulas noctes lectum meum, pro: laui. Et psal. 65. in flumine pertransibunt pede. Et Esaias c. 38. sicut pullus hirundinis sic clamabo, & meditabor vt columba. pro: meditatus sum, & clamaui. Præteritũ ponitur aliquando pro futuro, vt psal. 54. Ego autem ad Deum clamaui, & Dominus saluauit me. hoc est, saluabit me. Sequitur enim: Et exaudiet vocem meam. Futurum pro præsenti: psal. 144. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur.

8 *Propterea Propheta.*] Propterea prophetia. habent M. ſſ.

Rerum futurarum gesta præterita præsentibus.] Sic est in omnibus M. ſſ. rerum futurarum gesta præsentibus. editi ferè omnes consentiunt.

Ierusalem de Ecclesia.] Id frequens est in diuinis literis, vt constat ex Gregorio in cant. c. 6. & Hieronymo super Ezech. c. 16. & ex Augustino lib. 17. de ciuitate Dei c. 3. tripartita, inquit, reperiuntur eloquia Prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Ierusalem spectantia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad vtramque. Hieronymus super Ezech. c. 17. Quod quatuor modis di-

citur Ierusalem, exempla nos ponimus: primo modo dicitur, iuxta Iudæos, illa ciuitas terrestris, quam planxit Christus, Matth. 23. Ierusalem Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Secundò, Sanctorum est congregatio psal. 36. Fundamenta eius in montibus Sanctis: diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Tertiò, est multitudo Angelorum, Dominationum, potestatum, & cœlestis paradisi, Paulus ad Galatas 4. Quæ autem sursùm est Ierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm. ad Hæbreos. 12. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem. & hæc est, quæ describitur Apocal. 12. Quartò pro Ecclesia militante & triumphante Apocalyp. 21. Vidi ciuitatē Sāctam Ierusalem, Hieronymus etiam in Ezechiel. c. 23. affirmat, quod quidquid de Ierusalem ποιητικῶς dicitur, ad animam referri possit.

Ephráim de hæreticis.] Osea 4. Particeps Ephráim Idolorum dimitte eum. Et c. 5. calumnia patiens Ephráim, fractus iudicio: quia cæpit abire post sordes. Et illud: Ero tinea Ephráim, & putredo Iacob. Tinea enim totum vestimentū consumit. Iob 13. Sicut vestimentū, inquit, qđ comeditur à tinea. Putredo non ita. Sic. n. hæresis est tinea Ephraim, peccatū verò, putredo Iacob.

9 *Sicut scriptum est.*] Psal. 32. Dicere enim iussionem importat multotiés in diuinis literis. vt

est

est illud Pauli ad Rom. 12. Dico autem per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere, quàm oportet sapere. Græcè λέγω: vt latini dicunt: iubeo salvere, & dico salutem. Et illud: Dic vt lapides isti, panes fiant, idest, iube, vt lapides. &c.

10 *Quod in scripturis sacris.*] Hieronymus super Ezech. c. 33. adnotauit in scripturis sacris hoc obseruare debemus, quod ibi videtur aliqua similitudo esse sententiæ, non in omnibus eadem dici, sed vel subtrahi plerumque vel addi, & singulorum inter se verborum discrepantium haberi rationem.

11 *Lex diuina.*] Lex à delectu dicta: iubet siquidem quæ eligenda, faciendaque sunt: vt Cicero lib. 1. de legibus docuit. Vnde Paulus ad Rom. 3. per legem, inquit, cognitio peccati. lex accipitur pro veteris testamẽti libris. Esai. 2. de Sion exibit lex. Et apud Paulum in epistol. ad Rom. c. 1. Si autem Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora, instructus per legem. & c. 7. lex Sancta. & liber psalmorum, lex à Christo D. N. appellatur Ioan. 10. in lege vestra scriptum: Quia ego dixi dij estis. vt August. ibid. tract. 48. adnotauit. Et Amalaricus Taurien. lib. de officio missæ. Distinguitur etiam lex à psalmis, & Prophetis. Matth. 11. lex, & Prophetæ vsque ad Ioannem. Et illud: oportet impleri quæ scripta

sunt in lege, & Prophetis & psalmis de me. Matth.22.

Tribus distinguitur.] De partitionibus veteris & noui testamenti, vide Epiphanium lib. de mẽsuris, & ponderibus. & Ioannem Damascenum lib.4. de orthodox. fid & Gregor. Nazian. in carminibus, & Hieron. in præfatione lib. Regum, & Isido. lib.6. etymolog. c.1. Obitèr adnotandum duxi, non alitèr hîc Isidorum de partibus diuinæ legis disserere, quàm in lib.6. etymol. Nã ibi post veteris testamenti partitionem in legalia, prophetica, & hagiographa, sic inquit; summa vtriusque testamenti trifariè distinguitur, idest, in historia, in moribus, in allegoria. Hæc ille: vt intelligas præcepta, ad mores: Prophetas, ad allegoriam pertinere. Nam diuisio illa celebris ac peruagata, in tres explanationis species, seu partes allegoricam, tropologicam, anagogicã, iuxta triplicem præteriti, præsentis, ac futuri differentiam, ab antiquis patribus traditur, ita vt allegorica expositio, præteritarum in veteri lege vmbrarum ac figurarum prænotiones, & prodigia manifestet, vnde Prophetæ ad allegoricam exponendi rationem pertineant. Adde etiam meritò Prophetis tribui dicendi genus allegoricum, propter tropos, verborum ænigmata, & translationes, vt Tertullianus adnotauit aduersus Marcionem lib.3.

Historia præceptis.] In historia, in præceptis,

& in

&c in prophetia: iubent omnes. cc. M. ſſ.

12 *Lex diuina.*] Auguſtinus lib. vnico ſuper Geneſim ad literam c. 2. Quatuor modi, inquit, à quibuſdam ſcripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ: ſecundum hiſtoriam, ſecundum allegoriam, ſecundum analogiam, ſecundum etymologiam. Hiſtoria eſt, cum ſiue diuinitùs, ſiue humanitùs, res geſta commemoratur. Allegoria, cùm figuratè dicta intelliguntur. Analogia cum veteris, & noui teſtamenti congruentia demonſtratur. Etymologia, cum dictorum, factorumque cauſæ redduntur. Idem de vtilitate credendi ad Honoratum c. 3. diuidit ſcripturam ſecũdum hiſtoriam, etymologiam, analogiam, & allegoriam.

Primò vt hiſtoricè.] Senſus hiſtoricus ſcripturæ, qui literalis eſt, inter omnes eſt potentiſſimus, & efficaciſſimus, & ad probandam fidei auctoritatem, reliquis multò illuſtrior: eſtque fundamentum, & baſis omnium expoſitionum diuinæ ſcripturæ; cuius difficultatem adnotauit Hieronymus in præfatione commentariorum in Abdiam. & Auguſtinus lib. 1. retractationum. Verùm ſi ſola hiſtoria, & nuda legatur, non intellectus literæ ſpiritus, modicam habet vtilitatem, & ita appellatur à Hieronymo Ezech. 4. vilior intelligentia, & à Gregorio lib. 15. de ciuitate Dei c. 27. non eſſe illis conſentiendum aſſerit, qui ſolam hiſtoriam recipiũt ſine allegorica

ſigni-

significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt repudiata historiæ veritate. sensus enim vtilis scripturæ ad docendum, arguendum, ad corrigendum, & ad iusta erudiendum; vt perfectus sit homo Dei, ex litera & spiritu constat: litera enim sola occidit, spiritus autem viuificat, animumque in omne opus bonum instruit. Vnde Gregorius lib. 16. Moral. c. 10. vt, inquit, modò nos nuda pascat historia, modò sub textu literæ velata medullitùs nos reficiat spiritualis allegoria.

Tropologicè.] Tropologica expositio idem est, quòd moralis. exemplum ponamus aquæ: ex illo Geneseos. 1. congregatæ aquæ in locum vnum, significat aquam elementalem: verùm tropologicè tribulationes significat, vt in illo psalmi 65. transiuimus per aquam, & ignem, & eduxit nos in refrigerium. Et Esai. 43. cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. Et illud: Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Significat etiam tropologicè sapientiam. Prouerb. 18. Aqua profunda verba ex ore viri & torrens redundans, fons sapientiæ. Et illud: Fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam. Eccles. Aqua sapientiæ salutaris potabit eos. Significat etiam hæreses: Prouerb. 9. Aquæ furtiuæ dulciores sunt. Et humanas prosperitates. Ioann. 4. Omnis qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum. Spiritus Sancti infusionem Ioann.

7. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent. Euangeliſta id interpretatur, hoc autem, inquit, dixit de ſpiritu, quem accepturi erant, credentes in eum. Significat etiam populos. Apocalyp. 17. Aquæ verò populi ſunt. De ſenſu tropologico Hieronymus ſic ſcribit in Ezech. c. 4. Eiſdẽ literis hiſtoria currit, & tropologia, ſed illa humilior eſt, iſta ſubtilior, illa hæret terræ iſta ad cœleſtia ſubleuat.

Myſticè.] Myſticum ſenſum hîc Iſidorus vocat ſpiritualem intelligentiam. Hieronymus cuius diuinæ ſcripturæ partitionem Iſidorus ſequitur, ſic habet in 12. quæſt. in Abdiam. Triplex in corde noſtro deſcriptio, & regula ſcripturarum eſt: prima vt intelligamus eas iuxta hiſtoriam, ſecunda iuxta tropologiã: tertia iuxta intelligentiã ſpiritualẽ. In hiſtoria eorũ, quæ ſcripta ſunt, ordo ſeruatur. In tropologia de litera ad maiora conſurgimus; & q̃dquid in priori populo carnaliter factũ eſt, iuxta moralẽ interpretamur locũ, & ad animæ noſtræ emolumẽta cõuertimus. In ſpirituali θεωρίᾳ ad ſubliniora tranſimus, terrena dimittimus de futurorum beatitudine, & cœleſtibus diſputamus, vt præſentis vitæ meditatio, vmbra futuræ beatitudinis ſit. Hactenus Hieronymus. D. Eucherius in libro ſpirituali formularum, quatuor ponit diuinarum expoſitionum genera, hiſtoricum, tropologicum, alle-

goricum, anagogicum. De historica, tropologica,& allegorica, expositione; iam ex mente Augustini disputauimus. Nunc de anagogica expositione, quam Eucherius vocat, quæ ad sacratiora cœlestium figurarum secreta perducit: vt si aquam exponamus de æterna beatitudine: vt in Ieremiæ. 2. Me dereliquerunt fontem aquę viuæ. Et de Angelis, psal. 148. Aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. Poteris sub mystica, & spirituali intelligentia allegorica, & anagogica collocare. Ita Eucherius, Hieronymus, Augustinus, & Isidorus consentiunt in multiplici, & varia scripturarum partitione.

13 *Tria, & septem præcepta.*] Tria, & septem, decem præcepta habent, omnes cc. M. ss. quam lectionem maximè probo. Sic enim est apud Augustinum lib. de decem chordis c. 5. vnde sententiam desumpsit Isidorus. & lib. 15. contra Faustum cap. 4.

In vna tabula scripta fuerunt.] Hanc partitionem præceptorum in tabulis, nempe quod fuerint tria in vna, & septem in alia scripta, sequuntur plurimi Latinorum Sanctorum, vt Augustinus in locis citatis, & lib. de decem chordis. c. 5. probat suam sententiam ex illo Pauli: primum mandatum in repromissione. verum in hac sententia non est constans, cum lib. quæstionum veteris testamenti q. 7. quatuor verba affirmet esse exarata in prima tabula, quorum primum sta-

tuit; Non sint tibi Dij alieni præter me: secundũ: non facies tibi vllam similitudinem: Tertium: nõ sumes nomen Dei tui in vanum: Quartum: Sabbathum Domini Dei tui seruabis, & non facies in eo vllum opus seruile. Reliqua in secũda; ita, vt primum verbum secundæ tabulæ sit; Honora patrem tuum, & matrem tuam; ex illo Apostoli ad Ephes. 6. Honora patrem tuum, & matrem, quod est mandatum primum in repromissione. Quomodo, inquit, esset primum nisi in secunda tabula ab ipso cæpisset? In repromissione autem ideo dicitur, quia statim subijcitur; vt sis longæuus super terram, & benè sit tibi; hæc est promissio facta ijs, qui mandata custodiunt. Ioseph. lib. 3. Antiq. c. 6. & Philo. in lib. Quis rerum diuinarum hæres sit, in vtraque tabula quinque esse præcepta tradita affirmat. Sunt qui dicunt has tabulas tempore vltimi Hierosolymitani excidij sub Romanis Imperatoribus in templo Dei fuisse, indeque à Tito Augusto, inter cætera captæ vrbis spolia, in triumphum allatas.

CAP. XIX.

4 HÆRETICORVM *pertinaciam.*] Hæreticorum peruicaciam est in c. Goth. & alijs.

4 *Nunc enim persequutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus lacescitur.*] Hæc sententia in nullo

M. s. extat. Verum retinendam puto, eo quod est in antiquo edito, & apud Gregorium lib. 18. Moral. cap. 1. à quo tota desumitur. Sancta, inquit, Ecclesia summoperè habere sapientiam, & patientiam studet; sed exercetur eius sapientia, cum tentatur gladijs. Nunc verò de ea persequutione loquitur, in qua non gladijs, sed falsis assertionibus lacescitur. Hactenus Gregorius.

5 *Causa prauitatis.*] Idem Gregorius lib. 7. epistolarum, epistola ad Anastasium indict. 1. Leander Hispalensis Episcopus Sanctissimus Isidori frater in homilia habita in tertio concilio Toletano in conuersione gentis Gotthorum, quam apud me habeo nondum typis excusam, elegantissimè propagationem ecclesiæ depinxit dum ab hæreticis infestatur.

5 *Nam tunc clarius.*] Augustinus tractatu in consf. Matth. & Lucæ: vtiles sunt, inquit, hæretici ad inueniendam veritatem, dum calumniantur ad se ducendum in errorem: negligentius enim veritas quæreretur, si mendaces aduersarios non haberet.

6 *Sancta Ecclesia dicitur catholica.*] Quid vox catholica significet, docuit Vincentius Lirinensis Gallus in illo libello aureo aduersus hæreses. Clemens Alexādrinus lib. Strom. 7. vnam esse catholicam Ecclesiam, hæreticorum verò Ecclesiam, seu potius conciliabula, non esse vnam, neque catholicam. Nam hæreses hāc vnitatem in mul-

titudi-

titudinem ſcindunt, vnde aliæ appellantur ex nomine, vt ex Valentino, Marcione, & Baſilide: aliæ ex loco, vt Peratici; aliæ autem ex gente, vt Phrigum hæreſis; aliæ autem ex operatione, vt Encratitarum. Aliæ autem ex proprijs dogmatibus, vt Docitarum, & Hæmatitarum, &c. In quo loco ad viuum aſpicere licet noſtri temporis hæreſûm nomina varia, & ancipites, ſectaſq; repugnantes, in quas inſanum vulgus, & indoctum ſcinditur.

Paulo atteſtante.] Ad Romanos 1. Gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum pro omnibus vobis: quia fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo. Cyprianus vocat Eccleſiam Romanam fortem in fide, eo quod in cathedra Petri ſit fundata, & in eius vnitate. libr. de vnitate Eccleſię. Notas verò Eccleſiæ Catholicæ Auguſtinus eſſe in Romana Eccleſia docuit libro contra epiſtolam Manichæi c. 4. Multa ſunt, inquit, quæ me in Eccleſiæ gremio iuſtiſſimè tenent. Tenet me conſenſio populorum, atque gentium; tenet auctoritas miraculis inchoata, ſpe nutrita, charitate aucta, vetuſtate firmata: tenet me ab ipſa ſede Petri Apoſtoli, cui paſcendàs oues ſuas poſt reſurrectionem ſuam Dominus commendauit, vſque ad præſentem Epiſcopatū ſucceſſio Sacerdotum: Tenet poſtremò ipſum Catholicę nomen, qđ non ſine cauſa inter tā multas hæreſes ſola obtinuit. Hæc Auguſtinus.

Qui sunt hæretici.] Hæresis ab electione dicitur, teste Hieronymo in epistolam ad Galatas c.5. Et Clemens Alexandrinus lib. Strom. 7. Hæresis inquit, electio est, Et Tertullianus lib. de præscrip. aduersus hæreticos. Elegans descriptio hæreticorum est apud Cyprianum libr. de vnitate Ecclesiæ. Et inter alia, hi sunt, inquit, qui se vltrò apud temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine Episcopatum dante, Episcopi sibi nomen assumunt. Et infra. Hos eosdem denuò Dominus designat, & denotat, dicēs, Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ, & effoderūt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare. Augustinus lib. de vtilitate credendi ad Honorium. c. 1. Hæreticus est, qui alicuius temporalis commodi, & maximè vanæ gloriæ, principatusque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur. Viuam huius rei his calamitosis temporibus habemus imaginem.

Ad exercitationem fidei.] Sic Paulus 1. ad Corinth. 11. Oportet hæreses esse, vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis. Tertullianus libr. aduersus hæreses in principio; Hæreses; inquit, ad languorem, & interitum fidei productas.

Via verò per quam fit.] à veritatis obscuritate ortas esse hæreses docet elegantissimè Clemens Alexandrinus li. Srom. 7. & Tertull. lib. præscrip.

aduerſus hæreticos. Auguſtinus originem, & progreſſum hæreſeon variè tradit: Nam lib. de Geneſi contra Manichæos, hæreſes ortas dicit à ſuperbia: Mater, inquit, omnium hæreticorum eſt ſuperbia. lib. 83. quæſt. quod manant à falſa ſcripturæ intelligentia. Non poſſet, inquit, error oboriri palliatis nomine Chriſtiano, niſi de ſcripturis non intellectis. vide Hieronymum in epiſtolam ad Galatas c. 5. & habetur q. 3. c. Hæreſis; hæreticum appellat eum, qui aliter ſcripturam intelligit, quàm ſenſus ſpiritus efflagitat, & Hilarius de intelligentia, inquit, hæreſis, non de ſcriptura eſt: ſenſus, & non ſermo facit crimen. Tertull. de præſcript. aduerſus hæreticos à Philoſophia eſſe natas hæreſes tradit: ipſæ denique hæreſes, inquit, à Philoſophia ſubornantur.

10 *Simul exiſtunt vniti.*] in M. ſſ. vni. Innocentius tertius elegantèr hoc idem dixit, facies quidem diuerſas habere, ſed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate côuenirent in id ipſum. habetur de Hære. lib. 5. c. Excommunicauimus.

CAP. XX.

HOc *caput in M. ſ. vno ductu cum ſuperiore eſt teſtante domino per Eſaiam.*] in excuſis legebatur, per Hieremiam, verùm emendaui Eſaiam, conſentientibus omnibus M. ſſ. & veritate. Locus eſt Eſaiæ c. 57.

6 *Filij Dei.*] Iuſtorum variæ ſunt in diuinis lite-

ris appellationes; vocantur filij Dei, vt Ioanni. 8. illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est. Ioannis 1. dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ad Rom. 5. In spem gloriæ filiorum Dei. & 8. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Et Genes. 6. vocantur filij Dei, qui in fide vnius Dei altissimi, & eius cultu virtute, pietate, & obseruantia mortalibus reliquis ventri deditis, qui vitam ducunt impiam, & ex legem & idolatris longe excellunt: vnde & per excellentiam sunt appellati filij Dei. Vocatur etiam Christus D. N. filius Dei altissimi, per naturam; Iusti autem per gratiam adoptionis. Alijs etiam nominibus iusti appellantur, vt filij resurrectionis, Lucæ 20. Et filij regni Marc. 13. Filij nuptiarum, Marc. 2. Filij sponsi, Luc. 5. filij pacis Luc. 10. filij lucis Luc. 16. & Ioann. 20. Iustinus Martyr, Iosephus Hebræus, Tertullianus, & Lactantius Firmianus Angelos Genes. 6. filios Dei appellatos existimant. Quam sententiam grauissimè refellit Theodoretus quæst. in Genes. q. 47. & sic interpretatur illud de Enos, Genes. 4. iste cæpit inuocare nomen Domini ex versione Aquilæ: Tunc exorsus est appellatione in nomine Domini, quæ verba significare videntur, quod hic sua pietate primus diuinum nomen adeptus est, vt à consanguineis Deus appellaretur, à quo deinceps posteri filij Dei, perinde ac nos à Christo Christiani. Hæc Theodoretus.

CAP. XXIII.

1 IDEI *Symbolum.*] Symbolum,& Dominicam orationem continere fidem, spem, charitatem docet, Augustinus in Enchiridio c.6. & 7. Symbolum autem illud ab ipsis editum magna cum cura & Spiritus Sancti instinctu, apertum est ex Ruffino in expositione symboli, & Augustino in sermone secundo Dominicæ Palmarum: vbi quam singuli Apostoli partem contulerint docet in huncmodum: Quod Græcè symbolum dicitur, Latinè collatio nominatur. Collatio ideo dicitur, quia collata in vnum totius catholicæ legis fides, symboli colligitur breuitate; cuius textum vobis modo Deo annuente dicemus. Petrus dixit: Credo in vnum Deum patrem omnipotentem. Ioannes dixit; Creatorem cœli & terræ. Iacobus dixit; Credo & in Iesum Christum filium eius vnicum, Dominum nostrum. Andreas dixit: Qui conceptus est de Spiritu Sancto natus ex Maria virgine. Philippus ait: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus. Thomas ait: Descendit ad inferna; tertia die resurrexit à mortuis. Bartholomæus dixit: Ascendit ad cœlos: sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Matthæus dixit: Inde venturus est iudicare vi-

uos & mortuos. Iacobus Alphæi; Credo & in Spiritum Sanctum, ecclesiam catholicam. Simon Zelotes dixit: Sanctorum communionem: remissionem peccatorum. Iudas Iacobi: carnis resurrectionem. Matthias compleuit: Vitam æternam Amen. Ambrosius etiam sermone 38. de ieiunijs & quadrages. Symbolum appellat fidei clauem duodecim artificum operatione conflatam: Irenæus lib. 1. c. 2. tessaram fidei vnanimem; & Leo in epistola ad pulcheriam Augustam. Ambrosius lib. 3. de virginitate vocat signaculum cordis & esse ante lucanis horis quotidiè recitandum. Pro fidei autem Symbolo, Apostolorum intelligitur: vt in concil. Laod. c. 46. Baptizatos oportet fidei Symbolũ dicere & c. 47. Similiter in concilio Agathensi c. 9. in concilio Maguntino sub Carolo Magno c. 45. De Symbolo Apostolorum lege Hieronymum in in epistola ad Pammachium. & Augustinum lib. ad Catech. & Clementem Romanum in epistola ad Iacobum fratrem Domini.

Dominica oratio.] A patribus quotidiana oratio dicitur, vt Cypriano in eius expositione, & Augustino lib. 21. Ciuitat. c. 27. Et Concilio Toletano 4. c. 9. Quia quotidiè dicitur, & quia delet minima & quotidiana peccata.

Propheta Esaias.] Locus est apud Esaiam. c. 10. vbi Hieronymus sic inquit: Pro cunctis laciniosæ legis cæremonijs dedit præceptum breuis-

simum

ſimum dilectionis & fidei. Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ locum interpretatur de Symbolo fidei, & Auguſtinus lib. de perfectione iuſtitiæ hominis reſponſ. 11. Et contra Fauſtum lib. 15. c. 4. d ptychium Eccleſiæ appellat duo dilectionis præcepta.

CAP. XXIV.

ÆRETICI *autem id ſolum imaginaria oſtentatione faciunt.*] Iſidorus non damnat baptiſma hæreticorum, vt Cyprianus cum Epiſcopis Africæ, de quo Hieronymus in dialogo contra Luciferianos ſic inquit; Cyprianus lacus contritos fugere nec bibere de aqua aliena voluit: idcirco hæreticorum baptiſma reprobans ad Stephanum tunc Romanæ vrbis Epiſcopum qui à Beato Petro vigeſimus ſex tus fuit ſuper hac re Africanam ſynodum direxit: ſed conatus eius fruſtra fuit. Verùm hic Iſidorus loquitur de baptiſmo adultis collato ab hæreticis cum inuocatione ſanctiſſimæ Trinitatis qui licet ſit ſacramentum, characteremque in animo obſignet, nihil tñ illis ad ſalutem remiſſionemque peccatorum prodeſt, quouſque ab Eccleſia ſuſcipiatur. Non enim illis ad remiſſionem peccatorum, inquit, ſed ad ſupplicij teſtimonium datur. Quam ſententiam probat

Augustinus lib. 3. contra Donatistas. c. 14. & lib. de baptismo c. 12 & habetur de consecr. D. C. Tunc valere incipit ad salutem baptismus cum fictio à veraci confessione recessit. Idem Gregorius ad Quiriacum epistola 61. lib. 9. Registri. Et Nicolaus Pontifex ad consulta Bulgarorum. c. 3. Quid verò de baptismo ab hæreticis collato senserit Isidorus liquet lib. 2. de officijs c. 24. dum inquit: Hæretici autem, si tamen in patris & filij & Spiritus Sancti attestatione doceantur baptisma suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate & manus impositione purgandi: Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi: Ideoque nihil interest hæreticus, an fidelis baptizet: quod sacramentum tam Sanctum est, vt nec homicida ministrante polluatur: Habet enim hæreticus baptismum Christi; sed quia extra fidei vnitatem est, nihil prodest. At vbi ingressus fuerit, statim baptisma quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem, quod enim accipitur approbo, sed quia foris accipitur improbo; dum autem venerit, non mutatur, sed agnoscitur. Character est enim Regis mei, non error sacrilegus: recorrigo desertorem non muto characterem. Hæc Isidorus. Nouissimè sacra Tridentina Synodus sess. 7. c. 4. Verum esse baptisma inquit, quod datur in canone forma Ecclesiæ ab hæreticis.

In inferno nuper nati infantes.] Infernus multiplex est, vt adnotauit doctissimè sicut omnia D. Thomas Aquinas, Infernus inquit, quadruplex: scilicet damnatorum, puerorum, purgatorium, & sanctorum patrum. In primo sunt tria; tenebræ gratiæ, tenebræ gloriæ, & pœna sensus: A quo æterno supplicio vtinam liberemur. In secundo sola duo prima, tenebræ gratiæ, & gloriæ. In tertio tantum secundum & tertium, tenebræ gloriæ, & pœna sensus. In quarto tantum secundum, tenebræ gloriæ, vocaturque hic sinus Abrahæ. De quo Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. Diuus Gregorius lib. 7. epistolarum epistola 53. ad Secūdinum de receptaculo agit animarum paruulorum, qui sine baptismo discedunt.

Proinde Adæ causa nuper natus infans si non regeneratur, damnatur.] Gotthus c. & alius per antiquus sic habent: proinde cum ex causa nuper natus damnatur infans, si non regeneratur, quia originis noxietate perimitur. Locus etiam manifestus ad probandam originis maculam esse in pueris à parentibus contractam, & esse omnes natura procreatos filios iræ.

Qui in maternis vteris.] Habetur hæc sententia in collectaneis Gratiani de Conf. D. 4. & apud Iuon. part. 1. cap. 185. & apud Magistrum lib. 4. sent. dist. 6.

De ipsis legitur.] Psalm. 39. Ita interpretatur

& Augustinus. Verum Basilius & Theodoretus aliter locum interpretantur in scholijs psalmorú.

In regno prædestinatorum.] Sic habent omnes cc. M. ss. & editus antiquus quam lectionem posui & deleui: in regno reproborum: ex Gregorio, & Augustini expositione, vnde Gregorius subiungit de illis qui sunt super numerum: Hic enim fidelibus per confessionem admixti sunt, sed propter vitá reprobam illic numerari in sorte fidelium non merentur.

Qui scelerate viuunt in Ecclesia.] habetur tota sententia de consecr. D. 2. c. Qui scelerate viuunt: fragmentum veró eius de consf. D. 4. c. Qui in maternis vteris in fine capitis.

CAP. XXV.

ICONIVS *Donatista*] has septé regulas veluti claues aperiendi sensus diuinæ scripturæ reconditos excogitauit quarum meminit Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana c. 30. Ticonius inquit quidam, qui contra Donatistas inuictissimé scripsit, cum fuerit Donatista, & lib. 2. contra epistol. Parmenini c. 28. vocat eum Magistrum, eiusque interpretandi diuinam scripturam leges & formulas táti fecit, vt Cypriani expositionibus prætulerit vt constat lib. 2. retractat & lib. 3. de doctrina Chri-

ſtiana c. 30. de harum regularum vtilitate ſic inquit: Neceſſarium duxi ante omnia quæ mihi videntur, libellum regularum ſcribere & ſecretorum leges, veluti claues & lumina fabricare ſunt enim quædam regulæ myſtæ, quæ vniuerſæ legis receſſus obtinent, & veritatis theſauros aliquibus viſibiles faciunt. Quarum ſi ratio regularum, ſine inuidia, vt communicamus, accepta fuerit, clauſa quæque patefient, & obſcura dilucidabuntur, vt quiſque prophetiarum immenſam ſyluam perambulans, his regulis quodammodo quaſi lucis tramitibus deductus ab errore defendatur. Et ſubdit: caute ſanè legendus eſt non ſolum propter quædam, in quibus, vt homo errauit, ſed maxime propter illa, quæ ſicut Donatiſta hæreticus loquitur. Meminit & Caſſiodorus harum regularum in præfat. comment. in pſalm. Scripſit idem Ticonius expoſitiones in Apocalyp. Ioannis, vt auctor eſt Gennadius & Beda in Apoc. extat nunc liber regularum editus in Bibliotheca Sanctorum à Margarino Theologo Pariſienſi compilata tom. 6. floruit Theodoſio & filijs eius imperantibus anno Domini CCCXC.

Quæ de vno aut ad vnum loquitur.] Quæ de vno ad vnum loquitur in excuſ. eſt Quam lectionem non probo. Nam ſenſus ita eſt, vt ſola ratione diſcernatur cum in vna perſona duo diſtinguuntur, ratione & cogitatione officia, vnde ſola

ratione

ratione complecteris quando à capite ad corpus transitum sit.

Esaias ait.] Est hoc exemplum Esaiæ c. 61. apud Ticonium & Augustinum: quamuis 70. vtuntur versione sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornatu ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ μὲ κόσμῳ Isidorus vulgatam semper amplectitur versionem.

Vero & permixto.] Ticonius dixit: de Domini corpore bipartito: quam vocem Augustinus correxit, affirmans quod non debuit ita appellari, sed potius de Domini corpore verò atq; mixto, aut, verò atque simulato, vel de permixta Ecclesia.

Puer meus es tu.] Oseæ 11. Ticonicus inter alia hunc locum Oseæ adfert.

Tertia regula.] Augustinus lib. 3. de doctrina Christiana ita sentit, quod potius sit magna quæstio quam regula.

De litera & spiritu.] Ticonius appellat hanc regulam tertiam, de promissis & lege Augustinus, de spiritu & litera, vel de gratia & mandato.

Quarta regula est de specie & genere.] Tota hæc regula corruptè legitur in excus. eam restitui ex c. Gott. m. s. antiquo, eius meminit Gregorius lib. 3. Moral. & homilia 26. in Euangel. super illud: tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.

Sicut in Psalmis.] Psal.44. adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Sic Augustinus super Psalmos legit Adorabunt eum filiæ Tyri, ita vt sententiæ periodus non claudatur in, adorabunt eum, vt in multis codicibus inter punctum inuenio. Idem filiæ Tyri, filiæ gentium à parte refertur ad totum Tyrus vicina huic loco vbi prophetia erat, significabat gentes credituras Christo Theódoretus super psal.sic legit: Quoniam ipse est Dominus Deus tuus & adorabis eum: & filiæ Tyri in muneribus. Et adfert interpretum diuersas sententias, & per filias Tyri totam impietatem significari affirmat. Mos est inquit sacræ scripturæ à parte totum demonstrare. Sic alibi per Libanum omnem superstitionis cessationem prędicit: Nam Libanus inquit, cum excelsis cadet. Sic etiam D. Basilius à quo Theodoretus scholia in psalmos ferè collegit.

Per Esaiam] cap. 14. vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum.

Et erit Babylon.] Locus est apud eundem Esaiam c. 13. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, sicut subertit Dominus Sodomam & Gomorrham.

Quinta regula est de temporibus.] Duobus modis dicit Ticonius hanc vigere regulam, aut per Synodòchen, aut per legitimos numeros: vocat

legitimos numeros eos, quos eminentius scriptura commendat, vt est septenarius, denarius, duodenarius, vide ipsum Ticonium, & Augustinum.

Sicut est de triduo Dominicæ sepulturæ.] Augustinus lib. 3. de doctrina, & lib. 4. de Trinitate. cap. 6. & Ticonius in regulis, hunc locum latè versant.

Vt à toto pars.] Gotth. C. & alio vetustissimo illud exemplum scripturæ erat quod in excusis desiderabatur. Item à toto pars vt est illud: & erunt dies vitę hominis c x x. dum tantum centum vsque ad diluuium inueniantur. Ex quo hęc à Domino statuta sunt, vel sicut illud quadringentis, &c. Est verò locus ille Genes. 6. dixítque Deus non permanebit spiritus meus in homine in æternum quia caro est eruntq; dies illius centum viginti annorum. Quem locum Lactantius Firmianus lib. 2. diuinarum institution. c. 14. ita exponit: vt dicat Deum iratum breuiori spatio vitam hominum circumscripsisse, & abrogata viuendi longitudine, quam ante diluuium habuerant, intra centum & viginti annorum spatium coërcuisse. Idque ex Iosepho accipit Firmianus lib. 1. antiquit. Verum aliter interpretatur locum Hieronimus lib. quæst. Hæbraic. Hoc est inquit dabo centum viginti annos ad pœnitentiam. Non igitur humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta est, sed

generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt. Quia verò pœnitentiam agere contempſerunt, noluit Deus tempus expectare decretum, ſed viginti annorum ſpatijs amputatis, induxit diluuium anno centeſimo agendæ pœnitentiæ deſtinato. Quam etiam expoſitionem Chryſoſtomus eſt amplexus, Homil. 22. in Geneſ. verum eam improbat Gennadius veluti abſurdam, & à Deo penitus alienam, cum ſemper Deus ad vindictam tardo ingrediatur paſſu. Vide catenam Græcorum patrum in pentateuchum. Quod verò Deus, vt cenſet Hieronymus viginti annos amputauit ex decreto tempore liquet, Nam Geneſ. 5. dicitur Quingentorum annorum erat Noë cum genuit Sem, Cham, & Iaphet. cap. 6. dicitur erunt dies vitæ illius cētum viginti annorum. deinde c. 7. Sexcentorum annorum erat Noë, cum aquæ diluuij inundauerunt ſuper terram.

Vel ſicut illud, quod quadringentis annis prædixerat Deus filios Iſrael in Ægipto ſeruituros.] Geneſ. 15. dicitur quod quarta generatione reuerterentur in terram promiſſionis, quod etiam ita impletum eſt. Nam primus Iacob cum filijs ingreſſus eſt Ægyptum, Moſes verò quartus à Iacob populum eduxit. De computatione horum annorum lege ſcholium noſtrum in Chronicon Iſidori.

Ad hanc temporum regulam.] In excuſis legi-

tur: est & alia de temporibus figura, per quam quædam quæ futura sunt quasi iam gesta &c. Verum M. ss. lectionem probo. Omnia quæ supra cap. 18. de lege numer. 7. posita sunt ibique adnotaui sententiam esse ab Augustino desumptam lib. de verb. Apostoli.

In quibus quæ dum adhuc futura sunt quasi iam gesta.] Gotthus & alij duo Codd. antiqui sic habent: In quibus quæ adhuc facienda erant, iam facta narrantur: Sed quando aliquid faciendum pronunciatur, secundum nos dicitur, &c. Reliqua verba, quæ in editis & alijs M. ss. reperiuntur, in his duobus non extant.

Sexta regula est de recapitulatione.] Augustinus de hac regula sic scribit: Sextam regulam Ticonius recapitulationem vocat in obscuritate scripturarum satis vigilanter inuentam: Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrantur, cum ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio reuocetur, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur.

Sicut cum filios filiorum Noe Scriptura commemorasset.] Codex Guadal. sic habet; sicut in Esaia, vbi dum contra Babylonem hoc est contra Diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est ad Diabolum, oraculi sententia deriuatur, dicens: Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris: Sicut cum filios filio-

rum

rum Noë ſcriptura commemoraſſet &c. Hæc habentur Eſai. 14. Verum ad hanc regulam non pertinent, ſed ad ſeptimam de Diabolo & eius corpore, vt patet ex Auguſtino.

Recapitulatio enim eſt dum rerum præteritarum cauſa futuris miſcentur geſtis & c. vſque ad ſeptimam regulam.] Hæc omnia in nullo extant.c. M.ſ.eorum quos nactus ſum ad huius operis correctionem, inter quos duo erant membranei antiquiſſimi literis Gothicis ſcripti; vnus eccleſiæ Toletanæ æra 953.exaratus, alius ex inſigni collegio Ouetenſi apud Salmanticam eo antiquior, vt ex literis miram vetuſtatem præ ſe ferentibus colligere licet. Quapropter omnia velut aliena à germana lectione in marginem reieci.

Sicut in Eſaia.] Quæ in parentheſi includuntur in Gotthico tantum Cod.Eccleſiæ Toletanæ in margine addita inueni,locus eſt Eſaiæ c. 14 & apud D.Auguſtinum in exemplo ſeptimæ regulæ & apud Ticonium.

Apoſtata quippe Angelus omnium caput eſt iniquorum.] Angelus apoſtata eſt Lucifer de quo Eſaiæ. 14. Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, Idem vocatur & draco, & ſerpens antiquus, Diabolus, & Satanas, Apocal. 12.

CAP.

CAP. XXVI.

SIDORVS martyris nomen hoc capite non tantum illis tribuit qui extremam mortem gloriosè pro Christo passi sunt, sed illis etiam, qui à confessione nominis Christi nulla tormentorum atrocitate, abduci potuerũt. Idem facit vbiq; Cyprianus martyrum eximius laudator. Tertullianus autem hos designatos martyres appellat, illos verò absolutè martyres.

Vir sanctus vltrò se in agone pro certamine non debet offerre iustitiæ.] V V.CC.ad vnum omnes legunt: vir sanctus vltrose in agone pro certamine debet offerre iustitiæ. Tollunt enim negationem, non, Verum ita sensus non conuenit ijs, quæ sequuntur; sed tamen si agonis fructum videt vberrimum, non debet declinare laboris periculum. Quapropter existimo negationem, vt in editis est, retinendam. Thomas 22. quæst. 124. Martyrium, inquit, oblatum debet tolerari patienter, sed non debet quæri: quia non debet dari occasio agendi iniustè, Hæc ille. Vnde Cyprianus fugit martyrium, vt constat ex primo lib. epistol. Et Athanasius, vt patet ex homilia super Matthæum.c. 10. & ex apologia de fuga sua, prope medium. Hinc eleganter Cyprianus ait epist. 83. Dominus confiteri nos magis voluit

quam

quam profiteri. Verum quid de virginibus illis dicemus, quæ ob castitatis & pudicitiæ amorem, ne turpiter violarentur, mortem sibi aqua, vel ferro, vel laqueo consciuerunt? Quas etiam sancta Ecclesia inter diuas martyres cōnumerat, vt constat ex D. Ambrosio lib. 3. de virginibus, ad Marcellinam sororem, de Pelagiæ & filiarū morte, & Eusebio Cæsariense libr. 8. Eccles. histor. de virginibus Antiochiæ, & Sophronia, quæ se occidit ne vim à Maxentio pateretur? Hieronymus super Ionam exponens illud cap. 1. Tollite me & mittite me in mare, sic inquit: Non est nostrum, mortem arripere, sed illatam ab alijs libenter accipere, vnde in persequutionibus non licet propria perire manu, absque eo, vbi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere. Augustinus verò lib. 1. de Ciuit. Dei multis capitibus probat nulla prorsus causa fas esse sibi mortem inferre. Quod si dixeris id licere, ne virginitatis integritas omittatur, respondet corporis sanctitatem, animi sanctitate manente non amitti. Verum eodem lib. velut de sententiæ suæ vigore nonnihil remittens quęstionem hanc sic concludit. Sed quædam inquiunt sanctæ fœminæ tempore persequutionis, vt insectatores suæ pudicitiæ deuitarent, in rapturum atque necaturum se flumen proiecerunt, eoque modo defunctæ sunt, earumque martyria in ecclesia catholica, veneratione celeberrima frequentantur. De his

nihil temerè audeo iudicare. Vtrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, vt earum memoriã sic honoret diuina persuasit auctoritas nescio; Et fieri potest, vt ita sit. Quid si hoc fecerunt non humanitùs deceptæ, sed diuinitus iussæ, nec errantes sed obedientes? sicut de Sampsone aliud nobis fas non est credere. Cũ autem Deus iubet, seque iubere sine vllis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obsequium pietatis accuset? Hæc Augustinus: ex cuius verbis, illud aduersus hæreticos nostri temporis obiter notandum, Ecclesiã sanctos suos diuina persuasione actã honorare. Hic etiam in quęstionem factum Raziæ (de quo est Machabęor. 2. c. 14.) solet vocari. Quod D. Augustinus improbat lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentij cap. 23. & epistola 61. ad Dulcitium, vbi eum laudari ait, non quia seipsum interfecit, sed quod esset vir strenuus, ciuitatisque ac patriæ amator. Nam alioqui turpe est, & animi impatientis, sibi manus inferre, vt docet Aristot. 3. Ethicorum c. 10. vnde labitur Cicero Offic. 1. dum Catonis mortem laudans, honestum ac licitum esse asserit, virum fortem, vbi res postulauerit, se violenta manu perimere.

Ad Ephesum.] Id liquet ex actorum cap. 19. Paulo enim volente egredi ad populum, non permiserunt discipuli eius.

De incisionibus malorum] vox malorũ in nullo

M.ſ.cc.apparet, ac ne in edito quidem peranti-quo: fortè legendum & de inciſionibus mem-brorum, ceu amariſſimis poculis mærent.

CAP. XXVII.

PLVS *erat mirabilis virtus operum, quam virtus ſignorum.*] Id conſtat ex Lucæ 10. Ecce dedit vobis po-teſtatem calcandi ſerpentes; & ſcorpiones, & ſuper omnem vir-tutem inimici, & nihil vobis nocebit. Verunta-men in hoc nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubijciuntur: Gaudete autem, quòd nomina ve-ſtra ſcripta ſunt in cœlis: Quod doctè etiam probat venerabilis & Sanctus Beda ſuper Ioan-nem cap. 1.

Plus eſt bene viuere, quam ſigna facere.] Id ele-ganter probat Cyprianus in oratione de vnitate Eccleſiæ ex illo Matth. 7. Multi enim dicent in illa die Domine Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo Dæmonia eie-cimus, & in tuo nomine virtutes multas feci-mus? Et tunc dicam illis; nunquam vos cogno-ui: recedite à me, qui operamini iniquitatem. Sic enim legitur apud Cyprianum; pro quibus in editione vulgata eſt: Multi dicent mihi in illa die &c. Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos. Diſcedite à me. Idem probat D. Ambroſius

in comment. epistolæ primæ ad Corint. c. 12. exponens illud: & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Quod nunc Ecclesia.] Quare miracula in Ecclesia nunc cessauerint, causas etiam reddit Augustinus lib. 1. Retract. c. 13. & lib. de vera religione c. 25. & Ambros. super 1. epistolam ad Corinth. c. 12. in fine D. Gregorius lib. 27. Moralium docet etiam Ecclesiam olim adminiculis miraculorum indiguisse, nunc verò non item: Paulus, inquit, egregius prædicator Miletum veniens, plenam infidelibus insulam, sciens patrem Publij dysenteria, febribusque vexatum, orando saluauit; & tamen ægrotanti Timotheo præcepit dicens: modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.

CAP. XXVIII.

NTICHRISTVS *est.*] Antichristus latinè dicitur cōtrarius Christo, vt auctor est Augustinus in primam Canonicam Ioannis tractat. 3. & in libello de Antichristo, si modo eius est. & Gregorius lib. 29. Moral. c. 6. Rebellis Christo vocatur à Tertulliano lib. de præscript. aduersus hæretic. A Ioanne epistola prima c. 2. Mendax dicitur. quis est inquit mendax, nisi qui negat, quoniam Iesus non est Christus,

ſtus, hic eſt antichriſtus Apocal. 13. Beſtia nominatur: Homo peccati, & filius perditionis, à Paulo 2. ad Theſal. c. 2. Hæc aliaque multa nomina illi per tranſlationem, & allegoriam in diuinis literis tribuuntur.

Antequam veniat Antichriſtus, multa eius membra præceſſerunt.] Membra Antichriſti ſunt hæretici, & improbi Chriſtiani; qui ore Chriſtum confitentur, factis autem negant. ex Auguſtin. tractat. 3. ſuper primam epiſtolam Ioann. Quiſquis factis, inquit, negat Chriſtum, Antichriſtus eſt. Quotquot enim habet Eccleſia periuros, fraudatores, adulatores, ebrioſos, fœneratores, alioſque id genus ſceleratos homines, Antichriſtos, hoc eſt aduerſarios Chriſti eſſe idē rectè aſſerit. Quod ipſum etiā de hæreticis cenſet, ex illo eiuſdem loci Antichriſtus eſt, qui negat patrem, & filium. Omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus.

Secundum Apoſtolum.] Locus Pauli eſt 2. ad Theſſ. cap. 2. Nam myſterium iam operatur iniquitatis. In quem locum D. Thomas Aquinas ſic ait: ſicut omnia bona Sanctorum ante Chriſtum, fuerunt figura Chriſti, ſic in omni perſequutione Eccleſiæ, Tyranni fuerunt quaſi figura Antichriſti. Græci hunc Pauli locum de Nerone dictum accipiunt; in qua ſententia etiā D. Ambroſius eſt in hunc locum.

2 *Quia electi perire non possunt*.] Quia electi perire non possunt in M. ss. est: quam lectionem probo: non excusorum, à quibus abest, perire.

Tam mira facturus est prodigia.] Num vera futura sint miracula ac prodigia Antichristi vide Augustin. lib. 20. de Ciuitat. Dei. c. 19.

Durius bellum sustinebunt.] Quam atrox Antichristi bellum futurum sit, patet ex illo Esaiæ 14. Hic homo qui concitat terram, commouet Reges, qui ponit orbem terræ totum desertum. Sic enim legit Cyprianus, interpretaturque de Antichristo libr. 3. testimoniorum ad Quirinum. Vulgata editio ita habet: Nunquid iste est vir, qui turbauit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertũ, & vrbes eius destruxit.

Sed etiam miraculis coruscantes.] Sed etiam contra miraculis coruscantes M. ss. cc. habent. Quam lectionem, vt meliorem amplector.

Quanto breuius tempus.] Breue tempus est in M. ss. de tempore aduentus Antichristi. Vide piam ac prudentem sententiam Augustini li. 18. de Ciuit. Dei. cap. 93.

CAP. XXIX.

VAMVIS *nunc filiorum Dei*.] Quamuis nunc filiorum Dei omnes cc. M. ss. fideles autem vocantur filij Dei per adoptionem epistola 1. Ioann. c. 3. Videte inquit qualem charita-

tem

tem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur & simus. Et statim: Nunc filij Dei sumus (per gratiam videlicet) & nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam quum apparuerit similes ei erimus: quoniam videbimus eum, sicuti est.

C A P. XXX.

ED *in Euangelio dicere, & scire discipulos noluit.*] Sed in Euangelio dicere se scire discipulis noluit M. ss. legunt nonnulli, Cæterum Gotthus Toletanus omniũ fidelissimus cum edito consentit. Locus verò est Marc.13.his verbis: De die autem illo vel hora nemo scit: neque Angeli in cœlo, neque filius, nisi solus pater. Et Matth.24. De die autẽ illa, & hora nemo scit, neq; filius hominis. Quorum locorum interpretationem vide apud Augustinum 83.quæstionum quæst.6. & Hieronymum in Matthæum. Ambros. lib. 5. de fide c.8. Theophil.super Marcum c.13.Gregor.lib.3.super primum Regum c.3.Qui omnes patres ideo dicunt filium iudicij diem nescire; quia eum indicare noluit hominibus. Alij Doctores neoterici, dicunt Christum, quatenus homo erat, diem iudicij non cognouisse naturali notitia. Nã solus Deus nouit ex sua naturali notitia tempora, & momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Vnde apud Matthæ. c.24.additur, neque

filius hominis. Nã, quatenus verbũ, nouit sicut pater. Quam interpretationem videtur etiam sequi Basilius in epistola ad Amphilochium dũ Matthæi & Marci hæc loca interpretatur: cæteris vero omnibus occultum esse, multis sacrarum literarum testimonijs confirmatur. Matth. 24. Sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Lucæ 16. Sicut in diebus Loth &c. & 1. ad Thessal. c. 5. cum dixerint homines, pax & securitas, veniet repentinus interitus. Et ibidem Dies Domini sicut fur in nocte & Lucæ 12. Quando non putatis filius hominis veniet. Et alibi: Vigilate, quia nescitis diem neque horam. Apocalyp. 3. veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.

De domo Dei sicut scriptum est] 1. Petri cap. 4. Quoniam tempus est vt incipiat iudicium de Domo Dei, vbi iudicium Græcè κρίμα pro afflictionibus accipiendum.

Vt ipsa iustitia qua quisque iustus est Deo iustificante iustificetur.] Pulchrè differentiam iustitiæ, qua Deus & homo iusti dicuntur, expressit aduersus væsana hæreticorũ huius tẽporis dogmata. de qua sic etiam in concilio Tridentino sess. 6. c. 7. scriptum est. Demum vnica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit: qua videlicet à Deo donati, renouamur spiritu mentis nostræ, & non modo reputamur, sed verè iusti nominamur, & sumus,

iustitiam

iustitiam in nobis recipientes.

Nec illic damnentur.] Ne illic iudicentur est in omnibus M.ss. quæ lectio videtur cum illo Pauli quadrare 1. ad Corinth. 11. si nosmetipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur: Et cum illo sapient. ante iustitiam, præpara iudicium.

Et ad purgationem temporalis proficit pœna.] Ioan. 15. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem, qui fert, purgabit eum. Gregorius: Palmes fructuosus purgari dicitur, quia per disciplinam reciditur, ad vberiorem gratiam.

In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus est, videbunt.] Gotthus; in qua iudicaturus est, videbunt non malè. sententia hæc est apud Augustinum super Ioannem tract. 23. & de Trinitate lib. 1. c. 3. & 16. & 17. Est etiam in Magistro sententiarum lib. 4. distinct. 48.

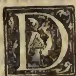
Diuinitatem verò eius.] Ex illo Esaiæ 26. Tollatur impius, ne videat gloriam Dei.

Pro diuersitate conscientiarum, &c.] Gregor. lib. 25. Moral. c. 5. & 6. desumitur autem sententia ex illo Pauli ad Romanos 2. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum. Quem locum ita etiam Ambrosius interpretatur.

Non sunt iudicandi] secũdum illud Ioannis 3.

Qui non credit iam iudicatus est. & illud Pauli ad Rom. 2. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.

CAP. XXXI.

E *Geenna*.] Theophylactus super Matthæum c. 10. exponens illud: Timete autem magis eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. Geennam, inquit, quum dixit, significat perpetuam pœnam; Geenna enim dicitur à semper nascendo. Hic est ille vermis de quo ait Esaias. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: Cui conuenit illud Promethei (vt est in fabulis) feralis ille rostroq; immanis vultur obunco, Immortale iecur tundens, fæcundaque pœnis viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto pectore, nec fibris requies datur vlla renatis.

CAP. XXXII.

E c *deerit in supplicio futuro damnationis ordo*.] Nec deerit in supplicio futurus dãnationis ordo, est in Gotth. & alijs M. ss. in vno verò perantiquo sic legitur; nec deerit in supplicij die futurus damnationis ordo.

Dicit etiam Psalmista.] Psalm. 108. legiturq; in editione vulgata: nutantes transferátur filij &

mendi-

mendicent, Hebræus sermo habet: oberrent liberi eius. Nutátes autem est instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi, & errantes.

Cunctis videntibus est præcipitandus Diabolus.] Apocal. cap. 20. ponitur ordo iudicij & apud Paulum 1. ad Corinth. c. 15.

Dicente Propheta] docente propheta est in c. Gotth. locus est Amos. c. 7. Ecce vocabit iudiciũ ad ignem Dominus Deus, & deuorabit abyssum multam, & comedit simul partem. Vox autem domus, quæ apud Isidorum est, in nullo bibliorum exemplari legitur, neque in versione LXX. cuius hæc sunt verba καὶ ἐκάλεσεν τὴν δίκην ἐν πυρὶ καὶ κατέφαγεν τὴν μερίδα, vbi Hieronymus: comedit partem, inquit, hoc est ad Sanctos illius peruenit, qui in peculio Domini, & in eius parte reputantur. Theodoretus in eundem locum: partem, inquit, appellat Israël. Sic enim etiam Moses, inquit, & facta est pars Domini populus eius Iacob.

CAP. XXXIII.

SIC *Iustitia.*] In excuso erat sicut: verum Gotthus legit sic iustitia iniustitia; sic virtus vitio crescit. Ergò Sanctorum excrescit gloria, vt sit superioris sententiæ redditio, similiter est in omnibus ferè vv. cc.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

De Sapientia.

CAP. I.

1 MNIS qui ſecundum Deum ſapiens eſt, Beatus eſt. Beata vita cognitio diuinitatis eſt. Cognitio diuinitatis virtus boni operis eſt. Virtus boni operis, fructus æternitatis eſt.

D. Greg. lib. 18. Moral.c. 25.& lib. 13. cap. 14.

2 Nullus autem magis ſapiens, quam quem docuerit Deus.

3 Excelſior eſt rebus omnibus ſapiētia: nec eſſe poteſt vlla iuſtitia ſine prudentia.

Ierem. 10.& 50.

4 Qui ſecundum ſeculum ſapiens eſt, ſecundum Deum ſtultus eſt. Vnde & Propheta; ſtultus, inquit, factus eſt omnis homo à ſcientia ſua.

Ex Gregor. ferè ad verbum lib. 18. Moral.c 25. Eccleſ. 38. & locus deſumſit ex Gregor. libr. 25. Moral. c. 25.

5 Primum eſt ſcientiæ ſtudium quærere Deum; deinde honeſtatem vitæ, cum innocentiæ opere.

6 Nullus ſapientiam Dei plenè recipit, niſi qui ſe ab omni abſtrahere actionum cura contendit. Vnde & ſcriptum eſt: ſapientia ſcribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipſe percipiet eam.

7 Non ad paruæ intelligentiæ arcem peruenit, qui ſcit ſecreta Dei ſe penetrare non poſſe: Tunc

autem Deum rectè cognoscimus, quando eum perfectè scire [1]non denegamus. [1] non.

8 Interdum quædam nescire conuenit. Nullus autem in culpa maior est, quàm ille qui Deum nescit.

9 Inuestigationem veri multorum est quærere, sed paucorum est inuenire. Ea autem, quæ supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt. Quicquid supra hominis intellectum est, quærendum non est. Consilio autem diuino seruandum est, vt hoc credatur esse iustitia, quod diuinæ placuerit voluntati. Non enim poterit esse iniustum quod iusto [2]placet iudici. [2] complacet.

10 Omnis sapientia ex scientia, & opinatione cõsistit. Melior est autem ex scientia veniens, quam ex opinatione sententia. Nam illa vera est, ista dubia.

11 Ad maioris culpæ cumulum pertinet scire quemquam quod sequi debeat, & sequi nolle, quod sciat. Vnde & Dominus; seruus, inquit, sciens voluntatem Domini sui & non faciens, [3]dignè plagis vapulabit multis. Et Iacobus: scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Ex Greg. lib. 18. Moral. c. 9. [3] digna. Luc. 12. Iacob. 4.

12 Simplicitatem cum ignauia vocari stultitiam, simplicitatem verò cum prudentia, vocari sapientiam.

13 Vtile est multa scire & rectè viuere: quod si vtrumque non valemus, melius est vt bene viuendi studium, quam multa sciendi sequamur.

14 Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum, nec esse beatum, multa scire; sed esse magnum beatè viuere.

15 Nihil prodesse [4]homini scire prudentiã cum ignorantia Dei: & nihil obesse scientibus Deum, ignorantia mundi. Perfectè autem scit qui prius Deum; & ista non pro se, sed pro Deo scit.

4 omnem hominem.

16 Nihil obesse cuiquam, si per simplicitatem aliquam de elementis indignè sentiat; dummodò de Deo vera pronunciet. Nam quamuis de incorporeis corporeisque naturis nequeat quisque disputare, beatum tamen illum facit vita recta cum fide.

De Fide.

CAP. II.

1 NON posse ad veram beatitudinẽ peruenire, nisi per fidem: beatum autem esse, qui & rectè credendo benè viuit, & benè viuendo, fidem rectam custodit.

2 Deus si creditur, meritò inuocatur, & quæritur: ac per hoc tunc perfectè laudatur, quando inuocatur & creditur.

3 Non tantum id credendum est quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspicimus, idest, Deum. Sine

Ad Hebre. 11.

fide

fide nemo potest placere Deo: omne enim quod non est ex fide peccatum est. Ad Rom.14.

4 Fides nequaquam vi extorquet, sed ratione atque exemplis suadetur. A quibus autem exigitur violenter, perseuerare in eis non potest: exemplo, vt quidam ait, nouellæ arboris, cuius si quis [1]cacumen violenter impresserit, denuò dum laxatur, in id quod fuerat, confestim reuertitur. 1 ramum.

5 Sicut homo libero arbitrio cōditus, sua sponte diuertit à Deo: ita ex propria mentis conuersione credendo, recurrit ad Deum: vt & libertas agnoscatur arbitrij, per propriam voluntatem, & beneficium gratiæ, per acceptam fidei [2]firmitatem. 2 veritatem. consentientibus omnibus M ss.

6 In corde respicit Deus fidem, vbi se non possunt homines excusare: qui ore simulant veritatis professionem, & corde [3]retentant erroris impietatem. 3 retinent.

7 Sicut nihil proficit fides, quæ ore retinet, & corde non creditur: ita nihil pro futura est fides, quæ corde tenetur, si ore non profiteatur. De tali enim fide propheta ita quosdam obiurgat dicens: Perijt fides, ablata est de ore eorum. Fides enim quæ corde creditur, confessione oris ad salutem profertur. Ierem.7. Ad Rom.10

8 Vacuam esse sine operibus fidem; & frustra [4]de sola fide blanditur, qui bonis operibus non ornatur. 4 sibi de sol. Habent omnes libb. M ss.

Qui

Grego.lib.8. Moral.c.26.

9 Qui crucem portat, debet & mundo mori. Nã ferre crucẽ & mori, mortificare seipsum est: ferre & non mori, simulatio hypocritarum est.

Greg.lib.25. Moral.c. 10. ad verbum.

Num.24.

10 Qui per fidem, cognitionem Dei habent, & operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur; qui cadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

5 Carnalei fidem &c.
6 quærunt.
Ioann. 6. est etiam apud Greg.lib.23. Moral.c.17.

11 [5]Carnalium est, fidẽ nõ pro virtute animi, sed pro commodo [6]quærere temporali. Vnde & Dominus dicit: Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus meis.

12 Christianus malus dum secundum Euangelij doctrinam non viuit, etiam ipsam fidem, quam verbo colit, oborta tentatione facile perdit.

Greg.lib.21. c.10.& li.27. c.6. Moral.

13 Multi fide tantum Christiani sunt, opere verò à Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandem per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt apertè mali, per terrorem fictè boni noscuntur.

14 Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, & alijs quidem proficiunt: ipsi vero amore terreno implicati, cœlestia non requirunt, sed verbo tantum fidem defendunt.

15 Quidam pro fide etiã hæreticos insequuntur, sed per arrogantiam, eos qui intra Ecclesiam sunt, contemnunt. Aduersarios quidẽ fidei confutãt pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiæ.

De

De Charitate.

CAP. III.

1 VAMVIS nonnulli fide, atque operibus Sanctis esse videantur participes: tamen, quia priuantur charitate fraternę dilectionis, nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: Si tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Ex Greg. lib. 18. Moral. c. 14. adfertq; id testimonium Pauli ad Corinth. 13. 1. Corint. 13.

2 Sine amore charitatis, quamuis quisque rectè credat, ad beatitudinem peruenire non potest: quia tanta est charitatis virtus, vt etiam prophetia, & martyrium, sine illa esse nihil credantur.

3 Nullum præmium charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatũ. Vnde & vinculum perfectionis charitas, ab Apostolo dicitur; eo quod vniuersæ virtutes eius vinculo religentur. Ex Greg. lib. 28. Moral. c. 9. Coloss. 3.

4 Dilectio Dei morti comparatur, dicente Salomone: valida est: vt mors dilectio: idcirco, quia sicut mors violenter separat animam à corpore: ita & dilectio Dei violenter segregat hominem à mundo & carnali amore. Ex Greg. lib. 10. Moral. c. 12. adfertq; illud Cantic 8. valida.

5 Qui Dei præcepta contemnit, Deum non

diligit. Neque enim Regem diligimus, si odio leges eius habemus.

6 Tenenda est cum Sanctis viris vnitas charitatis: & quantò se quisque subtrahit mundo, tanto opus est, vt se associet bonorum consortio.

7 Charitas in dilectione Dei & proximi constat. Seruat autem in se dilectionem Dei, qui à charitate non diuiditur proximi. Qui à fraterna societate secernitur, à diuinæ charitatis participatione priuatur. Nec poterit Deum diligere, qui noscitur in proximi dilectione errare. Christus Deus & homo est. Totum ergo Christum non diligit, qui hominem odit.

8 Bonorum [1]discretionis est, non odire personas, sed culpas: & [2]recta dicta pro falsis non spernere, sed probare.

9 Qui imperfecti sunt in Dei amore, [3]sæpe à vitijs separare disponunt; sed pondere vitiorum grauati, rursus ad ea vitia, quæ optant relinquere, [4]reuoluuntur.

1 *discretio excus.*
2 *rectè,*
3 *sæpe vitia superare.* Greg. lib. 11. Moral. c. 5.
4 *voluuntur.*

De spe.

CAP. IIII.

1 QVI malè agere non desistunt, vana spe, indulgentiam de Dei pietate requirunt: quam rectè quærerent, si ab actione praua cessarent.

2 Metuendum valdè eſt, vt neque per ſpem veniæ, quam promittit Deus, perſeueranter peccemus: neque quia iuſtè peccata diſtringit, veniam deſperemus: ſed vtroque periculo euitato, & à malo declinemus, & de pietate Dei veniam ſperemus. Omnis quippe iuſtus ſpe & formidine nitet: quia nunc illum ad gaudium ſpes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ [1]adducit. Greg.lib.10. Moral. c.7. & ex lib.33. c.11.

1 *addicit.*

De Gratia.

CAP. V.

1 INTERDVM peccantibus nobis Deus ſua dona non retrahit, vt ad ſpem diuinæ propitiationis mens humana conſurgat. Nam non poteſt conuerſum ſpernere, quia peccantem ſuis beneficiis prouocat ad ſe redire.

2 Confeſſionem hominis non eſſe humanæ virtutis. Nam ſi confeſſionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: Confeſſio & magnificentia opus eius? Ab illo enim nobis omnia bona, ſua gratia præueniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confeſſionem fidei accipere mereamur. Ex Greg.lib. 18. Moral.c. 23. Pſal.110.

3 Profectus hominis, donum Dei eſt. Nec à ſe poteſt quiſquam, ſed à Domino corrigi. Non

enim quicquam boni habet proprium homo, cuius via non est eius, testante Propheta: Scio Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet & dirigat gressus suos.

Ierem. c. 10.

4 Sciant liberi arbitrij defensores, nihil posse homines in bonum sua præualere virtute, nisi diuinæ gratiæ sustententur iuuamine. Vnde per Prophetam Dominus dicit: Perditio ex te tua Israël tantum in me auxilium tuum. Quasi diceret, [1]vt pereas tuo merito, vt salueris meo auxilio.

Oseæ 13.

[1] *vt pereas tui est meriti, vt salueris mei auxilij.*

5 Hominis meritum, superna gratia non vt veniat inuenit, sed postquam venerit, facit: atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum quod remuneret, quæ solũ inuenerat quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus [2]inferni crucem ascendit, de cruce paradisum adijt? Reus quidem ille, & fraterno sanguine venit cruentus; sed diuina gratia in cruce mutatus; Sciendum, quòd & nostra sit iustitia in his quæ rectè agimus: & Dei gratia, eo quòd eam mereamur. Hæc enim & dantis Dei, & accipientis est hominis: Sicut & panem nostrũ dicimus, quẽ tamen à Deo accipere postulamus.

Ex Gregor. libr. 18. Moral. c. 25. ferè ad verbum.

[2] *diaboli.*

Gregor. eodem loco.

6 Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantum modo electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem [3]& si plurimi suscipiunt, opus tamen fidei non consequuntur.

Loquitur de Gratia perseuerãtiæ, nã de iustificante, cõcil. Triden. se. 6. c. 17

[3] *licet.*

Greg. lib. 24. Moral c. 6. & Homil. 10. in Ezech.

7 In diuisione donorum, diuersi percipiunt di-

uersa Dei munera: non tamen conceduntur vni omnia; vt sit pro humilitatis studio, quòd alter admiretur in altero. Nã quod in Ezechiele animalium alæ altera ad alteram percutiuntur, virtutes sanctorum designantur, mutuo sese affectu prouocantium, atque alterno exemplo in vicem sese erudientium. Ezech. 1. Ita ĩterpretatur Greg. Homi. 3. in Ezech.

8 Munera gratiarũ alij ista, alij verò donantur illa. Nec dátur ita habere vni, vt nõ egeat alterius.

9 Posse fieri non est dubium, vt hi, quos quidam virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina præuenti gratia, quosdam compendio sanctitatis præueniant: & dum sint conuersione postremi, subitò efficiuntur virtutis culmine primi.

10 Dum quisque aliquod donum accipit, non appetat amplius quàm quod [4]meruerit: ne dum alterius membri officium arripere tẽtat, id quod meruit perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum. [4] *meruit.*

11 Mali dona ideò ad damnationem accipiunt, quia illis non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem vtuntur. Bonis malè vtuntur, qui ea, quæ à Deo illis donata sunt, in malos vsus assumunt, sicut ingenium, sicut & cætera Dei dona.

12 Multis Dei donis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognoscimus. Nam quòd sapientes sumus, quod diuites, quòd potentes existimus, non alterius, sed potius diuino munere sumus.

Vtamur ergo optimè diuinis beneficijs, quatenus & Deum non pœniteat dedisse, & nobis accepisse sit vtile.

Ex Greg lib. 25. Moral. c. 9. & 11. c. 5. & de obduratione Homil. 11. in Ezech.

13 Sicut auferre Deus dicitur homini donum aliquod, quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit: Sic & obdurare dicitur Deus hominem, non eius faciendo duritiam, sed non auferendo eam, quam sibi ipse nutriuit. Non aliter & obcęcare dicitur quosdam Deus, non vt in eis eandem ipse cæcitatem faciat: sed quòd pro eorum inutilibus meritis, cæcitatem eorum ab eis ipse non auferat.

14 Plerisq; Dei dona dantur, perseuerantia verò doni non datur. Et inde est, quòd quidam principia habent conuersionis [5]bonæ, fine verò malo clauduntur. [6]Electi verò & conuersionis dona accipiunt & perseuerantiam doni. Ea ergo causa est, quod quidam & benè incipiunt, & benè finiunt.

5 bona.

6 Electi verò accipiunt conuersionis donum &c.

De Prædestinatione.

CAP. VI.

Ex Gregor. li. 33. Moral. c. 20.

1 GEMINA est prædestinatio, siue electorum ad requiem, siue reproborum ad mortem. Vtraque agitur diuino iudicio, vt semper electos superna & interiora sequi faciat: semperque reprobos infima & exteriora, deserendo, sectari permittat.

2 Sicut ignorat homo terminum lucis & tenebrarum, vel vtriusque rei quis finis sit: ita plenius nescit, quis ante suum finem, luce iustitiæ præueniatur, vel quis peccatorum tenebris vsq; in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum, conuersus resurgat ad lucem. Cuncta hæc Deo patent, hominibus verò latent.

3 Quamuis iustorũ cõuersatio in hac vita probabilis sit, incertũ tñ hominibus esse, ad quẽ sint finẽ ꝑdestinati, sed oĩa [1]seruari futuro examini.

4 Mira dispositio est supernæ distributionis, per quam hic iustus amplius iustificatur, impius amplius sordidatur: malus ad bonum aliquando conuertitur, & bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, & non valet: vult alter esse malus, & non permittitur interire. Datur ei quod sit malus, qui vult esse bonus: alius nec vult, nec datur ei vt sit bonus. Iste nascitur in errore & moritur: ille in bono quo cæpit, vsq; ad finem perdurat. Tandiu in bono iste stat, quousque cadat: ille malè diu viuendo, in fine saluatur, respectusque conuertitur.

5 Vult ꝓdesse in bono iustus, nec præualet: vult nocere malus & præualet. Iste vult Deo vacare, sed sæculo impeditur: ille negotijs implicari cupit, nec proficit.

6 Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro iusto. Et in in hac tanta obscuritate, non valet homo diui-

1 reseruari.

Apocalyp. 22.

Ex Gregor. ferè ad verbum libr. 25. Moral. c. 32. vsque ad finẽ huius capitis.

nam perscrutari dispositionem, & occultum prædestinationis perpendere ordinem.

De Conuersis.

CAP. VII.

1 INCHOANTIBVS pręmiū promittitur, sed perseuerantibus datur, sicut scriptum est: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Matth.10.& 24.

2 Tunc enim placet Deo nostra conuersio: quādo bonum quod ĩchoamus, perseueranti fine complemus. Nam sicut scriptum est: Vę his qui sustinentiam perdiderunt, idest, opus bonū non consumauerunt.

Ex Gregor. lib.9. expos. in 1.Reg ca. 13. Eccles.2.

3 Indulgentia peccatorum sciendum, vbi, quādo, vel qualibus datur. Vbi quippe, nisi intra Ecclesiam catholicam? Quando, nisi ante venturi exitus diem? Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Qualibus, nisi conuersis, qui per humilitatē ad paruulorū transeunt imitationem? de quibus dicitur: Talium est enim regnum cœlorum.

Ex Gregor. lib.8. Moral. c.8. & lib.9. cap. vlt.2. ad Corinth.c.6.

Matth. 19. Luc.18. Marc.10.

4 Nemo perpendere potest, quanti sit ponderis iniustitia, vel quanti fulgoris radio iustitia clareat, nisi qui prius toto mentis nisu conuertatur ad Deum: quatenus ipso lumine, quo illu-

strarur

ſtratur, & ſuam fælicitatem agnoſcat, & lumen, quod cæco corde non intuebatur, intelligat.

5 Tunc autem inattingibilem intelligi poſſe iuſtitiam, dum eam quiſque ſequi conuerſus tentauerit: quia lux non intelligitur, niſi cùm videtur.

6 Iudicium quod in hominis poteſtate conſiſtit, conuerſionis eſt gratia, per quam nos metipſos iudicamus, quando flentes mala noſtra punimus, & bono, quod ex Deo nobis eſt, ſolidius inhæremus.

7 Tripartitus deſcribitur eſſe vnius cuiusq; conuerſi profectus: ideſt, [1]primus, corrigendi à malo [2]ſecundus, faciendi bonum: [3]tertius, conſequendi boni operis præmium. Nam quod ait Propheta: Solue faſciculos deprimentes, mali eſt emendatio. Quod verò adiecit: Frange eſurienti panem tuum, operis boni eſt actio. In eo verò quòd ſubiungit: Tunc erumpet quaſi [4]mane lumen tuum, operis boni eſt retributio. Ergo non proficit facere bonum, niſi correctum fuerit malum. Nec poterit quiſquam ad contemplationem Dei proficere, niſi ſe prius in bonis ſtuduerit actibus exercere.

1 pri[...]. 2 ſecun[...]. 3 terti[...].

Eſai. 58.

4 Goth. C. Ma[...] tutinum lumen quo modo legit etiam D. Hiero. in interpretatione ſuper hunc locum.

8 Multis modis terret Deus homines, vt vel ſerò conuertantur, atque exinde magis erubeſcant, quòd tandiu expectati ſunt, vt redirent. Nam nunc nimis, nunc plagis, nunc reuelationibus quoſdam concutit: vt qui voluntate cōuerti deſpiciunt, cōmoti terroribus corrigant.

Ex Greg. lib. Moral. 26. c. 12.

9 Plerique ex sola mentis deuotione conuertuntur ad Deum: nonnulli verò coacti plagis conuertuntur, qui ex deuotione non conuertebantur. [5]Iuxta illud Psalmi dicentis; In fręno & chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

Psal. 31.
5 *Iuxta capitulum Psalmi.*

10 Pleriq; autẽ dum deuotione non cõuertuntur, plagæ stimulis feriuntur: qui tamen nec sub verbere sentiunt, vt aliquatenus corrigantur, sicut Ægyptus, qui & pœnas [6]dedit, & emendare nequiuit. De talibus enim ait Propheta: Percussisti eos, & non doluerunt: attriuisti eos, & renuerunt suscipere disciplinam.

6 *luit.*
Ierem 5.

Gregor. lib. 2 Moral. ca. 16. & lib. 18. cap. 12.

11 Nonnulli viri seculares elatione mentis tumentes, postmodum conuersi ad Deum, religiosa sequuntur obedientia Christum: & qui antea celsitudine mundiali tumebant, postea ipsam elationem in studio humilitatis commutãt.

Ex Gregor. li. 25. Moral. c. 7. & c. 10.

12 Quidam sunt, qui iam secretè conuersi sunt, quorum conuersio, quia non procedit ad publicum, apud æstimationem humanam quales fuerunt, tales adhuc esse putantur; iam tamen in Dei oculis surrexerunt. Item quidam adhuc humano iudicio stare cernuntur; iam tamen in oculis Dei ceciderunt.

13 Multi apud homines reprobi sunt, & apud Deum electi: [7]atque multi apud homines electi putantur, & apud Deum reprobi existunt, Salomone dicente: Vidi impios sepultos, qui cum

7 *atque item multi.*
Eccles. 8.

adhuc

adhuc viuerent in loco Sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum operum. Nullus ergò putet se electum, ne fortè iam apud Deum sit reprobus.

De Primordijs conuersorum.

CAP. VIII.

1 TRIMODVM genus est conuersionis ad Deum, inchoationis cū dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cū requie. Sed tamen plerunque, alij incipiunt à dulcedine, alij à tentationum amaritudine. Ex Greg. lib. 24. Moral. c. 7.

2 Omnis conuersus ante ex fletu inchoet [1] peccatorum, & sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lachrymis purganda sunt vitia quæ gessimus, & tunc mundata mentis acie, id quod quærimus contemplemur: vt dum antea flendo, peccati [2] caligo à nobis detergitur, mundatis cordis oculis liberè superna inspiciant.

[1] peccat mundare nequitiā.

[2] macula, encos.

3 Ante necesse est timore conuerti ad Deum, [3] vt metu futurarum pęnarum carnales illecebrę deuincantur. Deinde oportet, abiecto timore, ad amorem vitæ æternæ transire. Perfecta enim charitas, foras mittit timorem: qui autem timet, pœnam habet, & non est perfectus. Vnde & Apostolus: Non enim, inquit, accepistis spiri-

Gregor. libr. Moral. 9. cap. 22.

[3] vt & metu.

Ioann. 1. c. 4.

Ad Rom. 8.

tum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis: per quem scilicet iam nō peccati pœna seruos comprimit, sed amor iustitiæ liberos reddit.

4 Necesse est omni conuerso, vt post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat quasi filius, nec semper sub timore iaceat quasi seruus. Tunc enim amorem nostrę conuersionis ostendimus, si denuò vt patrem diligimus, quē prius seruili mēte verè vt Dominum formidabamus.

Greg. libr. 4. Moral. c. 7.

5 Primordia conuersorum blandis refouenda sunt modis, nisi ab asperitate incipiant, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conuersum sine lenitate erudit, exasperare potius, quàm corrigere nouit.

6 Conuersus quisque antea ab opere corrigendus est, postea verò à cogitatione; vt prius refręnet prauum actum, deinde appetitum ac delictum: vt quod iam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

7 Omnis noua conuersio, adhuc pristinæ vitæ habet commixtionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conuersatiō vetus, funditus ab animo extirpetur.

8 Quisquis ex deteriore iam melior esse cæpit, caueat de acceptis extolli virtutibus: ne grauius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum iacebat.

De

De conflictu conuersorum.

CAP. IX.

1
QVISQVE conuersus si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, & summa virtutum subire contendat: [1]si adhuc fortè aliqua aduersa de carnis molestijs tolerat, non frangatur: quia dispensator bonorum nouit aduersitates reprimere vitiorum, successione virtutum. *1 si fortè adhuc aliqua.*

2 Tunc magis grauari se quisque impulsu vitiorum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit: sicut populus Israël grauiori onere ab Aegyptijs premitur, dum per Moysen diuina illi cognitio aperitur. Exod. 5.

3 Vitia enim ante conuersionem quasi pacem [2]cum homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt. Fiunt autem inimica conuerso, quæ peccatori prosperè blandiebantur: atq; item fiunt blanda conuerso, quæ peccatori aduersa extiterunt. *2 in.*

4 Multos habet conflictus Dei seruus ex recordatione operum præteritorum: multique post conuersionem etiam nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem: scilicet vt semper Gregor. libr. Moral. 24. ca. 7.

habeant, pro excutienda inertia, hostem cui resistant; dummodò non consentiant. Vnde & nouerint serui Dei, se etiam à peccatis iam esse mundatos: sed tamen cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

5 Ante conuersionem præcedit turba peccatorum, post conuersionem sequitur turba tentationum. Illa se obijciunt, ne ad Deum conuertamur: ista se ingerunt, ne [3]liberius cordis oculis Deum cernamus: vtriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intẽtionemque nostram sæpe fraude multimoda intercludit.

3 liberis.

6 Vtile est Dei seruo, post conuersionem tentari, quatenus à torpore negligentiæ, solicitantibus vitijs, ad virtutes animum per exercitium præparet vitiorum.

De remissa conuersione.

CAP. X.

1 MVLTOS remissa cõuersio in pristinos errores reducit, ac viuendi tepore resoluit: horum ergo exempla quisq; conuersus euita, nedum timorem Dei à torpore incipis, rursus mundanis erroribus [1]immergaris.

1 mergaris.

2 Tepidus in conuersione, otiosa verba, & vanas cogitationes, noxias esse non conspicit: ꝙ

si à torpore mentis euigilauerit, ea quæ leuia existimabat, confestim quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

3 Fraus & desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem verò facimus Deo, quotiens de ipsius donis & muneribus gloriam propriam, & humanam laudem appetimus, & de bono opere nostro nos metipsos, non Deum laudamus. Desidiam verò agimus, quoties per torporem, languidè ea quæ Dei sunt operamur. Ex Greg. ad verbum. lib. 9. Moral. cap. 17.

4 Omnis ars seculi huius strenuos amatores habet, & ad exequendum promptissimos: & hoc proinde fit, quia præsentem habet operis sui remunerationem. Ars verò diuini [2]amoris plerosque habet sectatores languidos, tepidos, pigritiæ inertia congelatos: sed hoc proinde fit, quòd labor eorum non pro præsenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideoque dum eorum laborem mercedis retributio non statim consequitur, spe penè dissoluta languescunt. Vnde & magna illorum gloria [3]prædicatur, qui bonæ conuersionis [4]principia, augmento solidiore consumant: atquè eò ad promerendam retributionem clariores præparantur, quò firmius duri itineris labores & inchoant, & consummant.

2 timoris.

3 præparatur.

4 vitæ princip.

5 Quidam primo conuersionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente verò progressu, dum immoderatè terrenis rebus incumbunt:

5 *infirmi.*

pulucre [5]infimi appetitus obſcurantur; vnde & Dominus de bonis ſeminibus in ſpinis iactatis dicit: quod autem cecidit in ſpinis, hi ſunt qui audiunt verbum Dei, & ſolicitudine ſeculi, vel fallacia diuitiarum ſuffocant verbum, & ſine fructu efficiuntur.

Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8.

6 Nuper conuerſi nequaquam debent in curis exterioribus prouehi. Nam ſi implicentur, confeſtim quaſi plātata arbuſcula, & nec dum radice præfixa, concutiuntur pariter & areſcunt.

Diſtinct. 81.

6 *animi.*

7 Valet interdum conuerſis pro [6]animæ ſalute mutatio loci. Plerunque enim dum mutatur locus, mutatur & mentis affectus. Congruum eſt enim inde etiam corporaliter auelli, vbi quiſq; illecebris deſeruiuit: nam locus vbi prauè quiſq; vixit, hoc in aſpectu mentis [7]apponit, quod ſemper ibi vel cogitauit, vel geſſit.

7 *opponit, excuſ.*

De exemplis Sanctorum.

CAP. XI.

Ex Greg. lib. 2. c. 1. & 25. c. 7. & alibi.

1 D conuerſionem ſeu correctionē mortalium, multū proſunt exempla bonorum. Mores enim inchoantium, non queunt proficere ad bene viuendum, niſi perfectorum informentur exemplis patrum.

Greg. lib. 24. Moral. c. 6.

2 Reprobi autem non attendunt documenta

bono-

bonorum, quæ imitentur ad melius: ſed proponunt ſibi exempla malorum, [1]quibus ad ſuorum morum peruerſitatem [2]vtantur in peius. [1] qua. [2] imitantur.

3 Ob hanc vtilitatem ſcribuntur ſanctorũ ruinæ, & reparationes, vt ſpem faciant [3]ſaluti humanæ: ne quiſquam poſt lapſum, pœnitendo deſperet veniam, dum conſpicit ſanctorum reparationem fuiſſe etiam poſt ruinam. Greg. Homi. 25. in Euangel. in fine. [3] humu.

4 Sciant flagitio dediti, ad quam vtilitatem eorum exempla proponantur ſanctorum: ſcilicet, vt aut ſint quos imitentur ad reparationem, aut certè ex eorum comparatione, durius de inobedientia puniantur.

5 Propterea virtutes Sanctorum ad exemplum noſtrum Deus propoſuit, vt quantò de imitatione eorum conferri poſſunt nobis iuſtitiæ præmia, tantò de perſeuerantia mali ſint grauiora tormenta. Gregor. libr. 9. Moral. cap. 35.

6 Si enim ad boni incitamentum diuina, quibus admonemur præcepta, deeſſent, pro lege nobis Sanctorum exempla ſufficerent. At contrà, dum & nos Deus præceptis ſuis admoneat, & vitæ Sanctorum boni operis nobis exempla proponat, nulla eſt iam de reatu excuſatio: quia & lex Dei ad aures noſtras quotidie pulſat, & factorum documenta bonorum, cordis noſtri intima prouocant.

7 Et ſi prauorum ſæpe ſecuti ſumus exempla, cur non imitemur Sanctorum digna & Deo pla-

cita

cita facta? & si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari iustos in boni?.

8 Orandus est Deus, vt virtutes, quas præparauit Sanctis ad coronam, nobis ad profectum sint positæ, non ad pœnam. Proficient autē ad

4 eorum. profectum nostrum, si [4] tot exempla voluerimus imitari virtutum. Certè si ea potius auersati, quàm imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, qui ea legēdo implere neglexinus.

5 vitas. 9 Multi [5] vitam Sanctorum imitantur, & de moribus alterius effigiem virtutis sumunt: tanquam si imago quælibet intendatur, & de eius

6 ficta. similitudine species [6] picta formetur: sicque fit ad imaginem similis ille, qui ad similitudinem viuit imaginis.

10 Qui Sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seseque in illo quasi in speculo prospicit, vt adijciat, quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso considerat: sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adijcit.

11 Perfectorum est iam virorum non quemlibet Sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad cuius imaginem facti sunt iustitiam

Genes. 1. operari. Et hoc indicat quod scribitur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quia ipsam intelligendo imitatur diuinitatem, ad cuius factus est similitudinem. Iste ergò tantus est, vt non egeat homine demon-

stratore

ſtratore iuſtitiæ, ſed ipſam contemplando imitetur iuſtitiam.

12 Exempla Sanctorum quibus ædificatur homo, varias faciunt conſectari virtutes: humilitatis ex Chriſto: deuotionis ex Petro: Charitatis ex Ioanne: obedientiæ ex Abraham: patientiæ ex Iſaac: tolerantiæ ex Iacob: caſtimoniæ ex Ioſeph: manſuetudinis de Moyſe: conſtantiæ de Ioſue: benignitatis de Samuele: miſericordiæ de Dauid: abſtinentiæ de Daniele: ſic & cætera facta priorum, quo labore, quo moderamine, quaue intentione vel compunctione gerantur, vir Sanctus imitando conſiderat.

Greg.lib.27. Moral. ca. 5. Matth.14. Ioann. 13. Geneſ.12.22. 27.39. Exod. 32. Ioſue.10.

1.Regum.16.

De Compunctione Cordis.

CAP. XII.

1 COMPVNCTIO cordis, eſt humilitas mentis cum lachrymis, exoriens de recordatione peccati, & timore iudicij.

Greg.lib. 23. Moral. ca.1. & Hom.22. in Ezech.

2 Illa eſt cõuerſis perfectior cõpunctionis affectio, quæ oẽs à ſe carnaliũ deſideriorum affectus repellit: & intentionem ſuam toto mentis ſtudio in Dei contemplatione defigit.

3 Geminam eſſe compunctionem, qua propter Deum anima cuiuſque electi afficitur, ideſt, vel dum operum ſuorum mala conſiderat, vel dum deſiderio æternæ vitæ ſuſpirat.

Greg.homil. 22.in Ezech. & alibi.

Gregor. lib. Moral. 23. c. 21.
1 *compūgitur.*

4 Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens iusto tædio salubri [1]pungitur: hoc est, memoria præteritorum facinorum: recordatio futurarum pœnarum: consideratio peregrinationis suæ in huius vitæ longinquitate: desiderium supernæ patriæ, quatenus ad eam quantocius valeat peruenire.

5 Quisque dum peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari præsentia: quando id quod se admisisse recolit, interius erubescit, suoq; iudicio pœnitendo iam punit. Nam tunc Petrus fleuit, quando in eum Christus respexit. Vnde & Psalmista: Respexit, inquit, & commota est, & contremuit terrā.

Matth. 26.
Luc. 22.

6 Gressus Dei sunt in corde hominis interioris, quādo bona desideria surgunt vt calcentur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano præsentem: vnde se tunc magis homo acuere ad compunctionem debet, quando sentit Deum interius operantem.

7 Quomodo mens hominis iusti ex vera compunctione rapiatur, & qualiter infirmata reuertatur, degustata lucis [2]magnitudine, illum nosse posse, qui iam aliquid exinde gustauit.

2 *mansuetudine.*

8 Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiūnt, sed tantum ad hoc esse se peccatores [3]assignant, vt ex ficta humilitate confessionis, locum inueniant Sanctitatis.

Gregor. lib. Moral. 22. c. 10. & lib. 24. cap. 6.
3 *affirmant.*

De confessione peccatorum & pœnitentia.

CAP. XIII.

1 X eo vnusquisque iustus esse incipit, ex quo sui accusator extiterit. Multi autem è contra, semetipsos peccatores fatentur, & tamen semetipsos à peccato nō subtrahūt. Gregor. ibid. & li. 24. Moral. c. 6. circa finem.

2 Magna iam iustitiæ pars est, [1]semetipsum nosse hominem, quod prauus est: vt ex eo diuinæ virtuti subdatur humilius, ex quo suam infirmitatem agnoscit. *1 seipsum.*

3 Bene se iudicat iustus in hac vita, ne iudicetur à Deo damnatione perpetua. Tunc autem iudicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitentiam sua praua facta condemnat. Gregor. lib. 25. Moral. c. 5. & 6.

4 Amaritudo pœnitentiæ facit animum, & sua facta subtilius discutere, & dona Dei, quæ contempsit, flendo commemorare. Nihil autem peius, quàm culpam agnoscere, nec deflere. Ex Greg. lib. 8. Moral. cap. 11.

5 Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, siue quia per negligentiam bonum non fecit: seu quia malum per audaciam perpetrauit. Quod enim oportuit, non gessit; & gessit quod agere non oportuit.

6 Ille pęnitentiam dignè agit, qui reatum suum Ex Greg. lib. 9. epistolarū epistola 39.

satisfactione legitima plangit: condemnando scilicet ac deflendo q̃ gessit, tanto indeplorando [2]profusius, quātò extitit in peccando procliuius.

2 *profundius.*

Est apud Magist. sent. lib. 4. Distinc. 14. & de pœnitentia Distinct. 3. c. 9.

3 *abluit.*

7 Ille pœnitentiam dignè agit, qui sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat, Nam qui plangit peccatum, & iterum admittit peccatum; quasi siquis [3]lauet laterem crudum, quem quanto magis lauerit, tantò amplius lutum fecit.

8 Quamuis quisque sit peccator & impius, si ad pœnitentiam conuertatur, consequi posse veniam creditur.

Nullus enim de bonitate Dei dubitat, sed sola accipientium prauitas conferri sibi indulgentiam abnegat.

Ex Gregor. li. 5. in 1. Reg.

Ioann. 9.

Ierem. 13. & ibi Hieron.

4 *vestro.*

5 *tenebrescat.*

9 In hac vita tantùm pœnitentiæ patet libertas; post mortem verò nullam correctionis esse licētiam constat. Vnde & Dominus dicit: Me oportet operari opera eius qui me misit, donec dies est: veniet autem nox, quando nemo potest operari. Hinc & Propheta: Date, inquit, Domino Deo [4]nostro gloriam antequam [5]contenebrescat: id est, antequam mors æterna præueniat. In hac vita dum estis, Deum per pœnitentiam glorificate.

10 Adhuc in hoc sæculo pœnitentiam operantibus Dei misericordia subuenit. In futuro autem iam non operamur, sed rationem nostrorum operum ponimus.

Per

11 Per id deteriorantur plerunque iniqui, quod per patientiam Dei ſpatium accipiunt emendādi: qua illi morą viuendi non vtuntur ad pœnitentiam, ſed ad peccandi vſurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus ſibi ad pœnitendum indultum, ad libertatem praui operis [6]vertit. [6] *vitar.*

12 Feſtinare debet ad Deum pœnitendo vnuſquiſque dum poteſt, ne ſi dum poteſt, noluerit, cum tarde voluerit, omnino non poſſit. Proinde Propheta ait. Quærite Dominum dum inueniri poteſt, inuocate eum dum prope eſt. Et vbi inueniri poteſt, niſi in hac vita, in qua etiam & propè eſt omnibus inuocantibus ſe? Nam tunc iam longè erit quando dixerit: Ite in ignē æternum. Modò autem non videtur, & propè eſt: tunc autem videbitur, & propè non erit; [7]quia videri poterit,& nōn poterit inueniri. Gregor. lib. 18. Moral. c. 7. Eſai. 55. Matth. 18. [7] *quia.*

13 Si quando quiſque peccare poteſt, pœnitet, vitamque ſuam viuens ab omni crimine corrigit, non dubium, quod moriens ad æternam tranſeat requiem.

14 Qui autem prauè viuendo, pœnitentiam in mortis agit periculo, ſicut eius damnatio incerta eſt, ſic remiſſio dubia. Qui ergo cupit certus eſſe in morte de indulgentia, ſanus pœniteat, ſanuſque perpetrata facinora defleat.

15 Sunt qui pœnitentibus ſecuritatem citò pollicentur, quibus benè per Prophetā dicitur: *Curabant Vide Magiſtrum ſentē. lib. 4. D. 20. &

Gregor. libr. 2. expos. in 1. Reg. c. 2. & apud Grat. de Pœnit D. 7.

* Ierem. 6. & ibi Hieronymus.

rabant cōtrictionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax, & non erat pax. Cum ignominia igitur curat contrictionem, qui peccanti, & non legitimè pœnitenti promittit securitatem. Vnde & sequitur: Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: idest, confusi sunt non pœnitendo, sed pœnas luendo.

16 Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atque alitèr qui de malo opere erubescens corrigitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur: iste, quia se malum fecisse [8]memoratur.

8 commemoratur.

17 Quamuis per pœnitentiam propitiatio peccatorum [9]fit, sine metu tamen homo esse non debet: quia [10]pœnitentis satisfactio, diuino tantùm pensatur iudicio, non humano. Proinde quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim vnquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem. Nam securitas negligentiam parit: negligentia autem sæpe incautum ad vitia transacta reducit.

9 fit.

10 pænitentia.

18 Dum per pęnitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si fortè post hæc, intercedente securitate, quælibet culpa subrepserit, cōfestim delectationes pristinæ vitiorum mentem auidius irrêpunt: pulsantesque hominem in consuetis operibus grauius pertrahunt: ita vt sint nouissima hominis illius peiora prioribus.

Matth. 12.

De desperatione peccantium.

CAP. XIIII.

1 NOn per locorum spatia, sed per affectum bonum vel malum itur, receditur uè à Deo. Neque enim gressu pedum, sed gressu operum vel morum elongamus, vel propinquamus ad Deum. Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 3.

2 Perpetrare flagitium aliquod, mors animæ est: contemnere pœnitentiā, & permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare, ad mortem pertinet: desperare verò in infernum descendere. Vnde & scriptura ait: Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit. Gregor. libr. 8. Mora. c. 10. Prouerb. 18.

3 Sæpe Diabolus eos, quos conuerti ad pœnitentiam aspicit, immanitate scelerum perculsos ad desperationem deducit: vt subtracta spe veniæ, trahat in diffidentiam, quos non potuit retinere perseuerantes in culpa. Sed pœnitens præuidere debet calidas contra se hostis insidias: sicque Dei iustitiam metuat, vt tamen, quamuis in magnis sceleribus, de misericordia eius confidat.

4 Amplius lætatur Deus de anima desperata, & aliquando conuersa: quàm de ea, quæ nunquam extitit perdita: Sicut de prodigo filio, qui Lucæ 15.

Matthæi 21.

mortuus fuerat & reuixit, perierat, & inuentus est: de cuius regressu magnū fit gaudium patris.

Ex lib. 7. Epistolarū Gregorij ad secundinum.

5 Non aliter coram Deo & Angelis copiosius est gaudium de eo qui à periculo liberatur, quàm de eo qui nunquam nouit peccati periculum. Quantò enim contristat res perdita, tātò magis si fuerit inuenta lætificat: Sicut in Euangelio, Pastor ille exultat, qui perditam ouem inuentam humeris suis gaudens reportat.

Lucæ 15.

Gregor. libr. 27. Moral. c. 11.

6 Nullus desperare debet veniam, etiam si circa finem vitæ conuertatur ad pęnitentiā. Vnumquemque enim Deus de suo fine, non de vita præterita iudicat. Hoc quippe & legis testimonio edocetur: quod homo de suo extremo iustificatur, quando Deus pro asini primogenito ouē iussit offerri, hoc est immunditiam vitæ prioris mutādam in innocētiam boni finis. Vnde & cauda iubetur offerri in hostiam, idest, vitæ extrema in pœnitentiam.

Exod. 13.

Gregor. libr. 1. Moral. cap. 21. Exod. 29. & Leuit. 7. Gregor. lib. 27. Moral. c. 11. in fine.

7 Multi superna respersi gratia in extremis suis ad Deum reuertuntur per pœnitentiam, & quæcumque mala gesserunt quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant; quibus iustè totum quod deliquerant, ignoscitur, quia ipsi quod malè gesserunt, pœnitendo cognoscunt.

8 In vita hominis, finis quærendus est: quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitæ erimus.

De his qui à Deo deseruntur.

CAP. XV.

1 DESERENTE Deo, nullum pœnitere: Deo respiciēte, sua vnumquemq; facta videre & plangere, & vnde ceciderit cogitare. Nonnulli autem ita despiciuntur à Deo, vt deplorare mala sua non possint etiam si velint. Greg. lib. 11. Moral. c. 5.

2 [1]Consilium immundorum spirituum, hoc est quia ipsis negatū est, post præuaricationem regredi ad iustitiam obserare aditum pœnitentiæ hominibus [2]cupiunt, ne vel ipsi reuertantur ad Deum; eosque socios in perditione habere contendunt, quibuscumque fraudibus insistentes; vt aut deserantur à Deo, aut flagelli immanitate desperent.

[1] consilio excus.
[2] cupiant.

3 Ingemiscendum est iugiter, & postposita securitate lugendum: ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate dęmonum relinquatur. Nam reuerà, quem Deus deserit, dæmones suscipiunt.

4 Dominici contemptores præcepti, statim vt auertuntur à Deo, à malignis spiritibus occupantur, à quibus etiam, vt mala faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: Inimicos Dei persequuntur tenebræ, quæ intelligūtur dæ- Greg. lib. 15. Moral. c. 9. Nahum. 1.

Psal.77. mones. Vnde & in psalmo legitur: Immissiones per Angelos malos.

5 Quidam reproborũ in potestate dæmonum, occulto Dei iudicio, & iustissimo relinguntur. Esaia testante: Ipse misit eis sortem, & manus eius diuisit eis eam in mensura, vsq; in æternum possidebunt eam. — Esai.34.

6 Quidam electorum dimittuntur diuina iustitia incidere in errorem peccati: 3sed tamen miseratione eius reducti denuò conuertuntur. De talibus enim per Prophetã Dominus loquitur: Et dimisi eum, & reduxi eum, & reddidi ei consolationem. — 3 &. Esai.57.

7 Nonnunquam etiam reuertens Deus ad hominem, quem deseruerat, rursus affligens visitat: & per lamenta lachrymarum, ac pœnitentiæ afflictionem à peccatis expurgat, dicente Iob ad Deum: propter superbiam, inquit, quasi leænam capies me, reuersusque mirabiliter me crucias. Reuertens enim Deus hominem cruciat, quando quem peccantem deseruerat, flagellando iterum visitat. — Grego.lib.9. Moral.c.34.

8 Malis actibus contra nos amplius cœlestem iracundiam nequaquam prouocare debemus: quin potius, si pœnitendo digna Deo acta gesserimus, seueritatem eius in clementiam commutabimus. Nam ille qui nos malos tolerat, non dubium est quod conuersis clementer ignoscat.

• Nam quòd seruatur nobis tempus pœnitentiæ,

vt

vt non simul morte obruamur præcipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, vt nos non damnet crudeliter, sed expectet ad pœnitentiam patienter.

De his qui ad delictum post lachrymas reuertuntur.

CAP. XVI.

1 IRRISOR est non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet: nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus. De Pęniten. Distin. 3. est apud Magist. in 4. Distinct. 14.

2 Canis reuersus ad vomitum, est pœnitens ad peccatum. Multi enim lachrymas indesinenter fundunt, & peccare non desinunt. Quosdam accipere lachrymas ad pœnitentiam, & [1]effectũ pœnitentiæ non habere constat: quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lachrymas fundunt, nunc verò reuiuiscente vsu, ea quæ fleuerant, iterando committunt. Prouerb. 26. [1] affectum.

3 Qui & præterita vult plangere, & actionibus sæcularibus incubare, iste iustam mundationem non habet: quoniam adhuc agit, quæ pœnitendo deflere [2]debuit. [2] posuit. Gregor. libr. Pastor. curæ par. 3. admonit. 31. Estq; locus apud Esai. c. 1.

4 Esaias peccatoribus dicit: Lauamini mundi estote. Lauatur itaq; & mundus est, qui & præterita plangit, & flenda iterum non [3]comittit. [3] admittit.

Lauatur, & non est mundus, qui plangit quæ gessit, nec tamen deserit, sed post lachrimas, ea quæ fleuerat, repetit. Sic denique alibi animam pœnitentem, atque iterum delinquentem sermo diuinus increpat, dicens: Quam vilis facta es, nimis iterans vias tuas. Quisque ergo culpas præteritas plorat, hunc necesse est modum teneat: vt sic admissa defleat, ne iterum flenda committat. Vę mihi misero Isidoro, qui & pœnitere retrò acta negligo; & adhuc pœnitenda committo.

Ierem. 2.

De Peccato.

CAP. XVII.

Apud Magist. sent. lib. 2. Distin. 42. 1 vitio.

1 VOBVS modis peccatum committitur, idest, aut [1]vi cupiditatis, aut metu timoris: dum vel quisque vult adipisci quod cupit, vel timet ne incurrat, quòd metuit.

Gregor. li. 4. Moral. c. 25.

2 Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur ex opere. Admittitur corde suggestione dæmonum, delectatione carnis, [2]consensu mentis, defensione elationis. Committitur opere, nunc latenter, nunc palam, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo gradibus & corde delinquitur, & opere malitia perpetratur.

2 consensione.

Tribus

3 Tribus modis peccatum geritur, hoc est ignorantia, infirmitate, industria, [3]periculo autem pœnarum diuerso. Ignorantiæ namq; modo, peccauit Eua in paradiso, sicut Apostolus ait: Vir non est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit. Ergo Eua peccauit ignorantia, Adam verò industria: quia non seductus, sed sciens prudensque peccauit. Qui verò seducitur, quid consentiat euidentér ignorat. De infirmitate autem Petrus deliquit, quando ad metum interrogantis ancillæ Christum negauit; vnde & post peccatum amarissimè fleuit.

Ex Greg. lib. 25. Moral. c. 11 est apud Magist. sent. 2. D. 22. 1. ad Timoth. 2. *3 pericula autem pœnarum diuersa sunt.* Genes. 3.

Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ioann. 18. Greg. ibidē.

4 Grauius est infirmitate, quàm ignorantia quemquam delinquere: grauiusque industria, quàm infirmitate peccare. Industria namq; peccat, qui studio ac deliberatione mentis malum agit: infirmitate autem, qui casu vel præcipitatione delinquit. Nequius autem & de industria peccant, qui non solùm non bene viuunt: sed adhuc & benè viuentes si possunt, à veritate diuertunt.

5 Sunt enim qui ignoranter peccant, & sunt qui scienter. Sunt etiam & qui pro ignorantiæ excusatione scire nolunt, vt minus culpabiles habeantur: qui tamen seipsos non muniunt, sed magis decipiunt.

6 Nescire enim simpliciter ad ignorātiam pertinet: noluisse verò scire, ad contumacem superbiam. Voluntatem quippe proprij domini

Gregor. ibidem. Luc. 12.

velle nescire, quid aliud est quàm velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur de ignorantia se excuset: quia Deus non solùm eos iudicat, qui à cognitione sua reuertuntur: sed etiam qui nescierunt: testante eodem Domino per Prophetam: disperdam, inquit, homines à facie terræ, & eos qui auertuntur post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec inuestigauerunt eum. Et Psalmus: Effunde inquit, iram tuam in gentes, quæ te non nouerũt.

Sophon. 3.

Psalm. 78.

De leuioribus peccatis.

CAP. XVIII.

Ex Gregor. lib. Mora. 21. cap. 9.

1 VLTI vitam sine crimine habere possunt, sine peccato nõ possunt. Nam quamuis in hoc seculo magna iustitiæ quisque claritate resplendeat, nunquam tamen ad purum, peccatorum sordibus caret: Ioanne Apostolo [1] testante, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

1 *attestante.* 1. Ioann. 1.

2 Quædam sunt facta similia peccatis: sed si bono animo fiant, non sunt peccata: vt potè potestas, si non se vlciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio, vlciscatur in [2] eum qui delinquit.

2 *reum.*

3 Item sunt peccata leuia, quæ ab incipientibus quotidiana satisfactione purgantur: quæ tamen à perfectis viris velut magna crimina euitantur. Quid autem homines peccatores de magnis sceleribus agere debent, quando etiam perfecti leuia quæque delicta quasi grauissima lugent?

4 Non solùm grauia, sed & leuia sunt cauenda peccata. Multa enim leuia vnum grande efficiunt: sicut solent ex [3]paruis & minimis guttis immensa flumina crescere. Innumerositas enim in vnum coacta, exundantem efficit copiam.

Gregor.part. 3. lib. Pastor. Curę.admonit.34.

3 paruissimis.

5 Peccata quæ incipientibus leuia sunt, perfectis viris grauia [4]reputantur.

4 deputantur.

6 Tantò enim maius cognoscitur esse peccatũ; quantò maior qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus[5], iuxta ordinem meritorum: & sæpe quod minoribus ignoscitur, maioribus imputatur.

De grauioribus peccatis.

CAP. XIX.

1 EXPERIMENTO vel contemptu minorum peccatorum maiora committi peccata, vt duriùs feriantur pro magnis sceleribus, qui de paruis corrigi noluerunt. Iudicio autem diuino in reatũ nequiorem labuntur, qui distringere sua facta minora contemnunt.

Greg. lib. 25. Moral. c. 9. Et est apud Magist. sent. in 2. Distinct. 36.

2 Multi à crimine in crimen corruunt, qui cognitionem Dei habentes, timorem eius [1]negligunt: & quem nouerũt per scientiam, per actionem non venerantur. Ideoque cæcantur diuino iudicio puniẽda committere, & in pœnam commissi facinoris, facinus deterius addere.

[1] neglexerunt.

3 Sæpe peccatum, alterius peccati causa est, quod committitur, cum aliud ex ipso quasi sua soboles oritur: sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluuie.

4 Pœna peccati peccatum admittitur, quando pro merito cuiusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo præcedens peccatum causa est sequentis peccati: sequens verò peccatum pœna est præcedentis delicti. Præcedentia itaque peccata, sequentium sunt criminum causa, vt illa quæ sequuntur sint præcedentium pœna.

5 Præcedentium peccatorũ pœna, ipsa vocatur induratio veniẽs de diuina iustitia. Hinc est quod ait Propheta: Indurasti cor nostrum, ne timeremus te: neq; enim quicunq; iusti sunt, à Deo impelluntur vt mali fiant, sed dum mali iam sunt, indurantur, vt deteriores existant, sicut & Apostolus dicit: Quoniam charitatem Dei non receperunt, vt salui fierent, immisit illis Deus spiritus erroris. Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia iam peccata præcesserunt, vt

Esai. 63.

2. ad Thess. 2.

iusto

iusto iudicio eius mereantur indeterius ire. Talia quippe peccata prçcedentibus alijs peccatis prolabuntur in pœnam, quam peccata merentur.

6 Quædam de ira Dei veniunt peccata, quæ pro merito aliorum compensantur peccatorum. Vnde & Propheta, Ecce, inquit, tu iratus es & nos peccauimus; in ipsis fuimus semper; tanquam si diceret: quia semper in peccatis fuimus, iratus es, vt deterius peccaremus. Esai.64.

7 Quid enim sit irā Dei mereri, quid verò prouocare, prudens lector debet scire. Grauior est namque ira quæ prouocatur, quàm ea quæ meretur. Nam meremur, quando ignorando peccamus: prouocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus. Greg. lib.26. Moral. c. 28.

8 Nunc iram Dei dum [2]viuimus, vitare possumus. Timeamus ergò, ne veniente illo terrore iudicij, sentiri possit, vitari non possit. [2] *vini sumus excus.*

De manifestis occultisq́ peccatis.

CAP. XX.

1 MAIORIS est culpæ manifestè, quā occultè peccare. Dupliciter enim reus est qui apertè delinquit: quia & agit & docet. De talibus Esaias dicit: & peccata sua quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Ex Greg. lib. 4. Mora. c. 25. & alibi in cura Pastor. Esai. c. 3.

2 Multi enim publicè delinquentes, sine vllo pudore sua flagitia prædicant, nec vlla vtuntur sceleris verecundia.

3 Quædam iam iustitiæ portio est, iniquitatem suam hominem abscondere, & in semetipso de peccatis proprijs erubescere.

Greg. in Psal. 4 Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam dicit Apo- Ad Ephes. 4. stolus: Et clamor auferatur à vobis cum omni malitia, idest, cum ipsis peccatis,

5 Ex eo ipso quo quisque peccatum quod agit abscondit, [1]indicat iam esse iudicium: quia non erubescitur, nisi de conscientiæ reatu. Ergo ex hoc ipso quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi iam iudex fit.

[1] iudicij iā esse iudicium.

De peccati amore.

CAP. XXI.

1 ALIVD est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicij. Qui enim amore charitatis Dei non peccat, horrescit omne malum, amplectendo iustitiæ bonum: nec eum delectat peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui verò sola pœna supplicij in se vitia reprimit: quamuis non expleat opus peccati, viuit tamen in eo volun-

tas peccandi: doletque ſibi eſſe illicitum, quod lex prohibere dinoſcitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit, qui amando iuſtitiam facit, non is, qui eam ſolo metu pœnarum inuitus cuſtodit.

2 Quidam & diligunt peccatum, & faciunt: quidam diligunt tantùm, & non faciunt: plerique verò faciunt tantùm & non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, & tamen iuſtitiam odiunt. Grauius autem peccat, qui non ſolùm peccatum diligit, ſed & facit, quàm qui non facit & diligit: grauiusque interdum, qui diligit, & non facit, quàm qui facit, & odit. Grauiſſimum eſt non ſolùm facere, ſed & diligere peccatum.

3 Sunt quidam, qui confeſtim peracto flagitio confunduntur, & ſunt qui non ſolùm non dolent geſſiſſe malum, ſed etiam de ipſo malo opere gloriantur. Sicque ad comparationem mali fit deterius, dum de vitijs gratulantes, extolluntur in peius. De talibus ait Salomon: qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſſimis. Grego. lib. 6. Moral. c. 11. Prouerb. 2.

De peccandi necessitate.

CAP. XXII.

1 INTERDVM quod mali sumus, necessitate potius, quàm voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali, in voluntatem boni.

2 Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant: pertimescentes temporalem inopiam. Et dum præsentis seculi necessitatē refugiunt, à futuris bonis priuantur.

3 Item nonnulli peccatum voluntate, non necessitate committunt, nullaque coacti inopia existunt iniqui: sed tantùm gratis cupiunt esse mali. Neq; enim ipsam rem amant quam appetunt, sed ipsa tantùm peccati malitia delectātur.

De peccandi consuetudine.

CAP. XXIII.

Ex Gregor. lib. 4. Moral. c.25.

1 MELIVS est peccatum cauere, quàm emendare. Facilius enim resistimus hosti, à quo nondum victi sumus, quam ei à quo iam superati ac deuicti cognoscimur.

2 Omne peccatum antequam admittatur, am-

plius

plius pertimescitur. Quantumuis autem graue sit, dum in vsu venerit, leue æstimatur, & sine vllo metu committitur.

3 Istis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, [1]coalescit omne peccatum. Cogitatio namque praua delectationem parit: delectatio [2]consensum: consensus actionem: actio consuetudinẽ: consuetudo necessitatem: Sicque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorum tenetur astrictus, ita vt ea euelli nequaquam valeat, nisi diuina gratia manum iacentis apprehendat. — [1] *coalescit.* [2] *consensione: consensio.*

4 Peccatum admittere, cadere est in puteum: consuetudinem verò peccandi facere, os putei est coangustare, ne is qui cecidit valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationem ad conuersionem libertatis commutat. Ipso enim miserante, peccata dimittuntur, quo protegente fit, ne indeterius peccando eatur.

5 [3]Malum est peccare, peius est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facilè, ab hoc cum magno labore resurgitur: dum malæ consuetudini repugnatur. — [3] *nequissimũ.*

6 Malè agendi consuetudinem, recessum esse Propheta asserit in profundum, cuius vsu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, vt etiam quando non vult, peccatum [4]admittat. A lapsu verò citò resurgere, non est in profundum ire. — Esai. 31. [4] *committat.*

Aposto-

Ad Rom. 7. 7 Apostolus legem peccati dicit esse in membris [5]suis, quæ lex consuetudo est, quam peccando concipimus, & non ab ea, cùm volumus, discedimus: quia iam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

[5] *nostris.*

8 Multum veri amor [6]agit in homine, sed resultat caro malæ consuetudinis lege. Benè autem audactèr pro bona conscientia exultat, qui valentèr in se reprimit, quod insolentèr impugnat.

[6] *corrigit.*

9 Frequentèr peccare cauendum est, nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerunque Deus nobis salutem operatur, quantò mirabile est, tantò perrarum est. Propterea metuendum est confidere ita saluari, ne fortè dum expectamus à vitijs sanari, & vitia multiplicemus, & salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut citò conuersi à lapsu consurgere.

10 Omninò peccare cauendum est, quod si humana fragilitate peccatum subrepserit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Citò enim corrigitur culpa, quæ cito cognoscitur: [7]tardius autē sanatur vulnus quod iam putrescentibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

[7] *tardè.*

11 Iteratio peccati grauior est, sicut est si morbus super morbum veniat: sicut si imber super imbrem occurrat.

Ex Greg. lib. Mora. 33. c. 9. Esai. c. 5. 12 Mora peccandi immanitatem facit sceleris, vnde & Propheta: vę, inquit, qui trahitis iniqui-

tatem

ratem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum. Trahit enim iniquitatem in funiculo, qui tardat conuerti ad Deum. Trahere enim iniquitatem, est moram facere in iniquitatibus. Vnde & Psalmista: Prolongauerunt iniquitates suas; Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Psal. 128.

De peccati recordatione.

CAP. XXIIII.

1 BONVM est homini semper ante oculos propria [1]habere delicta secundum Psalmographi sententiã: Et peccatum meum ante me est semper. Sicut enim nõ oportet reminisci peccati affectũ: sic sẽper necesse est vnũquemq; suum in flendo commemorare peccatũ.

[1] *adhibere.*

Psal. 50. & ibi Gregor.

2 Apud iustum recordatio peccati, facit tædiũ animi. Qui autem luxuriæ, & cupiditati subditi sunt, contumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

3 Seruo Dei tãta recordatio esse debet peccati, vt ea quæ gessit, semper lachrymans confiteatur. Vnde & [2]Psalmista dicit: conuersus sum in ærumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci; Dixi, pronunciabo ad versum me iniustitias meas Domino. Supra enim

Ex Greg. ibidem & August.

[2] *Psalmus.*

Psal. 31.

dixe-

dixerat: Quoniam tacui, hoc est, non sum confessus: inueterauerunt omnia ossa mea dum clamarem tota die. Quid ergo tacuisse se pœnitet, nisi confessionem [3] peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defensionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor extiterit, necesse est vt pęnitendo accuset, quod superbiens prauè admisit.

3 peccat. suorũ.

De Cogitatione.

CAP. XXV.

Greg. lib. Moral. 10. c. 11.

1 IPARTITA est causa peccandi, idest, operis & cogitationis, quorum vnũ iniquitas dicitur, quod opere geritur: aliud iniustitia, quod cogitatione admittitur.

Gregor. ibidem.

2 Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio. Prius praua opera, postmodum desideria: vicissim autem & à cogitatione opera procedunt, & ab opere cogitatio nascitur: quamuis & si ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen prauæ cogitationis malitia non erit innocẽs. Vnde & Dominus per Esaiam: Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.

Esai. c. 1.

3 Non enim solum factis, sed & cogitationibus delinquimus, si eis illicitè occurrentibus delectemur.

4 Sicut vipera à filijs in vtero positis lacerata perimitur: ita nos cogitationes nostræ intra nos enutritæ occidunt: & concepto interius vipereo veneno consumunt, animamque nostram crudeli vulnere perimunt. Gregor. lib. Mora. 15. c. 9.

5 Non est arbitrij nostri cogitationes prauæ suggestionis præuenire: iacere autem [1]in animo cogitationem, nostræ attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpæ propriæ imputatur. Nā cogitationes illicitas [2]suggerere, dæmonum est: cogitationibus oblectari peruersis, nostrum est.

6 Plerumque fieri solet vt immundæ corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentibus opponant, & nolētes eas cogitemus: quantumcunque ab eis aciem mentis auertere nitimur, tantò se magis animo ingerunt, obscœnisq; in nobis motibus obrêpunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in pœnam sui peccati.

7 Dum vnusquisque diuina illuminatiòne præuenitur, statim molestijs turpium cogitationū pulsatur. Sed Dei seruus iudicio timoris Dei earum tentamenta à semetipso reijcit: bonisque cōtra obiectis [3]cogitationib. turpes à se repellit.

8 Magna obseruantia circa cordis est custodiā adhibenda, quia aut bonæ aut malæ rei ibi consistit origo, [4]sicut scriptum est: Ex corde exeunt cogitationes malæ. Ideoque si prius prauæ co- Matth. 15.

1 In imo cogitationum.
2 occurrere.
3 cogitationes turpes.
4 nam sicut.

gitationi resistimus, in lapsum operis non incurrimus.

9 Non est timendum si bona malaque in cogitationem veniant; sed magis gloriandum est, si mēs mala à bonis intellectu rationis discernat.

10 Item nihil iuuat, quòd inter bonum & malum sensu prudentiori discernimus, nisi opere aut mala [5]cognita caueamus, aut bona intellecta faciamus.

5 cogitata. excus.

De Conscientia.

CAP. XXVI.

1 HVMANA conditio dum diuersis vitiositatibus mentem conturbat etiam ante pœnas gehennæ per [1]inconditum animæ appetitum iam pœnas conscientiæ patitur.

1 incognitum.

2 Omnia fugere poterit homo præter cor suũ. Non enim potest à se quisque recedere. Vbicunque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

Ex Greg. lib. 27. Moral. c. 16.

3 Quamuis humana iudicia subterfugiat omnis qui mala agit: iudicium tamen conscientiæ suæ effugere nõ potest. Nam etsi alijs cęlat quod egit, sibi tamen cęlare non potest, qui plenè nouit malum esse quod gessit. Duplex fit ergo in eo iudicium, quia & hic suæ conscientiæ reatu

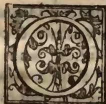
Gregor. ibidem.

punitur, & illic perpetuali pœna damnatur.

Hoc.n.significat. Abyssus abissũ inuocat in voce cataractarũ. Abyssus enim abyssum inuocare, est de iudicio suæ conscientiæ ire ad iudicium damnationis perpetuæ. In voce cataractarum, idest in prædicatione Sanctorum. Psal. 41. & ibi August.

De intentione mentis.

CAP. XXVII.

1
CVLVS hominis intentio est eius operis: Si ergo intentio eius bona est, & opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malæ intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen iam non est; quoniam ex sua intentione aut probatur bonũ, aut reprobatur indignum. Bona est ergo intentio, quæ propter Deum est: mala verò, quæ pro terreno lucro aut vana gloria est. Grego. lib. 1. Moral. c. 20.

2 Qui opus bonum bona intentione non faciunt, per hoc magis cæcantur opere, per quod illuminari [1] poterant.

[1] poterant.

3 Vnusquisque bonum opus quod agit, intentione bona agat; quoniam pro mala intentione plerunque opus bonum quod agimus perdimus, & minus à culpa vacamus.

4 Sæpe quæ apud hominum iudicium bona pa- Supra c. 7. Regul. 13.

tent, apud examen diligentissimi & acutissimi iudicis reproba deteguntur. Ideoque omnis Sanctus vereatur, ne fortè bonum quod agit, pro aliqua animi intétione in oculis Dei reprobũ sit.

De sensibus carnis.

CAP. XXVIII.

1 PER sensus carnis morbus irrêpit mẽtis. Vnde & per Prophetã Dominus dicit: Omnes cogitationes terræ ab Aquilone venient, & ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem. Regna Aquilonis vitia sunt, quæ sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animæ ingerunt: Ideoque in ipsis portis, idest, in ipsis sensibus regnant.

Ierem. 1.

2 Neque enim aliunde peccamus nisi videndo, audiendo, attrectando, gustando, atque tangendo. Vnde & aliàs dicitur; Intrauit mors per fenestras nostras. Et alibi: Extranei ingrediebantur per portas eius, & super Ierusalem mittebant sortem. Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrêpunt, & eam illecebrando deuincunt.

Greg. li. Moral. 21. c. 2.

Ierem. 9.
Abdias 1. c. 1.

De

De Sermone.

CAP. XXIX.

1 VM quædam parua vitiorum verba non euitamus, in [1]magno linguæ prolabimur [2]crimine: & dum facta quædam non grauia liberè, ac sine metu committimus, ad [3]potiora scelera & horrenda, peccandi consuetudine, labimur. Ex Gregor. 3. part. curæ Pastor. admonit. 15. 1 magnum. 2 crimen. 3 peiora.

2 Sicut plerunque multi loquorum stultitia reprehenditur: ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illi enim, satis laxando linguam, in leuitatis vitio defluunt, isti, nimis reticendo, ab vtilitate torpescunt. Gregor. ibidem.

3 Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi, ore loquaces, verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

4 Sicut falsitatis crimina à proficientibus pertimescuntur: ita otiosa verba à perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone iniusto pœna exoluitur. Gregor. libr. Mora. 32. c. 2. Matth. 12.

5 Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut malos mores bona colloquia corrigunt: ita praua bonos mores corrumpunt. 1. ad Corint. 15.

6 Custodia ori ponitur, dum quisq; non se iustum, sed qđ magis verum est, peccatorē fatetur. Ex Gregor. part. 3. curæ pastor. admonit. 15. Psal. 40.

4 excessus operis.

7 Manum super os ponit, qui bonis operibus linguæ [4]excessum corrigit. Manum super os ponit, qui malæ locutionis culpas, bonæ actionis velamine tegit.

8 •Loquens quæ ad Dominum pertinent, nec faciens, & si inutilis sibi est, audientibus tamen prodest.

Esai. 5.

9 Qui de sapientia laudari se affectant, loquentem Prophetam attendant: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobis metipsis prudentes.

Ex Greg. lib. Moral. 23. c. 10. sapientiæ.

10 Rectè ex sententia dicit, qui veram sapientiā gustu interni saporis sentit. A sentiendo enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia.

11 Ille enim verè sapit, qui rectè & secundum Deum sapit.

12 In suam dicunt contumeliam doctores, si dū sint ab eis dicta sapientèr, nimium tamen eloquentèr. Horret enim sapientia spumeum verborum ambitum: ac fuco mundialis eloquentiæ inflatis sermonibus per ornatum.

13 Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non vt veritatem ab eis quærant: sed vt facundiam sermonis eorum agnoscant, more poetarum: qui magis compositionem verborum, quàm sententiam veritatis sequuntur.

* *Hæc sententia in nullo est m.s.*

14 *Qui bonum sine charitate dicit, tanquam

æs aut

æs aut cymbalum sonum facit alijs: ipse tamen sibi manet insensibilis.

15 Quadrimoda est dicendi ratio, quia præuidendum est, quid, cui, quando, vel quomodo aliquid proferatur.

Ex Gregor. li. Moral. 24. c. 13.

16 Item quadrimoda est dicendi ratio, cùm aut benè sentiendo, quid benè profertur, aut nihil sentiendo, nil dicitur: aut parum sentiendo loquacitas sola ostentatur: aut optimè sentiendo non eleganter profertur, quod intelligitur.

Ex Greg. lib. Moral. 8. ca. 22.

17 Item quadripartita est loquendi ratio, qua vel bonum bene, vel malum malè, seu bonum malè, vel malum benè profertur.

Ex Greg. lib. Mora. 23. c. 1.

18 Bonum quippe bene loquitur, qui ea quæ recta sunt, humiliter annunciare videtur. Malum malè loquitur, qui quodlibet flagitium persuadere cônatur. Bonum malè loquitur, qui quodcunque rectum, arroganter prædicare sentitur. Malum benè loquitur, qui aliquod narrando vitium detestatur, vt ab eo homines auertantur.

19 Corde bene loquitur, qui charitatem non dissimulat. Ore bene loquitur, qui veritatem annunciat. Factis benè loquitur, qui alios bonis exemplis ædificat.

20 Corde malè loquitur, qui interius cogitationes noxias meditatur, & cogitat. Lingua malè loquitur, qui pro eo quod malè agit flagellatur & murmurat. Factis malè loquitur, q̃ malè viuendo, exẽplis suis alios ad prauè viuendũ informat.

Iob 33. semel loquitur Deus & secundo idipsum non repetit.
5 qui & benè viuit & benè docet.

21 Semel benè loquitur, qui se pœnitendo redarguit: Bis bene loquitur, [5]qui bene viuendo & alios instruit.

22 Semel malè loquitur, qui post vitium citò corrigitur. Bis malè loquitur, qui malè viuit, & malè docet. Item bis malè loquitur, qui & malè cogitat, & malè refert cogitata. Item bis malè loquitur, qui & bonum, quod debuit, non egit: & malum, quod non oportebat, admisit.

23 Mali mala respondent pro bonis, & aduersa pro optimis. Boni bona respondent pro malis: & prospera pro aduersis.

6 vt tentatio verbi quæ foris impugnat tolerantia virt. deuict. decedat.

24 Aduersus conuitium linguæ, fortitudo adhibenda est patientiæ, [6]vt tentationis verba, quæ foris impugnant, tolerantiæ virtute deuicta discedant.

7 mox patitur.

25 Non omnis qui patitur probra, iustus est: sed qui pro veritate [7]ab alijs innocens patitur, ille tantummodò iustus est.

26 Inter vituperationes linguæ & opprobria hominum, isto se remedio mens iusti corroborat: vt tantò solidius in Deum figatur interius, quantò exterius ab humanis spernitur sensibus.

27 Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, & virus quod feruet in animo, facilè reijcit.

28 Vulnera enim mentis aperta citò exhalant: clausa, nimis exulcerant.

29 Qui dolorem iniuriæ clauso pectore tegit,

quantò

quãtò amplius [8]per silentium linguam premit, tantò acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Vnde & verè quidam Poëtarum gentiliũ dixit: Quoq; magis tegitur, tectus magis æstuat ignis. Cæcus enim languor vehemens est, ac nimius: quia tacitum viuit sub pectore vulnus. 8 *silentio.*

De Mendacio.

CAP. XXX.

1 ENDACES faciunt, vt nec vera dicentibus credatur. Reddit enim sæpe hominem multa falsitas, etiam in veritate suspectum.

2 Sæpe vera præmittit, qui falsa dicturus est, vt cùm primùm acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

3 Multis videntur vera esse quæ falsa sunt: & ideo nõ ex Deo, sed ex suo mendacio loquuntur.

4 Nonnunquam falsitas veriloquio adiũgitur. & plerunq; à veritate incipit, qui falsa confingit.

5 Latent sæpe venena circumlinita melle verborum: & tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.

6 Nonnunquam peius est mendacium meditari, quàm loqui, nam interdum quisque incautus solet ex præcipitatione loqui mẽdacium: meditari autem non potest, nisi per studium. Gregor. libr. Moral. 18. ca. 4.

Grauius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quàm is, qui ex præcipitatione sola mentitur.

7 Summoperè cauendum est omne mendaciũ, quámuis nonnunquam sit aliquod mendacij genus culpæ leuioris, [1]si quisque pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: Os quod mentitur occidit animam: &: Perdes eos qui loquuntur mendacium: hoc quoque mendacij genus perfecti viri summoperè fugiunt, vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum [2]præstare alienæ carni nituntur: quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credamus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti mercede purgatur, quantò magis hæc facilè abstergitur, quàm merces ipsa comitatur?.

1 quisquam.

Sapient. 1.

Psal. 5.

2 præstare vitam & ita est apud Greg. lib. Moral. 18, c. 4.

Ex Greg. lib. Mora. 18. c. 4.

8 Multa mentiuntur multaque fingunt homines propter [3]humanam laudem: sicque fit, vt & isti mentiendo pereant, & eos quos laudant ad vanæ gloriæ ruinam perducant.

3 hominum.

9 Sicut bene sibi conscius, non metuit alienæ linguæ conuitium, ita & qui laudatur ab alio, non debet errorem alienæ laudis attendere, sed magis vnusquisque testimonium conscientiæ suæ quærat, cui plus ipse præsens est, quàm ille qui eum laudat.

10 Opus enim suum vnusquisque probet, vt ait Apostolus. Et tunc in seipso tantùm quisque gloriam habebit, idest: occultè in sua conscien-

Ex Greg. lib. 9. epistolarũ Epistola ad Theotistam. Patritiam.

-tia, non palam, in aliena lingua.

11 Perfecti qui alta radice fundati sunt, & si flamine laudis, ac vituperationis vtcumque quasi ventorum interdum curuentur impulsu, funditùs tamen non deijciuntur, sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

12 Bona mens ad malum, nec præmijs, nec terroribus vincitur. Nam iniqui terrorem blanditijs miscent, vt aut oblectatione quenquam decipiant, aut terroribus frangant.

13 Qui laudatur, in auditorum amore inseritur: sed si veraciter & non fictè laudetur, hoc est, si vera sunt quæ de illo dicuntur.

De Iuramento.

CAP. XXXI.

1 SICVT mentiri non potest qui non loquitur, sic periurare non poterit, qui iurare non appetit. [1]Cauenda est igitur iuratio, nec ea vtendū, nisi in sola necessitate.

1 Cauendam esse iurationem dicimus.

2 Non est contra Dei præceptum iurare, sed dū vsum iurandi facimus, periurij crimen incurrimus. Nunquam ergò [2]iuret, qui periurare timet.

22. quęst. 1. & Apud Magist. in 3. D. 39.

2 iurare debet.

3 Multi dum loquuntur, iurare semper delectātur, dum oporteat hoc tantùm esse in ore: Est, est: Non, non, Amplius enim quam est, & non est, à malo est.

Ex Augu. in Epist. ad Galat. c. 1. in fin. Matth. 5.

4 Multi vt fallant, periurant: vt per fidem sacramenti, fidem faciant verbi: Sicque fallendo dum periurant & mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

5 Interdum & falsis lachrymis seducti decipimur, & creditur dum plorant, quibus credendum non erat.

6 Plerunque sine iuramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum, qui non credunt quod dicimus, iurare compellimur; talique necessitate iurandi consuetudinem facimus.

7 Sunt multi ad credendum pigri, qui non mouentur ad fidem verbi. Grauiter autem delinquunt, qui sibi loquentes iurare cogunt.

22. q. 5. Magi st. Sent. 3. D.31.

8 Quacunque arte verborũ quisque iuret, Deus tamen qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur intelligit.

9 Dupliciter autem reus fit, qui & Dei nomen in vanum assumit, & proximum dolo capit.

3 conseruandũ. 22. quest. 4. & concil. Toletan. 8. cap. 2. Magist. in 3. D.39.

10 Non est [3]obseruandum iuramentũ quo malum incautè promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuò cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim nõ implere sacramentum, quàm permanere in stupri flagitio.

Ex Augu. in Psal. 109.

11 Iurare Dei, est illa prouidentia qua statuit nõ conuellere statuta. Pœnitentia autem Dei, rerum mutatio est: non pœnitere autem, statuta non reuocare, vt est illud: Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, id est, quæ statuit non mutabit.

Psal. 109.

De

De Vitijs.

CAP. XXXII.

1 ECEDENS homo à Deo, statim vitiorum traditur potestati, vt dũ patitur infesta vitia, reuertendo vnde ceciderat, resipiscat.

2 [1] Et si Sancti toto animi nisu, cõtendunt superare vitia, nec extingunt: quid agũt hi, qui non solum non odiunt vitia, sed toto ea amore sectantur?. | 1 *Si sancti viri toto nisu.*

3 Satis delicatè se palpat, qui vult sine labore vitia superare, dum peccati legem, quam sibi deseruiendo vitijs fecit, sine violentia doloris resecare non possit. | Ex Gregor, li.7. Moral.c. 12.

4 Perfectè renuntiat vitio, qui occasionem euitat in perpetrando peccato. Nam si velis tantundem non peccare, & data occasione peccaueris: tu tibi & reus, & iudex es: quia & commissa damnas, & damnata committis. Se autem iudice reus est, qui vitia & accusat & perpetrat.

5 Quædam vitia dum non perfectè vitantur, suos in se faciunt relabi auctores, Nam si vnum vitium districtè vitetur, & alia negligantur; inanis labor est. Non enim potest in vnius obseruatione virtutis fortiter perdurare, cuius al.a vitia dominantur in corde. | Gregor. ibidem.

Non-

Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 13.

6 Nonnunquam hominem sua vitia persequũtur: quia nimirum qui prius volendo ea sibi fecit socia, postea sentit etiam nolens stimulosa.

7 Nonnulli non antea in errorem vitiorum labuntur, nisi prius interioris rationis perdiderint oculos: sicuti Samson, nõ antea ab Allophylis ad erroris ligatus est machinam, nisi post quam ei sunt lumina oculorum extincta.

Iudicum 16.

8 Quidam vegetati mentis ratione vitiorum superantur incursu, sicque deinde intentionem bonorum operum perdunt: Sicut Rex Babylonis in oculis Sedechiæ prius filios ipsius interfecit, & postea oculos eius euulsit: ac per hoc, post malorum operum consuetudinem, & interemptionem bonorum, perit quorundam & ratio.

Ierem. 39. & 50. & 4. Reg. 25.

Quod ex vitijs vitia, & ex virtutibus virtutes oriuntur.

CAP. XXXIII.

Ex Gregor. lib. Moral. 10. c. 9.

1 SIc gignuntur ex peccato peccata, vt dum non euitantur parua, incidatur in maximis: & dum defenduntur admissa nec lamentãtur, ex flagitio ad superbiam itur. Vnde fit, vt duplicati sit criminis reus, qui & admittit scelera per voluntatem, & defendit ea per contumaciæ tumorem.

2 Sic vitio vitium gignitur, sicut virtus virtute

concipit. Ex vitio enim gignitur vitiũ: Sicuti Dauid, qui dum non euitauit adulterium, perpetrauit & homicidium. 1. Regum. ca. 11.

3 Item virtus virtute concipitur, sicut per veritatem Euangelicæ prædicationis, virtutem martyrij Apostoli meruerunt.

4 In cordibus seculariter viuentium, inuicem sibi succedunt vitia: vt dum vnum abierit, succedat aliud, iuxta Iohelis Prophetæ testimonium, qui ait: Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum Bruchi comedit rubigo. Per id ergo ista sub vitiorum allegoria colliguntur, quia sequitur: Expergiscimini ebrij, & flete. Ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 23. & in Ezech. Homil. 12.

5 Aliquando vtiliter peccatur in minimis vitijs vt maiora vtilius caueantur. Lege Paulum Apostolum minora permittentem peccata, ne maiora perpetrentur. Veraciter autem sanantur vitia, quæ virtutibus, & non vitijs excluduntur. Quorundam autem quædam latentia vitia tunc apparent, quando ab alijs vitijs desinunt.

De malè vsis virtutibus.

CAP. XXXIIII.

1 INTERDVM & malè vsæ virtutes ex se vitia gignũt: quòd fit per immoderatum animi appetitũ, [1]cui non sufficit donum quod meruit, [2]nisi aut laudes, aut lucra damnanda quæsierit.

1 dum non sufficit alicui donum.

2 nisi inde aut acquisierit.

2 Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando pro tempore opportuno minimè relaxantur: Sicque fit, vt quæ loco congruo virtutes sunt, incongruo vitia deputentur: veluti si pro fratris aduentu canonicum non soluatur ieiuniũ.

3 Virtutum igitur discretionem à Paulo Apostolo sume, qui ad tempus egit quod agendum esse omninò prohibuit.

Ex Gregor. lib. 28. Moral. c. 6.
Act. 15.

4 Item quædam virtutes, dum discretionem non seruant, in vitia transeunt. Nam sæpe iustitia dum suum modum excedit, crudelitatis [3]sæuitiam gignit: & nimia pietas, dissolutionẽ disciplinæ parturit: & zeli studium, dum plus est quàm oportet, in iracundiæ vitium transit: & multa mansuetudo, torporis segnitiem gignit.

Ex Gregor. lib. 31. Moral. cap. 17. & 32. c. 17.

3 vitium.

5 Prudentis autem viri discretio solertèr prospicit, ne bonum intemperantèr agat, [4]& de virtute in vitium transeat.

4 ne de.

6 Item apud quosdam ex virtute vitium gignitur, dum quisq; de castitatis & abstinentiæ meritis gloriatur. Nam & qui eleemosynam vanæ gloriæ causa impartit, ex virtute vitium facit. Sed & is qui de sapientia arrogantiam habet, & qui pro iustitia præmium appetit, & qui aliquod donum Dei quod meruit in suam laudē conuertit, aut in malos vsus assumit, proculdubio virtutem in vitia transfert.

7 Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus pereant. Iterum Deus arte potentissima ex nostro vitio virtutes format, quibus nos ab ab iniquitate reformet.

De Similatis virtutibus.

CAP. XXXV.

1 QVÆDAM vitia species virtutum præferunt, ideoque perniciosiùs suos sectatores decipiunt; quia se sub velamine virtutum tegunt. Nā vitia, quæ statim virtutibus contraria apparent, citò, dum in palam venerint, emendantur: propter quòd sequaces eorum de talibus criminibus erubescunt. Ex Gregor. lib. Moral. 32. c. 17.

2 Carnales autem plerunque [1] per insensibilem mentis cæcitatem non agnoscunt vitium esse culpabile, quod dignum videtur damnatione.

[1] insensualitatem mentis ...

Ex Gregor. ibid. & libr. Pastor. cur. par.3.admonit.17.

3 Item quædam vitia species virtutum esse videntur, sed tamen virtutes non sunt. Nam interdum sub prætextu iustitiæ crudelitas agitur: & putatur esse virtus, quod nimirum est vitium: sicut & remissa segnities mãsuetudo esse creditur: & quod agit, torpens negligentia putatur [2]agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem largitatis imitatur vitium prodigæ effusionis: & virtutem parcitatis, tristis tenacitas imitatur: & vitium pertinaciæ absconditur sub virtute constantiæ. Item timor sub specie obedientiæ occultatur, & dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium est timoris. Sed & procacitas vocis, pro veritatis libertate accipitur: & vitium pigritiæ, quietis virtutem imitatur. Porrò vitium inquietudinis, virtutem se vult vocari solicitudinis: & præcipitationis facilitas, feruor boni studij creditur: & bene agendi tarditas, consilij morą esse videtur, [3]dum tamen ista sit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia species virtutum imitantur: & inde se nonnulli esse iustos confidunt, vnde maximè reprobantur.

2 esse.

3 cum.

4 [4]Aptum exemplum vitiorum de latronis specie sumitur. Nam sicut ex insidijs latro prodit, seq; iter agentibus iungit, fingens se socium, donec decipiat improuisum, & dum subitò eruperit, ad exitium latro manifestus ostenditur: ita se miscent interdum periculosè virtutibus vitia, quousque omnem boni operis efficaciam

4 Apertum. Greg. li. Moral. 9. c. 13.

in suis visibus rapiant; vt anima quæ sibi erat placens de virtutibus, deceptam se conspiciat vitijs damnabilibus.

De appetitu virtutum.

CAP. XXXVI.

1
D virtutes difficile consurgimus, ad vitia sine labore delabimur. Ista enim prona, illa ardua sunt. Grandes enim sudores perpatimur, vt ad cœlum conscendere valeamus.

2 Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen non à summis inchoat, sed à modicis assuescunt, & sic in maximis proruunt. De incremẽto virtutum Gregor. libr. Moral. 22. c. 14.

3 Sicut paulatim homo à minimis vitijs in maximis proruit: ita à modicis virtutibus gradatim ad ea quæ sunt excelsa conscendit.

4 Qui autem inordinatè virtutes comprehendere nititur, citò periclitatur. Hæc est causa in rerum natura, vt quæcunque velocitèr ad profectum tendunt, sine dubio & celeritèr finiantur: Sicut herbæ, quæ tantò festiniùs pereunt, quantò celeriùs crescunt. At verò contra, arbores alta radice fundatæ, ideo perdurant diutius, quia gradatim ad profectum perueniunt.

5 Nihil prodest admixto malo, agere aliquod bonum; sed prius est cohibẽdum à malo, deinde

exercendum bonum. Hoc enim indicat Propheta, cùm dicit: Quiescite agere peruersè, discite bene facere. Esai.c.1.

6 Prius vitia extirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes. Nam cohærere & coniungi non potest veritas cum mendacio: pudor cum petulantia: fides cum perfidia: castitas cũ luxuria.

7 Quædam sunt summæ virtutes, quædam vero mediæ. Fides, spes, & charitas summæ virtutes sunt. Nam à quibus habentur, vtique veracitèr habentur.

8 Aliæ vero virtutes mediæ sunt, quia & ad vtilitatem, & ad perniciem possunt haberi: si de his arrogantèr quisque [1]tumuerit, vtpotè doctrina, ieiunium, castitas, scientia, siue temporales diuitiæ, de quibus scilicet & bene operari possumus, & malè.

1 intumuerit.

9 Quisquis ex deteriore iam melior esse cępit, caueat de acceptis extolli virtutibus, ne grauiùs per virtutes corruat, quam prius ex lapsu vitiorum iacebat.

10 Quem Deus iustificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quædam illi virtutum dona tribuit, quædam retrahit: vt dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur, humilietur.

11 Quisquis dono cœlestis gratiæ inspiratus ad virtutes erigitur, si fortè, [2]moderante Dei manu aliqua aduersitate reprimitur, ne de acceptis vir-

2 moderantis.

tutibus [3]attollatur, frangi non debet: quia & hoc ipſum quòd plagis humiliatur æquanimiter ferre, proculdubio virtutis eſt magnæ. *3 extollatur.*

De Pugna virtutum aduerſus vitia.

CAP. XXXVII.

1 VNC ſe viri Sancti [1]veraciùs à vitiorum colluuione detergunt, dum ab eis contra ſingula vitia virtutes ſingulæ opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad vtilitatem confligunt, vt ipſo certamine [2]vel mens exerceatur, vel ab elationis concurſu animus reſtringatur.

1 veracius vitiorum.

2 vel alienatione concuſſus animus præſtringatur. Alius C. vel ab elatione conuerſus animus.

2 Aduerſus impetus vitiorum contrarijs virtutibus eſt pugnandum. Contra luxuriam enim cordis eſt adhibenda munditia: contra odium dilectio eſt præparanda: contra iracundiam patientia proponenda. Porrò contra timorem, fiduciæ adhibenda eſt virtus, contra torporem, Zeli prælium. Triſtitiæ quoq; gaudium, accidiæ fortitudo, auaritiæ largitas, ſuperbiæ humilitas opponenda eſt, ſicque ſingulæ virtutes naſcentia contra ſe vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute diuinæ charitatis extingunt.

Libidinem abſtinentia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantùm mens

ab

ab illicito appetitu reuocatur.

4 Aduersus iram tolerantia dimicat: ira autem semetipsam necat: sustinendo autem patientia victoriam portat.

5 Tristitiæ mœrorem, spes æterni gaudij superat: & quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis lenit.

6 Aduersus inuidiam præparetur charitas: & aduersus iræ incendia mansuetudinis adhibeatur tranquillitas.

7 Superbiam autem Diaboli imitantur superbi: aduersus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur elati.

Ex Greg. lib. Moral. 31. c. 17.

8 Principalium autem septem vitiorum regina & mater superbia est, eademque septem principalia multa de se parturiunt vitia, quæ ita sibimet quadam cognatione iunguntur, vt ex altero alterum oriatur.

9 Sicut Princeps septem vitiorum superbia, nos eorum potestatibus subdit: ita Christus septiformi gratia plenus, à dominatu vitiorum nos eruit: & quos illa addicit septemplici vitio, iste liberat septiformis gratiæ dono.

De

De Superbia.

CAP. XXXVIII.

1

MNI vitio deterior eſt ſuperbia, ſeu propter quòd à ſummis perſonis & primis aſſumitur: ſeu quòd de opere iuſtitiæ & virtutis exoritur, minusque culpa eius ſentitur. Luxuria verò carnis ideo notabilis omnibus eſt, quoniam ſtatim per ſe turpis eſt. Et tamen [1] diſpenſante Deo, ſuperbia minor eſt. Sed qui [2] detinetur ſuperbiâ, labitur in carnis luxuria: vt per hanc humiliatus, & à confuſione exurgat, & à ſuperbia.

1 penſante.

2 ſuperbe & non ſentit labitur carnis &c.

2 Omnis peccans ſuperbus eſt, eo quòd faciendo vetita contemptui habeat diuina præcepta. Rectè ergo initium omnis peccati ſuperbia: quia niſi præceſſerit mandatorum Dei inobedientia, transgreſſionis non ſequitur culpa. Eccleſiaſt. 10.

3 Omnis ſuperbia tantò in imo iacet, quantò in altum ſe erigit: tantòque profundius labitur, quantò excelſius eleuatur. Qui enim per propriam ſuperbiam attollitur, per Dei iuſtitiam inclinatur. Ex Gregor. lib. Mora. 32. cap. 7.

4 Qui inflantur ſuperbia, vento paſcuntur, Vnde & Propheta: Omnes, inquit, paſtores tuos paſcet ventus, hoc eſt ſuperbiæ ſpiritus. Hierem. 22.

Qui

5 Qui de suis virtutibus superbiunt, ex ipsis iudicandi sunt operibus, quibus pro virtutibus vtuntur: quia rem bonam, non bona voluntate faciunt. Nam reuerà sine humilitate virtus quælibet, & sine charitate in vitio deputatur.

3 superbia.

6 Merito [3]superbiæ, diabolus à superna beatitudine corruit. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitantur: & exinde grauiùs corruunt, quia de excelso labuntur.

7 Superbia sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Hæc enim aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut nouissimè de virtutibus deijcit. [4]Vnde & omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes, quàm per vitia humanam mentem exterminat.

4 inde.

Ex Gregor. lib. Mora. 32. cap. 7.

8 Ibi cadit superbia, vbi & nascitur: vt non sit superbis aliud culpa, aliud pœna: sed ipsa culpa sit illis & pœna.

5 nasci arrogãtiam non de arrog. nasci superbiam.

9 De superbia [5]nascitur arrogantia, non de arrogantia nascitur superbia. Nam nisi præcesserit occulta elatio mentis, non sequitur aperta iactantia laudis. Ita ergò in culpa præponitur superbia arrogantiæ, sicut præfertur ex origine.

10 Plerunque ad elationis emendationem prouidentia Dei aliquo casu nonnulli cadunt, pro quo lapsu reprehensi à semetipsis humilitèr [6]sapiunt, & de muneribus Dei laudari non [7]appe-

6 sapiant;

7 appetant sed laudent.

tunt

tunt: sed laudant Deum à quo acceperunt, vnde laudari se volunt.

11 Vtilius est arroganti in quocunque vitio labi, & humilem post casum Deo fieri: quàm per elationem superbire, grauioremque [8]ruinæ damnationem per superbiam sumere. 8 ruinam & damnationem.

De Fornicatione.

CAP. XXXIX.

1 EX culpa superbiæ plerunq; in abominandam carnis immunditiam itur. Nam alterum pendet ex altero: sed sicut per superbiam mẽtis, itur in ꝓstitutionẽ libidinis: ita per humilitatem mentis, salua fit castitas carnis. Deus autẽ nonnunquam deijcit occultam mentis superbiam, per carnis manifestam ruinam. Ex Gregor. lib. Mora. 26. cap. 13.

2 Libidinis nasci immunditiam de animi occulta superbia constat, exemplo primi hominis, qui mox, vt per superbiam contra Deum tumuit, statim carnis libidinem sensit, & pudenda operuit. Quapropter vnusquisq; suæ deputet culpę quod cecidit quotiens libidine vincitur: quia nisi præcessisset latens superbia, non sequeretur libidinis manifesta ruina. Gregor. ibidem. Genes. 3.

3 Nonnunquam gemino vitio Christianus à Diabolo appetitur, & occultò per elationem, & publicò per libidinem. Sed dum [1]euitat quis li- Grego. loco citato. 1 vitat.

bidinem, cadit in elationem. Item dum incautè declinat elationem, cadit segnitèr in libidinem: sicque ex occulto vitio elationis itur in apertum libidinis: & de aperto libidinis, itur in occultum elationis. Sed Dei seruus discretè vtrunque pensans, sic cauet libidinem, vt non incurrat elationem: & sic premit elationem, vt non resoluat animum ad libidinem.

4 Luxuriosis atque superbis dæmones plus fautores, existunt, dumque [2]cæteris in vitijs spiritus maligni deseruiant, his tamen maiori familiaritate iunguntur: eisque amplius iuxta eorum desiderium famulantur.

2 in cæt. vitiis.

Ex Greg. lib. 33. Mora. c. 3.

Iob 40.

5 Principalitèr his duobus vitijs diabolus humano generi dominatur, idest, superbia mentis, & luxuria carnis. Vnde & Dominus in Iob loquitur de Diabolo dicens: sub vmbra dormit in secreto calami in locis humentibus. Per calamum enim inanis superbia, per loca verò humentia carnis demonstratur luxuria. Per hæc enim duo vitia diabolus humanum possidet genus: vel dú mentem in superbiam erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

6 Multi luxuriæ subditi sunt, & contumaci superbia de ipso luxuriæ opere gloriantur: & inde magis elati sunt, vnde humiliari debuerant.

Gregor. libr. 4. Moral. ca. 25.

7 Ad comparationem mali fit deterius, quando non solum flagitia committuntur, sed etiam de ipsis flagitijs vanitate laudis perditi, extolluntur,

sicut

sicut scriptum est: Quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suæ. Quid enim peius est, quàm in flagitijs miseros gaudere de quibus iam debent copiosius plorare. Psal. 10.

8 Libido tunc magis quæritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: Prima [3]fornicationis oculorum tela sunt, Secunda verborum. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura vbi adhuc liber affectus est. 3 fornicatio.

9 Qui delectationem libidinosæ refrenat suggestionis non transit ad consensum libidinis. Citò enim resistit operi, [4]qui titillanti consensum nō accomodat delectationi. 4 qui titillanti se non accommodat delectationi. Alij CC. qui titillāt. non accomm. delectationem.

10 Durius impugnatur qui vsque ad consensum, & si non vsq; ad perpetrationem tentatur, quàm is qui sola suggestione pro conditione carnis tētamentis solicitatur.

11 Stimuli carnis qui in Paulo excitante Sathanæ Angelo inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis [5]habitant. Quam reluctantem dum in se expugnat [6]perficitur, & de infirmitate libidinosæ titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis. 2. ad Corint. 12. 5 astant. 6 proficit.

12 [7]Seruo Dei multa certamina de sua carne mouentur: nam quamuis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen [8]in carne quam exterius gestat, interna prælia tolerat. Deus autem qui hæc ad probationem permittit, gratia protegente suos non deserit. 7 seruis. 8 de carne.

13 Ideo nonnũquam electi in lapsu carnali corruunt, vt à vitio superbiæ, qua de virtutibus tument, sanentur. Et qui de virtutum affectibus existunt superbi, vt cadant, carnis vitio humilientur, vt surgant.

14 Antequam [9]perpetretur adulterium in opere,[10]iam extat in cogitatione. Ex corde enim primum [11]fornicationes sunt auferendæ, & non prorumpent in opere. Hinc est quòd per Prophetam dicitur: Accingite lumbos vestros, super vbera vestra: hoc est in corde libidines resecate, quæ ad lumbos pertinent. Nam cor super vbera est, non in lumbis.

9 perficiatur.
10 iam adulterium extat in &c.
11 cogitationes
Esai.32.

15 Libidinis immoderata licentia, nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicatione, carne luxuriante, laxauerit: nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus dæmonibus transit: dumque immoderatè metas pudoris excesserit, crimen criminibus adijcit, paulatimque ad deteriora procedit.

16 Non ita suauis est amantium, immo amentium incerta carnis libido, sicut experta: nec ita delectat fornicatio, dum primum committitur: nam repetita maiorem delectationem ingerit. Iam verò si in vsum venerit, tantò perditis [12]dulcior fit, vt [13]superare difficile sit. Vnde & sæpe ex consuetudine delinquendi, quasi captiui ad peccandum cum quadam violentia trahimur: sensusque nostros contra rectam vo-

12 dulcis.
13 superari difficile possit.

luntatem in nobis rebellare sentimus.

17 Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis, quàm amor castitatis: adhuc peccatum in homine regnat. Certè si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, iam non regnat peccatum, sed regnat iustitia. Nam non solùm de commissa fornicatione peccatum regnat in homine: sed si adhuc [14]delectatur, atque animum teneat, proculdubio regnat. 32.q.7.

14 *delectetur.*

18 Fornicatio carnis, adulterium est: fornicatio animæ, seruitus idolorum est. [15]Est autem & spiritalis fornicatio, secundum quòd Dominus ait: Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam iam mœchatus est eam in corde suo.

15 *Est autem immundus. spiritus in fornicando secundũ &c.*

Augustin. li. 1. de Sermo. Dñi. in monte c. 11.

19 Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamuis quisque diuersa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus & regnum Dei clauditur, & homo à Deo separatur.

20 Inter cætera septem vitia [16]fornicatio maximi est sceleris: quia per carnis immunditiam templum Dei [17]violat, & tollens membrum Christi, [18]facit membrum meretricis.

16 *vitium fornicationis maximum scelus est Grat. verò in nullo M. s.*

17 *violatur.*

18 *faciens.*

21 [19]Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quàm per cætera uitia. Cùm enim ille uarijs tentamentis illectos homines conetur peruertere, magis [20]tamen mœchãdi desiderium suggerit: quia utrunque sexum in hoc uitio amplius ægrotare intendit.

19 *Maximè excus.*

20 *autem.*

Dæmo-

22 Dæmones ſcientes pulchritudinem eſſe animæ caſtitatem, & per hanc hominem Angelicis meritis, è quibus illi apſi ſunt, coæquari, liuore perculſi inuidiæ, inijciunt per ſenſus corporis, opus deſideriumque libidinis, quatenus à cœleſtibus deorſum deiectam animam pertrahant, ſecumque quos vicerint gloriantes ad tartara ducant.

23 Quando impulſu dæmonum mens ad delectationem fornicationis impellitur, diuini iudicij metus, & æterni tormenta incendij ante oculos proponantur: quia nimirum omnis pœna grauioris ſupplicij formidine ſuperatur. Sicut enim clauus clauum expellit: ita ſæpe recordatio ardoris gehennæ, ardorem [21]excludit luxuriæ.

21 remouet.

24 Quidam in iuuentute luxurioſè viuentes, in ſenectute continentes fieri delectantur: & tunc eligunt [22]ſeruire caſtitati, quando eos libido ſeruos habere contemnit.

22 ſeruare caſtitatem.

25 Nequaquam in ſenectute continentes vocandi ſunt, qui in iuuentute luxurioſè vixerunt. Tales non habent præmium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim expectat gloria, in quibus fuerint laborioſa certamina.

De Continentia.

CAP. XL.

1
A Deo datur continẽtia: sed petite, inquit, & accipietis. Tunc autem tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur. Matth. 7.

2 Prælatam virginitatem esse [1]nuptiarum coniugio. Illud enim bonum, hoc optimum. Coniugium concessum est, virginitas admonita, tantum, non iussa. Sed ideo tantum admonita, quia nimis excelsa. 1. Corinth. 7. 1 nuptiis. Illud

3 Geminum est bonum virginitas, quia & in hoc mundo solicitudinem sæculi adimit, & in futuro æternum castitatis præmium percipit.

4 Virgines fœliciores sunt in vita æterna, Esaia testante: Hæc dicit Dominus Eunuchis. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum: & nomen melius à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. Nec dubium quòd qui casti perseuerant & virgines, Angelis Dei efficiuntur æquales. Gregor. libr. Pastor. Curæ admonit. 29. part. 3. Locus Esai. c. 56.

5 Amanda est pulchritudo castitatis, cuius degustata delectatio dulcior inuenitur, quàm carnis. Castitas enim fructus suauitatis est, & pulchritudo inuiolata Sanctorum. Castitas securitas mentis est, & sanitas corporis: vnde & ali-

quos

quos gentilium gymnicos legimus perpetuam Veneris abstinentiam exercuisse, ne virtutem libidine frangerent. Luxuriosa namque vita carnem citò debilităt, fractamque celeritèr ducit ad senectutem.

6 Omne peccatum per pęnitentiam recipit vulneris sanitatem: virginitas autem si labitur, nullatenus reparatur. Nam quamuis pœnitendo veniæ fructum percipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

Gregor. libr. 6. Exposit. in 1. Reg. Matth. 25.

7 Virgo carne non mente, nullum præmium habet in repromissione. Vnde & incipientibus virginibus Saluator in iudicio veniens, dicit: Amē dico vobis, nescio vos. Vbi enim iudicans mentem corruptam inuenerit, carnis proculdubio incorruptionem damnabit.

8 Nihil prodest incorruptio carnis, vbi non est integritas mentis. Nihilque valet mundum esse corpore eum qui pollutus est mente.

9 Multi sunt reproborum, qui carnalis corruptelæ contagium nesciunt: qui sicut in fœcundi sunt corpore, ita steriles manent mente operisq; boni fœcunditate: qui rectè de virginitate gauderent, si alijs prauis operibus non inseruirent.

10 Qui continentiam profitetur, & ab alijs terrenis desiderijs non subtrahitur, quamuis hunc luxuria carnis non polluat, diuersa tamen mundanæ conuersationis operatio maculat.

Greg. li. Moral. 23. c. 4. &

11 Virgines de suis meritis gloriantes hypocri-

tis

tis comparantur, qui gloriam boni operis foris appetunt, quam intra conſcientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promiſſa cœleſtia non perueniunt: quia ipſi ſibi virginitatis præmium per elationis vitium auferunt, hoc eſt enim in Euangelio non habere virgines in vaſis oleum, ideſt non ſeruare intra conſcientiam boni operis teſtimonium: ſed in facie gloriari apud homines, non in corde apud Deum. li.9. Epiſtolarum Epiſtola ad Theoctiſtam.

12 Ruina adulterij excipitur deſtinatione matrimonij: meliuſque eſt vxorem ducere, quam per libidinis ardorem perire.

13 Quoſdam coniugale decus, non pro gignendis filijs delectat, ſed hoc pro turbulenta carnis, & libidinoſa conſuetudine appetunt: ſicque bono malè vtuntur.

14 Vitia per ſe mala ſunt, coniugia verò & poteſtates per ſe quidem bona ſunt: per ea verò quæ circa ea ſunt, mala exiſtunt. Coniugia enim per id mala ſunt, per quod dicit Apoſtolus: Qui autem cum vxore eſt, cogitat quæ mundi ſunt. Et propter fornicationem vnuſquiſque ſuam vxorem habeat. Sic & poteſtates per elationem, per oppreſſionem, per iuſtitiæ quoq; præuaricationem malæ exiſtunt. Nocent enim nuptiæ, nocent & poteſtates, ſed per id quod eis iuxta ponitur, non per ſe: exemplo itineris recti, iuxta quod ſpinæ naſcuntur, quę ſurgentes à latere nocent eis, qui recto itinere gradiuntur. Auguſt. libr. de bono cõiug.c.14. 1.Corinth.7.

De Cupiditate.

CAP. XLI.

1 NON posse quempiam spiritalia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

Gregor. li.1. in 1.Reg.
2 Non potest ad contemplandum Deum [1]mens esse libera, quæ desiderijs huius mundi, & cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspicere poterit oculus, quem puluis claudit.

1 se mens erige re.

3 Omni peccato peior est auaritia, & amor pecuniarum. Vnde & per Salomonem dicitur: Nihil est scelestius quàm amare pecuniā, hic enim animam suam venalē facit, quoniam in vita sua proiecit intima sua.

Ecclesi 10. Gregor. lib. 10. Moral. c. 12.

4 Cupiditas omnium criminum mater est. Vnde & Apostolus ait: Radix omnium malorum cupiditas est: quam quidam appetentes errauerunt à fide. Si ergo succiditur radix criminum, non pullulant cæteræ soboles peccatorum.

1.ad Timoth. 6.

5 Multi causa cupiditatis terrenæ, etiam ipsam fidem [2]abnegauerunt. Cupiditas enim Christū vendidit. Nam & plerisq; tantùm in rebus alienis est desiderium, vt etiā homicidium perpetrare non vereantur: Sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suæ sanguinis expleuit effusione.

2 renuntiauerunt.

3.Reg.c.21.

Sæpe

6 Sæpe iniqui mala, quæ concupiscunt, assequũtur; quatenus de affectu mali desiderij fortius puniantur. Electos autem suos Deus non dimittit ire in desideriorum malorum perfectionem, sed in dolorem mentem conuertit eorum, pro eo quòd in sęculo nequiter appetunt: vt hac experientia [3]resipiscant, & conuertantur ad Deum, à quo mente recesserunt. Deum ergò sibi propitium nouerit aduersari, qui quod temporaliter concupiscit, non permittitur adimplere. Secreto autem Dei iudicio fieri creditur, vt duriùs pereant hi, quorum cupiditatem effectus statim sequitur actionis.

3 *resipiscant re uerti ad Deum*

7 Nunquam satiari nouit cupiditas. Semper enim auarus eget: quantoque magis acquirit, tantò amplius quærit: nec solùm desiderio augendi excruciatur, sed etiam amittendi metu afficitur.

Gregor. libr. Moral. 15. c. 12. Sunt verba Horatij li. 1. epistolarum epistola 2.

8 Inopes nascimur in hac vita, inopes recessuri sumus de hac vita. Si bona mundi huius peritura credimus, cur peritura tantò amore cupimus?

9 Plerique potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, vt de confinijs suis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus rectè per Prophetam dicitur: Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum ad agrum copulatis vsque ad terminum loci. Numquid soli vos habitabitis in medio terræ? Tales quippe homines infernum idest, diabolum rapere ad perditionem idẽ Pro-

Greg. 3 part. Pastor. curæ. admonit. 21. Esai. c. 5.

Esai. eodē c.
4 sequenter.

pheta [4]consequenter annunciat, dicens, Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absq; vllo termino, & descendent fortes eius & sublimes gloriosiq; eius ad eum. Nec mirum [5]quòd morientes inferni ignibus deputentur, qui viuentes flammam cupiditatis suæ minimè extinxerunt.

5 si iniqui morientes.

6 sua cupid.

10 Qui desiderio [6]cupiditatis exæstuant, flatu diabolicæ inspirationis vruntur. Accendit enim mentem Euæ superbia, vt de ligno vetito manducaret. Accendit Caim mentem inuidia, vt fratrem occideret. Accendit Salomonem luxuriæ facibus, vt per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab [7]cupiditate, vt homicidium auaritiæ annecteret. His ergò inspirationibus diabolus corda hominum occultis deprauat cupiditatibus.

Genes. 2.
Genes. 4.
3. Regum 11.
7 cupiditas.
3. Reg. 21.

De Gula.

CAP. XLII.

1 Prior.

1 P[1]RIMA concupiscentię suggestio panis est, cui si minimè ceditur, diuersâ edacitatis desideria non comprimuntur. Vnde & Daniel, Panem, inquit, desiderij non comedi: hoc est eius concupiscentiâ non [2]impleui.

Daniel 10.
2 expleui.
Ex Greg. lib. Moral. 30. c. 13.

2 Prima est luxuriæ materies saturitas panis.

Vnde

Vnde & Propheta Sodomam de satietate panis accusat, dicens: Hæc fuit iniquitas Sodomorum, superbia, saturitas panis, & abundantia aquæ. Panem quippe Sodomitæ immoderatè sumentes, in turpitudinem defluxere flagitiorum, atq; inde meruerunt, comitante superbia, cœlestibus aduri incendijs, ex quo modum non tenuerunt edacitatis. Ezech. 16.

3 Vtile est cauere gulam ciborumque concupiscentiam. Quid enim tam noxium, quàm vt animus seruiat ventri & escæ, quæ sunt destruenda, testante Apostolo, ac dicente: Deus autem & hunc, & hanc destruet. Greg. 3. part. Pastor curæ admonit. 20. 1. ad Corint. 6.

4 Proxima est ventri libido: sicut loco, [3]ita vitio. Vbi enim ventris cura, ibi & eorum, quæ circa ventrem sunt, proxima. In ordine námque membrorum genitalia ventri iunguntur: Dumq; vnum ex his immoderatè reficitur, aliud ad luxuriam excitatur. 3 sic.

5 Non ad luxuriam, vel ad satietatem: sed tantummodo vt corpus sustentetur, epulis est vtendum. Nam vt Philosophi [4]dixerunt; Cibandus est venter vt contineat, animam, non vt corrumpat. Leo pp. ser. 3. de ieiunio. 4 differunt cibos inuentos esse vt contineat anim. Plato dialogo 8. de Repub. duplicē causam affert, cur cibus necessarius sit.

6 Qui nimium cibis vtuntur, quantò magis ventrem pascunt, tantò amplius [5]sensum mentis obtundunt. Nam Græci dixerunt, ex crasso ventre subtilem sensum gigni non posse. Nam gulæ saturitas nimia, aciem mentis obtundit, 5 aciem.

ingeniumque hebescere facit.

Gregor. libr. Moral. 30. c. 13.
6 fomentis.
7 frangitur.

7 Libidinis ignes ciborum [6]fomite increscunt: corpus autem quod abstinentia [7]frangit, tentatio non exurit. Vnde & tres pueros abstinentes, flamma Babilonij incendij & si tetigit, non combusit: quia nimirum & si desideriorum carnalium ignis abstinentium mentes inflammat, vsq; ad consensum tamen concupiscentiæ, vel operis non exurit.

Gregor. homil. 40. in Euang.
8 mer. accipere

8 Cui abundantia est epularum, ardentis diuitis intendat supplicium, cuius tanta in inferno inter ignes erat inopia; quanta hic epularum fuerat copia. In hoc enim seculo esurire, & sitire noluit; propterea illic inter flammas sitiens, stillam aquæ quæsiuit, nec [8]meruit.

9 per Proph. ita comminetur Dominus.
10 dimissurum.
Esai. c. 22.

9 Considerandum quàm vehementer arguantur comessatio & sumptuosa conuiuia. [9]Nam per Prophetam comminatur Dominus: se non hanc [10]relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Esaiam: Ecce gaudium & lætitia occidere vitulos, & iugulare arietes; comedere carnes, & bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini.

Ex Greg. lib. Past. curæ admonit. 20.
11 motus cupiditatis abstinentia.
Ierem. 19.

10 Sicut omnes carnales [11]cupiditates per abstinentiam resecantur; ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruuntur. Inde est quòd & princeps cocorum muros Ierusalem subuertit: quia & venter cui seruitur à cocis, virtutes animæ destruit. Neque enim posse quempiam vir-

tutum

tutum perfectionem attingere, nisi prius ventris edomauerit ingluuiem.

11 Nemo potest dominari cæteris vitijs, nisi prius ingluuié restrinxerit ventris. Nec quisquam facilè poterit à semetipso spiritus immúdos expellere, nisi per abstinentiá gulæ. Tunc enim hostes, qui extra nos sunt a nobis fortius superantur, quã do prius, quæ intra nos sunt vitia extinguútur. Nam frustra foris agit bellũ, qui intus habet periculú.

12 Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cauendam. Nam sæpè accuratius præparata, sine gulæ concupiscentia degustantur: & sæpe abiecta, & vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque fit, vt non sit in culpa ciborum qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur. Greg.li.Moral.30.c.13.

13 Quatuor sunt genera distinctionum in gulæ appetitu, idest: quid, quando, quantum, & quomodo appetatur. Quid ad rem ipsam pertinet, quæ appetitur. Quando, si ante legitimum tempus quid appetatur. Quantum verò, ad immoderationem refertur. Quomodo ad impatientiam festinationis ascribitur. Gregor. ibidem.

14 Nullus homini tam importunus exactor est, quàm venter: qui quotidianam refectioné, quotidiana famis exactione adimplet. Cum cæteris enim vitijs, & si interdum nascimur, interdum tamen cum eis non morimur: cum isto autem & nascimur, cum isto & morimur. Gregor. ibidem.

Plerun-

Greg. li. Moral. 30. c. 14.
12 obrepit.

15 Plerunque voluptas vescendi ita sub obtentu necessitatis [12]subrepit, vt dum putatur seruiri necessitati, voluptatis desiderio seruiatur: nec facilè discernitur vtrum quod accipiatur gulæ, an indigentiæ deputetur.

De Ebrietate.

CAP. XLIII.

1 esca.
2 flam. suscitat.

1 [1]ESCA crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, [2]flammam libidinis.

2 Ebrietas ita mentem alienat, vt vbi sit, nesciat: Vnde etiam & malum non sentitur, quod per ebrietatem committitur. Verum est, quòd iuxtà Prophetam dicitur: Fornicatio, & ebrietas auferunt cor. Fornicatio enim sicut in Salomone infatuat sapientem. Ebrietas sicut in Loth sensum rationis captiuat. Vnde in Prouerbijs: Potentes, inquit, qui iracundi sunt, vinum non bibant: ne cùm biberint, obliuiscantur sapientiam.

Oseæ 4.
3. Reg. 11.
Genes. 9.
Prouerb. 31.

3 Plerisque laus est multum bibere, & non inebriari. Audiant hi aduersum se dicentem Prophetam: Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

Esai. 5.

4 Vino multo deditos, & luxuriosè viuentes. Esaias sic arguit dicens: Væ qui cōsurgitis mane

Esai. 5.

ad

ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperum, vt vino æstuetis. De talibus & alio loco dicitur. Væ tibi ciuitas cuius rex iuuenis est, & cuius principes mane comedunt. Eccles. 10.

5 Multi enim à mane vsq; ad solis occubitum ebrietati & gulæ voluptatibus deseruiunt, nec intelligũt cur nati sunt: sed cõsuetudine beluina detenti, luxuriæ tantùm tota die epulisque inseruiunt.

6 Clamat Iohel Propheta his qui ebrietate deseruiunt, dicens: Expergiscimini ebrij & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine. Ioel. c. 1. Quo testimonio non ait tantùm: Flete omnes qui bibitis vinum, vt bibere omninò non liceat, sed adiecit, in dulcedine: quod ad voluptuosam pertinet & prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere, Apostolus, dicens: Vino modico vtere

7 Non solùm ex vino inebriantur homines, sed etiam ex cæteris potandi generibus, quæ vario modo conficiuntur. Vnde & Nazareis, qui se Num. 6. sanctificabant Domino, præceptum est vinum & ciceram non bibere. Vtraq; enim statum mentis euertunt & ebrios faciunt: luxuriam quoque carnis vtraque æqualiter gignunt.

8 Quidam continentes sicut panem cum pondere edunt, ita & aquam cum mensura sumunt: asserentes ad castimoniam carnis, etiam aquæ abstinentiam conuenire.

De Abstinentia.

CAP. XLIIII.

1 HOc est perfectum & rationabile ieiunium, quando noster homo exterior ieiunat, & interior orat. Facilius per ieiunium oratio penetrat cœlum. Tunc enim homo spiritalis efficitur, Angelis coniungitur, Deoq; liberius copulatur.

Gregor. lib. Moral. 30. c. 9.

2 Per ieiunium etiam occulta mysteriorum cęlestium reuelantur, diuiniq́ue sacramenti arcana panduntur. Sic namq́ue Daniel, Angelo reuelante, mysteriorum sacramenta cognoscere meruit. Hæc enim virtus & Angelorum manifestationes & eorum annunciationes ostendit.

Daniel. 10.

3 Ieiunia fortia tela sunt aduersus tentamenta dæmoniorum. Citò enim per abstinentiam deuincuntur. Vnde etiam Dominus & Saluator noster eorum incursus ieiunijs, & orationibus præmonet superare, dicens: Hoc genus non eijcitur nisi per orationem & ieiunium. Immundi enim spiritus ibi se magis inijciunt, vbi plus viderint escam & potum.

Matth. 17.

4 Sancti quam diu in huius sæculi vita [1]habitāt desiderio superni roris corpus suum aridum portant. Vnde & Psalmista: Sitiuit, inquit, in te

1 inhabitant.

Psal. 62.

anima

anima mea quàm multipliciter tibi caro mea. Caro enim tunc Deum sitit, quando per ieiuniũ abstinet & arescit. Abstinentia & viuificat & occidit: viuificat animam, corpus necat.

5 Sæpe abstinentia simulatè agitur, ieiuniaque per hypocrisim exercentur. Quidam enim [2]mira inedia corpus suum [3]laniant, exterminantes sicut ait [4]Euangelista, facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes. Ore namque pallescunt, corpore atteruntur, cordis alta suspiria ducunt. Ante mortem quoque mortiferis se supplicijs tradunt: tantumque miseri laboris exercitium, non pro Dei amore, sed pro sola humanæ laudis admiratione sectantur.

Gregor. libr. Moral. 8. ca. 16.
Matth. 6.
2 *dira.*
3 *macerant.*
4 *Euangeliũ.*

6 Quidam incredibiliter abstinent, vt hominibus curiosis Sancti appareant: sed hoc bonum abstinentiæ talibus non est virtus reputanda, sed vitium: quia bono malè vtuntur.

7 Ieiunium & eleemosina in abscondito esse amant, vt solus Deus qui inspicit omnia, meritũ operum bonorum rependat. Nam qui ea sub populari manifestatione faciunt, nequaquam à Deo iustificantur: quia iuxta sermonem Euangelicum, mercedẽ suã ab hominibus [5]recipiunt.

Grego. lib. 8. Moral. c. 24.

Matth. 5.
5 *receperunt.*
Pius PP. Nihil prodest homini ieiunare & orare & alia religionis bona agere nisi mens ab iniquitate renouetur. de pœnit. D. 3.

8 Ieiunia cum bonis operibus Deo acceptabilia sunt. Qui aũt à cibis abstinent, & prauè agũt, dæmones imitãtur: qbus esca nõ est, & nequitia semper est. Ille enim bene abstinet à cibis, qui & à [6]malis actibus, & à mũdi ieiunat ambitionibus.

6 *malitia.*

Leo PP. ser. 4. de quadrag.

9 *Qui execrationis studio, non abstinentiæ voto ab escis carnium se suspendunt, hi potius execrandi sunt: quia Dei creaturam vsibus humanis concessam reijciunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihilq; esse iudicatur immundum, Paulo testante Apostolo: Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed polluta sunt eorum & mens & conscientia.

Ad Titum. 1.

10 Spernitur ieiunium quod in vesperum deliciosa repletione ciborum reficitur. Neque enim reputanda est abstinētia, vbi fuerit saturitas ventris subsecuta.

11 Spernitur ieiunium quod in vesperum delitijs compensatur, dicente Esaia Propheta: Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, voluntas enim delitiæ intelliguntur. Sicut enim repetitio debiti, & lites, & contentio, & percussio: ita & delitiæ improbantur à Propheta in ieiunio.

Esai. 58. & Hierony. in hunc locum.

12 Tota enim die epulas in cogitatione ruminat, qui ad explendam gulam vespere sibi delitias præparat.

13 Non est corpori adhibenda immoderata abstinentia, ne dum amplius grauatur [7] caro pondere inediæ, [8] malum agat postea, nec bene facere incipiat: & quæ addicitur, vt vsu mali careat, simul & boni officium, dum plus præmitur, perdat. Solicita igitur discretione carnis est moderanda materies, scilicet ne aut integrè extinguatur,

7 corpus.
8 nec malum.

Caßianus coll. 2. de discret.

guatur, aut immoderatè laxetur.

14 Infirmitate carnis nimia prevalente, ad perfectionem pertingere nemo potest. Nam quamuis Sanctitatis amorem quisque habeat: exequi tamen non valet operis meritum, cui intentione cordis deseruire [9]conatur.

9 cogitur.

15 Corporis debilitas nimia etiam vires animæ frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere: nec valet quicquam boni per imbecillitatem perficere.

16 [10]Ne quid nimis. Nam quicquid cum modo & temperamento fit, salutare est: quicquid autem nimis & vltra modum est, perniciosum [11]fit, studiumque suum in contrarium vertit. In omni ergò opere modum & temperamentum oportet habere. Nam omne quod excedit, periculosum est; sicut aqua, quæ si nimios imbres præbeat, non solùm nullum vsum adhibet, sed etiam periculum exhibet.

10 *Ne quid nimis agendum.*

11 *est.*

NOTÆ ET EMENDATIONES In Librum Secundum SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

VLLVS *autem magis ſapiens.*] Hæc ſententia & ſequens quæ incipit excelſior eſt, non extant in Gottico Toletano, verum in reliquis M. ſſ. & in editis inueniuntur; quapropter retinendas cẽſeo, præſertim cum deſumptæ videantur ex D. Grego. lib. 15. Moral. c. 25. & ex lib. 13. c. 14.

Propheta] Ieremias 10. Et ſi ſtultus factus eſt omnis homo à ſcientia, in editione vulgata non eſt, ſua, neque apud ſeptuagin. ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. verum apud Hebræos eſt a ſcientia ſua, & ita vertit D. Hieron. Ierem. c. 10. quamuis cap. 51. à ſcientia tantum.

Primum eſt.] Ex D. Grego. ferè ad verbum hæc ſententia & ſequens lib. 18. Moral. c. 25.

Sapientia ſcribæ in tempore otij.] Locus eſt Eccle. 38. vbi in editione vulgata ſic eſt, ſapientia ſcribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu ſapientiam percipiet. Dictio ſcribæ non eſt verbum imperandi, ſed genitiuus, vt con-

ſtat ex Græcis σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς. Et Complut.editio ita habet: ſapientia ſcribæ in opportunitate otij, ſcilicet conſiſtit aut comparatur. Sunt qui ſapientiam legāt, & tunc, ſcribæ, eſt nominatiuus, ita vt ſit ſenſus, ſcribæ, hoc eſt legis doctores ſapiētiam percipient in tempore, quo vacui & liberi ſunt ab operibus ſeruilibus, & illiberalibus, totos ſe veritatis ſpeculationi tradentes, ſed hæc interpretatio licet à Doctis probetur Græcæ editioni non conuenit. Iſidorus locum deſumpſit ex D.Grego.lib. 16. Moral. c. 25. Nullus quippe (inquit) eam planè recipiet, niſi qui ab omni ſe abſtrahere actionum carnalium fluctuatione contendit: vnde & aliàs dicitur ſapientiam ſcribæ in tempore otij, & qui minoratur actu ipſe percipiet eam.

Vnde Dominus] ſenſum de ſcriptura ſumit & nō verba. Locus eſt Lucæ 12. Ille autē ſeruus, &c.

Nihil prodeſſe homini ſcire.] In vno C. M.s. eſt, nihil prodeſſe oēm ſcire, quæ lectio nō diſplicet.

CAP. II.

ONFESSIONE *oris.*] In omnibus editis erat, confeſſionis oris, malè: ſed in omnibus M. ſſ. confeſſione oris: quam lectionem probo, ſic eſt apud Paul. ad Rom. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit.

CAP. III.

I *tradidero corpus meum, ita vt ardeant.*] Omnes cc. M. ss. habent, Si tradidero corpus meum vt ardeam, sic habet Cyprianus de vnitate Eccle. & Cassianus collat. 1. de Monachi dist. c. 6. Locus est apud Paul. 1. ad Corinth. c. 13. Græcè ἵνα καυθήσομαι.

CAP. V.

ERDITIO *ex te tua Israel in me auxilium tuum*] Oseæ 13. vulgata editio sic habet, Perditio tua Israël: tantummodo in me auxilium tuum, in septuaginta est, corruptioni tuæ Israël quis auxiliabitur: quem sensum D. Hieron. in Oseam interpretatur.

Hominis meritum.] Ex D. Gregor. lib. Moral. 18. c. 25. ferè ad verbum, illud autem de latrone ad notandum propter fratricidium fuisse in supplicium actum.

Sic & obdurare dicitur Deus hominem.] Exod. 4. ad Mosem dicitur de Pharaone: Ego obdurabo cor eius Gregor. Moral. 11. cap. 5. obdurare (inquit) quippe per iustitiam dicitur Deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit, & Homi. 11. in Ezech. exponens illud, Ego indurabo cor Pharaonis, non enim cor peccantis Dñs obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat.

CAP. VI.

1 ATVR *ei quod sit malus qui vult esse bonus.*] Gottus & alij cc. M. ss. datur ei, qui vult esse bonus: alius nec vult, nec datur ei, vt sit bonus. Tota sententia desumitur ex D. Grego. lib. 29. Moral. c. 32.

CAP. VII.

E *conuersis*] Conuersi in vniuersum vocantur omnes, qui in monastica vita Deo militant; vt est apud Pammachium in regula; & apud Cass. lib. 4. de institutis renuntiantium. c. 1. Renunciantes vocantur conuersi: nunc in monasticis ordinibus laici appellantur conuersi.

Vabis] Eccle. 2. Gregorius lib. 5. exposit. in pri. regulam. cap. 13. interpretatur locum, sustinentiam, inquit, perdunt, qui bona, quæ inchoant, non consumant.

Ante venturi exitus diem] Id probat Gregorius lib. Moral. 5. c. 8. & lib. 9. c. vlt.

In freno & chamo] Locus est Psal. 31. vbi ita legitur: In chamo & freno maxillas eorum constringe. sic septuag. legunt & Basilius & Theodoretus, per chamum & frenum disciplinam intelligentes. Chamus Græcis est genus vin-

culi, κήμος sunt qui vertant: lupato & freno: verũ in psalterio Isidoriano est, in freno & chamo.

CAP. IX.

NTE *conuersionem*] Tota hæc sententia desumpta est ex Greg. Homil. 2. in Euangel. Lucæ 18. de cæco illuminato, exponente illud mysticè: Et qui præibant increpabant eum vt taceret.

CAP. X.

RAVS *&* *desidia*] De desidia & fraude fusè disserit Grego. lib. Moral. 9. c. 17. ex quo loco tota hæc sententia deducitur.

Valet interdum] Est apud Gratianum Dist. 81. in editis & in Decreto Gregoriano, est pro animæ salute. In Gotticis omnibus M. ss. est pro animi salute.

CAP. XI.

ORES *inchoantium*] Gottus c. & multi alij ex M. ss. sic habent. Nam cætera perfectorum exempla mores inchoantium perficere ad benè viuendum. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum &c. vnus c. legit: Nam certa. Illud

vero

verò nisi perfectorum informetur exemplis patrum, in nullo c.M. s.est. Verum retinui lectionē excusi C. eo quod sensus est dilucidior, & auctoritate Gregorij nixus; in quo lib. 25. Moral. c. 7. sic est. Nam quasi quædam fomenta igni dare est, in exercitatione charitatis, vel exempla patrum, vel præcepta Dominica ministrare.

Quia ea legendo] Alludit ad illud Gregorij lib. 24. Moral. c. 6. viua lectio est, vita bonorum.

CAP. XII.

RESPEXIT *comota est & cōtremuit terra*] Ex duobus psalmis psal. 103. Qui respicit terram & facit eam tremere & psal. 17. comota est & contremuit terra; & psal. 76. Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, Cōmota est, & contremuit terra. In Psalterio Isidoriano, in hoc loco psal. 76. sic est: Illuxerunt fulgura tua orbi terræ, vidit & commota est terra.

CAP. XIII.

SEIPSVM *nosse hominem*] Gottus & alij M.ss. habent seipsum nosse homo, obitèr obseruandum est, ad intelligentiam diuinæ scripturæ & huius loci, quod vox homo in diuinis literis multis sumit modis; aliqñ

pro natura, aliqñ pro culpa aliqñ pro fragilitate. Pro natura humana. Genes. 2. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram; Pro culpa psal. 81. Vos autem sicut homines moriemini, hoc est sicut inobedientes peccatores, & 1. ad Corinth. 3. Cum sit inter vos zelus & cōtentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Pro fragilitate. Ierem. 17. Male dictus, homo qui spem suam ponit in homine; acsi apertè dicat in infirmitate, & fragili fundamento innititur. Et Esai. 31. Ægyptus homo & non Deus. Homo etiam vocatur, qui humana sapit, vt adnotauit Gregorius lib. 24. Moral. c. 6. & adducit illud. 1. ad Corinth. cap. 3. Nonne homines estis? vocatur & qui carnis illecebris & concupiscentiæ ardore vincitur, Ezech. 24. Vos autem grex pascuæ meæ homines estis, Et Esai. 2. Incuruauit se homo, & humiliatus est vir. Inde homines carnales, iumenta vocantur, & affectus bestiarum illis tribuuntur. Ioel. 1. Computruerunt iumenta in stercore suo. Et illud Ierem. Vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat. & Ezech. 23. Vt carnes asinorũ carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum, vt Dauidicum illud exprimatur psal. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis.

Quod prauus est] In omnibus excusis erat quod paruus est, verum consentientibus om-

nibus c.M. ss. posui quod prauus est.

Ne iudicatur à Deo] Ex illo Pauli Quod si nosmetipsos diiudicaremus non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem à Domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.

Ille pœnitentiam] Est apud Gratianum de pœn. dist. 5. c. 9. Et in Decreto Gregoriano sic habetur. Ille pœnitentiam dignè agit, qui quæ commisit, sic præterita mala deplorat, vt futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum & iterum admittit peccatum, quasi si quis lauet laterem crudum; quiá quanto magis lauerit, tantò magis lutum facit. Huius canonis lectionem à viris Doctiss. magno studio, & accurata diligentia perspectam, in summo loco habeo: Tamen ponam aliorum codicum lectiones, vt doctus lector intelligat, me quoque in emendatione huius libri omnem curam, & studium adhibuisse. Sunt apud me duo cc. verendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca sanctę & augustæ ecclesiæ Toletanæ, scriptus æra DCCCCLIII. alter ex insigni Collegio Ouetensi apud Salmáticam antiquior, vterque literis Longobardis in in pergamino scriptus, qui sic habent. Ille pœnitentiam dignè agit, qui sic præteritá mala deplorat, vt futura iterum non [1]committat; nam qui plangit peccatum & iterum committit peccatum, quasi si quis lauet laterum crudum, quem quanto magis abluerit, tanto amplius lutũ facit.

[1] Alius C. admittat.

Me

Me oportet operari] Paulò aliter est in editione vulgata Ioan. 9.

Et Propheta] Locus est Ierem. 12. quem Hieronymus de captiuitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur.

Tunc autem videbitur.] Gottus vocem autem, reijcit & Grego. lib. Moral. 18. c. 7. modo (inquit) enim non videtur, & propè est, tunc videbitur, & propè non erit.

Curabant contritionem] Locus est Ierem. 6. & tota sententia videtur ex D. Hieronymo desumpta ibidem.

CAP. XIIII.

IN *innocentiam boni finis*] In excusis erat, per innocentiam boni finis, pro quo posui in innocentiam, consentientibus omnibus M.ss. & D. Grego. lib. 27. Moral. cap. 11. Ex quo loco desumitur hæc sententia; asini ergò (inquit) primogenita oue mutare, est immundæ vitæ primordia in innocentiæ simplicitate conuertere.

CAP. XV.

CONSILIO *immundorum*] Gottus Ecclesiæ Tolet. habet consilium immundorũ spirituum, hoc est: vt & C. Ouetensis. Sententia

deduci-

deducitur ex Gregorio lib. Moral. 9. c. 25. contra bonos (inquit) consilium maligni spiritus ineũt.

CAP. XVI.

RRISOR *est non pœnitens*] Habetur apud Gratianum de pœnit. Dist. 3. cap. 11. & apud Mag. in 4. Dist. 14. tamen in vtroque C. perantiquo Gottico, est effectum pœnitentiæ non habere, & flenda iterum non admittere.

CAP. XVIII.

VLTI *vitam sine* [*crimine habere possunt sine peccato non possunt.*] Peccatum hic vocat, quod non est capitale scelus; crimen verò qđ peccatũ ad mortẽ dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11. c. 10. Omnis, inquit, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, 1 Ioann. 3.
quia semen ipsius in eo est; & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. Et iterum: Ioann. 5.
Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum. Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantum criminibus dici, à quibus quisquis se abstrahere atque emundare noluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem

debere

debere pronunciat; Qui scit inquiens, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabit ei vitam peccanti, non ad mortem: est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. Cæterum de illis quæ pronunciantur non esse ad mortem, à quibus etiam hi qui fideliter in Christo deseruiunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiant, immunes esse non possunt, ita dicitur; Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus & veritas in nobis non est: & iterum; Si dixerimus, quia non peccauimus mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. Impossibile namque est, quemlibet sanctorum, non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem per ignorantiam, per obliuionem, per necessitatem, per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere, quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione carere non possunt.

In eum qui deliquit] Erat in excus. in reum, verum ex C. Gotto & alijs M. ss. posui in eum qui deliquit. Alij in reum sine illo: qui deliquit. Gottici C. lectionem probo.

Ex paruis & minimis guttis] posui ex paruis & minimis guttis: vt est in vtroque C. Goth. Similitudo est apud Grego. lib. 3. Past. curæ admonit. 34. altos quippe gurgites fluminum paruæ sed

innumeræ replent guttæ pluuiarum. In excusis erat, ex paruissimis, intelligitur dispositiuè leuia disponunt ad mortalia.

CAP. XIX.

QVONIAM *charitatem*] Locus est apud Paul. 2. ad Thess. 2. eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

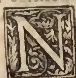
CAP. XX.

CLAMOR *est*] De clamore vide Gregorium in expositione secundi psal. pœnit. in illud quoniam tacui, & psal. 7. & 3. lib. Pastor. curæ admonit. 10. ibi clamorem libertatem peccandi vocat.

CAP. XXII.

PLERIQVE *nō voluntate, sed sola necessitate peccant*] Loquitur Isidorus de necessitate, quæ non reijcit voluntarium; cum duplex sit peccatum absolutum & ex conditione, Mag. lib. 2. Dist. 36.

CAP. XXIII.

NISI *diuina gratia manum iacentis apprehendat*] Alludit ad illud Socrus Simonis febricitantis. Marc. 1. accedēs, (inquit) eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuò dimisit eam febris.

Cadere in puteum] Luc. 14. cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati. vide Augustin. de quæst. Euang. lib. 2. q. 29.

Propheta asserit] Locus est Esaiæ 31. Condertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israël. Vbi Simmachus Agite pœnitentiam, qui profundo consilio atque peccato, à Domino recessistis. Ex Hieronimo.

CAP. XXV.

VNVM *iniquitas*] Sic Grego. lib. Moral. 10. c. 11. omne peccatum aut sola cogitatione committitur, aut cogitatione simul, & opere perpetratur. Iniquitas ergò in manu est, culpa in opere.

Sicut vipera] Et. 23. & Luc. 3. Iob 20. Occidet eum lingua viperæ. vbi Gregorius lib. 15. Moral. c. 9. Viperæ autem cum conceperint filij earum in ventre sæuiunt: Qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt; vnde & vipera,

eo quod vi pariat nominatur. Vipera itaque sic nascitur vt violenter exeat, & cum matris suæ extinctione producatur. Quod verò falsum sit viperarum fœtus viscera parentis perforare docet Aristoteles lib. 5. de Histor. animal. c. 39. Vipera inquit, parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, & singulis diebus singulos parit, plusquam viginti. Et euenit interdum, quod qui in vtero sunt, abrosis membranis, prorumpant. Hæc Aristoteles quod & adnotauit Albertus Magnus lib. 25. eo in loco Plinius lib. 10. Natur. Histor. cap. 62. eadem. Sed addit: Itaq; cæteræ tarditatis impatientes prærumpunt latera occisa parente.

Bonisque contra obiectis cogitationibus, turpes] in M. ss. ita est: bonisque contra obiectis cogitationes turpes à se repellit. Sic habet S. Nicolaus Martyr in sententijs; cogitationes prauas, alijs cogitationibus bonis depelle.

C A P. XXVII.

OCVLVS *hominis*] Alludit ad illud Matth. 6. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quem locum de cordis intentione interpretatur Gregor. lib. Moral. 28. c. 6. vnde benè in Euangelio veritas dicit: Lucer-

na corporis tui est oculus tuus, &c. Quid enim per oculum exprimitur, nisi opus suum praeueniens cordis intētio? quae priusquam se in actione exerceat, hoc iam, quod appetit, contemplatur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi vnaquaeque actio, quae intentionem suam, quasi intuentem oculum, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus: quia per bonae intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; Quia si rectè intendimus, per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiā si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit: quia cum peruersa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicis obscuratur. Ita etiam interpretatur Chrysost. homil. 2. in Matth. & Augustin. de sermon. Domini, & contra mendacium c. 7. Theologi discrimen statuunt inter finem, voluntatem, & intentionem: de quo Magister lib. 2. dist. 39.

Si ergo intentio eius bona est.] Ambrosius idem, sed Paulò aliter libr. 1. offic. c. 30. Affectus tuus operi tuo nomen imponit.

CAP. XXVIII.

OMNES *cognationes*] In excusis cogitationes; quod abstuli & reposui cognationes ex Ieremiae cap. 1. Ecce ego conuocabo omnes

cognationes regnorum Aquilonis. Atque ita constanter legunt Hieronymus & cæteri neoterici interpretes; Septuaginta autem non habent cognationes, sed tantum, Ecce ego conuocabo omnia regna ab Aquilone. *ἰδὲ ἐγὼ συγκαλῶ πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βοῤῥᾶ.*

CAP. XXIX.

RECTE *ex sententia dicitur.*] Alludit ad illud sapient. 7. Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia. Quem locum Gregorius interpretatur lib. Moral. 23. c. 10. Vnde benè quidam sapiens dixit; Mihi autem det Deus hæc dicere ex sententia: sententia quippe ex sensu vocata est. Et recta quæ intelligit, non ex sola scientia, sed ex sententia dicere appetit, qui nequaquam tantummodo sciendo dicere, sed sentiendo desiderat experiri, quod dicit.

Qui bonum] Tota hæc sententia erat in excusis non autem in M. ss. vnde in margine posui.

Quadrimoda est dicendi ratio] Ita est apud Gregor. lib. 24. Moral. cap. 13. Verum Hieronymus omnem loquẽdi rationem his terminis circumscripsit c. 4. ad Ephesios. Quoties verò, inquit, loquimur aut non in tempore, aut importuno loco, aut non vt conuenit audientibus, toties sermo malus procedit de ore nostro, ad destructionem eorum, qui audierunt: quæ sententia

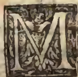
habetur

habetur 22. quæst. 5. cap, Quoties.

Item quadrimoda est dicendi ratio] In omnibus excusis erat sentiendi, sed non bene. Nam locus est apud Gregor. lib. Moral. 8. cap. 22. Vis quippe summa loquentium quadrifaria qualitate distinguitur. Nam sunt nonnulli quos sentiendi simul ac dicendi amplitudo dilatat: & sunt nonnulli, quos sentiendi simul & dicendi inopia angustat. Sunt nonnulli qui efficaciam dicendi habent, sed acumen sentiendi non habent. Et sunt nonnulli, qui acumine sentiendi subnixi sunt, sed ex inopia loquutionis obmutescunt.

Corde benè loquitur] Alludit ad illud Lucæ 6. Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum: ex abundantia enim cordis os loquitur.

CAP. XXX.

ENDACES] Locus Hieronymi est epistola ad Iulianum Diaconũ: Antiquus sermo est: Mendaces faciunt, vt nec vera dicentibus credatur.

Culpæ leuioris.] Augustinus octo genera mẽdaciorum enumerat lib. de mend. cap. 14. septimumque esse ait, quod nulli obest, & prodest alicui; veluti si nolit hominem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur: Et concilio Toletano 8. c. 2. duo ponuntur genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen om-

nino

nino non sunt sine culpa; cum aut iocamur, aut, vt proximis prosimus, mentimur.

Dum præstare alienæ carni nituntur.] Intellige vitam quod est apud Gregorium libr. 18. cap. 4. Moral. quod hic deficit.

Sequenti mercede] Verba Gregorij sensum huius sententiæ explicant lib. Moral. 18. c. 4. Nã si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis hæc facillimè abstergitur, quam mater boni operis pietas comitatur?

Sicut benè sibi conscius] Similitudo hæc deducta est ex Paulo ad Galat. 6. Opus enim suum (inquit) probet vnusquisque, & sic in semetipso gloriam habebit, & non in alio.

CAP. XXXI.

MALO *est*] Augustinus in commentarijs super epistolam ad Galat. cap. 1. sic hunc Matthæi locum interpretatur. Quamuis, inquit, iuramentum amplius sit, quam est est, non non, & ideo à malo sit, non tamen à malo tuo, sed infirmitatis, aut incredulitatis eorum, qui non alitèr mouentur ad fidem.

Non est obseruandum] 22. q. 4. ibi: Quo malum: aliqui MSS. habent cum malè incautè: verum in Gottico Eccles. Tolet. quo incautè & in conciliorum codicibus.

Mutatio est] Editi libb. permutatio. M.ss. mutatio: Quorum lectionem sequor: Nam sic habet Augustinus in psalm. 109. Pœnitentia mutatio rerum significatur.

CAP. XXXII.

AB *Allophylis* Ambros. lib. 1. offic. c. 29. aduersarios suos Hebræi Allophylos, idest alienigenas Latino appellant vocabulo. Hoc nomine dicti sunt Palestini, qui Philistæi in mutato, auctore D. Hieronymo.

CAP. XXXIV.

QVI *ad tempus egit*.] Actorum 15. Nam Paulus Gentiles ad Euangelij libertatem venientes circumcidi prohibuit, & tamen Listrã & Iconium transiens Timotheum, qui gentili patre natus fuerat, circumcidit. Greg. lib. Moral. 28. cap. 6.

CAP. XXXIIX.

DE *superbia*] De superbia eleganter differit Ioannes Cassianus Eremita lib. 12. c. 1. his verbis: octauum, quod & extremum, aduersus spiritum soperbiæ nobis certamen est. Qui morbus licet vltimus sit in confli-

ctu vitiorum, atq; in ordine ponatur extremus, origine tamen & tempore primus est; sæuissima & superioribus cunctis immanior bestia, perfectos maximè tentans, & propemodum iam positos in consummatione virtutum morsu diriore depascens.

Hoc est superbiæ spiritus] Glossa ordinaria: pascet ventus, idest, inanis fiducia. Quod in excusis ad marginem est: superbus spiritus id vero M. ss. nostri cc. non agnoscunt.

CAP. XXXIX.

STIMVLI *carnis*] Paulus 2. ad Corint. 12. Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Satanæ vt me colaphizet. De hoc stimulo Pauli variæ sunt Sanctorum sententiæ. Gregor. libr. 33. Moral. cap. 11. Paulum, inquit, post tot reuelationum sublimia, stimulus carnis agitabat. Et infra: tentatio illa non vorago vitiorum, sed custodia meritorum fuit.

Accingite lumbos] Locus Esaiæ cap. 32. sic in editione vulgata est; accingite lumbos vestros, super vbera plangite. Septuaginta. *περιζώσασθε σάκκους ὀσφύας ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε.* Id est accingimini saccis lumbos vestros, & super vbera plangite, quē locum; vt instituto suo accommodaret, decurtauit.

C A P. XL.

ILLVD *enim bonum, hoc optimum*] Paulus 1. ad Corinth. cap. 7. Igitur qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, & qui non iungit melius facit. Ambros. lib. 1. de viduis.

Non iussa] Ibidem Paulus vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic Matth. 19. de Eunuchis propter regnum cœlorum castratis dixit: qui potest capere capiat.

Pulchritudo castitatis] Triplex est castitas, coniugalis, vidualis, & virginalis. Ambros. lib. 1. de viduis. Idem epistola ad Syagrium castitatem in sacerdotibus in primis esse debere affirmat lib. de Patriarch.

Ruina adulterij accipitur de contemptu matrimonij.] Sic erat in omnibus excusis; verum corruptè in M.ss. variè legitur. C. Gott. Ruina adulterij excipitur destinatione matrimonij. Alius verò excipitur copula matrimonij: alius cõditione matrimonij: alius deniq; doctrina matrimonij Lectionẽ Gott. codicis germanã esse arbitror. Lego itaq; ruina adulterij excipitur destinatione matrimonij. Est apud me liber sentẽtiarum Isidori Hispani versus, quẽ nactus sum ex insigni bibliotheca augusti cœnobij D. Laurentio sacri (quod

Philippi II. Regis inuictissimi, & clementissimi Domini nostri opus, si quid in rebus mortalium durabile perpetuumque esset, immortalitatem quandam promittit) eius auctor locum hunc sic expressit: *Otro si la cayda del adulterio se escusa con el casamento*. Idem est apud Paulum I. ad Corinth. 7.

CAP. XLII.

NAM *vt Philosophi dixerunt*.] Hinc illud Catonis Maioris apud Ciceronem in libello de senectute. Tantum cibi & potionis adhibendum vt reficiantur vires non opprimantur. Alioqui vt rectè confirmat Theognis πολλῷ τοι πλέονας λιμοῦ κόρος ὤλεσεν ἤδη. Ἄνδρας ὅσοι μοίρας πλεῖον ἔχειν ἔθελον. Quorum versuũ hæc ferè sententia est: longe plures nimia cibi potusque ingurgitatione, quam fame perijsse. Benè itidem Theopompus lib. 5. Philipp. τὸ ἐσθίειν πολλὰ, καὶ κρέα φαγεῖν τὸν μὲν λογισμὸν ἐξαιρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας. Multa, inquit, edere & carnibus vesci rationis vim tollit, animosque efficit tardiores. Meritò itaque laudantur Platonicæ illæ cœnæ apud Athenæum lib. 10. Et apud Cice. lib. 5. Tusculana. propterea quòd non tam præsenti quam postero die iucundæ essent.

Nam Græci.] Hinc illud quod ex Theopompo iam retuli. Porrò locus hic esse videtur ex

Hieronymo, epistola ad Nepotianum de vita Clericorum: is enim hoc pacto: pulchrè dicitur apud Græcos, & nescio an apud nos æquè resonet: pinguis venter non gignit mentem tenuem. Græcus senarius huiusmodi est: παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον.

Quatuor sunt genera.] Totius sententiæ summa, deducta est ex Gregor. libr. Moral. 30. cap. 13. Verum is quintum genus addit: sciendum, inquit, præterea est, quia quinqne nos modis gulæ vitium tentat, &c. Cassianus libr. quinto cap. 23. tria tantum genera enumerat. Triplex, ait, natura est gastrimargiæ: vna, quæ canonicam refectionis horam preuenire compellit, alia, quæ tantummodo ventris ingluuie, & saturitate quarumlibet gaudet escarum: tertia, quæ accuratioribus epulis, & esculentioribns oblectatur. Vide eundem latius ibidem.

Nullus homini tam importunus exactor] Pulchrè Seneca in epistolis: venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor; paruo dimittitur, si modo das illi quod debes.

CAP. XLIII.

ESCA *crapulam, potus ebrietatem generat*] Sic intelligo illud Augustini lib. confess. 10 cap. 31. Ebrietas longè est à me: miserebetis, ne appropinquet seruo tuo. Crapula verò nonnunquam subrepit

ſeruo tuo; miſereberis, vt longè fiat à me. Ariſtoteles problem. ſect. 3. text. 17. Crapulam apertè ex vino eſſe teſtatur. Addit præterea. Eſt enim crapula feruor quidam, & deſinens inflammatio, quæ plus conflictat, quàm temulētia, quod mentem illa quatit & alienat: crapula autem, mente ſibi conſtānte, dolorem admouet.

Fornicatio & ebrietas] Oſeæ 4. Fornicatio & vinum, & ebrietas, auferunt cor.

Sicut in Salomon] In excuſis eſt; ſicut ait Salomon verum malè. Gotth. C. Fornicatio enim ſicut in Salomon, infatuat ſapientem; Ebrietas ſicut in Loth, ſenſum rationis captiuat: vnde in prouerbijs &c. Eſt enim explicatio verborū Oſeæ: Fornicatio & ebrietas auferunt cor: Fornicatio nēpe, vt in Salomone, ebrietas vt in Loth. præterea non extat in prouerbijs hæc ſententia.

Væ tibi ciuitas, cuius Rex iuuenis eſt, & cuius principes manè comedunt.] Eccleſ. 10. vbi ſeptuaginta hoc modo: οὐαὶ σοι πόλις, ἧς ὁ βασιλεύς σου νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντές σου ἐν πρωίᾳ ἐσθίουσι. Ideſt, væ tibi ciuitas, cuius Rex tuus iunior, & Principes tui in hora matutina comedunt. In vulgata editione, ita eſt Væ tibi terra, cuius Rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Quam verſionem etiam Gregorius ſequitur lib. 16. Moral. c. 15.

Voluntas veſtra] In excuſis erat voluptas veſtra perperàm. Hieronymus voluntas veſtra: ſeptuaginta. Vt idem auctor eſt, voluntates veſtræ.

IN-

INCIPIT LIBER TERTIVS.

De Flagellis.

CAP. I.

1 DIVINÆ Sapientiæ subtilitas, sicut interius, vt testis scrutatur conscientias; [1]ita exterius, vt [2]iudex, irrogat pœnas; vt verum sit testimonium Prophetæ: Quia ipse est testis & iudex. Miserere Domine misero Isidoro in digna agenti, & digna patienti, assiduè peccanti, & tua flagella quotidie sustinenti.

Gregor. lib. 9. Moral. ca. 17.
1 *sic.*
2 *vindex.*
Ierem 29.

2 Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hîc hominem per flagella à peccatis emendat, & postea ab æterno supplicio liberat. Electus enim Dei, doloribus huius vitæ atteritur: vt [3]perfectionem vitæ futuræ lucretur.

Gregor. lib. 18. Moral. c. 12.
3 *perfectiora.*

3 Nequaquam Deus delinquenti parcit; quoniam peccatorem aut flagello temporali ad purgationem ferit, aut iudicio æterno puniendum relinquit, aut ipse in se homo pœnitendo punit quod malè admisit.

Greg. lib. 26. Moral. c. 18.

4 Iusto temporalia flagella ad æterna proficiũt gaudia: [4]ideoque iustus in pœnis gaudere debet, & impius in prosperitatibus [5]timere.

Gregor. libr. Moral. 8. ca. 41.
4 *ideoque hic iusti.*
5 *timere debet*

Neque

5 Neq; iusto neq; reprobo Deus misericordiam & iustitiam subtrahit. Nam & bonos hic per afflictionem iudicat, & illic remunerat per miserationem: & malos hic remunerat per temporalem clementiam, & illic punit per æternam iustitiam. Greg.lib.16. Moral. c.18

6 In hac enim vita Deus parcit impijs, & tamen non parcit electis, non tamen [6]parcit impijs. *6 parcet.*

7 Periculosa est securitas in hac vita malorum, & bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post mortem ducitur cruciandus: iustus verò dormit post laborem securus.

8 Non tãtùm de corporalibus passionibus, sed etiam de spiritualibus oportet intelligi: vt quantò quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tantò se in fine remunerari speret.

9 Sæpe occulto Dei iudicio extra flagelli correptionem sunt reprobi in hoc mundo; dumque multa damnabilia commisisse videantur, despecti tamen à Deo nullo medationis verbere feriũt. Greg.16.Moral.ca (18.& lib 12.c.15.

10 [7]Plus corripitur flagello qui à Deo diligitur, si peccauerit, dicente [8]Propheta: tantummodo vos cognoui ex omnibus nationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recepit. Gregor.li.7. epistolarum epistola 32. & li 18.Moral.c 12. Amos.3. *7 Plus à Deo corripitur flagello qui à Deo diligitur.* *8 Amos Propheta.* Hebræ. 12.

11 Valde necessarium est iustum in hac vita & vitij tentari & verberari flagello, vt dum vitijs pulsatur, de virtutibus non superbiat. Dum verò Greg.lib.33. Moral.c. 23.

aut

aut animi, aut carnis dolore atteritur, à mundi amore [9] retrahatur: tentari autem oportet istum, sed tentatione plagæ, non tentatione luxuriæ.

9 retrahitur.

12 Durius circa suos electos in hac vita Deus agit, vt dum fortioribus [10] flagelli stimulis feriuntur, nulla oblectamenta præsentis vitæ delectent: sed cœlestem patriam, vbi certa requies expectatur, indesinenter desiderent.

10 flagellis stimulisq.

Greg. lib. 26. Moral. c. 18. 1. Petri. 4. 11 Prophetam.

13 Electos vitæ istius aduersitate probari, vt secundum [11] Petrum, iudicium à domo Dei incipiat: dum in hac vita electos suos Deus iudicij flagello castigat.

De gemina percussione Dei.

CAP. II.

1 GEMINA est pcussio diuina: Vna in bonam partem, qua percutimur in carne, vt emendemur. Altera, ex qua vulneramur in conscientia ex charitate, vt Deum ardentius diligamus.

Ambros. lib. 5. Hexaem. Luc. 22. Genes. 18.

2 Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum. Ad vindictam, sicut facta Sodomorum; cùm se descensurum & visurum testatur.

Greg. lib. 21. Moral. c. 4.

3 Trimoda [illegible]tione Deus quos voluerit, per-

cutit:

cutit: ideſt ad damnationem reprobos; ad purgationem quos errare videt electos; ad propagandam meritorum gloriã iuſtos. Primo namq; modo Ægyptus cæſa eſt ad damnationem. Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem. Tertio modo percuſſus eſt Iob ad probationem. Exod. 7. 8. 9. 10. 11. Luc. 16. Iob 2.

4 Flagellatur homo plerunque à Deo ante peccatum ne malus ſit, vt Paulus, qui Satanæ Angelo inſtigante carnis tolerabat ſtimulos. Flagellatur etiam & poſt peccatum, vt corrigatur; ſicut ille in Apoſtolo qui traditus eſt Satanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus eſſet. 2. ad Corint. 12. ſupra lib. 2. c. 39. ſent. 11. 1. ad Corint. 5. Vide Greg. lib. Moral. 33. c. 11.

5 Non tamen iuſtè murmurat etiam qui neſcit cur vapulat. Nam Deus ideò plerunque iuſtum flagellat, ne de iuſtitia ſuperbiens cadat. Greg. lib. 33. Moral. c. 23.

6 In hac vita Deus tantò magis ſtudet vt parcat, quãtò magis expectãdo flagellat: ſed alios feriẽdo corrigit, alios verò feriẽdo interficit. Feriẽdo nãq; corrigit de quib. dicit: Ego quos amo arguo & caſtigo. Feriendo [1] perimit, quos incorrigibiliter delinquentes aſpicit, quoſq; non iam ſub diſciplina, vt filios pater, ſed diſtricta damnatione, vt hoſtes [2] & aduerſarios percutit. De quibus dicit: Flagello inimici percuſſi te caſtigatione crudeli. Et iterum: Quid clamas ad me ſuper contritione tua? inſanabilis eſt dolor tuus. Vnde vnuſquiſq; feſtinet, & timeat ne ſimul feriatur vita eius cum culpa. Flagellum namque tunc [3] delet culpam, cùm mutauerit vitam. Nam cuius mores non Ex Gregor. li. Moral. 18. c. 12. Apocalyp. 3. 1 punit. 2 aduerſarius. Ierem. 30. Ierem. ibidẽ. 3 diluit.

mutat, actiones non expiat.

Ex Gregor. l. Moral. 18. cap. 12.

7 Omnis diuina percussio, aut purgatio vitæ præsentis est, aut initiũ pœnæ sequentis. Nam quibusdam flagella [4]ab hac vita, inchoant, & in æterna percussione perdurant. Vnde per Moysen Dominus dicit: Ignis exarsit in ira mea, & ardebit [5]vsque ad inferos deorsum.

[4] *in.*

Deutero. [5] *vsque ad inferni nouissima*

Greg. li. Moral. 18. c. 12. Nahum. 1. Iudæ.

8 A quibusdam dici solet: non iudicat Deus bis in idipsum, quia non attendunt illud, quod aliàs scriptum est: Iesus populum de terra Ægypti liberans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. Quamuis enim si vna culpa bis non percutitur, vna tamen percussio intelligitur, quæ hic cepta illic perficitur, vt in his qui omnino non corriguntur, præcedentium percussio flagellorum, sequentium sit initium tormentorum. Hinc est quod in Psalmo scribitur: Operiantur sicut diploide confusione sua. Diplois enim duplex vestimentum est, quo figuralitèr induuntur, qui & temporali pœna, & æterna damnantur. Vnde & Hieremias ait; Contritio per contritionem, idest: gemina damnatio, & hic & in futuro seculo. Et idem alibi; Duplici contritione contere eos, idest gemina pœna, præsenti scilicet, & futura.

Psal. 108. Ex Gregor. lib. Moral. c. 33.

Ierem. 4.

Ierem. 17.

Ex Greg. lib. Moral. 5. c. 1.

9 Quibusdam secreto Dei iudicio hic male est, illic benè; scilicet, vt dum hic castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberentur: Quibusdam verò hic bene est, illic malè: sicut diuiti illi

Lucæ 16.

accidit,

accidit, qui hic potentiæ claritate cõſpicuus, poſt mortem gehennę incendijs traditur cruciandus. Porrò quibuſdam, & hic malè eſt, quia corrigi nolentes, flagellari in hac vita incipiunt, & in æterna percuſſione damnantur.

10 In tanto quoſdã immergi deſperationis profundo, vt nec per flagella valeant emendari. De quibus rectè per Prophetam Dominus dicit. Fruſtra percuſſi filios veſtros, diſciplinam non receperunt. Ierem. 2.

11 Plerunque iuſtus plangit, [6]quia neſcit vtrum pro omnibus ſuis peccatis præſentia patiatur flagella, an pro vno tantum; & neſcit quæ ſit culpa illa, pro qua meruit eiuſmodi pati ſupplicia, & pro ipſo ambiguo maximè in mœrore. Ex Gregor. lib. 9. Moral. c. 24. 6 &.

Quamuis flagella præſentia iuſtum à peccatis abſoluunt, adhuc tamen ſub metu vindictæ turbatur: ne inſtantes ei plagę non ſufficiant ad purganda delicta. Proinde ergò, dum præſentia patitur, & futura pertimeſcit: quodãmodo, ſicut ait Propheta, pro ſuis peccatis duplicia recipit. Eſai. 40.

De infirmitate carnis.

CAP. III.

1 S[1]VNT nonnulli huius qualitatis homines qui neſciant corrigi, niſi alios viderint flagellari: ſicque proficiunt comparatione ma- Ex Gregor. li. 18. Moral. c. 13. *1 Eſſe nonnullos eius qualitatis.*

lorum, dum sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

2 Quosdam Deus videns nolle proprio voto corrigi, aduersitatum tangit stimulis. Quosdam etiã præsciens multũ peccare posse, in salutẽ flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent; vt eis vtilius sit frangi languoribus ad salutem animę; quàm manere incolumes ad damnationem.

3 Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum. In bonum enim accipitur, sicut est illud: Visita nos in [2]salutari tuo. In malum verò, iuxta illud; In tempore visitationis suæ peribunt.

Psal. 105.

Ierem. 10.

4 Tribus ex causis infirmitates accidunt corpori, idest: ex peccato, ex tentatione, & ex intemperantiæ passione: sed huic tantùm nouissimæ humana potest medicina succurrere: illis verò sola pietas diuinæ misericordiæ.

5 Qui valentiores sunt & sani, vtile est illis infirmari, & non peccare: ne per vigorem [2]sanitatis, illicitis sordidentur cupiditatum. & luxuriæ desiderijs.

2 *salutis.*

6 Duritia, quæ mentem præmit, nec sentitur, vtilitèr mutatur in carne, vt sentiatur, atque intellecta emendetur. Nam citius vulnera carnis sentiuntur, quàm animæ; ideoque per carnis flagella errantes citius corriguntur. Hoc quippe indicant, in Pauli oculis squamæ infidelitatis, quæ dum mutatæ sunt per increpatio-

Act. 9.

nem

nem in oculis carnis, confestim resoluta est duritia mentis.

7 Est perniciosa sanitas, quæ ad inobedientiam hominem perducit. Est & salubris infirmitas, quæ per diuinam correptionem mentem à duritia frangit.

8 Languor animæ, idest, peccatorum infirmitas perniciosa est, de qua etiam Apostolus ait: Quis infirmatur & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non vtor? Nam infirmitatem carnis vtilem esse idem Apostolus approbat dicens: Quando infirmor, tunc fortior sum.

2. Corint. 11.

2. ad Corint. 12.

De tolerantia diuinæ correptionis.

CAP. IIII.

1 MVRMVRARE in flagellis Dei peccator homo non debet; quia maximè per hoc quod corripitur, emendatur. Vnusquisque autem tunc leuius portat quod patitur, si sua discusserit mala, pro quibus illi infertur retributio iusta.

Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 17.

2 Discat non murmurare qui mala patitur, etiam si ignorat cur mala patiatur: & per hoc iustè se pati arbitretur, per quod ab illo iudicatur, cuius nunquam iniusta iudicia sunt. Qui flagella sustinet, & contra Deum murmurat, iustitiam

Greg. lib. 32. Moral. c. 3.

Grego. lib. 5. Moral. c. 26.

iudicantis accusat. Qui verò se cognoscit à iusto iudice pati quod sustinet; etiam si pro quo patitur ignoret, per hoc iam iustificatur, per quod & seipsum accusat, & Dei iustitiam laudat.

3 Dum ex rebus prosperis vtilia iustus exempla præstat hominibus, necesse est eum iterum & aduersantibus tangi, quatenus eius patientia comprobetur; vt denuo fortitudinis documenta ex eo sumant hi, qui prosperitatis eius temperantiam agnouerunt.

4 Qui passionibus animæ insidiante aduersario cruciatur: non idcirco se credat alienari à Christo, quia talia patitur; sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet, si dum hæc patitur laudet Deũ potius, [1]quàm accuset.

[1 non.]

Greg. lib. 32. Moral. c. 3.

Ad magnam vtilitatem diuino iudicio mens iusti diuersis passionum tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæque culpæ quòd [2]talibus dignus sit, deputauerit: hoc q̃d ex passione tolerat, ei pro virtutibus [3]deputabit: q̃a & diuinã agnoscit iustitiã, & suã intelligit culpã.

[2 talia pati dignum sit reputauerit.]

[3 reputabitur.]

De tentationibus diaboli.

CAP. V.

Grego. lib. 9. Moral. c. 17.

1 VLTIS calamitatũ tentationibus mẽs iusti in hac vita pulsatur: vnde & optat ab hoc seculo funditus euelli, quo & ærumnis careat, & fixam illic securitatẽ inueniat.

2 Inter eas pœnas, quas iustus [1]in corpore patitur, atque eas, quas mente per fraudem diaboli tolerat, multum interest. Nam grauiùs fert quas interiùs luget, quam eas, quas exteriùs sustinet. Has enim & loco euitant & tempore: illas nec loco nec tempore potest euitare.

Greg. ibidē.
1 hic iustus alius C. Quisq; iustus.

3 Diabolus non amplius tentat electos, quam Dei voluntas permittit. Tentando autem Sanctorū profectui seruit, & si nolens: vtilitati tamen Sāctorū seruit diabolus, quando eos tentationibus suis non [2]decipit, sed potius erudit. Nam tentationes quas ille ad humanum interitum mouet, interdum [3]Christus ad exercitium virtutum salubri vtilitate conuertit.

Gregor. lib. 33. Moral. c. 18. & 19.
2 deijcit.
3 Spiritus Sāctus.

4 Insidiæ diaboli, atque astutiæ, quamuis huc atque illuc quærentes quem deuorent diffundātur, à potestate tamen diuina non egrediuntur, ne tantum noceant, quantum malitiosè contendunt. Nam [4]quomodo Sanctorum virtus tāta tolerare [5]posset, si superna dispensatio, pro moderamine, nequitiam dæmonum non [6]refrenaret? Et licet diabolus tentationem iustis semper inferre cupiat, tamen si à Deo potestatem non acceperit, nullatenus adipisci potest quod appetit. Vnde & omnis voluntas diaboli iniusta est, & tamen permittente Deo omnis potestas iusta. Ex se enim tentare quoslibet iniustè appetit, sed eos qui tentandi sunt, & prout tentandi sunt, non nisi tentari Deus iustè permittit.

1. Petri. 5.
Greg. lib. 10. Moral. c. 34.
4 quando.
5 potuisset.
6 reprimeret.
Grego. lib. 2. Moral. c. 10.

.Reg. c. 16. Vnde etiam in libris Regum de diabolo scriptũ est: quia spiritus Domini malus irruebat in Saul. Vbi iustè quæritur, si Domini, cur malus? si malus, cur Domini dicatur? Sed [7]duobus verbis comprehensa est & Dei potestas iusta, & diaboli voluntas iniusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem: & idem Dominus per acceptam iustissimam potestatem.

7 duob. bis ver ...

5 Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiæ fomenta succendit, nisi vbi prius prauæ cogitationis delectationes aspexerit: [8]quæ si à nobis spernuntur, sine dubio ille confusus abscedit: statimq; franguntur iacula concupiscentiæ eius, contemptæque iacent, & sine luce faces illius.

8 quasi à nobis sperninms.

Grego. lib. 1. Moral. c. 2.

6 Solicitè hostis insidias intelligere pariter & cauere dei seruum oportet; Sicque innocentia vitæ existere simplicem, vt tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati non miscet, iuxta Prophetam columba est seducta non habens cor. Sed ideò columba, quia simplex; ideò autem cor non habens quia ignara prudentiæ est.

Oseas. 7.

Greg. li. Moral. 33. c. 28.

7 Sæpe fraus Satanæ Sanctorum cordibus aperiatur, quando per speciem boni Angelum se simulans lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic & verba fallacis doctrinæ Deus Sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interiùs cogno-

scant

ſcant, ac ſolicitè caueant.

8 Diſcretio Sanctorum tanta eſſe debet, vt inter bonum & malum prẹditi ratione dijudicent, ne eos diabolus per ſpeciem boni fallat. Hæc eſt eſt enim percunctatio Ioſue dicentis. Noſter es, an aduerſariorum? Propter hoc & Hieremiæ dicitur: ſi ſeparaueris preciosũm à vili, quaſi os meum eris. Tunc enim benè de ſe iudicant Sancti, [1]quando ab eis Deus fallacia dæmonum tentamenta facit [2]intelligi.

Greg.li.Moral.33.c.28. Ioſue 3.
Ierem.15.
1 *quando eis.*
2 *intelligere.*

9 Multi decipiũtur à Diabolo, & ignorant ſe eſſe deceptos, Oſeæ Prophetæ teſtimonio declarante: Comederunt, inquit, alieni robur eius, & ipſe ignorauit. Alieni namque maligni ſpiritus ſignificantur, qui virtutes mentis comedunt; ſed hoc corda negligentium non intelligunt.

Greg.li.Moral.34.c.2. Oſeæ 7.

10 Tanquam inermis diabolus vincitur, quando aperta iniquitate hominem deprauare conatur: armatus verò incedit, dum per ſpeciem ſanctitatis & virtutis, ea quæ ſancta ſunt [3]deſtruit, ſed tanquam ſint virtutes, quæ ſunt vitia ſectatur ac diligit.

Grego.lib.6. Moral.c.4.
3 *quando & qui decipitur, ſua detrimenta non ſentit, ſed tanquam.*

11 In oculis carnalium diabolus terribilis eſt, in electorum oculis, terror eius vilis eſt. Ab incredulis vt leo timetur: à fortibus in fide vt vermis contemnitur, atque ad momentum oſtenſus repellitur.

Gregor. lib. Moral.5. ca. 17.

12 Qui ſuggeſtiones diaboli non recipit, in eius inſidias minimè tranſit. Nam facilè in conſe-

Greg.lib 17. Moral. c.18.

quenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respuantur. Diabolus enim serpens est lubricus, cuius si capiti, idest, primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

13 Tentationum diabolicarũ initia fragilia sunt, quæ si non cauentur, [4]sed per vsum in consuetudinem transeant, in nouissimis fortitèr conualescunt: ita vt aut nunquam, aut cum difficultate vincantur.

Greg. lib. 33. Moral. c. 17. 4 *&c.*

14 [5]Cùm in tota vita diabolus hominem præuaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est quòd in principio contra protoplastum serpenti est dictum: Et tu insidiaberis calcaneo eius: quia nimirum hominem, quem diabolus in cursu præteritæ vitæ non decepit, in nouissimis supplantare disponit. Proinde quamuis quisque sit iustus, nunquã necesse est vt sit in hac vita securus: sed semper humilis caueat, semperque ne in fine corruat solicitus [6]perhorrescat.

5 dom.

Genes. 3.

15 Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei verò seruis molitur tentamenta contraria, exemplo Domini, qui se post baptismum passus est à diabolo tentari.

6 pertimescat. Greg. li. Moral. 34. c. 12.

Matth 2.

16 Diabolus Sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando persequitur. Nam quia non in eis intrinsecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui intrinsecus amisit dominium, exterius commouet bellum.

Tunc

17 Tunc contra eum quem possidet diabolus acriùs sæuit, quando se virtute diuina ab eo expellendum cognoscit. Vnde immundus spiritus tunc discerpsit grauiùs puerum in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est. Quod factum & ad Iob verba respicit, vbi in nouissimis Behemoth caudam suam quasi cedrus astringit. Greg.lib.33. Moral. c.18. Marci 9. Iob 40.

18 Plus contra eos diabolus diuersis tentationibus insistit, qui possunt & alijs sua vtilitate prodesse: vt dum illi impediuntur, non proficiant qui docendi sunt. Greg.li.Moral.31 c.29.

19 Malignus spiritus hoc quod intra nos mundare cupimus, sine intermissione tentat iterum sordidare. Sancti autem eorum insidias præsago spiritu præcognoscunt, & quicquid in semetipsis terrenum sentiunt, indesinentèr operibus sanctis atque virtuosis exhauriunt, vt de intimis puri inueniantur. Gregor. li.7. Moral.c.8.

20 Eodem blandimento decipiuntur nunc per diabolum homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Multis enim vitiorum præstigijs mentes reproborum [7]tentando deludit. Nunc enim promissis decipit, nunc rebus transitorijs quasi necessarijs illicit: nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi leuia & transitoria suggerit; quatenus miserorum corda in cupiditatem lasciuiamque dissoluat, secumque ad tartara ducat. August. lib. 2. de Genes. contra Manicheos to. 1. 7 Sathanas prætentando.

21 Argumenta machinationum, malarumq; co- Gregor. 33. Moral. c.18.

gitationum semina, quæ in cordibus hominum diabolus fundit: ita sæpe vndique captam implicant mentem, vt ex qua parte euadere quisque tentauerit, sine periculo exire non possit: veluti si iures hoc facere, quod si feceris pecces: si non feceris: reus periurij sis. In tanto ergò mali discrimine, vt euadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt, vt maiora vitentur.

22 Diabolus quando decipere quemquam quærit, prius naturam vniuscuiusque intendit, & inde se applicat, vnde aptum hominem ad peccandum inspexerit.

23 Ex ea parte diabolus homines tētat, qua eos [8] p excrescēte humore facilè inclinari ad vitia conspicit: vt secūdū humoris [9] conspersionē adhibeat & tentationem. Lege Balaam qui in figura diaboli contra populum dei, & ex ea parte præcipit perniciosos prætendere laqueos, ex qua sensit eos facilius esse lapsuros. Nam & quia aquam alicubi deducit, non eā per aliam partem mittit, nisi vbi impetum eius intenderit.

24 Nullus culpam non existimet [10] quam ex conspersioni propria sustinet: sed quantum valet contra id quod tolerat, pugnet. Nam si [11] conspersioni ceditur, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

25 Ideò diabolus in sacris eloquijs Behemoth, id est, animal dicitur: quia de cœlis lapsus ad terras cecidit, iuxta Psalmistam, iumentis insipientibus

8 per excrescentem humorem.
Num. 23.
9 compassionē.

10 ex qua passionem propriā, sustinet. Alias C.M.S. Quam ex compassione propria &c.
11 cōpassioni.

Greg. lib. 33. Moral. c. 20.
Iob 40.
Psal. 48.

tibus comparatus. Ideo Leuiatham, idest serpens de aquis dicitur: quia in huius seculi mari volubili versatur astutia. Auis verò propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et rectè his tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aërem quasi auis pro carcere meruit: Behemoth terram, quia vt animal brutum in îmis delectatur: serpens, eo quòd in huius seculi mari insana iactetur fluctuatione. [12] Exinde enim quod per membra sua diabolus operatur, sortitur vocabula: ita vt quod singuli agunt incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? vnde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat: Vnde serpens est, hoc est cupiditatis ac nocendi malitia. Quem autem nec sic decipit, insidiatur ei, vnde auis est: hoc est superbiæ ruina. Vndique enim dolos præparat, quousq; inueniat viam, per quam incautum decipiat.

Iob 13. & 40. Esai. 31. Daniel. 7. Esai. 31.

12 Ex eo.

26 Aliud est intrare mentem cuiusquam diabolum, aliud verò inhabitare. Nam & in cordibus Sanctorum diabolus ingreditur, dum [13] malam suggestionem insinuat: sed non habitat in eis, quia in suo corpore, non eos transducit. Qui verò in corpore eius sunt, ipsos inhabitat, quia ipsi sunt templum eius. Et si subrêpat mentibus electorum diabolus, non autem in eis regnieseit, sicut in cordibus reproborum: nam calore fidei mox excitatur vt exeat [14] ab eis.

Greg. lib. 17. Moral. c. 19.

13 malas suggestiones.

14 ab electis.

Non-

27 Nonnulli quos iam auido ore diabolus deuorarat, rursus diuini iudicij occulta miseratione ab eius ore eripiuntur; & saluti restituuntur. Nam sæpe multos, quos antiquus hostis luxuriæ voragine immersos tenuit, potentia diuina per pœnitentiam ab eius faucibus traxit.

Greg. lib. 32. Moral. c. 10. Abacuc 1. Cibus eius electus. Iob 40. & Esai. 11.

28 Quomodò bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam; dum alibi scriptũ sit de illo, Fœnum sicut bos comedet? nisi quòd in oculis Dei fœnum sunt, qui electus cibus secundum homines esse videntur. Ac per hæc qui de bonorum numero pereunt, apud homines electi apud Deum fœnum existunt.

Greg lib. 33 c. 17. Moral.

29 Eum diabolus iam deglutisse dicitur, quem iam perfecto scelere deuorasse videtur. Eum verò quem non deglutiuit operis perfectione, sed tẽtationum illecebris mordet; vt deuoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Vnde & Paulus habet stimulos carnis quibus humilietur, non habet peccandi perfectionem qua deglutiatur.

2. ad Corint. c. 12.

Greg. li. Moral. 33 c. 41.

30 Os diaboli verba eius sunt. Verba verò eius inspirationes occultæ sunt, quibus corda hominum alloquens occultis vrit cupiditatibus.

31 Quidam ob incorrigibilem iniquitatẽ, quia spontè non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur, vt arripiendi eos dæmones corporalitèr habeant potestatem, terroribusq; eorum afflicti humilientur, pœniteant & saluentur. Sicut & Apostolus Corinthijs scribens dicit:

1. ad Corint. 5.

Tra-

Tradere huius modi hominem Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini. Vtile est enim quosdam peccantes, vt in anima saluentur, Sathanæ corporalitèr deputari: quatenus ex præsenti correptione futurum iudicium timeant, & de cætero delinquere caueant. Quidam autem potestate dæmonum ad emendationem deputantur: quidam verò despecti ad solam perditionem traduntur.

32 Nunquam [15] cessat diabolus aduersus hominem iustum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat, aut dolores corporis suscitat. Hinc est quod Apostolus ait: Datus est mihi stimulus carnis meæ Angelus Sathanæ qui me collaphizet. 2. ad Corint. 12.

[15] vacat.

33 Sæpe mentem iusti varijs vexationum doloribus vis dæmonum cruciat: vnde & interdum vsq; ad desperationis angustiam coarctatur. Permanenti autem in Dei amore animæ, & ipsa talis angustia ad meritum proficit. Nam siue in animo, siue in corpore per instinctum immundorum spirituum quælibet aduersa iustus patiatur, ex Dei vtique permissu id patitur. Quòd si hoc ipsum ad Dei gloriam humilis referat, & dicat quòd pro corporis passione Iob dixit: Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus? Iste qui sic loquitur, non separatur à Deo, sed coniungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

34 Multa iustus aduersa in anima patitur insti-

gatione dæmonum, sed talibus tentamentis perire [16]â vita æterna non potest: quia pius Dominus ad damnationem culpæ non reputat, quod de suæ maiestatis permissu, nolens qui patitur, portat. Nam ibi peccamus, vbi cupiditate vel voluntate deflectimus. Vbi verò violentèr adijcimur, & si facimus [17]aut flagitium non est: miseria tamen, & pro flagitio & facinore est. Sed qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso proculdubiò caret facinore.

16 vita æterna

17 ad.

De Tentamentis somniorum.

CAP. VI.

Greg.li.Moral.8.c.18.

1 PLERVNQVE dæmones in noctibus occurrentes humanos sensus per visiones conturbant, vt formidulos & timidos faciant. Aliquoties etiam, ex desperatione peccatorum, mentem conuersi per soporem conturbant, horridaque gehennæ supplicia immittunt. Nonnunquam autem & aperta impugnatione grassantes, humana corpora verberant, quod quod tamen, Deo permittente, malis fit ad vindictam, iustis ad tolerantiæ gloriam.

Ex Gregor. ibidem.

2 Plerunque immundi spiritus eos, quos incumbere in seculi amore conspiciunt, dormientes quadam vana spei prosperitate illudunt. Quos-

dam

dam verò, quos formidare aliqua aduersa præsentiunt, dormientes inani terrore concutiunt. Sicque miserorum corda varijs illusionibus intentantes, modò vana prosperitate demulcent, modò inani formidine terrent.

3 Qui autem nullis aut raris conscij sunt delictis, aut nunquam, aut raro terroribus fatigantur nocturnis; sed pacato somno quiescentes, interdum etiam per soporem quædam arcana & mystica contuentur ac vident. Qui verò corda sua grauioribus vitijs polluerunt, conscientiæ pauore illusi, species tremendas aspiciunt. Fallax enim imago mentes miserorum diuersis illudit imaginibus: & quos vigilantes in vitia traxit, dormientes fatigat, vt nunquam securos requiescere sinat. Daniel 2.

4 Nonnunquam etiam electorum mẽtes horrendis imaginibus somniorum spiritus immundi terrificare conantur: & quos vigilantes vitijs tentant nec superant, acriter dormientes impugnant.

5 Sancti autem & si ad momentum huiusmodi visionibus commoueantur: mox tamen euigilantes illusionum vanitates despiciunt, intentionemque suam protinus ad Deum conuertunt.

6 Diuersæ sunt qualitates somniorum. Quædã enim ex saturitate seu inanitione occurrũt, quæ etiam per experientiam nota sunt: quædam verò ex propria cogitatione oriuntur. Nam sæpe quæ Grego. ibid.

in die cogitamus, in noctibus recognoscimus.

Grego. ibid. Eccles. 34.

7 Nonnullæ autem visiones spirituum immundorum fiunt illusione, Salomone probāte: Multos (inquit) errare fecerunt somnia & illusiones vanæ. Porrò quædam iusto fiunt modo, idest supernæ reuelationis mysterio, sicut legitur in lege de Ioseph filio Iacob: qui [1]per somnia fratribus præferendus dicitur: Vel sicut in Euangelio de Ioseph sponso Mariæ: qui vt fugeret cum puero in Ægyptum somnio admonetur. Nonnunquam etiam & permixtè accidunt visiones, idest cogitatione simul & illusione: atque item cogitatione & reuelatione, Daniele dicente: Tu, inquit, rex cogitare cœpisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria ostendit tibi quæ futura sunt: [2]Et inde sæpè ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu reuelantur dum requiescimus.

Genes. 37. [1] somnio. Matth. 2.

Daniel 2.

[2] etenim.

8 Quamuis nonnulla vera sint somnia, facilè tamen credi eis non opus est; quia diuersis imaginationum qualitatibus oriuntur, & vnde veniant rarò consideratur. Tam facilè igitur somnijs fides adhibenda non est, ne forte sathanas in Angelum lucis se transformans quemlibet incautum fallat, & aliqua erroris fraude decipiat.

9 Nonnunquam dæmones deceptoria fraude ita quosdam curiosos obseruant, eisque illudunt, vt quædam somnia non aliter eueniant, quàm

osten-

ostenduntur. Vt enim in multis fallant, interdum & vera pronuntiant. Sed quamuis ita accidant, contemnenda sunt, ne forte de illusione procedant, recolentes testimonium scripturæ dicentis: Si dixerint vobis, & ita euenerit, non credatis. Matth.23.

10 Somnia similia sunt augurijs, & qui ea intendunt reuera augurari noscuntur. Non esse vera somnia quæ cogitans animus die noctuque sibi imaginatur. Mentes enim nostræ nonnunquam ipsæ sibi somnia fingunt. In c. Episcopi 26. q. 5.

11 Sæpe dum priora mala per tristem memoriã ad mentem reducuntur, per hæc gehennæ vindictã in nobis ipsis recolendo imaginamur. Huiusmodi mentis imaginationes, quæ aut de præteritis admissis, aut de futuris supplicijs memoria [3]vigilantibus fiunt, & per visiones somniaq; occurrunt, cogitationum mentes concutiunt. Nam vna vi memoriæ fiunt vtraque, siue vigilantibus, siue dormientibus nobis. 3 nobis vigilant.

12 Tenui admonitione, horribili fragore etiam per quietem concutimur: & quàm grauia sunt quæ commisimus, & quàm dura quæ pertimescimus, mentis aspectu etiam in somnio contemplamur.

13 Non [4]esse peccatum quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur: sed tunc [5]esse peccatum, si antequam illudamur, cogitationis affectibus præueniamur. Luxuriæ quippe imagines, quas in veritate gessimus, sæpe dormienti- Grat. D. 6. c. Nõ est. Ibo. part. 9. c. 112. 4 est. 5 est.

6 animo.

bus in [6]anima apparent, sed innoxiè, si non concupiscendo occurrant.

14 Qui nocturna illusione polluitur, quamuis & si extra memoriam turpium cogitationum sese persentiat inquinatum: tamen hoc vt tentaretur culpæ suæ tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

De Oratione.

CAP. VII.

August. li. de salutaribus documen. c. 28.

1 Oc est remedium eius qui vitiorũ tentamentis æstuat, vt quotiens quolibet tangitur vitio, toties ad orationem se conuertat: quia frequens oratio, vitiorum impugnationem extinguit.

2 Tam perseuerantèr intendere oportet animũ nostrum orando atque psallendo, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obstrepunt sensibus, fortissima intentione superemus: ac tandiu insistere, quousq; persistendo vincamus. Nam negligentes orationes, nec ab ipso homine impetrare valent quod volunt.

3 Quando quisque orat, Sanctum ad se spiritum aduocat. At vbi aduenerit, confestim tentamenta dæmonum, qui se mentibus humanis

immer-

immergunt, præsentiam eius ferre non sustinētes effugiunt.

4 Oratio cordis est, non labiorum. Neq; enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit. Quod si tacitè cor oret, & vox sileat: quamuis homines lateat, Deum latere non potest, qui conscientiæ præsens est. Melius est autem cum silentio orare corde sine sono vocis, quàm solis verbis, sine intuitu mentis.

Greg. li. Moral. 22. c. 18. & Augustin. Psal. 118.

5 Nunquam est sine gemitu orandum: nam peccatorum recordatio, mœrorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, & magis reos nos tunc esse cognoscimus. Ideoque cum Deo assistimus, gemere & flere debemus, reminiscentes, quàm grauia sunt scelera quæ commisimus, quamque dira inferni supplicia quæ timemus.

Greg. li. Moral. 1. c. 17.

6 Mens qualem se in oratione offert, talem post orationem se conseruet. Nam nihil proficit oratio, si denuò committitur, vnde iam iterum venia postuletur. Ille enim precis desideratum effectum sine dubio percipit, qui quod orando ablui postulat, delinquendo non iterat.

Grego. ibid.

7 Mens nostra cœlestis est, & tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta est enim ad bonum in sua natura, in aliena verò turbatur.

8 Pura est oratio quam in in suo tempore seculi non interueniunt curæ: longè autem est à Deo

Augußt. li. de Salut. documen. c. 28. & de oratione Dominica.

animus,

animus, qui in oratione cogitationibus seculi fuerit occupatus. Tunc ergò veracitèr oramus, quando aliunde non cogitamus. Sed valde pauci sunt qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdā sint, difficilè tamen est vt semper sint.

1 anim.

Grego. ibid.

9 Mens quæ ante orationem vacans à Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum, quas nuper agitauit occurrunt, aditumque precis obstruunt: ne se mens libera ad cœleste desiderium erigat.

10 Purgandus est primum animus, atque à temporalium rerum cogitationibus segregandus, vt pura acies cordis ad Deum verè & simplicitèr dirigatur. Nam reuera tunc impetranda diuina munera credimus, quando simplici affectu assistimus, cùm oramus.

11 Multis modis interrumpitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cuiuscumque orantis animo. Tunc autem magis Diabolus cogitationes curarum secularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

Greg. lib. 10. Moral. c. 18.

12 Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quis valeat postulata: hoc est, si aut quisq; adhuc mala committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum dum quisq; à semetipso absterserit, protinus securus studio orationis incumbit, & ad ea quæ

im-

impetrare precibus cupit, mentem liberè erigit.

13 Qui læditur non desistat orare pro se lædentibus: alioquin iuxta Domini sententiam peccat, qui pro inimicis non orat. Greg.li.Moral.9.c.9. Matth.5.

14 Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eò sit: ita nihil proficit oratio illius, cuius adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore. Greg.lib.10. Moral.c.17.

15 Tantus debet esse orãtis erga Deum affectus, vt non desperet precis effectum. Inanitèr autem oramus, si spei fiduciam non habemus. Petat ergò vt Apostolus ait, vnusquisque in fide nihil dubitans: nam qui dubitat, similis est vndæ maris, quæ à vento fertur atq; dispergitur. Iacob.1.

16 Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animus sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in præceptis Dei pigritat, & peccandi recordatione delectatur. Greg.li.Moral.10.c.17.

17 Qui à præceptis Dei auertitur, quod in oratione postulat accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum quod poscit, cuius legi non obêdit. Si enim id quod Deus præcipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus. Nam sicut scriptum est: qui auertit aurem suam ne audiat legem, oratio eius execrabilis erit. Prouerb.28.

18 Multum apud Deum vtraque sibi neceßario commendantur, vt oratione operatio, & opere fulciatur oratio. Vnde etiam Hieremias ait: Le- Ex Greg.lib.18. Moral.c.3. Thren.3.

uemus

uemus corda nostra cum manibus ad Deum. Cor enim cum manibus leuat, qui orationem cum opere subleuat. Nam quicunque orat, & non operatur, cor leuat, & manus non leuat. Quisquis verò operatur, & non orat: leuat manus & cor non leuat. Sed quia operari necesse est & orare, bene iuxta Prophetam vtrunque dictum est: Leuemus corda nostra cum manibus ad Dominum, ne de negligentia mandatorum corde reprehendamur, dum salutem nostram obtinere aut sola oratione, aut sola operatione contendimus.

19 Postquam bonum opus agimus, lachrimæ orationum fundantur, vt meritum actionis, humilitas impetret precis.

20 Culpabilitèr manus ad Deum expandit, qui facta sua orando iactantèr prodit, sicut Phariseus in templo iactantèr orabat, se seque magis quàm Deum de operibus iustis laudari volebat.

Luc. 18.

21 Quorundam oratio in peccatum conuertitur, sicut de Iuda proditore scribitur. Qui enim iactantèr orat, laudem appetendo humanam, non solum eius oratio non delet peccatum, sed etiam ipsa vertitur in peccatum. Sicut Iudæi & Hæretici, qui licet ieiunare & orare videantur, eorum tamen oratio non delet peccatum: nec ad purgationis proficit meritum, sed mutatur potius in peccatum.

Psal. 108. Augustin. in eundem.

22 Ideo interdum oratio electorum in pressuris

Greg. li. Moral. 16. c. 15.

eorum differtur, vt impiorum peruersitas augeatur. Verùm dum iusti temporaliter audiuntur, pro eorum fit salute, qui eos affligunt: vt dum illis temporali remedio subuenitur, prauorum oculi, ad conuersionem aperiantur. Vnde & trium puerorum frigidus ignis fuit, vt Nabuchodonosor Deum verum agnosceret. Sicut & Propheta in Psalmis ait: Propter inimicos meos eripe me. Daniel 3. Psal. 68.

23 Proinde tardius exaudiuntur quorundã orationes, vt dum differuntur, fortius excitati maioribus præmijs cumulentur: exemplo pruinarum & repressione mercium, in quibus quantò tardius sata semina exeunt, tantò ad frugem cumulatius crescunt.

24 Quoties orantes non citò exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus: vt hoc ipsum quod differtur, diuinæ reputetur iustitiæ, & nostræ culpæ.

25 Interdum q̃ perseuerantèr orantes non citò exaudimur, vtilitatis nostræ est, non aduersitatis. Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad salutem.

26 Multi orantes non exaudiuntur, quia prouidendo illis Deus meliora quam petunt reseruat: sicut contingere solet paruulis, qui ne in scholis vapulent, Deum exorant: Sed non datur illis postulationis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam con-

tingit electis. Deprecatur enim Deum pro nonnullis vitæ huius commodis vel aduersis. Prouidentia verò diuina temporaliter eorum desiderio consulit: quia meliora illis in æternum promittit.

Grego. lib. 8. Moral. c. 29.

27 Oratio priuatis locis opportunius funditur, magisque obtentu impetrat, dum Deo tantum teste depromitur.

Matth. 6.

28 Propriam autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus, quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare.

Matth. 6.

29 Non in multiloquio exaudiuntur homines à Deo, quasi plurimis eum verbis conentur inflectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura synceraque orantis intentio.

Augustin. in Psal. 148. Hieronym. in Psal. 146.

30 Bonum est corde semper orare, bonum etiam & sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere, sine cordis intentione: sed sicut ait Apostolus: Cantantes in cordibus vestris, hoc est non solum voce, sed & corde psallentes. Vnde & alibi: Psallam spiritu, psallam & mente.

Ad Ephes. 5. & Coloss. 3. 1 ad Corint. 14.

Ambros. Augu st. Basilius super Psal.

31 Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studijs delectamur. Psallendi enim vtilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamenta inuitat. Nam quamuis dura sint car-

nalium

nalium corda, statim psalmi dulcedo insonuerit, ad affectum pietatis animum eorum inflectit.

32 Dum christianum non vocis modulatio, sed tantum verba diuina, quæ ibi dicuntur debeant commouere: nescio tamen quo pacto modulatione canentis maior nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur, qui cantus suauitate commoti sua crimina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lachrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suauissima.

34 Oratio in præsenti tantùm vita pro remedio peccatorum effunditur: psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua Domine in secula seculorum laudabunt te. Cuius operis ministerium quicumque fideliter intentaque mente exequitur quodammodo Angelis sociatur. Psal. 83.

De Lectione.

CAP. VIII.

1 RATIONIBUS mundamur, lectionibus instruimur: vtrunque bonum est si liceat: si non liceat, melius est orare quam legere.

2 Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter & legere. Nam cum Ex August. ad verbum. serm. 112. de tempore to. 10.

oramus, cum Deo loquimur: cum verò legimus, Deus nobiscum loquitur.

3 Omnis profectus ex lectione & meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus: quæ autem didicimus, meditationibus conseruamus.

Ex August. ad verbum. ibidem

4 Geminum confert donum lectio sanctarum scripturarum: siue quia intellectum mentis erudit, seu quòd à mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Excitati enim sæpe illius sermone, subtrahimur à desiderio vitæ mundanæ, atque accensi in amore sapientiæ: tantò vana spes mortalitatis huius nobis vilescit, quantò amplius legendo spes æterna claruerit.

Aug. libr. de doct. Christ. c. 12. 14.

5 Geminum est lectionis studium: primũ, quomodo scripturæ intelligantur: secundum, qua vtilitate vel dignitate dicantur. Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum, quæ legit, deinde consequenter idoneus ad proferendum quæ didicit.

Aug. in Psal. 112. 1 *implendum.*

6 Lector strenuus potius ad [1]agendum quæ legit, quàm ad sciendum erit promptissimus. Minor enim pœna est, nescire quid appetas: quàm ea quæ noueris, non implere: Sicut enim legendo scire concupiscimus: sic sciendo recta quæ dicimus implere debemus.

7 Lex Dei & præmium habet & pœnam legentibus eam. Præmium his, qui eam bene viuen-

do custodiunt: pœnam verò eis, qui eam malè viuendo contemnunt.

8 Omnis qui à præceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei præcepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur: quia id quod non agit memoratur, & teste conscientia interiùs accusatur. Vnde & Dauid Propheta deprecatur, dicens: Tunc non confundar dum respicio in omnia mandata tua. Grauitèr namque vnusquisq; confunditur, quando mandata Dei vel legendo, vel audiendo respicit, quæ viuendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur: quia non impleuit opere, quod diuina didicit iussione. Psal. 108.

De aßiduitate legendi.

CAP. IX.

1 NEMO potest sensum scripturæ [1]sacræ cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: Ama illam, & exaltabit te: glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus. [1] *diuina alias C. sancta.* Prouerb. 4.

2 Quanto quisque magis in sacris eloquijs assiduus fuerit, tanto ex eis vberiorem intelligentiã capit: sicut terra quæ quanto amplius excolitur, tanto vberius fructificat. Aug. lib. 2. de doct. Christ. c. 9.

3 Quanto amplius ad quamlibet artem homo conscendit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in lege scribitur: Moyses ascendit in montem, & Dominus descendit.

Exod. 19.

4 Verum est de otio spiritali, quòd ille tantum secreta diuinorum [2]scrutatur mandatorum: qui ab actione terrenæ curæ euacuauerit animum, & sedula familiaritate scripturis sanctis inhæserit. Nam sicut cæcus, & videns potest quidem vterque ambulare. sed non consimili libertate, dum cæcus pergens [3]quo non videt, offendat: videns verò offendicula cauet, & quo sit pergendum agnoscat: sic & qui nubilo terrenæ curæ fuscatur, si tentet, Dei scruptari mysteria non valet: quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdē efficere valet, qui se se de exterioribus seculi curis abstrahit, & totum se in scripturarum meditatione [4]defigit.

Gregor. libr. Moral. 23. c. 20. & 21.
2 *scrutabitur.*
3 *quos.*
4 *de fig. Illum plus metuit diabolus quem assiduè legere viderit.*

5 Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium: & quòd legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam verò amorem sciendi habent, sed tarditate sensus præpediunt: qui tamen assidua lectione capiunt qđ ingeniosi per desidiam non nouerunt.

6 Ingenium tardiùs & si non per naturam per assiduitatem tamen lectionis augmētatur. Nam quamuis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam [5]adhibet.

5 *auget.*

7 Sicut qui tardus est ad capiendum, pro inten-

tione

tione tamen boni ſtudij præmiũ percipit: ita qui præſtitum ſibi ex Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnatione reus exiſtit: quia donum, quod accepit, deſpicit, & per deſidiam delinquit.

8 Quidam Dei iudicio donum ſcientię, quod negligunt, accipiunt: vt duriùs de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideò quod ſcire cupiunt difficulter inueniunt, vt pro maximo exercitio laboris maximum præmium habeant retributionis.

De doctrina ſine gratia.

CAP. X.

1 DOCTRINA ſine adiuuante Dei gratia, quamuis infundatur auribus, ad cor, nunquam deſcendit, foris quidem perſtrepit, ſed interuis nil proficit. Tunc autem Dei ſermo infuſus auribus ad cordis intima peruenit, quandò Dei gratia mentem interius, vt intelligat, tangit.

2 Sicut enim quoſdam flamma charitatis ſuæ Deus illuminat, vt vitaliter ſapiant: ita quoſdam frigidos torpenteſque deſerit, vt ſine ſenſu perſiſtant.

3 Plerique [1]acumine intelligendi viuaces exiſtunt, ſed loquendi inopia anguſtantur. Qui- 1 in acum.

dam

dam vero in vtrisque pollent: quia & sciendi copiam, & dicendi efficaciam habent.

De superbis Lectoribus.

CAP. XI.

Totum caput est apud Gregor. libr. 20. Moral. c. 9.
1 ex.

1 PLERIQVE scientia accepta scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem vtuntur: dum [1]& ipsa scientia extolluntur, & ibi peccant, vbi peccata mundare debuerant.

2 Nunquam consequuntur legendo perfectam scientiam arrogantes. Nam quamuis sapientes in superficie videantur, medullitùs tamen veritatis arcana non tangunt: quia superbiæ nube præpediuntur. Semper enim superbi legunt, quærunt, & nunquam inueniunt.

3 Diuinæ legis penetralia humilibus, & bene ad Deum intrantibus patent: prauis autem atque superbis clauduntur. Nam quamuis diuina eloquia in lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt, atque occulta.

4 Dum sermo Dei fidelibus lux sit, reprobis autem ac superbis quodammodo tenebrescit: & vnde illi illuminantur, indè isti excæcantur.

De carnalibus Lectoribus & hæreticis.

CAP. XII.

1 EQVAQVAM legem intelligit, qui carnalitèr verba legis [1]percipit: sed is qui eam sensu interioris [2]intelligentiæ prospicit. Nam qui ad literam legis intendunt, eius occulta penetrare non possunt.

1 percurrit.
2 hominis.

2 Multi enim non intelligendo spiritalitèr scripturas, nec eas rectè sentiendo in hæresim diuoluti sunt, atque in multis erroribus defluxerunt.

3 In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: liga testimonium, signa legem in discipulis meis, ne eam, aut Iudæus intelligat, aut hæreticus, quia non est Christi discipulus. Vnitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequuntur; de qua idem Dominus dicit, in hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem [3]inter vos habueritis.

Esai.8.
Gregor. lib. Moral. 20.c. 8.
Ioann.13.
3 adinuicem.

4 Scripturas hæretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem prauæ intelligentiæ ducunt: neq; semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas peruersè ad errorem proprium pertrahunt.

Greg.lib.20. Moral. c. 10.

5 Doctores errorum prauis persuasionibus, ita per argumenta fraudulentiæ illigant auditores

ſuos, vt eos quaſi in labyrinthum implicent, à quo exire vix valeant.

Grego. lib. 5. Moral. c. 11.

6 Tanta eſt hæreticorum calliditas, vt falſa veris, malaque bonis permiſceant, ſalutaribuſque rebus plerunq; erroris ſui virus interſerant, quo facilius poſſint prauitatem peruerſi dogmatis ſub ſpecie [4]perſuadere veritatis.

4 *ſuadere.*

7 Plerunque ſub nomine catholicorum doctorum hæretici ſua dicta conſcribunt, vt indubitantèr lecta credantur. Nonnunquam etiam blaſphemias ſuas latenti dolo in libris noſtrorum doctorum inſerunt, doctrinamque veram adulterando corrumpunt: ſcilicet vel adijciendo quæ impia ſunt, vel auferendo quæ pia ſunt.

1. ad Theſſ. cap. 5.

8 Cautè meditanda, cautoque ſenſu probanda ſunt quæ leguntur, vt iuxta Apoſtolica monita, & teneamus quæ recta ſunt, & refutemus quæ contraria veritati exiſtunt: Sicque in bonis inſtruamur, vt à malis illæſi permaneamus.

De libris gentilium.

CAP. XIII.

Tota hæc sẽtentia deeſt in M. ſſ.

1 OETÆ ideò in libris ſuis venerem impudicam, Martemque adulterum, Deum appellare voluerunt, vt perſuaderent mentibus hominum, quaſi Deum imitari malum: vt dum libidinoſa perſuaſione eorum

flagitia

flagitia confidentèr committunt, non quasi homines peritos, sed quasi cœlestes Deos imitari videantur.

2 Ideò prohibetur Christianus figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanium fabularum, mentem excitant, ad incentiua libidinum. Non enim solùm thura offerendo, dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo. Grat. D. 37. c. Ideo prohibetur. Luo par. 4. c. 167.

3 Quidam plus meditari delectantur gẽtilium dicta, propter tumentem, & ornatum sermonẽ: quam scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis proficere, & inanescere in diuinis? Caduca sequi figmenta, & cœlestia fastidire mysteria? cauendi sunt igitur tales libri, & propter amorem Sanctarum scripturarum vitandi.

4 Gentilium dicta exteriùs verborum eloquentia nitent: interius vacua virtutis sapientia manent. eloquentia autem sacra exterius incompta verbis apparent: intrinsecus autem mysteriorum sapientia fulgent. Vnde & Apostolus: Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus. 2. Corinth. 4.

5 Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiæ & veritatis, repositum in verborum vilissimis vasculis.

6 Ideò libri sancti simplici sermone conscripti sunt, vt non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur. Nam 1. Corint. 2.

si dialectici acuminis versutia, aut rethoricæ artis eloquentia editi essent, nequaquam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiæ humanæ argumentis consistere: nec quenquam crederemus ad fidem diuino inspiramine prouocari, sed potius verborum caliditate seduci.

7 Omnis sęcularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac perse eloquentiæ tumorem attollens per doctrinam simplicem & humilem Christi euacuata est, sicut scriptum est: Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? 1. Corint. 1.

8 Fastidiosis atque loquacibus scripturæ sanctæ minus propter sermonem simplicem placent. Gentili enim eloquentię comparata videtur illis indigna. Quod si animo humili mysteria eius intendant, confestim aduertunt, quam excelsa, quæ in illis despiciunt.

Ambros. epistola 5. ad Sabinū in prin.

9 In lectione non verba, sed veritas est amanda. Sæpe autem reperitur simplicitas veridica, & falsitas composita: quæ hominem suis erroribus illicit, & per linguæ ornamenta laqueos dulces aspergit.

10 Nil aliud agit amor mundanæ sçientiæ, nisi extollere laudibus hominem. Nam quantò maiora fuerint literaturæ studia, tāto animus arrogantiæ fastu inflatus maiore intumescit iactantia. Vnde & bene Psalmista ait: Quia non cognoui literaturam introibo in potentias Domini. Psal. 70.

Sim-

11 Simplicioribus literis non est præponendus fucus grammaticæ artis. Meliores sunt enim communes literæ, quia simpliciores, & ad solam humilitatem legentium pertinentes: illę vero nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

12 Meliores esse grammaticos, quam hęreticos. Hęretici enim letiferi succi hominibus persuadendo propinant: Grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam dum fuerit ad meliores vsus assumpta.

De Collatione.

CAP. XIIII.

1
Vm sit vtilis ad instruendum lectio, adhibita tamen collatione maiorem intelligentiam præbet. Melius est enim conferre, quam legere.

2 Collatio autem docibilitatem facit. Nam propositis interrogationibus cunctatio rerum excluditur, & sæpe obiectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo cito perspicitur.

3 Multum prosunt in collatione figuræ. Res enim, quæ minus per se aduertuntur, per comparationem rerum facile capiuntur. Nam

sæpe sub specie alia, spiritales causas scripturæ diuinæ insinuant; & nisi [1] per aliquam euidentem ostensionem, vix apparēt occulta legis mysteria.

Pro aliqua euidenti ostensione.

4 Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit. Hæc enim relicto sensu veritatis, lites generat, & pugnando verbis etiam in Deum blasphemiam ingerit. Inde [2] & hæreses & schismata, quibus subuertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas.

..ad Timot. ..& ad Titum 3.

.. Enim oriuntur hæreses. etc.

5 Contentiosorum est studium, non pro veritate, sed pro appetitu laudis certare, tantaque est in his peruersitas, vt veritati cedere nesciant, ipsamq; rectam doctrinā euacuare contendant.

6 In disputatione infidelium cauenda est propositionū artificiosa subtilitas, quæ callidis obiectionibus retia tendit. ita enim versutis assertionibus prauorum disputatio innodatur, vt recta esse simulent, quæ peruersa persuadent.

7 Lectio memoriæ auxilio eget. Quod si fuerit naturalitèr tardior, frequenti tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

8 Sæpe prolixa lectio longitudinis causa memoriam legentis obliterat. Quòd si breuis sit, submotoque libro, sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, & ea quæ lecta sunt recolendo memoria minime excidunt.

Hæc sententia in Gotth. C. deest.

9 Acceptabilior est sensibus lectio tacita, quam aperta. amplius enim intellectus instruitur, quādo vox legentis quiescit, & silentio lingua mo-

uetur. Nam clarè legendo, & corpus lassatur, & vocis acumen obtunditur.

De contemplatione & actione.

CAP. XV.

1
CTIVA vita innocentia est operum bonorum: contemplatiua, speculatio supernorum. illa communis multorum est: ista vero paucorum. Grego. lib. 5. in 1. Reg. ca. 15.

2 Actiua vita mundanis rebus bene vtitur, contemplatiua verò mundo renuncians, soli Deo viuere delectatur.

3 Qui prius in actiua vita proficit, ad contemplationem bene conscendit. Meritò enim in ista sustollitur, qui in illa vtilis inuenitur. Gregor. li. 6. Moral. c. 28.

4 Quicunque adhuc temporalem gloriam, aut carnalem affectat concupiscentiam, à contemplatione prohibetur, vt positus in actualis vitæ operatione purgetur. In ista enim prius per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, vt in illa iam pura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conuersus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, vt prius in actiuæ vitæ operatione versetur. Ibid. c. 27.

5 Exemplum enim actiuæ, & contemplatiuæ Gregor. li. 2. sup Ezech. homil. 14. Genes. 29.

vitæ

vitæ de Iacob sume; qui dum Rachel, hoc est ad visum principium destinaret, quæ contemplationem significat: Lya illi, hoc est laboriosa vita supponitur, quæ actiuam demonstrat.

Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 24.

6 Sicut sepultus ab omni negotio terreno priuatur: ita & contemplatione vacans ab omni occupatione actuali auertitur. Et sicut ab actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur: ita ab actione sæculi recedentes eos vita actiua in se quasi sepeliendo suscipit; ac per hoc vitæ mundanæ actiua vita, & vitæ actiuæ cōtemplatiua sepulchrum est.

Greg. ibid.

7 Viri Sancti, sicut à secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis: ita rursus ab actionis manifesto ad secretum contemplationis intimæ reuertuntur, vt intus Deum laudent vbi acceperunt, vnde & foris ad eius gloriam operantur.

Greg. libr. 9. Moral. c. 23.

8 Sicut aquilæ moris est semper oculum in radium solis infigere nec deflectere nisi escæ solius obtentu: ita & Sancti à contemplatione ad actualem vitam interdum reflectuntur considerantes illa summa sic esse vtilia, vt tamen ista humilia sint paululum nostræ indigentiæ necessaria.

Greg. li. Moral. 10. c. 19. 3 *In actiua vi ta.*

9 [3]In actiuæ vitæ genere humana intētio perseuerantèr incedit: in contemplatione autem se se per interualla resumit, quia contemplandi diuturnitate lassatur.

Greg. ibidē. Ezech. 1.

10 Visio animalium in Ezechiele, quæ ibant, &

non

non reuertebantur pertinent ad vitæ actiuæ perseuerantiam: & iterum ea animalia, quæ ibant, & reuertebantur, pertinent ad contemplatiuæ vitæ mensuram: in qua dum quisque intenderit, sua reuerberatus infirmitate reflectitur: atq; iterum renouata intentione, ad eà vnde descenderat rursus erigitur. Quod fieri in actiua vita non potest, de qua si quisq; deflectat, vel ad modicum statim vitiorum excipitur [4]fluxu. 4 luxu.

11 Oculus dexter scandalizans quem euelli Dominus præcepit, vita contemplatiua est. Duo oculi in facie, actiua vita & contemplatiua [5]in homine. Qui igitur per contemplationem [6]ceciderit in errorem, melius est si [7]euellat contemplationis oculum, seruans sibi vnum vitæ [8]actiuæ obtutum, vt sit vtilius illi per simplicē actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam. Greg. li. Moral. c. 26. Matth. 5. 5 in, hominis mente. 6 decebitur; 7 euellit. 8 actualis.

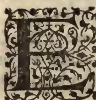
12 Sæpe mens ad summa ab imis erigitur: & sæpe à summis ad [9]infima pondere carnis reclinata reflectitur. 9 ima.

13 Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, & ad contemplationis fastigium eleuat. Multosque à contemplatione iusto iudicio deserit, & lapsos in terrenis operibus derelinquit.

De contemptoribus mundi.

C A P. XVI.

Greg.li.Moral.5.c.1.

1
A, quæ sæculi amatoribus chara sunt, Sancti velut aduersa refugiunt: plusque aduersitatibus mũdi gaudent, quam prosperitatibus delectantur.

2 ¶ Alienos esse à Deo, quibus hoc sæculum ad omne commodum prosperatur. Seruis autem Dei cuncta huius mundi contraria sunt: vt dum ista aduersa sentiunt, ad cœleste desiderium ardentius excitentur.

3 Magna apud Deum refulgent gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam reuera necesse est, vt quem mundus odit, diligatur à Deo.

Greg 8.Moral. c.41. Ad Hebre. 11.1.Petri 2. Matth.17. Marc.9.Luc. 9.

4 Sanctos viros in hoc sæculo legimus peregrinos esse & hospites: vnde & reprehenditur Petrus, quòd tabernaculum in monte figere cogitauit, quia Sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria & domus in cœlo est.

1 *totum.*

5 Sancti viri ideo contemnere cupiunt mundũ, & [1]motum mentis ad superna reuocare: vt ibi se recolligant, vnde defluxerant, & inde se subtrahant, vbi dispersi sunt.

6 Iusti, qui rebus, honoribusque, ac vitæ blandimentis renunciant proinde se ab omni terrena possessione mortificant, vt Deo viuant: ideoque

ſæculi huius blanditias calcant, vt validiores ad vitam illam de huius vitæ mortificatione conſurgant. Cuncta quippe temporalia, quaſi herbæ virentes areſcunt, & tranſeunt: ideoque pro æternis rebus, quæ nunquam areſcunt, rectè iſta Dei ſeruus contemnit, quia in eis ſtabilitatem non aſpicit.

7 Qui poſt renuntiationem mūdi ad ſupernam patriam Sanctis deſiderijs inhiat, ab hac terrena intentione, quaſi quibuſdam pennis, ſubleuatus erigitur, & in quo lapſus erat, per gemitum conſpicit, & vbi peruenerit, cum gaudio magno intendit. Qui verò à contemplationis requie reflexus, in curis huius ſæculi incidit, ſi ad memoriam ſui reuertatur, protinus ingemiſcit: quantumque fuerint tranquilla, quæ perdidit, & quàm confuſa ſint in quibus cecidit, ex ipſa laboris ſui difficultate cognoſcit. Quid enim in hac vita laborioſius, quam terrenis deſiderijs æſtuare? Aut quid hic ſecurius, quam huius ſæculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis eius curis & ſolicitudinibus conturbantur. Qui autem eum odiunt, nec ſequuntur: internæ quietis tranquillitate fruentes, futuræ pacis requiem, quam illic expectant, hic quodammodo habere iam inchoant.

De Sanctis qui se à consortio sæculi separant.

CAP. XVII.

Omnia in sensu ferè ex Gregor. libr. 30. cap. 23. & sequentib. vide etiã Cass. collat. 3. c. 6.

1 SANCTI viri funditùs sæculo renũtiantes, ita huic mundo moriuntur, vt soli Deo viuere delectentur: quantoque ab huius sæculi conuersatione se subtrahunt, tanto internæ mentis acie præsentiam Dei & Angelicæ societatis frequentiam contemplantur.

2 Malorum tam praua sunt opera manifesta, vt hi qui supernam patriam desiderant, non solum mores eorum, sed & consortia fugiant. Quidam etiam corporalitèr separari desiderãt ab iniquis, vt eorum non inuoluantur delictis. Nonnulli & si non corporali discessu, spiritali tamen ab eis intentione recedunt: qui etsi communes sunt conuersatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet sæpe in medió carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est, vt quis inter sæculi voluptates positus à vitijs maneat illibatus, in quibus & si non citò implicetur, aliquandó tamen attrahitur. Neque enim diu tutus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

Gregor. ibidem.

3 Via sine offendiculo, vita monachi, sine cupiditatis & [1]timoris impedimenro. Dum enim quisque à consortio mundi abstrahitur, nec cu-

1 amoris.

piditas

piditas eum [2]obligat, nec ſentientem cruciat. *2 oblig. conſentientem ne cruciat ſentiẽtem.* Gregor. ibidem.

4 Bonum eſt corporalitèr remotum eſſe à mundo; ſed multo eſt melius voluntate, vtrunque vero perfectum. ille ergo perfectus eſt, [3]qui à ſeculo & corpore & corde diſiunctus eſt. *3 qui huic ſeculo.*

5 Onager vt ait Iob contemnit ciuitatem, & [4]monachi communem ſecularium ciuium conuerſationem. Hi aduerſa vitæ noſtræ appetũt proſpera contemnunt, vt dum ab eis hæc vita deſpicitur futura inueniatur. Iob.39. *4 monachus. excuſ.* Caſſ. collat. 17.c.6.

De præceptis altioribus monachorum.

CAP. XVIII.

1 ALIA ſunt præcepta quæ dantur fidelibus communem vitam in ſeculo agentibus: atque alia ſeculo huic renuntiantibus. Illis enim dicitur vt ſua omnia bene gerant: iſtis vt ſua omnia derelinquant. Illis præceptis generalibus abſtringuntur: iſti præcepta generalia perfectiùs viuendo tranſcendunt.

2 Ad perfectum non ſufficit, niſi vt abnegatis omnibus ſuis etiam ſe ipſum quiſque abneget, ſed quid eſt ſeipſum abnegare, niſi [1]voluntatibus proprijs renuntiare? Vt qui ſuperbus erat, ſit humilis, qui iracundus eſſe ſtudeat manſuetus. Nã ſi ita [2]quis renũtiet quæ poſſidet omnibus, vt Grego. Homil. 32. in Euang. *1 voluptatibus* *2 quiſque.*

ſuis

suis non renunciet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renũciat omnibus rebus suis, sua abneget: qui vero renunciat moribus prauis, semetipsum scilicet abnegat. Vnde & Dominus: Qui vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum.

Matth. 16. & Luc. 9.

De professione monachorum.

CAP. XIX.

1 Qvi non rigida intentione monachi professionem sectantur, quantò superni amoris propositum dissolutè appetunt: tantò procliuius ad mundi amorem denuò reducũtur. Nam professio non perfecta præsentis vitæ repetit desideria: in quibus & si nondum monachus [1]alliget opere, iam tamen alligat, cogitationis amore. Longe quippe à Deo est animus, cui hæc adhuc vita dulcis est. Iste enim quid de supernis appetat, quidue de infimis fugiat, nescit. Nam sicut scriptum est: Qui apponit scientiam, apponit & dolorem.

1 *alliget se opere.*

Ecclef. 1.

2 [2]Quantum quisque potuerit superna scire, quæ appetat, tantò de infimis acrius quibus inhæret dolere debet. Propter hoc enim & Iacobus Apostolus dicit: Miseri estote, lugite & plorate: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium

2 *Quant. enim.*

Iacob. 4.

in

in mœrore. Hinc etiam Dominus: Beati, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Et rursus: Ve vobis qui ridetis, quoniam flebitis. Matth.5. Lucæ.6.

3 Qui ad hoc conuersionem sanctitatis prętendit, vt alijs quandoque præesse desideret, iste non discipulus Christi, sed prauitatis sectator existit: quia non pro Deo, sed pro seculi honore portare studet crucis Christi laborem.

De humilitate monachi vel opere.

CAP. XX.

1 SVMMA virtus monachi [1] humilitas, summum vitiũ eius superbia est. Tunc autem se quisque monachum iudicet, quando se minimum existimauerit, etiam cum maiora virtutum opera gesserit.

1 obedientia.

2 Qui mundum deserunt, & tamen virtutes præceptorum sine cordis humilitate sequuntur: isti quasi de excelso grauius corruunt, quia deterius per virtutis elationem deijciuntur, quàm per vitia elabi potuerunt.

3 Omnis Dei seruus de suis meritis non debet extolli, dũ posse videat ex inferioribus sibi prælatiores alios fieri. Nouerit autem omnis sanctus se alterius non præponere sanctitati. Semper enim Dei serui conscientia humilis esse debet, & tristis: scilicet vt per humilitatem non superbiat,

& per hnmilem męrorem cor ad lasciuiam non dissoluat.

4 Dei seruus dum bonum aliquod opus agit, vtrum ei ad boni remunerationem [2]pertinet quę facit, incertus est: ne forte discussione cœlestis iudicis reus pensetur, & in his quæ Dei sunt negligentèr, aut superbè aliquid operasse inueniatur. Ideoque pro hoc ipso tristis mœrensque efficitur, atque indesinentèr turbatur, reminiscens proculdubiò scriptum esse: Maledictus qui facit opus Dei negligentèr. Nam veracitèr condemnamur, si per torporem ea, quæ bona sunt, agimus.

2 *pertineat.*

Ierem.48.

5 Dei seruum sine intermissione legère, orare, & operari oportet: ne forte mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas: animum autem vacantem citò præoccupat. Contuêre Salomonem per otium multis fornicationibus inuolutum: & per fornicationis vitium vsque in idolatriam lapsum.

Augustin. ad frat. in Eremo serm. 17. tom. 10. Reg. 3. c. 11.

De monachis qui curis sæculi occupantur.

CAP. XXI.

1 HI qui pro Dei [1]amore seculo renuntiăt, & tamen curis rerum familiarium implicantur: quantò se rerum studijs occupant, tantò à charitate diuina seipsos [2]separant.

1 *timore.*

2 *subtrahunt.*

rant. Qui simul & terrenis parere curis, & diuinis [3]exercere student: vtrunque complecti simul non valent. Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse: & duobus seruientem dominis, [4]vtrisque placere, difficile est. — 3 exerciti mādatis &c. Matth.6. — 3 vel.

2 Nisi prius à secretioribus cordis expellatur importuna secularium multitudo curarum, anima quæ intrinsecus [5]iacet, nequaquam resurgit. Nam dum se per innumeras seculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit. — 5 iacet mortua

3 Arguitur eorum tempor, qui Deo vacare volentes, & mundo renunciant, & curas proprias aspernantur, sed dum propinquorum vtilitates procurant, à Dei amore se separant.

4 Vir spiritalis ita prodesse debet suæ propinquitati, vt dum illis gratiam carnis præstare studet: ipse à spiritali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum amore parentum non solùm terrenis curis, sed etiam forensibus iurgijs [6]inuoluti fuerunt: & pro suorum temporali salute animas suas [7]perdiderunt. — Gregor. lib. Moral. 7. c. 18. — 6 inuoluuntur. — 7 perdunt.

5 Interdum ordinata discretio est, dum negatur [8]parenti quod præstatur extraneo: vt noueris non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. [9]Parentibus enim carnalitèr præstat ur, quod extraneis piè impenditur. — 8 proximo. — 9 proximis.

6 Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed eius carnales affectus odio habere debemus: ita — Luc.12.

nec parentes odio à nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quæ nobis ab itinere recto præpediunt: dum tamen Dominus ita præcepit à nobis parentes [10]odire, sicut & animas nostras.

10 odisse.

Grego. lib. 7. Moral. c. 18. 1. Reg. 6.

7 Figuram sanctorum virorum renuntiantium seculo vaccas designasse allophilorum arcam Dei gestantes. Nam sicut illæ pignorum affectibus à recto itinere minime digressæ sunt: ita & vir sanctus mundo renuncians, parentelæ obtentu non debet à bono impediri proposito.

De his qui à Deo mundi amore præpediuntur.

CAP. XXII.

1 MVLTI cupiunt conuolare ad gratiam Dei, sed timent carere [1]oblectamento mundi. Prouocat quidem eos amor Christi, sed reuocat cupiditas seculi. Qui proinde obliuiscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

1 oblectamentis.

2 Quæcunque mens procellis vanitatum mundi huius inuolueris, lignum conscende crucis, vt amari, id est tempestate huius seculi libereris. Nam nullus te à lacu mortis humanæ saluabit, [2]nisi cruce Christi eleueris.

2 nisi Christus seruauerit. aliàs eruerit.

3 Qui ſeculo renunciare diſpoſuit tranſgreſſionis reatu aſtringitur, ſi votum mutauerit. Atrocitèr enim in diſcuſſione diuini iudicij arguendi ſunt, qui quod profeſſione ſpoponderant, implere opere contempſerunt.

4 Mirabilitèr comparatur ſimilitudo à voluptatibus mundi [3]conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus ſeculi, ei qui dormitans exurgere [4]conatur, & ſopore ſomni deprimitur. Ille enim ad bonum nouit redire, & voluptatum faſcibus non ſinitur: Iſte melius eligit vigilare, ſed ſoporis torpore tenetur.

3 conantis.

4 cogitur. excuſ.

5 A bono indeterius lapſos ſupra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporem mentis ab igne charitatis Dei extincti ſunt: & per mundi appetitum à luce ſupernæ illuminationis priuati nigredine peccatorum fuſcantur.

6 Quidam intentionem bonæ operationis metu extingunt inopiæ, nec permittuntur infirma mente deſiderata perficere: & cùm indigere in mundo metuunt, à gloria ſuperna ſemetipſos abſcindunt.

7 Multis conſiliorum argumentis inſidiatur eis diabolus in acquirendo plurima, qui in paucis & modicis nouerant eſſe contenti. Opponit igitur in eorum mentes [5]futuras filiorum egeſtates, perſuadet habere plurima, vnde ſibi egeniſque ſufficiat: quatenus his blandimentis intentionem bonæ deuotionis ſubuertat, atque in terrenis lu-

5 futurã egeſtatem.

cris deceptam mentem reducat.

8 Multis argumentis insidiatur diabolus eis, qui renunciant seculo, vt eius se iterum amore substernant. Grauiùs autem illos in concupiscentijs seculi ferit, quos post renuntiationem ad mundi amorem reduxerit. Et maximè per cenodoxiam subijcit sibi diabolus monachum: vt quem per seculi amorem retinere non potuit; ab humilitatis culmine subtrahat, & superbiæ tumore sibi subditum faciat.

9 Dei seruus semper fallentis diaboli præuidere debet insidias, & magis in bonis operibus cordis debet adhibere cautelam; ne per vanam gloriam perdat semetipsum, ac pereat, cunctaque bona amittat, quæ recte agendo obtinuerat.

De Iactantia.

CAP. XXIII.

1 cauendā esse iactantiam.

1
AM in factis, quam in dictis [1] cauenda est iactantia: flenda tamen est ruina, qua sibi quisque magis, quam Deo placere, & laudem ab hominibus comparare studeat.

2 Vanus & erroris est animus plenus, famam appetere, & ad capiendam terrenam laudem studium dare. Circunspice temetipsum homo, nihilque tibi arroges de his quæ in te sunt

Grego. li. 16. Moral. c. 16.

præter peccatum. Non declinat ad dexteram qui non sibi sed Deo tribuit bona quæ agit: neq; ad sinistram se vertit; qui de diuina indulgentia peccandi licentiam non præsumit. Hoc est quod Propheta ait: hæc via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes. Deuterono. 17.

3 Verum est quod natura expetit delectari in laudibus: sed tunc rectè, si in Deo, non in se quisq; laudetur, sicut scriptum est: In domino laudabitur anima mea. Augustin. in Psal. 33. Psal. 33.

4 Sæpe vanam gloriam contemnendo in aliud genus elationis inciditur, dū in se quis gloriatur, pro eo quod contemnat ab hominibus laudem. Augusti. lib. Confess. 9. c. 38.

5 Quibusdam concessum est [2]tantū bene agere, & fructum boni operis non habere, quod ipsi sibi auferunt per studium humanæ iactantiæ. 2 tantundem.

6 Semper suam aspiciant fœditatem, qui vanæ gloriæ fauores diligunt, & perdidisse bonum opus doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.

7 Amator vanæ gloriæ vnde possit semper laudari agere non quiescit: & subinde illi vires vanitatis prauus appetitus auget. Greg. libr. 8 Moral. c. 36

8 Boni operis inchoatio, non debet [3]citò palam ad hominum cognitionem venire: ne dum boni inchoatio humanis oculis reseratur, à virtute perfectionis inanescat [4]intētio sanctitatis. Ante maturitatis enim tempus, messes florentes citò pereunt, germinaque inutilia fiunt. 3 citius. 4 ceptio. Alias C. inceptio.

Virtu-

Gregor. ibidem. 4.Reg.20.

9 Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum dominio dæmonum subijciuntur immundorum, sicut Ezechias Rex, qui diuitias suas Chaldęis per iactantiam prodidit, & propterea perituras per Prophetam audiunt: vt significaret Dei seruum suas, dum vanę gloriæ studio prodiderit, perdere, & statim dæmones suorum operum dominos facere, sicut ille per ostentationem Chaldæos rerum suarum dominos fecit.

Grego. ibid. c.38. 5 agidam excus.

10 Optima est illa discretio, vt & nota sint opera nostra ad Dei [5]augendam: & occulta pro elatione vitanda humana. Ille autem debet publicare bonum, quod agit, qui perfecta humilitate fundatus, nulla iam elatione contingitur. Nam qui se intelligit adhuc amore laudis pulsari, facta bona in occulto agat, ne forte qđ egerit perdat.

11 Interdum viri sancti dum cupiunt funditùs suam mutabilitatem corrigere, aliquando tumore tanguntur elationis suæ conscij actionis iustitiæ: sed ab huius subreptionis malo humilitatis compunctione purgantur.

12 Viri Sancti nonnunquam quosdam de se audientes instruunt, & tamen in his alta se consideratione custodiunt: ne dum alios à terrena intentione erigunt, ipsi in terrenæ laudis appetitu demergantur.

13 Quidam per incautam virtutum iactantiam relabuntur ad vitia, & quidam dum vitiorum [6]impulsum frequenter plangunt, de ipsa infir-

6 impulso.

mitate

mitate per humilitatem validiùs conualesc unt.

14 Plerunque vtile est arrogantibus deseri à Deo quatenus suæ infirmitatis cõscij ad humilitatem redeant, & humiles post casum existant.

15 Nonnulli falsa opinione arrogantiæ se esse perfectos existimant, dum non sint qui ab ortis tentationibus [7]innotescant. — 7 *innotescunt.*

16 Tantò quisque fit veritati vicinior, quantò se esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim humilitatis est, quæ Deo hominem iungit.

17 Sicut solis radius dum conspicitur, acies [8]oculorum hebetatur: sic & qui immoderatè [9]altiora scrutatur, ab intentione veri obtunditur. — 8 *oculi.* 9 *alta de se.*

18 Sicut aquila ex alto ad escas collabitur: sic homo de alto bonæ conuersationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

De Hypocresi.

CAP. XXIIII.

1 HYPOCRITA verba Sanctorũ habet, vitam non habet: [1]& quos per sermonem doctrinæ genuerit, nõ fouet exemplis sed deserit, quia quos verbo ædificat, vita & moribus destruit. — Greg. li. Moral. 31. cap. 6. & 7. Est hoc caput ferè ad verbum ex August. li. de conflictu vitiorũ & virtutum. 1 *quia.*

2 Hypocræ simulatores dicuntur, qui iusti nõ esse quærunt, sed tantum videri cupiunt. Hi mala — Greg. lib. 15. Moral. c. 2. & lib. 18. c. 4.

agunt,

agunt, & bona profitentur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem verò, mali existunt.

August. vbi supra.

3 Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari, simulatio vero & hipocrisis non committitur, nisi à male astutis per caliditatem, valentibus vitia sub specie virtutum celare, & non veram sanctitatem obijcere.

August. ibid.

4 Sancti non solùm gloriam supra modum suũ omnino non appetunt: sed etiam hoc ipsum videri refugiunt, quod esse meruerunt. Hypocritæ autem malitiæ suæ occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiæ sanctitate se vestiunt, vt [z]venerentur. Quibus benè diuina voce dicitur: Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum. Ita & vos quidem foris apparetis hominibus iusti, intùs verò pleni estis auaritia & iniquitate.

z honorentur. Matth. 23. Lucæ. 11.

Aug. vbi sup.

5 Dupliciter damnantur hypocritæ, siue pro occulta iniquitate, siue pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur, quia iniqui sunt: ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

August. ibid.

6 Non semper latent hypocritæ, nam etsi in principio, quidam non pateant, prius tamen quam vita eorum finiatur, quam simulatè vixerint, deteguntur. Omne enim syncerũ permanet: nã quæ simulata sunt, diuturna esse non possunt.

Non

7 Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt, dū possint, & in occultis agere vnde iustificentur. Hi enim meliores sunt hypocritis, eo quòd mali sint in aperto, & in occulto boni. Hypocritæ vero in occulto mali sunt, & bonos se palàm ostendunt. Auguſt.ibid.

8 Hypocritam iustus arguere prohibetur, ne deterior castigatus exiſtat dicēte Salomone, Noli arguere derisorem, ne oderit te. Auguſt.ibid. & Greg.li.8. Moral.c.27. Prouerb.9.

De Inuidia.

CAP. XXV.

1 LIVOR alieni boni ſuum punit authorem. Nam vnde bonus proficit, inde inuidus contabeſcit. Greg.li.Moral.5.cap.34. part.3. curæ Paſtor. admonit.41.

2 Homines praue viuentes ſicut de bonorum lapſibus gratulantur: ita de eorum recte factis, boniq́ue perseuerantia confunduntur. Ex Greg.lib. Moral.29.c.3. Sapient.2. Iob 41.

3 Inuidus membrum eſt diaboli, cuius inuidia mors introibit in orbē terrarum, ſicut & ſuperbus membrum eſt diaboli, de quo ſcriptum eſt: Omne ſublime videt: Et ipſe eſt rex, ſuper omnes filios ſuperbiæ. Greg.ibid.

4 Nulla eſt virtus, quæ non habeat contrarium inuidiæ malum, ſola miſeria caret inuidia, quia nemo inuidet miſero, cui re vera non liuor obij-

ceditur, sed sola misericordia adhibetur.

Multi, & bonos imitari nolunt, & de bonorum profectibus inuidiæ liuore tabescunt. Quo fit vt ne illi corrigantur à malo suo, sed per inuidentiam deteriorentur, [1] vt bonos à recto studio quantum in ipsis est, si potuerint, deprauare contendunt.

1 &c.

Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur: sed quem sint finem habituri maxime cogitent.

Iob. 1.

7 Hoc omnis inuidus alienis virtutibus præstat, quod B. Iob sathan præstitit. Nam dum ęmulatur prosperitatibus [2] commouit aduersa, sed dũ credidit eum diabolus posse prosterni; inde eius aucta sunt merita, atque inde claruerunt probabiliora patientiæ documenta.

2 emouet,

Grego. lib. 6. Moral c. 16. Genes. 19.

8 Ita requirunt inuidi aditum malæ famæ, per quam bonorum vitam maculent, sicut quærebãt ostium Sodomitæ, quo domum Loth nocituri introirent. Illi verò cæcitate erroris percussi, parietes videbant. Non alitèr inuidi videndo velut parietem virtutes dissimulant, vitia verò perquirunt, per quæ eorum conscientiam vrant.

De Simulatione.

CAP. XXVI.

1 RAVDVLENTIÆ genus in modum pharetræ ſubtiliter inſidiarū ſagittas celat, vt falſam faciat ſecuritatem, decipiatque callidè eum contra quem molitur occultè; Pſal. 10. & Auguſt. ibid.

2 Cauendus eſt inimicus qui manifeſtus eſt, ſed magis ille qui videri non poteſt. Facilè enim vincimus, quæ videmus, quæ autem non videmus, difficilè à nobis expellimus.

3 Rarò nocetur homo ab extraneis, ſi ſui eum non lædent. Magis enim inſidijs noſtrorum, quā aliorum periclitamur.

4 Latent ſæpe venena circumlita melle verborum: & tandiu deceptor [1] bonitatem ſimulat quouſque fallendo decipiat. 1 veritatem.

De Odio.

CAP. XXVII.

1 ON homines ſed eorum vitia odio habēda ſunt. Flebiliter autem deplorandi ſunt, qui odio in fratrem tabeſcunt: & contra alios pernicioſum animi dolum ſeruant. Pſal. 138.

A regno Dei se separāt, qui semetipsos à charitate dissociant.

2 Sicut mater ecclesia prauè ab hominibus hæreticis præmitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur: ita & singuli nostrûm quoscunque inimicos sustinemus, reuertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

3 Citò est ignoscendum cuiquam, dum veniam postulat.

Non posse peccata remitti ei qui in se peccāti debita non remittit. Formam enim nobis indulgentiæ Deus ex merito conditionis nostræ imposuit, dum ita orare nos præcipit: Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Iustum est enim Dei iudicium, tantumq; peccatori a se indulgeri ostendit, quantum alterutro vnusquisq; in se offenso indulget.

Matth. 6.

4 Quidam de suis fidentes meritis pigrè in se delinquentibus veniam præstant. sed nihil proficit esse illibatum à culpa, qui non est paratus ad veniam: dum potius hæc magna sit culpa, quando tardius relaxantur fraterna delicta.

5 Qui fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat. Frustra enim propitiari sibi Deum quærit, qui cito placari in proximum negligit.

De

De Dilectione.

CAP. XXVIII.

1 DVo sunt erga dilectionem proximi conseruanda, vnum ne malum quis inferat, alterum vt bonum impendat. Primum vt caueat lædere: sequenter vt discat præstare.

2 Amicitia est animorum societas. Hæc quippe à duobus incipit. Nam minus quam inter duos dilectio esse non poterit.

3 Antiqui dixerunt de societate duorum, vnam esse animam in duobus corporibus, propter vim scilicet amoris, sicut in actibus Apostolorum legimus: Erat illis cor vnum, & anima vna. Non quia multa corpora, vnam habebant animam; sed quia vinculo, & igne charitatis coniuncti, vnũ omnes generaliter sine dissensione sapiebant.

Augu. lib. de Amicitia. c. 2. tom. 4. & lib. 4. Confess. 6.

4 Amicitia & prosperas res dulciores esse facit, & aduersas communione temperat, leuioresq; reddit, quia dum in tribulatione amici consolatio adiungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur.

August li. de amicit. modô eius est.

5 Tunc verè amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. Qui vero pro se amicum diligit, insipientèr eum amplectitur. Multum in terra demersus est, qui carnalitèr hominem mo-

riturum plus diligit quam oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum, quam pro Deo amat. Quantùm ergo bonus est, qui pro Deo fratrem diligit, tantò perniciosius, qui eum pro seipso amplectitur.

6 Plerunque diligit in alio homo quod odit in in se, vt potè in infantibus. Amamus enim quãdam eorum ignauiam, & tamen odimus, quia ignaui esse nolumus. Sic lapides equos & cætera quælibet diligimus, sed tamen nolumus hoc esse, etiam si possimus.

De Amicis fictis.

CAP. XXIX.

1 Cito per aduersa fraudulentus patet amicus: nam in prosperitate incerta est amicitia, nec scitur vtrùm psona, an fælicitas diligatur.

2 Sæpe per simulationem amicitia colitur, vt qui non potuit apertè decipere, decipiat fraudulentèr.

3 Tunc quisque magis fit pietati iustitiæque diuinæ contrarius, quando despicit amicum aliqua aduersitate percussum. Qua in re, & sibi occasionem mercedis tollit, & erga percussionem proximi crudelis existit: veluti actum est in Lazarum vlcerosum diuitemque superbum. Per aduersa igitur, & prospera comprobatur, si vtiq;

1 inter.

vere diligatur Deus & proximus: quia dú aduersa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit quem se diligere simulauit.

4 Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur. vbicunque enim se verterit tempus, illa firma est.

5 Rari sunt amici, qui vsque ad finem existant chari. Nam multos à charitate, aut aduersitas temporis, aut contentio quælibet actionis auertit.

6 Sæpe per honores quorundã mutantur & mores: & quos ante conglutinatos charitate habuerunt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos habere despiciunt.

De amicitia ex munere orta.

CAP. XXX.

1 INTER veros amicos amicitia ex beneuolentia oritur, inter fictos beneficio adiungitur.

2 Non sunt fideles in amicitia quos munus, non gratia copulat. Nam citò deserunt, nisi semper acceperint. Dilectio enim, quæ munere glutinatur, eodem suspenso dissoluitur. Illa vera est amicitia quæ nihil quærit ex rebus amici, nisi solam beneuolentiam, scilicet vt gratis amet amantem.

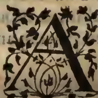
3 Plerunq; amicitia ex necessitate vel indigentia

nascitur: vt [1] sit per quem quisque quod desiderat, consequatur. Ille autem eam veracitèr quærit, qui nihil legendo eam appetit. Nam illa ex inopia breuis est, & fucata, ista pura atque perpetua.

1 sic.

De concordia malorum.

CAP. XXXI.

1 MICITIA in rebus tantum bonis habenda est: nam qui ea in malo vtuntur non sibi amici, sed inimici existunt.

2 Concordiam malorum contrariam esse bonorum. Et sicut optandum est, vt boni pacem habeant cum inuicem: sic optãdum est, vt mali inuicem sint discordes. Vnanimitatem quippe malorum bonorum esse contrariam Paulus Apostolus probat, qui malos contra se diuidit, quos in necem suam concordasse conspexit. Inde & in lege mare rubrum, hoc est cõcordia malorum hominum diuiditur, vt electorum via tendens ad beatitudinem non impediatur. Impeditur autem iter bonorum si mare, hoc est, vnitas non diuidatur iniquorum.

Act. 23. Exod. 14.

De

De correptione fraterna.

C A P. XXXII.

1 ON debet vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus seruit. Improbum est enim arguere quenquam in alio, quod adhuc [1]deprehendit in semetipso.

2 Qui veracitèr fraternam vult corripere, ac sanare infirmitatem, talem se præstare fraternæ vtilitati studeat, vt eum quem corripere cupit, humili corde admoneat: & hoc faciens ex compassione quasi communis periculi, ne forte & ipse subijciatur tentationi.

3 Sicut viri spirituales alieni peccati emẽdationẽ expectant; ita proterui delinquẽtibus deridendo insultant, & quantum in ipsis est, eos insanabiles putant: nec inclinant cor ad compatiendi misericordiam, sed superbientes detestantur, atque blasphemant.

4 Nonnunquam accidit, vt inter amicos aliqua redargutionis enutrita discordia, maiorem postea charitatem parturiat; vt potè dum corrigũtur ea, quæ displicere in amico videntur, & hoc quidem primum non sine quadam æmulatione admonitus suscipit, sed correptus post modum gratias agit. At contra multi pro [2]parua læsione

Greg. lib. Moral. c.

[1] reprehendit.

Greg. li. Moral. 23. c. 14. Homil.

Greg. li. Mo. ... c. 5.

[2] prima.

vim charitatis rescindunt, & ab amore dilectionis se se perenniter trahunt.

Greg. lib. 10. Moral. c. 3.

5 Plerique correptionem suam officium charitatis existimant. Plerique verò hoc ipsum quod ex charitate corripiuntur, ad iniuriam contumeliæ trahunt. Vnde [3]euenit vt ex eo deteriores efficiantur, per quod emedari obediendo potuerūt.

3 *occurrit.*

6 Salubritèr accipiunt iusti, quotiens de suis excessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas eorum, qui se gessisse accusant, quæ non admiserunt. Qui vero sine arrogantia bona facta sua pronunciat, proculdubio nequaquā peccat.

Grego. lib. 1. sup. Ezech. Homil. 7.

7 Est quorundam excusatio peruersorum, qui dum pro suis facinoribus arguuntur, verba iustorum pro censura declinanda obijciunt: seruātes se diuino iudicio, quo puniendi sunt durius, dum temporalitèr contemnunt iudicari se se ab hominibus.

8 Iniquis molesta est veritas, & amara disciplina iustitiæ: nec delectantur nisi placentia propriæ imbecillitatis, iniustitiæ fœcundi, & steriles veritati: cæci ad contuendam lucem, & oculati ad tenebrarum aspiciendum errorem.

9 Corda reproborum lubrica sunt ad [4]malum consentiendum & fluxa: ad bonum verò consentiendum durissima.

4 *malè.*

10 Probat Salomon, & iusti emendationem correpti, & stulti obstinationem admoniti, dicens: Doce iustum, & festinabit accipere. De stulto

Greg. li. Moral. 10. c. 3.

autem

autem ait: Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam. Prouerb.9.

11 Nonnullos tantæ esse prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, corripientium vitam falsa criminatione detractant: & ad sui sceleris solatium vsurpant, si vel fallo competerint, quod ad infamiam bonorum obijciant, sicut est illud ex Salomone: Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam. Ecclef.11. Vę autem illi, qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrahere famæ.

12 Plerique mali similes sibi in malum defendũt, & patrocinio suo prauos contra correptionem bonorum suscipiunt, ne vnde displicent emendentur: adijcientes in se aliena delicta, vt non tantùm de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.

De Præpositis ecclesiæ.

CAP. XXXIIII.

1

IR ecclesiasticus, & crucifixi mũdo per mortificationem propriæ carnis debet: & dispensationem ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate peruenerit, nolens quidem sed humilis gubernandam suscipiat. Greg.li.curę Pastor. part. 1.c.5.& 6. & lib.5. Moral. c.2.

2 Multis [1] intercipit Sathanas fraudibus, eos qui

1 interficit.

vitæ, & sensus vtilitate præstantes, præesse, & prodesse alijs nolunt: & dum eis regimen animarum imponitur: renuunt, consultius arbitrantes ociosam vitam agere, quàm lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, vt dum illos à Pastorali officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

Greg.li.Moral.5.c.3.

3 Sancti viri nequaquam occupationum secularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi super impositas gemunt. Et quãuis illas per meliorem intentionem fugiant, tamen per subditam mentem portant. Quas quidem summopere si liceat vitare festinant: sed timentes occultam dispensationem Dei suscipiunt quod refugiunt, exercent, quod vitare noscuntur. Intrant enim ad cor, & ibi consulunt quid velit occulta voluntas Dei: seseque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscentes, humiliant ceruicem cordis iugo diuinæ dispensationis.

De indignis præpositis.

CAP. XXXIIII.

1.Paralip.17. Ita interpretat Grego. in Explicat. 3. Psal. pœnit. in illud: Tũc acceptabis sacrif.

1 ON sunt promouẽdi ad regimen ecclesiæ, qui adhuc vitijs subiacent. Hinc est quòd præceptum est Dauid non ædificare visibile templum, quia sanguinum vir: belli

frequentia esset. Qua figura illi spiritalitèr admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum ædificent: hoc est ecclesiam docere præsumant.

2 Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subiectis tramite vitę melioris pręire. Neque enim quisquam ad hoc tantum præficitur, vt subditorum culpas corrigat, & ipse vitijs seruiat.

3 Qui nō se dignum ad episcopatum existimat, locum eius, qui dignus est non præoccupet. Nam tam Sanctum est sacerdotij nomen, vt nulla vitiorum nota maculari se sinat. Grauiùs enim condemnabitur, qui indignus suscipit quod non meretur. Hæc sententia in oībus M.ss. deest.

4 Qui regimen sacerdotij contendit appetere, ante se discutiat, si vita honori sit congrua: quòd si non discrepat, humilitèr ad id quod vocatur, accedat: Reatum quippe culpæ geminat, si quispiam cum culpa ad sacerdotale culmen aspirat. Heu me [1] miserum inexplicabilibus nodis astrictum, si enim susceptum regimen ecclesiastici ordinis retineam, criminis conscius timore concutior: si vero deseram, ne deterior sit culpa susceptum gregem relinquere amplius formido: vndique miser metuo, & in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

1 *mis. Isidorū est in quibusdam M ss.*

5 Vniuscuiusque casus tanto maioris est criminis, quantò priusquam caderet maioris erat virtutis. Præcedentium namque magnitudo virtutum

tutum, crescit ad cumulum sequentiũ delictorũ.

6 Plerique Sacerdotes suæ magis vtilitatis causa, quam gregis præesse desiderant: nec vt prosint, præsules fieri cupiunt, sed magis vt diuites fiant, & honerentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, non pro pastorali regimine, sed pro solius honoris ambitione, atque abiecto opere veritatis, solam nominis appetunt dignitatem.

Greg. par. 1. Pastor. curæ c. 1. Osea. 8. 2 &c.

7 Dum mali sacerdotes Deo ignoranti nõ fiant, tamem ignorantur à Deo ipso per Prophetam testãtem: Principes extiterunt, [a]sed nõ cognoui, sed hoc nescire Dei reprobare est. Nam Deus omnia nouit.

De indoctis præpositis.

CAP. XXXV.

Greg. par. 1. Past. cur. c. 1. Matth. 15.

1 ICVT iniqui, & peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur: ita indocti, & imperiti, à tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis vitam bonorum corrumpunt: isti vero sua ignauia iniquos corrigere nesciunt. [1]Quomodo docere potuerunt, quod ipsi non didiscerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe præsulum, vitæ non congruit subiectorum. Cæcus enim si cæcum ducatum præbuerit, ambo in foueam cadunt.

1 *Quom. enim.*

Sacer-

2 Sacerdotes indoctos per Esaiam Prophetam Dominus improbat dicens: ipsi, inquit, pastores [a]ignorabunt intelligentiam. Et iterum: speculatores caeci omnes, idest imperiti Episcopi, nescierunt, inquit, vniuersi, canes muti non valētes latrare, hoc est, plebes commissas non valentes resistēdo malis p verbū doctrinae defendere. Esai. 56. a ignorauerūt.

De doctrina, & exemplis praepositorum.

CAP. XXXVI.

1
TAM doctrina quam vita clarere debet Ecclesiasticus doctor. Nā doctrina sine vita arrogantem reddit: vita sine doctrina, inutilem facit.

2 Sacerdotis praedicatio operibus confirmanda est, ita vt quod docet verbo, instruat exemplo. Vera [1]est illa doctrina, quam viuendi sequitur forma. Nam nihil turpius est, quàm si bonum quod quisque sermone praedicat, explere opere negligat. Tunc enim vtilitèr praedicatio profertur, quando efficacitèr adimpletur. 1 est enim.

3 Vnus quis [2]praedicator, & bonae actionis, & bonae praedicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum: sed praecedat iustus benè agere, vt sequentèr possit benè docere. 2 doctor.

Omnis

Greg. li. Moral. 23. c. 13. 2. ad Timot. 4.

4 Omnis vtilis doctor plebibus subiectis, ita se præstare debet, atq; insistere doctrinæ, vt quanto claret verbo, tanto clarescat & merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere; non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonam actionem, & vitæ auctoritatem: videlicet ne libertatem [3]perderet prædicandi, si bene doceret & malè viueret. Vnde & Dominus: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & sic docuerit, minimus erit in regno cœlorum. Vides quod authoritate magisterij caret, qui quod docet [4]non facit.

3 *praberet peccandi. excus.* Matth. 5.

4 *implere negligit.* Videtur hæc ex Cass. collat. 1. c. 20. de probabili trapezita.

5 Sicut in numismate metallum, figura & pondus inquiritur: ita in omni doctore Ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo viuat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum, per pondus humilitas designatur. Qui [5]verò ab his tribus discrepauerit non metallum, sed terra erit.

5 *ergo.*

De his qui bene docent, & malè viuunt.

CAP. XXXVII.

1 INTERDVM doctoris vitio etiam ipsa vera doctrina vilescit: quia dum non viuit sicut docet, ipsam quam prædicat veritatem contemptibilem facit.

Greg. li. Moral. 27. c. 26.

2 Arcus peruersus est lingua magistrorum do-

centium bene, & viuentium male. Et ideo quasi ex peruerso arcu sagittam emittunt dum suam prauam vitam propriæ linguæ ictu confodiunt. Psal. 77.

3 Qui diuina prædicant, & ex eiusdem prædicationis dignitate viuere minus curant; habentes verbũ Dei in ore, & in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam Ariolum, qui cæcus opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinæ. Grego. ibid. c.23. Num. 24.

4 Qui bene docet, & male viuit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit alijs, ipse tamen sibi manet insensibilis.

5 Qui benè docet, & malè viuit, quod docet bene, viuentibus proficit: quod verò malè viuit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si dignè agit, vt sacerdotem decet, ministerium eius, & ipsi & alijs vtile est: indignè autem viuens, alijs quidem vtilis est loquendo: se autem interficit prauè viuendo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium eius est: quod vero viuit in eo, id est sacrum ministerium, alienum est. I minist. quod est vita alien.

6 Qui benè docet, & male viuit, æquatur cereo, qui bonam quidem lucẽ præstat: se vero in malis suis consumere videtur, atque extinguere.

7 Qui bene docet, & malè viuit, videtur bonum malo coniungere: lucem tenebris commiscere: veritatem mendacio mutare.

De exemplis prauorum sacerdotum.

CAP. XXXVIII.

1 SÆPE per quos iustitia docetur, per ipsos peccati morbus irrêpit, & mors ad [1]plebem pertransit, scilicet vel dum mala docent, vel dum praua faciunt.

1 plebes.

2 Plerique sacerdotes, & clerici prauè viuentes forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quoscunq; exemplo malæ conuersationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

3 Ex carnalium præpositorum exemplo, plerunque fit vita deterior subditorum, & plebis meritò fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant, non ædificent. Ex merito enim plebis nonnunquam Episcopi deprauantur, quatenus procliuiùs corruant, qui sequantur.

4 Capite languente cætera corporis membra inficiuntur. Vnde & scriptum est: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Caput enim lauguidum, est doctor agens peccatum, cuius malum ad corpus [2]peruenit, dum eo vel peccante vel prauè docente pestifer languor ad [3]plebem subditam transit.

Esai. 1.

2 progreditur. Alii CC. pronehitur.
3 plebes subditas.

Deteriores sunt qui siue doctrina siue exemplis, vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui substantias aliorum prædiaque diripiunt. Hi enim ea quæ extra nos sunt, sed tamen nostra auferuntur: corruptores vero morum propriè nos ipsos [4]diripiunt, quoniam diuitiæ [5]iustorum mores eorum sunt. Multum ergò distant damna morum à damnis temporalium rerum: dū ista extra nos sunt, mores verò in nobis. 4 *decipiunt.* 5 *hominum.*

De præpositis carnalibus.

CAP. XXXIX.

PROVIDENTIA plerunque diuini consilij ordinantur præpositi, mundana & exteriora sectantes: vt dum temporalibus rebus se totos impendunt spiritales tutiorem vitam contemplationis exerceant: quia duræ sunt quietè viuere [1]volentium sarcinæ curarum Episcopalium. Prouidet sæpe Deus curis deditos secularibus ad susceptionem regiminis: vt dum hi exteriora sine tædio procurant, spiritales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deseruiant. Dei ergo ordinationem accusant à quo instituuntur, qui episcopos condemnant: dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex diuini enim tabernaculi dispositio- Ex Gregor. lib. Moral. 25. c. 22. 1 *volentibus.* Exod. 26

ne ob iniurias mundi ferendas, & turbines quosdam instituti Episcopos secularibus curis insistentes: vt hi qui interiùs superna desiderant, nullo terreno obsistente negotio, liberiùs hoc, quod amant, intendant. Non est itaque iudicandus à plebe rector inordinatus, dum magis nouerint populi, sui fuisse meriti, peruersi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur à Deo vita rectorũ. Exemplo Dauid [2] peccant ad comparationem principum, qui ex merito plebis præuaricantur.

Greg. vbi supra c. 10.

2. Reg. 24.
2 peccantis.

2 Sententia damnantur Cham filij Noë, qui suorum præpositorum culpas in publico produnt: sicut Cham qui patris pudenda non operuit, sed deridenda monstrauit. Habituri sunt spem meritum, & Iaphet, qui reuerentèr operiunt, quæ patres suos excessisse cognoscunt: si tamen patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui præpositos suos peruersè iudicant; dum terrenis studijs eos plus viderint esse intentos, si vel parum iam ipsi de spiritualibus [3] cognouerunt.

Gregor. vbi sup. c. 22.
Genes. 9.
3 cogitauerũt.

3 Rectores à Deo iudicandi sunt, à suis autem subditis nequaquam iudicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas, & nummulariorum mensas proprio euertit flagello, & proiecit à templo, vel etiam sicut dicit Psalmista: Deus stetit in synagoga deorum in medio autẽ Deos [4] discernit.

Gregor. vbi sup. c. 21.
Matth. 21.
Psal. 8.
4 diiudicat.

Quòd

4 Quòd si à fide exorbitauerit, rector tunc erit arguendus à subditis: pro moribus verò [5]reprobis tolerandus magis, quàm distringendus à plebe est. | Gregor. vbi sup. 5 prauis.

De iracundis Doctoribus.

C A P. X L.

1 IRACVNDI doctores per rabiem furoris, disciplinæ modum ad immanitatem crudelitatis conuertũt: & vnde emendare [1]subditos poterant, inde potius vulnerant. | 1 cæteros.

2 Ideò sine mensura vlciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor eius dispersum in rerum curis, non colligitur in amorem vnius deitatis. Mens enim soluta in diuersis, cathena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem ocasionem mouetur.

De Superbis Doctoribus.

C A P. X L I.

1 BONVS [1]doctor, & in humilitate seruat disciplinam, & per disciplinam non incurrit superbiam. | Greg. lib. 24. cap. 19 21. & 22. 1 doct. & rector est qui & humil.

2 Elati autem pastores [2]plebem tyrannicè pre- | 2 plebes.

munt,

munt, non regunt: quique non Dei, sed suam gloriam à subditis exigunt.

3 Multi sunt qui in verbo doctrinæ non humiles sed arrogantes existunt: qui & ipsa recta, quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annunciant.

3 consulto.

4 Multi sunt, qui non ex [3]consultu ædificandi, sed ex tumore superbiendi docent: nec vt prosint sapientes sunt, sed vt sapientes videantur docere student.

5 Est imitatio praua arrogantium sacerdotum, per quam imitantur sanctos rigore disciplinæ, & sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi seueritate, sed formam humilitatis præstare nequeunt: vt magis terribiles, quam mites aspiciantur.

Greg. lib. 24. Moral. c. 22. Prouerb. 14.

6 Superbi doctores vulnerare potius, quã emendare norunt. Salomone testante: qui ait: in ore stulti virga superbiæ: quia increpando rigidè feriunt, & compati humilitèr nesciunt.

Gre g. vbi su pra.

7 Benè alieni peccandi curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione, & humili conscientia facit. Cæterum qui delinquentem superbo vel odioso animo corripit, non emendat sed percutit. Quidquid enim proteruus vel indignatus animus protulerit, obiurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

De

De Humilitate præpositorum.

CAP. XLII.

1 Qui præficitur ad regimen, talitèr erga disciplinam subiectorū præstare se debet, vt non solùm authoritate, verum etiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissoluatur vita subditorum in vitijs: atque ita authoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis, seueritas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, qua nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quòd sancti cum [1]magna constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario, liberè transgressores iustitiæ increpabant. | Gregor. lib. Moral. 26. c. 22. & 23. & Past. curæ. part. 2. c. 6. | 1 multa.

2 Aliquandò subditis non oportet animo esse humiliores, quoniam facta subditorum iudicantur à nobis, nostra verò Deus iudicat.

3 Agnoscat Episcopus se esse [2]conseruum plebis non dominum verum: hoc charitas, nō conditio exigit. | 2 seruum.

De Doctrina discretione.

CAP. XLIII.

Gregor. lib. Past. cur. 3. in prolog.

1 ON omnibus vna eademque doctrina est adhibenda: sed pro qualitate morum, diuersa exhortatio erit doctorum. Nam quosdam increpatio dura, quosdam vero exhortatio corrigit blanda.

2 Sicut periti medici ad varios corporis morbos, diuerso medicamine seruiunt; ita vt iuxta vulnerum varietates medicina diuersa sit: sic & doctor ecclesiæ, singulis quibusque hominibus cogruum doctrinæ remedium adhibebit, & quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu, ac professione annunciabit.

3 Non omnibus ea quæ clausa sunt, aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere non possunt, quibus si indiscretè manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt.

3 Prima quippe.

4 [a]Prima prudentiæ virtus est, eam quam docere oporteat æstimare personam. Rudibus populis seu carnalibus, plana, atque communia, non summa atque ardua prædicanda sunt: ne immensitate doctrinæ opprimantur potius, quam erudiantur. Vnde & Paulus Apostolus ait: non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo lac vobis

1. Corinth. 3.

potum dedi, non escam. Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cœlestibus, nec terrena conuenit prædicare, sed mediocritèr, vt vitia eorum moresque desiderant edoceri.

5 Coruus dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibis alit, sed tantundem attendit donec paterno colore nigrescant, & sic illos frequẽti cibo reficit: ita & ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos, quos docet, viderit ad suam similitudinem pœnitentiæ confessione nigrescere, & nitore [2] seculi deposito lamentationis habitum de peccati recordatione induere: vt pote adhuc exterioribus hoc est carnalibus, non aperit intelligentiæ spiritalis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipiant contemnere, quam venerari mandata cœlestia. Greg. lib. 31. Moral. c. 15

2 *secolari.*

6 Alitèr est agendum erga eos, qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque alitèr cum his, qui nobis commissi non sunt: qui si iusti sunt, venerandi sunt: si verò delinquunt, pro sola charitate, vt locus est, corripiendi sunt: non tamen cum ea seueritate sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

7 Prius docendi sunt seniores plebis, vt per eos infrapositi facilius doceantur. Vnde & Apostolus: Hæc, inquit, commendo hominibus fidelibus, qui idonei sunt, & alios docere. Greg. ibid. 2. ad Timot. 2.

8 Ingenium boni doctoris est incipere à laudibus eorum, quos salubritèr obiurgatos corrigere Greg 3 part. cur. Past. admonit. 18.

cupit: ſicut Apoſtolus ad Corinthios facit, quos à laudibus inchoat, & increpationibus probat. Sed erant apud Corinthios, qui & laude & increpatione digni eſſent. Ille verò indiſcretè loquitur, qui ſic vtraque omnibus loquitur, vt omnibus vtraque conuenire videantur.

De Silentio doctorum.

CAP. XLIIII.

Greg. li. Moral. 30. c. 35.

1 PRo malo merito plebis aufertur doctrina prædicationis. Pro bono merito audientis tribuitur ſermo [1]doctori.

1 doctoris excuſ. & aliquot m.ſſ.

2 In poteſtate diuina conſiſtit, cui velit Deus doctrinæ verbum dare, vel cui auferre: & hoc aut pro dicentis, aut pro audientis fit merito, vt modo pro culpa plebis auferatur ſermo doctoris: modo verò pro vtilitate audientis tribuatur. Nam & bonus docet bonum, & malus malum, & bonus malum, & malus bonum: quod tamen fit iuxta meritum populorum.

Grego. ibid. Eccleſ. 3.

3 Non omnia tempora congruũt doctrinæ, ſecundum Salomonis ſententiam dicentis: Tempus tacendi & tempus loquendi. Non quidem per timorem, ſed per diſcretionem, propter malorum incorrigibilem iniquitatem, nonnunquã electos oportet à doctrina ceſſare.

Inter-

4 Interdum doctores ecclesiæ calore charitatis ardentes conticescunt à docendo, quia non est qui audiat, testante Propheta, qui ait: Ciuitates austri clausæ sunt, & non est qui aperiat. Ierem.13.

5 Qui docendi accepit officium interdum ad tempus facta proximi taceat, quæ statim corrigere nequaquam existimat. Nam si corrigere potest & dissimulat, verum est quod consensum alieni erroris habeat.

6 Plerique Sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere disponunt: sed calorē spiritus feruoris, quo aguntur, ferre non sustinentes, iterum in increpationē prosiliunt iniquorum.

De Prabenda Sacerdotali protectione in plebe.

CAP. XLV.

1 QVIBVS docendi forma commissa est, multum subeunt periculi, si contradicentibus veritati resistere noluerint: dum Propheta doctorem ecclesiæ instruat, ad summum vsque iustitiæ peruenire, cum dicit super montē excelsum ascēde tu qui euangelizas Syon, scilicet vt ita præemineat merito, sicut & gradu. Sequentèr, ne forte debeat à docendo timore

Ex Gregor. epistola ad Ioann. Constant. li.1. indict. 9. Esai. 40. vide Gregor. super Ezech. Homil.11.

restringi, audiat: Exalta in fortitudine vocem tuam, & noli timere. Vnde & Hieremiæ ita Dominus ait: Accinge lumbos tuos, & surge: loquere ad eos, ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum, vnde apparet, quia & non timere, donum dei est.

Ierem. c. 10.

2 Qui personam potentis accipit, & veritatem loqui [1]pertimescit, grauiùs culpæ mulctatur sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, & habentur rei, qui à bono opere, vel à iustitiæ prædicatione, rei alicuius formidine, aut potestate terrente auertuntur. Sed heu, proh dolor, inde metuunt, quia vel amore rerum secularium implicantur, vel quia aliquo facinoris [2]onere confunduntur.

1 pauescit grauius multantur culpa sententia.

2 opere.

3 Multi præsules ecclesiarum timentes ne amicitiam secularium perdant, & molestiam odiorum incurrant, peccantes non arguunt, & corripere pauperum oppressores verentur: [3]non pertimescentes, quòd de veritate sint redditurı rationem, pro eo quòd conticescunt de plebibus sibi commissis.

Greg. lib. 29. Moral. c. 4. & part. 2. Past. curæ. c. 4.

3 nec pertimescunt de seueritate reddēda rationis.

4 Quando à potentibus pauperes opprimũtur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt: nec verentur cuiusquam inimicitiarum molestias, sed oppressores pauperum palam arguunt, increpant, excommunicant: minusq; metuũt eorum nocendi insidias, etiam si nocere valeant: bonus enim pastor animam

Ioann. 10.

suam

suam ponit pro ouibus.

5 Sicut peruigil pastor contra bestias, oues custodire solet: ita & Dei sacerdos super gregem Christi solicitus esse debet, ne inimicus vastet, ne persecutor infestet: ne potentioris cuiusquam cupiditas vitam pauperum inquietet. Praui autem pastores non habent curam de ouibus, sed sicut legitur in Euangelio de mercenarijs, vident lupum venientem & fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent; & malis resistere [4]metuunt. Ioann. ibid.

[4] *met. de quibus si tacuerint pro eorum iniquitate cōdemnabuntur.*

De Disciplina sacerdotum in his qui delinquunt.

CAP. XLVI.

1 SACERDOTES pro populorū iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant, testante Domino ad Prophetam: Speculatorem dedi te domui Israël. Si non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua mala, ille in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sic enim Heli sacerdos pro filiorum iniquitate damnatus est: & licet eos delinquentes admonuerit, sed tamen non vt oportebat, redarguit. Ezech. 3. & ibi Gregor. Homil. 11. & part. 2. curæ Past. cap. 6. 1. Reg. 2.

2 Sacerdotes exquirere debent peccata populo-

rum, & sagaci solicitudine vnumquemque probare: iuxta testimonium Domini ad Hieremiam loquentis: probatorem inquit, dedi te in populo meo robustum, & scies & probabis vias eorum. (Ierem. 6.)

3 Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subiectorum, vt emendatos lucri facere possint. Sicut autem peccatorem conuenit argui: ita iustum non exulcerari.

4 Sacerdotes curam debent habere de his qui pereunt, vt eorum redargutione, aut corrigantur à peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab ecclesia separentur.

5 Atrocitèr arguuntur, qui decipiendo peccantes non solum non arguunt pro peccato, sed etiam adulanter decipiunt, dicente Propheta: Et erunt qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur præcipitati. (Esai. 9.)

6 Atrocitèr iterum arguuntur, qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt, & spernunt: nec alterius delictum tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Esaiam Dominus comminans dicit: Qui dicunt recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die: Inde est quòd & Apostolus omnibus omnia factus est, non imitatione erroris, sed compassionis miseratione: scilicet vt ita vitia aliena fleret quemadmodum si tali & ipse implicaretur errore. (Esai 69. 1. ad Corint. 9.)

7 Boni Pastores populi debent delicta deflere,

& totos

& totos se planctibus tradere, imitantes Hieremiam Prophetam dicentem: Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarũ, & plorabo die ac nocte [1]interfectos populi mei? Tamquam propria igitur delicta, plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non [2]accusatione commissi. Ierem. 9.

1 *interfect. filios &c.*

2 *actione.*

8 Nonnulli præsules gregis quosdam pro peccato à communione ejiciunt, vt pœniteant, sed [3]qualitèr post viuere debeant, ad melius exortando non visitant. Quibus congruè sermo diuinus increpans comminatur: Pastores qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, eiecistis & non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum. Ierem. 23.

3 *quali forte viuere.*

9 Bonorum studia sacerdotum, multa diligentia etiam parua plebis facta perquirunt, vt dum in minimis subditorum peccatis se acerrimos præstant, de maioribus malis cautos sibi subiectosq; ac solicitos faciant.

10 Sicut medici, morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros verò ne irrêpant, medicinæ obiecto quadam præscientia antecedunt: ita & doctores boni, si ea quæ malè acta sunt, resecant: vt ea quæ admitti possunt ne perpetrentur, doctrina sua succurrente præueniant. Greg. li. Moral. 26. c. 39.

11 Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acrius necesse est, vt arguatur. Cum dolo-

re enim abscindenda sunt, quæ leniter sanari non possunt.

12 Qui admonitus secretè de peccato corrigi negligit, publicè arguendus est, vt vulnus quod occultè sanari nescit, manifestè debeat emendari.

Ex Gregor. lib. 12 epistolarum Petro subd. Siciliæ

13 Manifesta peccata non sunt occulta correptione purganda. Palam enim sunt arguendi, qui palam nocent: vt dum aperta obiurgatione sanantur, hi, qui eos imitando delinquerant, corrigantur.

14 Dum vnus corripitur; plurimi emendantur. [4]Necesse est enim vt pro multorū saluatione vnus condemnetur, quàm per vnius licentiam multi periclitentur.

4 Vtilius exc. Greg. habet melius.

15 Ita [5]contra delinquentes sermo est proferendus, sicut eius qui corripitur expostulat salus. Quod si opus est aliquam medicamenti [6]asperitatem verborum prædicatione aspergere, lenitatem tamen corde opus est retinere.

5 erga delinquentem.

6 salutem verbo increpationis asperg.

16 Doctores nonnunquam [7]durius feriunt increpationibus subditos: qui tamen à charitate eorum, quos corripiunt, non recedunt.

7 duris.

17 Sæpe ecclesiæ censura, arrogantibus videtur esse superbia: & quod à bonis piè fit, crudeliter fieri putatur à prauis: quia non discernunt recto oculo, quòd à bonis recto fit animo.

18 Notandum est vehementer ab omni pontifice, vt tantò cautius erga commissos agat, quantò durius à Christo iudicari formidat: nam sicut

scriptum

ſcriptum eſt: In qua menſura menſi fueritis in ipſa remetietur vobis. Matth.4.

19 Quotidie namque omnes delinquimus, & in multis erroribus labimur.

20 [8]Qui in noſtris delictis clementes ſumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquam debemus. Multi aliorum vitia cernunt, ſua non aſpiciunt. Et cùm ipſi maximis criminibus obnoxij teneantur, minora peccata fratribus non dimittunt. 8 *Qui enim.*

21 Hypocritæ trabem in oculo ſuo conſiſtentē non ſentiunt, & hærentem feſtucam in lumine fratris intendunt. Matth.7.

22 Facilius reprehendimus vitia aliena, quàm noſtra. Nam ſæpe quæ peruerſa in alijs iudicamus, in nobis nocibilia eſſe nimis ſentimus; & quod in alijs reprehēdimus, agere ipſi nō erubeſcimus.

23 Facilius vitia vniuſcuiuſque quam virtutes intendimus: nec quid boni quiſque geſſerit agnoſcere cupimus, ſed q̄d mali egerit perſcrutamur.

De Subditis.

CAP. XLVII.

1 PROPTER peccatum primi hominis humano generi pęna diuinitùs illata eſt ſeruitutis, ita vt quibus aſpicit non cōgruere libertatem, his miſericordiùs irroget ſeruitu- Greg.li. Moral. 21. c. 11. & Auguſtin. lib. 19. de ciuit. Dei c. 15.

tem. Et licet peccatum humanæ originis per baptismi gratiam cunctis fidelibus dimissum sit, tamen æquus Deus ideò discreuit hominibus vitam, alios seruos constituens, alios dominos: vt licentia malè agendi seruorum, potestate dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu fuissent, quis esset q à malis quempiã prohiberet? Inde & ingentibus principes regesq; electi sunt, vt terrore suo populos à malo coërcerent, atque ad rectè viuendum legibus subderent.

2 Quantum ad rationem attinet, non est personarum acceptio apud Deum, qui mundi elegit ignobilia, & contemptibilia, & quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret: ne glorietur omnis caro, hoc est carnalis potentia coram illo. Vnus enim Dominus æqualitèr & Dominus fert consultum & seruis.

1. ad Corint. 1.

3 Melior est subiecta seruitus, quam elata libertas. Multi enim inueniuntur Deo liberè seruiẽtes sub dominis constituti flagitiosis, qui & si subiecti sunt illis corpore, prælati tamen sunt mente.

De Prælatis.

CAP. XLVIII.

Ex Gregor. li. Moral. 24. c. 30.

1 IR iustus aut omni potestate seculari exuitur, aut si aliqua cingitur, non sub illa curuatur, vt superbus tumeat: sed eam sibi

subijcit, vt humilior innotescat. Probatur autem hoc Apostolico exemplo, qui data sibi potestate, etiam ne ad hoc vsus est quod licebat, sed dum posset, [1]vt illicita abnuit: seseque vt paruulum in medio eorum, quibus præerat ostendit. 1. ad Thess. c. 2.

1 vti licita.

2 Qui in appetendis honoribus seculi, aut prosperitatibus mundi instanti desudat labore, & hîc & in futuro vacuus inuenitur à requie: tantòque sarcinis peccatorum grauabitur, quantò à bonis operibus [2]extitit alienus.

2 efficitur.

3 Quantò quisque amplius secularis honoris dignitate sublimatur: tantò grauius curarũ ponderibus aggrauatur: eisque magis mente & cogitatione subijcitur, quibus sublimitatis gradu præponitur. Nam vt quidam patrum ait: Omne quod supereminet plus mœroribus afficitur quam honoribus gaudet. Est apud Greg. lib. 33. Moral. c. 19. & habetur Distin. 13. C. Nerui.

4 Quantò quisque curis mundi maioribus occupatur, tantò [3]faciliùs vitijs præmitur. Si enim vix valet peccata animus deuitare quietus, quanto minus occupatione seculari deuinctus?

3 difficilioribus vitiis.

5 Non statim vtile est omne potestatis insigne, sed tunc verè est vtile, si bene geratur. Tunc autem benè geritur, quando subiectis prodest, quibus terreno honore præfertur. Potestas bona est, quando Deo donante est, vt malum timore coërceat, non vt temerè malum committat. Nihil autem peius est quàm per potestatem, peccandi libertatem habere: nihilque infeliciùs malè

4 facultate.

5 Qui intra seculum bene tẽporalitèr imperat.

6 regimen.

7 & lumina lapillorum & nud.

Greg. lib. 11. Moral. c. 9.

8 regendo.

9 transferunt.

Eccle. 32.

1 Quibus congrue per Ecclesiastem dicitur

agendi [4]felicitate.

6 [5]Qui in hoc seculo benè imperat, sine fine in perpetuum regnat: & de gloria seculi huius ad æternam transmeat gloriam. Qui verò prauè [6]regnum exercent, post vestem fulgentem, [7]lapillorumque nitorem, & nudi & miseri ad infernum torquendi descendunt.

7 Reges à rectè [8]agendo vocati sunt, & ideò sicut rectè faciendo regium nomen obtinetur; ita peccando amittitur. Nam & viros sanctos proinde reges vocari in sacris eloquijs inuenimus, eo quòd rectè agant, sensusque proprios benè regant, & motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Rectè enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos quàm subiectos benè regendo modificare nouerunt.

8 Quidam ipsum nomen regiminis ad immanitatem [9]transuertunt crudelitatis: dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur. tantòque se tumore cordis extollunt, vt cunctos subditos in sui comparatione despiciant: eosque, quibus præesse contingit, non agnoscant. [1]Quos congruè Ecclesiastes admonet dicens: Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto illis quasi vnus ex ipsis.

9 Dum mundi reges sublimiores se cæteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant: nec regni gloriam, qua in hoc seculo sublimantur aspiciant, sed opus quod secum ad inferos portent,

[2]attendant. Si ergo [3]amissuri sunt huius temporis gloriam, illa agant, quæ post finem sine fine possideant.

2 intendant.
3 carebunt huius tẽporis gloria.

10 [4]Dum Apostolus dicat: Non est potestas nisi à Deo. quomodo Dominus per Prophetam [5]de quorundam principatu dicit: Ipsi regnauerunt, sed non ex me? Quasi diceret, non me propitio, [6]sed me irato. Vnde & inferius per eundẽ Prophetam addidit: Dabo, inquit, tibi regem in furore meo. Quo manifestiùs elucet, bonam malamque potestatem à Deo ordinari: sed bonam [7]propitio, malam irato.

ad Rom. 13.
4 Cum.
Osee. 13.
5 de quibusdã potestatibus.
6 sed quasi me &c.
7 propitius malam concedit iratus.

11 Reges quando boni sunt, muneris est Dei, quando verò [8]mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium, disponitur vita rectorum, testante Iob. Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi. Irascente enim Deo talem rectorem populi suscipiunt, qualem pro peccato merentur. Nonnunquam pro [9]malitia plebis etiam reges mutātur, & qui ante videbantur esse boni, accepto regno fiunt mali.

Greg. li. Moral. 25. c. 20.
8 iniqui.
Iob. 34.
9 malo.

De Iustitia Principum.

CAP. XLIX.

1 QVI rectè vtitur regni potestate, ita se pręstare omnibus debet, vt quantò [1]magis honoris celsitudine claret, tanto semetipsum

1 maiori celsitudine.

2\. Reg. ca.6. Greg.li.Moral. 27. c.26.

mente humiliet: proponens sibi exemplum humilitatis Dauid, qui de suis meritis non tumuit, sed humilitèr sese deijciens dixit: Vilis incedo, & vilior apparebo ante Deum, qui elegit me.

2 Qui rectè vtitur regni potestate, formam iustitiæ factis magis quàm verbis instituit. Iste nulla prosperitate erigitur, nulla aduersitate turbatur: non innititur proprijs viribus, nec à Domino recedit cor eius: regni fastigio humili præsidet animo: non eum delectat iniquitas, non inflammat cupiditas: sine defraudatione alicuius ex paupere diuitem facit: & quod iusta potestate à populis extorquere poterat, sæpe [2]misericordię clementia donat.

2 *misericordi.*

3 Dedit Deus principibus præsulatum pro regimine populorum, & illis eos præesse voluit cum quibus vna est eis nascendi moriendique conditio. Prodesse ergò debet populis principatus, nō nocere: nec dominando præmere, sed condescendēdo consulere: vt verè sit vtile hoc potestatis insigne, & dono Dei pro tutione vtātur membrorum Christi. Membra quippe Christi, fideles sunt populi, quos dum ea potestate, quam accipiunt, optimè regunt, bonam vtique vicissitudinem Deo largitori rependunt.

4 Bonus rex faciliòs ad iustitiam à delicto regreditur, quàm de iustitia ad delictum transfertur: vt noueris hic esse casum, illic propositum. In proposito eius esse debet, numquam

deuiare

[3]deuiare à veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere. 3 *egredi à veritate.*

De Patientia principum.

CAP. L.

1 PLERVNQVE princeps iustus, etiam malorum errores dissimulare nouit: non quòd iniquitati eorum consentiat, sed quod aptum tempus correctionis expectet, quando eorum vitia vel emendare valeat vel punire.

2 Multi aduersus principes coniurationis crimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos malè machinari permittit, istos non deserit. De illorum malo, bene istis facit, dum culpas quas illi faciunt, isti mira patientia indulgent.

3 Reddere malum pro malo, vicissitudo iustitiæ est: sed qui clementiam addit iustitiæ, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis [1]impartit. 1 *impendit.*

De delictis principum siue exemplis.

CAP. LI.

1 DIFFICILE est principem regredi ad melius si fuerit vitijs implicatus. Populi enim peccantes iudicem metuunt, & à malo suo legibus coërcentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metuque gehennæ coërceantur: liberè in præceps proruunt, & per abruptum licentiæ, in omne facinus vitiorum labuntur.

2 Quãtò quisq; in superiori cõstitutus est loco, tãtò in maiori versatur periculo: & quantò splendoris honore excelsior, tantò si delinquat peccator est maior. Potentes enim potentèr tormenta patientur. Cui etenim plùs committitur, plùs ab eo exigitur, etiam cum vsura pœnarum.

Sapient. 6.

3 Reges vitam subditorum facilè exemplis suis vel ædificant, vel subuertunt: ideoque principẽ non [1]decet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati eius impunita licentia. Nam rex qui ruit in vitijs, citò viam ostendit erroris, sicut legitur de Hieroboam qui peccauit, & peccare fecit Israël. Illis namq; ascribitur, quidquid exemplo eius à subditis perpetratur.

1 oportet.

4. Reg. 13.

4 Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur: ita facilè multi praua eorum

rum exempla ſectantur. Plerique autem apud iniquos principes, neceſſitate magis quam voto mali exiſtunt; dum imperijs eorum obediunt. Nonnulli autem ſicut prompti ſunt ſequi reges in malum: ſic pigri ſunt imitari illos in bonum.

5 Sæpe vnde mali reges peccant, inde boni iuſtificantur, dum præcedentium cupiditatem, & malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant; ſi quod illi diripuerunt, iſti retentant.

6 Cuius peccatum quiſque ſequitur, neceſſe eſt, vt eius pœnam conſequatur. Neque enim impar erit ſupplicio, cuius erroris quiſque par eſt ac vitio.

Quod Principes legibus teneantur.

CAP. LII.

1 IVSTVM eſt principē legibus obtēperare ſuis. Tunc enim iura ſua ab omnibus cuſtodienda exiſtimet, quando & ipſe illis reuerentiam præbet. Apud Grat. D. 9. c. Iuſtũ eſt.

2 Principes legibus teneri ſuis, [1] nec in ſe conuenit fruſtrare iura, quæ in ſubiectis conſtituũt, Iuſta eſt enim vocis eorum authoritas, ſi quod popu'is prohibent, ſibi licere non patiantur.

1 neque in ſe poſſe damnare iura quæ in

3 Sub regiminis eorum diſciplina, ſæculi pote-

ſtates ſubiectæ ſunt: & quamuis culmine regni ſunt prædicti, vinculo tamen fidei tenentur aſtricti: vt & fidem Chriſti ſuis legibus prædicent, & ipſam fidei prædicationem moribus bonis conſeruent.

De [1]Poteſtate principum in eccleſia.

1 diſciplina.

CAP. LIII.

apud Gra in c. Principes 23.q.5. concil. Paris.1.c. 2.& Aquiſg. part. 3. c.1.

1 PRINCIPES ſæculi nonnunquam intra Eccleſiam poteſtatis adeptæ culmina tenēt: vt per eandem poteſtatem diſciplinam eccleſiaſticā muniant. Cæterum intra Eccleſiā poteſtates neceſſariæ nō eſſent, niſi vt quod non præualet ſacerdos efficere per doctrinæ ſermonem, poteſtas hoc [2]impleat per diſciplinæ terrorem.

2 imperet.

2 Sæpe per regnum terrenum cœleſte regnum proficit, vt qui intra Eccleſiam poſiti contra fidem, & diſciplinam eccleſiæ agunt, rigore principum conterantur: ipſamq; diſciplinam, quam Eccleſiæ humilitas exercere non præualet, ceruicibus ſuperborum poteſtas principalis imponat: & vt [3]veneratione mereatur, virtute poteſtatis [4]impartiat.

3 venerationē mereantur.
4 impertiant.

3 Cognoſcant principes ſeculi Deo debere ſe rationem reddere propter eccleſiam, quam à

Christo tuendam suscipiunt. Nam siue augeatur pax, & disciplina Ecclesiæ per fideles principes, siue soluatur: ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit.

De Iudicibus.

CAP. LIIII.

1 D delictum pertinet principum, qui prauos iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus præferunt. Nam sicut populi delictũ est, quando principes mali sunt, sic principis est peccatum, quando iudices iniqui existunt.

2 Bonus iudex sicut nocere cuilibet nescit, ita prodesse omnibus [1]nouit. Alijs enim præstat censuram iustitiæ, alijs bonitatem: iudicia sine personarum acceptione suscipit, non infirmat iustitiam auaritiæ flamma, nec studet auferre alteri, quod [2]cupiat sibi.

3 Boni iudices iustitiam ad solam obtinendam salutem æternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis [3]destruunt: vt dum de iusto iudicio temporalia lucra non appetunt, præmio æterno ditentur.

4 Omnis qui rectè iudicat, statêram in manu gestat, & in vtroque penso iustitiam & miseri-

1 debet:

2 placeat.

3 distribuunt.

cordiam portat: Sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam [4]peccantis temperat pœnam: vt iusto libramine, quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.

4 peccati.

Qui Dei iudicia oculis suis præponit, semper timens tremensque in omni negotio reformidat, ne de iustitiæ tramite deuians cadat: & vnde non iustificatur, inde potius condemnetur.

De prauis Judicibus.

CAP. LV.

1 NEMINEM stultorum vel improborum oportet iudicem esse. Nam stultus per ignauiam ignorat iustitiam: improbus autem per cupiditatē corrumpit ipsam, quam didicit veritatem.

2 Grauiùs lacerantur pauperes à prauis iudicibus, quàm à cruentissimis hostibus. Nullus enim prædo tam cupidus est in alienis, quam iudex iniquus in suis.

3 Latrones in accessis faucibus, ac latebrosis latentes insidias ponunt, isti palam rapacitatis auaritia sæuiunt.

4 Hostes in alienorum tantum sanguinem intendunt, iudices quasi crudelissimi carnifices ciuium oppressione sua subiectorum vitam extin-

gunt. Qui enim destruant multi sunt, rari sunt autem qui populos legum moderamine regant.

5 Plerunque & boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horum figura, vt ait quidam, tanquam Scylla pingitur, atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus caninis, accincta, & circundata. Non alitèr quibusdam potestatibus accidit, vt ipsorum humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

6 Sæpe iudices praui cupiditatis causa, aut differunt, aut peruertunt iudicia: nec finiunt cæpta partium negocia quousque marsupia eorum qui causantur exhauriant. Quando enim iudicant, non causam, sed dona considerant: & sicut negligentes sunt in discussione [1]causarum, sic eorum damno soliciti sunt. *1 causantium.*

7 Iudices praui iuxta Prophetæ verbum, quasi lupi vespere, non relinquunt in mane: hoc est de præsentis vitæ tantum commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vesperum, futura verò mane accipitur. Et benè ait quasi lupi, quia luporũ more cuncta deripiunt, & vix pauca pauperibus derelinquunt.

Soph. 3. Gregor. lib. 5. exposit. in 1. Reg. c. 2.

De Verbosis & elatis Iudicibus.

CAP. LVI.

1
VERBOSI iudices, & elati, vt sapientes videantur, non discutiũt causas, sed afferunt: sicque conturbant iudicij ordinem, dum non suo contenti officio, aliena præsumunt.

2 Quidam dum iudicare incipiunt, irascuntur, ipsamq; iudicij sententiam in insaniam vertunt. De quibus rectè per Prophetam dicitur. Qui conuertunt in furorem iudicium. Qui enim iratus iudicat in furorē iudicium mutat, cùm ante profert sententiam, quàm cognoscat.

Ierem.

3 Furor in iudice inuestigationem veri non valet attingere, quia mens eius turbata furore ab [1]inuestigatione alienatur iustitiæ.

Iracundus iudex iudicij examen plenè [2]considerare non valet: quia caligine furoris non videt. Qui autē repulso furore discutit; facilius ad contuendam veritatem mentis serinitate consurgit, & sine vlla perturbatione ad æquitatis intelligentiam peruenit.

1 *scrutatione.*
2 *contueri.*

De Iudicibus qui acceptione personarum, & causa amicorum subuertunt iudicium.

CAP. LVII.

1 NON est persona in iudicio consideranda, sed causa, sic enim scriptum est: Non accipias personam in iudicio. Et iterum: Non misereberis pauperis in iudicio. Qui enim consanguinitatis, vel amicitiæ fauore, siue inimicitiarum odio iudicium peruertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur.

Augu. tract. 30. in Ioann. ad illud. Nolite iudicare secūdum faciem sed rectū iudiciū iudicate c. 7. Leuit. 19. Deuter. 1 & 19. Prouerb. 24. Eccle. 42.

2 Iniqui iudices errant in veritate sententiæ, dū intendant in qualitatem personæ, & exulcerant sæpe iustos, dum improbè defendunt iniquos: qui autem rectè præsidere studet, nec partem palpare nouit, nec cohibere à iustitia didicit.

[1] *Quibus rebus peruertitur iudicium.*

[1] *De muneribus.*

CAP. LVIII.

1 QVI rectè iudicat, & præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat: quia iustitiam, quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ [2] vendit.

[2] *vendidit.*

3 *Bene.*
4 *premij.*

2 [3]Bonis malè vtuntur, qui iustè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiæ defensio, sed amor [4]pecuniæ prouocat. Quibus si spes nummi subtrahitur, cõfestim a iustitiæ defensione recedunt.

Esai.33.

3 Acceptio munerũ præuaricatio veritatis est. Vnde & pro iusto dicitur: Qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit.

Grat. 11. q.3. & Burchar. lib. 16. c.28.

4 Diues muneribus citò corrumpit iudicē. Pauper autem dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur.

5 Citò violatur auro iustitia, nullamq; reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris, amor lucri, quàm æquitas iudicij.

Ex Gregor. Homil. 4. in Euang.

6 Tres sunt munerum acceptiones, quibus cõtra iustitiam humana vanitas militat, id est, fauor amicitiarum, adulatio laudis, & corporalis acceptio muneris. Faciliùs autem peruertitur animus, rei corporeę munere, quàm gratiæ, laudisq; fauore.

5 *aduersarij.*
6 *præstare.*

7 Quatuor modis peruertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio, & amore. Timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pauescimus. Cupiditate, dum præmio muneris alicuius corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet [5]aduersa molimur. Amore, dum amico, vel propinquis [6]complacere contendimus.

His

His enim quatuor causis, sæpe æquitas violatur, sæpe innocentia læditur.

De Falso teste.

CAP. LIX.

1 Et si mendacium gratis dicitur, quantò magis si venale quæritur? Neq; enim deerit multiplex conuentus falsorum, si tantum præsentia sit numorum.

2 Testis falsidicus, tribus est personis obnoxius. Primum Deo, quem periurando contemnit, & [1]sequentèr iudici, quem mentiendo fallit: postremò innocenti, quem falso testimonio lædit.

[1] *secundo.*

3 Testibus falsis coniunctis tardè mendacij falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine iudicâtis citò manifestantur. Nam sicut in vnitate prauorum grandis est fortitudo: ita in separatione maior infirmitas.

4 [2]De fraudulentia citò reprehenditur, mendacium falsidicorum enim testimonium sibi non conuenit. Vnum penè crimen habent, & qui falsitatem promit, & qui supprimit veritatem: quia ille obesse vult, & iste prodesse non vult.

[2] *fraudulentia citò reprehen. cum mendatiū falsidic. sibi cōuenit.*

5 Peior est testis, qui lædit, quàm qui præstare nolit. Nam ille malignus est, iste inutilis.

6 Iniquus testis, quamuis sua falsitate, corpori,

3 Impediat: animo tamen nihil dãnt (aliàs mali) confert.

rebusque [3]officiat, animæ tamen nihil oberit: immo maximum lucrũ confert, si imperitus æquanimitèr tulerit. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui aduersus innocentem falsum testimonium, vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert: sed & is, qui citò aurem criminibus præbet.

7 Qui metu potestatis veritatem occultat, eiusdem veritatis iracundiam sibi cælitus prouocat: quia plus pertimescit hominem, quàm diuinam trepidat indignationem. Beatus cuius testimonio innocẽs ab scelere obiecto purgatur impius, cuius proditione etiam iniquus perimitur. Neq; enim decet Christianum morti obnoxium, prodere, & ad effundendum sanguinem infeliciũ [4]voce testificationis præbere sermonem. Sermo enim [5]iusti, tantum ad ministerium debet esse salutis: ira verò indignationis, & tribulationis & immissiones per angelos malos.

4 vocẽ et deest: sermonem.
5 iust hominis.

De causidicis

CAP. LX.

1 NEGOTIORVM forensium sectatores, propter proximi dilectionem, seculare negotium deserere debent, aut certè manente proximi charitate negotium sequantur terrenum. Sed quia per ra-

rum est, vt inter iurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, vt perseueret dilectio.

2 Antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum se se lacerant: iurgiaque causarum ad iniurias suas commutant.

De oppressoribus pauperum.

CAP. LXI.

1 PAVPERVM oppressores tunc se sciant grauiori dignos sententia quando præualuerint his, quibus nocere voluerunt. Nā tantò atrociùs futuro supplicio condemnandi sunt, quantò hìc fortiùs contra miserorum vitam inualuerint.

2 Audiant iudices, & qui præsunt populis, quia pro temporalibus molestijs, quas plebibus ingerunt, æterno incendio cremabuntur, testante Domino per Esaiam Prophetam. Iratus, inquit, sum super populum meum, & dedi eos in manu tua, non posuisti eis misericordiam, sed aggrauasti iugum tuum valde. Descende in puluere, sede, tace, & intra in tenebras. Veniet super te malum, & nescies ortum eius: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniet super te repentè miseria, quam nescis. Isai.47.

Gregor. lib. 20. Moral. c. 21.

1 *quam mala patient.*

3 Magis mala facientibus, [1]quam patientibus dolere debemus. Illi enim praua faciendo in malum proficiunt: isti patiendo, à malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in alijs multa operatur bona.

4 Malignantium hominum voluntas nequaquã potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum, quod concupiscunt, perficiunt: ipse dicitur facere, qui permittit. Inde est quod scriptum est per Prophetam: Si erit malum quod Dominus non fecit? Verumtamen quod iniqui [2]mala expetũt voluntate, idcircò Deus perficiendi dat potestatẽ per suam bonam voluntatem: quia de nostro malo, ipse multa bona operatur.

2 *ex voluntate quærunt.*

5 Quidam cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt: quo noueris sic Deo subiecta esse omnia, [3]vt ipsi, qui eius dispositioni aduersantur, eius impleant voluntatem.

3 *vt & ipsi.*

6 Propterea in hac vita boni iudicantur à malis, vt iterum in illa vita mali iudicentur à bonis: siue vt etiam si hîc bonis temporalis afflictio, & illic æterna remuneratio.

7 Idcircò sunt necessarij mali, vt quoties boni offendunt, flagellentur ab illis. Hinc est, quòd Assur virgam furoris sui testatur Dominus. sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit: vt Deus per illos in eos sæuiat, quos flagellando emendare desiderat. Sed ille iustissima volun-

Esai. 10.

tate

tate, illi verò sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetā de eodē Assur dicitur: ipse autē non sic arbitratur, sed ad cōterendum paratū est cor eius.

8 Atrocē super eos diuinum furorem vēturum, qui existunt persecutores, & violēnti fidelibus. Consolando enim per Prophetam Deus suos ita iudicare permittit aduersarios: Eos, inquit, qui iudicauerunt te, ego iudicabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi à musto sanguine suo inebriabuntur. Esai.49.

9 Habet aliquem vsum, & malorum iniquitas, quòd electos Dei suis [4]moribus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit, iustorum autem non perit, sed proficit, dum eos mali per tribulationis exercitium, ad præsentem odiendam vitam, & futuram desiderandam erudiunt, 4 morsibus.

10 Interdum enim prodest peruersorum prauitas vtilitati iustorum, dum eos malitia sua erudiunt: & ad regnā cœlorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplo Israeliticæ plebis, quæ tunc duriùs agebatur in Ægypto, quando oportebat eam per Moysen ad terram repromissionis vocari: & ex malis quæ in Ægypto patiebatur discedere, & ad promissam patriam festinare. Greg.lib.16. Moral. c. 9. Exod.3.

11 Iniqui dum constantiam iusti in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum aduersa [5]ostentant, nec vincunt, tandem de suæ peruersitatis insania confunduntur. 5 ostendunt.

12 Stulti contra bonos studium nocendi semper assumunt, quibus dum prosperitas elũcet, iactãtèr de suis meritis gloriantur, & bonorum atq; iustorum afflictionibus detrahunt: dumque eis aduersa contigerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi conuertuntur.

13 Quidam simplicium, nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes iuxta Proeheram: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui præuaricantur, & iniquè agunt? Qui [6]enim hoc dicunt, non mirentur quod prauorum hominum temporalem, & caducàm fœlicitatem aspiciunt; sed magis nouissima eorum intendant, quanta illis post hæc, æterna supplicia præparentur, dicente Propheta: Ducunt in bonis dies suos, & [7]subito ad inferna descendunt.

Ierem. 12.
6 ergo.
Iob. 21. Greg. lib. 15. Moral. c. 19.
7 in pũcto vulgata editio.

De tribulatione Iustorum.

CAP. LXII.

1 IVSTVS in aduersis probari se cognoscat, non deijci.

2 Viri Sancti plus formidant prospera, quàm aduersa: quia Dei seruos prospera deijciũt, aduersa vero erudiunt. Ideòque Sancti viri constantia, ita portare [1]debet aduersa, vt frangi nõ [2]queat.

3 Tunc magis sunt Dei oculi super iustos, quando

Greg. lib. 31. Moral. c. 23.
Idẽ lib. Moral. 5. c. 1.
1 debent.
2 queant.
Idem lib. 20. Moral. c. 21.

do eos affligi ab iniquis prouidentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

4 Omnes vitę huius tribulationes aquis comparantur prætereuntibus: propterea, [3]quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeritèr transit.

Ex Gregor. li. Moral. 19. c. 4.

[3] q^d quidquid.

5 Qui vitæ futuræ præmia diligentèr excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimitèr portat: quoniam ex illius dulcedine, huius amaritudinē temperat: & ex æternitate illius, breuitatem huius despicit transitoriam.

Idem lib. 5. Moral. c. 29.

6 Grauari diuerso malo temporali, pro vtilitate [4]iustorum est, quia cùm dolore grauantur, cupiditatis & luxuriæ, vitiorumque cæterorum mala non appetunt.

[4] eorum est. q^d vita istius mala perferunt: quia dum dolore &c. Alius C. pro quod habet: qui.

7 Plus prodesse saluti tentationes sæculi, quam prosperitates constat: nam ex prosperitate indeterius itur, ex tentationis verò dolore in melius proficitur.

8 Vnusquisque ad [5]tentationes animum præparare debet. Minus enim dum speratur tentatio, grauat: durè autem præmit, si non sperata, aduenerit.

Eccle. 2.

[5] tẽtationem.

9 Sapientis est contra omnia aduersa ante meditari: nec inueniri casus debet, quem non consilia eius præueniant.

De Amatoribus mundi.

CAP. LXIII.

1 MVNDI amatores non solùm ex eo rei sunt, quòd infima pro summis appetunt: verùm etiam, & miseri [1]per hoc, quòd graui ęrumna ad ipsa desiderata pertingunt.

1 pro

2 Grauiùs torquetur impius, mundi aggerando commoda, quàm iustus tolerando aduersa. Qui enim bona mundi diligit, velit nolit timoris & doloris pœnæ succumbit. Quique plusquà oportet res transitorias diligunt, maiorem sibi ingerunt dolorem [2]rei ablatæ, quam amorem parturiebant possessæ. Cum graui enim dolore amittuntur, quæ cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus, quæ minus possidendo dilgimus.

Ex Gregor. lib. Moral. 1. c. 4. & 31. c. 10.

2 rei

3 Sciant seculi lucra sectantes, quantò sint vana vel aduersa quæ diligunt, quæ etiam nec in in hoc seculo sine contrictione graui conquirũt, & pro quibus in futuro supplicio pœnas dabunt.

4 His qui in voluntate desideriorum secularium persistuntè, ben per testimonium Prophetæ dicitur: Factus est Effraim panis subcineritius, qui non reuersatur: idest, ita obruuntur cæcitate secularis amoris, vt nunquam resipiscant [3]ad

Osee. 7. Greg. li. Moral. 11. c. 7.

3 ad Dei amorem

Deum

Deum amorem retorquere [4]mentis.

5 Multis mortuus est mundus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim seculi diligunt,& tamen ipsa quę diligunt,minime consequuntur: in vtroque vacui, quia & futura perdunt, & præsentia non acquirunt.

6 Egestas est electorum quòd peregrinantur à bonis sempiternis, & in hoc exilio diutius remorantur. Egestas est reproborum,quòd abundant vitijs, & virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt.Quod pbatur per Apocalypsim Ioannis, qui contra huius mundi amatores sic ait: Dicis quod diues sum ego & [5]locuples, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper & cæcus & nudus.

7 Gloriæ temporalis sequaces, & si nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interiùs tamen vacui sunt elatione superbiæ: sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur.

8 Ob hoc reprobi extetius vt [6]calami nitidi: interiùs verò vacui. Electi vero exteriùs quasi arborum cortices fœdi,interiùs vero solidi.

9 Qui pretioso cultu incedunt,audiant Prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta: & quos successus habeat cultus secularis compositus, & ornatus: hoc est pro suaui odore, fœtorem: & pro zona, funiculum, & cætera.

10 Legant Prophetam diuites quorum spes opu

4 mentes

Idem lib.5. Moral.c.2.

Ex eodē lib. Moral. 34.c. 2.ī illud.Iob. Facies eorū præcedet egestas. c. 41. Apocalyp.3.

5 locupletatus Greg. & vulg.

Gregor. lib. Moral. c.4.

6 calamus

Esai.3.

Amos. 6.

lentia est, & audiant eum dicentem: Væ qui opulenti estis. Quantò enim quisque potentia maior est, tantò magis liber est ad peccandum. Nam patrimonium grande, grandis tentatio est.

11 Plus venerantur homines in hoc seculo pro temporali potentia, quàm pro sanctitatis reuerentia. Suscipiunt enim quòd magis sunt diuites, & quòd homines sunt, omnino despiciunt.

Gregor. lib. Moral. 10.c. 18.

12 Sunt quidam iusti qui sine læsione cuiusquam suis rebus vtuntur. Item sunt quidam diuites humiles, quos non inflat superbia rerum; veluti plerique fuerunt Sancti veteris testamenti, qui & afluebant diuitijs, & tamen humilitate pollebant. At contra, quosdam superbos diuites, rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, [7] sed in vsu agentis.

Greg. ibidē. Non est census in crimine, sed affectus.

7 sed voluntas in animo superbo.

Grego. ibid.

13 Est & elatio pauperum, quos nec diuitiæ eleuant, & voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem, plusquam superbi diuites condemnantur.

14 Securus vult esse diues, pauper esse non vult. Sed quomodo erit diues quietus, quem suis stimulis res ipsæ ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideo eligit cupiditas, inquietum esse timidum diuitem: quàm securum pauco sumptu contentum esse, & pauperem.

15 Bonis benè vtuntur, qui diuitijs sibi concessis in rebus salutaribus perfruũtur. Bonis malè vtun-

tur,

tur, qui aut iustè pro temporali lucro iudicant, aut aliquid pro vanæ gloriæ appetitu faciũt. Malis malè vtuntur, qui noxias cogitationes, operibus prauis perficiunt. Benè malis vtuntur, qui luxuriam carnis coniugali honestate restringũt. Sed sicut malo bene vti, bonum est: sic bono benè vti melius est. Et sicut bono malè vti malum est: sic malo malè vti pessimum est.

De diuitijs & eleemosinis.

CAP. LXIIII.

1 GRAVITER in Deum delinquũt, qui diuitijs à Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in vsibus prauis vtuntur.

2 Nesciunt impartire pauperibus, oppressis subuenire despiciunt: & inde magis augent delicta vnde redimere noluerunt.

3 Hoc habet tantum bonum possessio præsentiũ rerum si vitam reficiat miserorum: præter hoc tentatio est mundi lucrum: tantoq; maiora supplicia in futurum dabunt, quantò & ipsa maiora sunt: Potentes enim potentèr tormenta patiũtur. Sapient. 6.

4 Terrena omnia seruando amittimus, largiendo seruamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus: quia, aut nos Ex Greg. lib. Moral. 18. c. 9.

illas moriendo deserimus, aut illæ nos viuentes deserunt.

5 Pro diuersitate vsus, alij de rebus mundanis pereunt, quas cupidiùs rapiunt: alij verò saluantur dum in eorum pulchritudine, conditoris pulcherrimam prouidentiam laudantes mirantur: vel dum pro misericordiæ operibus ex eis cœlestia bona mereantur.

6 Misericordia à compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui prauè viuendo in se misericors non est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus erit?

Auguſt. lib. de mot.eccl. c.27 Grego. lib.19.c.20.

7 Nulla scelera eleemosinis posse redimi, si in peccatis voluntariè quis permanserit. [1] Tunc autem fructus eleemosinarum indulgentiã consequitur, quando ab scelerum opere desinitur. Verum est quod peccata omnia misericordiæ operibus expurgantur, sed si iam caueat peccare qui misericordiam impartitur. Cæterum nulla est delicti venia, quando sic procedit misericordia, vt eam sequantur peccata.

Greg.lib.12. Moral. c.24.
[1] *Tunc enim fructui eleemosinarum indulgentia conceditur.*

7 Non est eleemosina, quæ gloriæ magis causa, quàm misericordiæ impartitur intuitu.

8 Quali enim intentione ab vno quoq; largitur, talitèr & apud Deum recipitur. Qui ergo hîc de bono opere laudem præsentem appetit, spem perdit, & gloriam mercedis in futuro non recipit.

Dum

9 Dum causa iactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum misericordiæ opus in peccatum conuertitur.

10 In tantum eleemosinarum opera peccata extingunt, atque in tantum ad regnum seculi futuri proficiunt, vt etiam iudex cœlestis in futuro iudicio veniens, in dextera consistentibus dicat: Exuriui & dedistis mihi manducare, sitiui & dedistis mihi bibere, Hospes eram & collegistis me, nudus eram & cooperuistis me. Quibus etiam benè promittit dicens: Venite benedicti patris mei, percipite præparatum vobis regnum. His autem quos nulla præcedentia eleemosinarum facta sequuntur, æterni iudicis voce sic dicitur: Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: Sitiui & non dedistis mihi bibere. Quibus iustè dicitur: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Matthæi 25.

11 Qui hic misericordiam nō impartit, illic pietatis fructum non inuenit: exemplo ardentis diuitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hic tenuissima negare studuit. Quid tribui subtiliùs, quid districtiùs petere poterat? Gutam aquæ ardens petijt, qui micas panis negauit. Sero diues oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem iacentem ante ianuas videre despexit. Gregor. lib. Past. curæ. part. 3. c. 22. Lucæ 18.

12 Nōn solùm qui esurienti, & sitienti, & nudo, Ex August. lib. 3. Enchir. ad Laur. ca. 72.

officium

officium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur: sed & qui inimicum diligit, & qui lugenti affectum compassionis, & consolationis impartit, [2]aut errantem fratrem charitatiuè corrigendo, ad viam veritatis reuocat, aut in quibuslibet necessitatibus consilium [3]dat, eleemosinam proculdubio facit. Nam & doctrinæ vel disciplinæ bonum eleemosina est, & misericordia carnali eminentior est.

2 hæc vsque: aut in &c. in nullo sunt M.S.

3 adhibet

13 Quicunq; non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde cõmisereri oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciẽ præferat, is tamen qui simpliciter impartit, fructum misericordiæ non amittit.

14 Quantumuis quis sit egens, nullus tamen vnde tribuat indigenti excusationem inopiæ potest [4]prætendere, quando ex præcepto saluatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamus indigenti præbere. Nam si aliud non habentes, idipsum benignè tribuamus, mercedem proculdubio non amittimus. Cæterum si amplius possumus, & egestatem simulando minus largimur: non egentem, sed Deum fallimus: cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

Ex August. de rectitudine Catechi. conuer. tom. 9.

4 obtendere.

Matth. 10.

15 Duæ sunt eleemosinæ, vna corporalis, scilicèt egenti dare quicquid potueris. Altera spiritalis, dimittere à quo læsus extiteris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo quod semper impartias, etsi non pecuniam

Greg. lib. 22. Moral. c. 12. & Augu. homil. 6. to. 10. Duæ sunt eleemosynæ, &c.

ſaltem vel gratiam.

16 Non eſt eleemoſina cum murmuratione prębenda, ne comitante triſtitia, merces pereat diſpenſata. Tunc autem benè tribuitur, quando cum mentis hilaritate præbetur. Vnde & Apoſtolus: Hilarem, inquit, datorem diligit Deus. Metuendum eſt itaque ne pauper, aut cum tædio, noſtra oblata ſuſcipiat, aut ne omnino prætermiſſus mærens, triſtiſque recedat. Grego.Paſt. cur.part.3.c.22. 2.ad Corint.9.

17 De rapinis alienis eleemoſinam facere, non eſt officium miſerationis, ſed emolumentum magnum ſceleris. Vnde & Salomon: Qui offert, inquit, ſacrificium de rapina pauperum, tanquam ſiquis victimet filium in conſpectu patris ſui. Qui enim iniuſtè tollit, iuſtè nunquam diſtribuit: nec benè alteri præbet, quod ab alio malè extorquet. Gregor. vbi ſup. Eccleſ.34.

18 Magnum ſcelus eſt, [5]rem pauperum præſtare diuitibus: & de ſumptibus inopum, acquirere fauores potentum, arenti terræ aquam tollere, & flumina, quæ non indigent, irrigare. 5 rei

19 Nonnunquam largitas diuitum prodiga, non ad vtilitatem, ſed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad ædificationem docent audientium, ſed ad ſuæ gloriæ exaggerandum cothurnum. Gregor. vbi ſup.

20 Reprehenſibilis eſt [6]ſuperflua effuſio largitatis. Nam qui modum ſeruat, auarus nulli eſt, ſed omnibus largus eſt. 6 ſuperba.

Diſpen-

21 Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus: largiri enim debet quantum oportet, vt tenendo mensuram in vno, sufficiat [7] pluribus.

7 plurimis.

1 De breuitate huius vitæ.

[1] *Quod tantùm in vita est licitum operari bonum.*

CAP. LXV.

Ex Gregor. lib. 8. Moral. c. 12.

1 TANTVM enim in hac vita est licitum operari bonum: illic namque non iàm operatio espectatur, sed retributio meritorum.

Grego. lib. 1. in Ezech. homil. 10.

2 Hæc vita impijs longa & grata est, in oculis autem iustorum amàra & breuis. Et licèt vita ista breuis sit, mora tamen sibi fieri creditur, quia quantumlibet breue sit temporis spatium, tametsi viuenti parum est, amanti proculdubio longum est.

Grego. lib. 7. Moral. c. 20. & 8. c. 11.

3 Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed de eius fine considerat, quam sit breuis & misera satis vtilitèr pensat. Vita enim præsens, quia ipsis suis incrementis deficit, breuis est: suo enim augmento perit, dum id quod videtur in futuro proficere, in præterito deficit. Itē ex ipso esse breuis vita præsens ostenditur, ex eo quòd non permanet, sed finitur. Tela enim cōsummatur filis, & vita hominis expletur diebus singulis.

Ad verbum ex Greg. lib. 8. c. 11. Mor.

4 Quòd diu in hac vita viuitur, quæritur vtrum augmentú an rectiùs detrimentum dicatur. Sed quomodo possit rectè dici augmétú quod per dimésiones ætatum, ad mortis tendit detrimentú?

5 Qui vitam longam quæris ad eam tende vitá pro qua Christianus es, idest, ad æternam: non ad istam, de qua ad erudiendum te, descendit vita æterna: idest Christus verbú carni coniunctú. Hæc est enim vita vitalis, nam ista mortalis est. Greg. lib. 11. Moral. c. 27.

6 Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam verè tunc viuere quisque creditur, si secundum seculum moriens, in solo Deo viuere delectetur.

7 De mora vitæ istius, tædium patitur iustus, eo quòd ad desideratam patriam [2]tardè perueniat: & vitæ præsentis [3]ærumnam segniùs amittat.

2 tardiùs.
3 ærumnas ferius.

De exitu.
CAP. LXVI.

1 QVAMVIS Sácti ab huius vitæ ærumnis liberari se cupiát, citò volétes exire de corpore, Dei tamen [1]dispensatione plerunquè diu in hac vita versantur: vt [2]per longa tolerátiæ experimenta, solidiùs eorum patientia roboretur.

1 dispositione.
2 pro longo tolerant. experimento.

2 Multi odio vitam habent, & tamen mori timent: quod plerisque in angustia contingere solet: sicque contrario affectu, & viuendi habent tædium, & moriendi metum.

3 Solicitè debet vnusquisque viuere, & semper

terminum vitæ suæ considerare, vt de contemplatione illius, animus se semper ad alta sustollat, & huius seculi blanditias cũ timore caueat. Scriptum est enim: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternũ non peccabis.

3 hora

4 Venturi exitus [3]ignorantia incerta est, & dum mori quis non existimat, tollitur. Vnde vnusquisque festinet, ne in iniquitatibus suis rapiatur, simulque finiatur vita cum culpa. Nam incentor diabolus, eos quos viuẽtes accendit ad vitia, subito morientes pertrahere [4]molitur ad tormẽta.

Gregor. lib. Moral. 14. c. 5.

4 nititur.

5 Sæpe diuites in hac fallaci vita, dum de potentiæ gloria vel rerum abundantia gestiunt, ab his repentè, hòra qua nesciunt, improuiso exitu rapiuntur: atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incẽdijs deputantur. De quibus benè per Prophetam dicitur: ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendũt.

Iob 21. Grego. 15. Mor. c. 19.

6 Iniquus moriens, qui imitatione sua multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos à culpa reuocat terrore tormenti. Quòd etiam Psalmista testatur dicens: Lætabitur iustus cum viderit vindictã impiorũ, manus suas lauabit in sãguine peccatorum. In peccatorũ enim morientiũ sanguine [5]iusti lauant manus: quia dum eorum pœna conspicitur, conspicientis vita mundatur. Cuius enim talis crudelis exitus cum cernitur, nõ solùm qui viderit refugit, sed alios etiã ab imitatione illius, quãta valuerit exhortatione cõpescit.

Ex Greg. 18. Moral. c. 13.

Psal. 57.

5 lauantur manus.

In

7 In exitu vitæ, animæ electorum nimio terrentur metu, incerti vtrum ad præmium, an ad supplicium transeant. Greg.lib.24. c.17.

8 Quidam autem electi in fine suo purgantur à leuibus quibusdam peccatis: quidam verò in ipso [6] exitu suo hilarescunt, ex æternorum cõtemplatione bonorum. Ibid.c.18.

6 siue hilaresc.

9 Quamuis enim quis in hac vita sit iustus, tamen dum ex corpore isto egreditur pertimescit, ne dignus supplicio sit. Nullus est enim homo absque peccato: nec aliquis potest de Dei esse securus iudicio, cùm etiam & de otiosis verbis reddenda sit ratio. Ibid.

10 Finem iustorum optimum, vocatio tranquilla commendat, vt ex eo intelligantur Sanctorum habere consortium Angelorum; ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

10 Prauos autem homines apostatæ Angeli excipiunt morientes, vt eis sint ipsi tortores in pęnis, qui fuerunt suasores in vitijs.

11 Et si pietas pro defunctis fidelibus flere iubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorãdi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit: non quos cœlestis aula Christi lætificandos includit.

12 Hic est Christianæ miserationis affectus, vt pro vno quoque mortuo sacrificium Deo offeratur. Inde est quod scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam.

NOTÆ
ET EMENDATIONES
In Librum Tertium
SENTENTIARVM DIVI ISIDORI.

CAPVT I.

IVINÆ *sapientiæ*] Ex Gregor.ad verbum lib. 9. Moral. c. 17. Et in comprobationē testimonij Ieremiæ: Ego sum testis, & iudex, affert illud Esaiæ 24. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.

* *Propheta*] Ierem. 29. Apud Ieremiam sic habetur. Ego sum iudex, & testis. Et Gregor.lib. 9. Moral.c.17. Codex cœnobij dela Oliua in Regno Nauarræ legit: Ego sum testis, & vindex septuaginta καὶ ἐγὼ μάρτυς φησι. Et ego testis dicit Dominus.

Miserere Domine misero Isidoro] In cod.Gotth. hæc non habentur. Codex cœnobij dela Oliua indigno Isidoro.

Ordinata] Greg.lib.7.Moral.c.8. exponens illud Iob: Hæc mihi consolatio est, vt affligens me dolore, non parcat. Ideò inquit, hic quibusdam parcit, vt eos in perpetuum feriat: Ideò me hic

feriat non parcendo, vt in perpetuum parcat.

Electus enim Dei] Gregor.lib.26.Moral.c.18. electorum namque est, hic conteri vt ad præmia debeant æternæ hæreditatis erudiri.

Nequaquam Deus] Vide Gregor.lib.26. Moral.c.18. vbi differit cur quædam à Domino hic feriantur, & quædam seruentur inulta.

Quod malè admisit]. Gottus & reliqui M.SS.addunt post hæc verba: proinde est quod Deus delinquenti non parcit.

In pœnis gaudere] Greg.lib.8.Moral.c.41. de iustis: gaudent despici, nec dolent se necessitatibus affligi. Idem Augustin. serm. 105. de tempore, & Gregor.lib.5.Moral.c.1.

Neque iusto neque reprobo &c.] Ex multis locis Gregorij lib.5.Moral.c.1.& 26.c.18.& li.18. c.7.& c.12.

Vt secundum Petrum] C.de la Oliua vt secundū Prophetam: locus est Petri.1.cap.4. Tempus est inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei. Hunc locum explicat Isidorus supra lib.1.c.20. senten. 2.& Augustini super psalm.93. Tempus est inquit, vt incipiat iudicium à domo Dei, idest tempus est, vt modo iudicentur, qui pertinent ad domum Dei; si flagellantur filij Dei, quid debēt sperare serui nequissimi? Venerabilis Beda in Psal.9. explicat Petri locum, de occulto & iusto iudicio, quod in præsenti ad purgationem exercetur in domo Dei, idest in infidelibus. Gregor.

gor. libr. 26. Moral. cap. 18. vt Isidorus locum interpretatur.

CAP. II.

QVA *percutimur in carne, vt emendemur; altera ex qua.*] Omnes CC.M.ss sic habent: qua percutimur carne, vt emendemur: altera, qua vulneramur &c.

Gemino amore.] Ambrosius quomodo respiciat Deus super iustos & peccatores, libro super beati imaculati & li. 1. de Apologia Dauid, & li. 5.

Sicut Petrum.] Respexit enim illum oculis gratiæ non corporis, cum ex Matthæo; & Marco constet Christum tunc fuisse in atrio interiore domus, Petrum verò in atrio deorsum foris. Ex August. c. 6.

Sicut dum facta Sodomorum.] Genes. 18. Dixit Dominus descendant & videbo vtrum clamorē, qui venit ad me, opere compleuerunt.

Trimoda ratione.] Quinque modis flagella contingunt, teste Beda, in Matthæum, & Augustino, in sermone de gratia, vel Iustis vt per patientiam merita augeantur, vt Iob: vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet: vt Paulo 2. ad Corinth. 12. vel ad corrigenda peccata, vt Mariæ Lepra Num. 12. vel ad gloriam Dei, vt de cæco nato Ioann. 9. vel ad iudicium pœnæ vt Herodi Act. 12. Quæ omnia hic complectitur Isidorus.

Ad damnationem.] Gregor.lib.7.Moral.c.10. exponens illud Ezech.11.Tollam à vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Ad purgationem.] Idem lib.21.c.4.vbi probat quod iusti, dum temporalitèr flagellantur, probantur; reprobi verò qui in laboribus hominum modo non sunt, æterno anathemate condemnātur.& lib.16.c.16.& lib.11.c.21.

Ægyptus cæsa est ad damnationem.] Hieron. in Nahum.c.7.exponens illud; Non consurget duplex tribulatio, vel non vindicabit bis Deus in idipsum, videtur sentire Ægyptios non flagello damnatiouis, sed purgationis punitos. Sic enim inquit: Quod si vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quod in diluuio genus deleuit humanum, super Sodomam & Gomorram igne pluit, Ægyptios submerserit fluctibus, Israëlitarum cadauera prostrauerit in cremo, scito ore ideò ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Quem locum Magister sentent. lib. 4. Dist.15. intelligendum censet, non prom scuè de omnibus, sed de illis tantum, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt.

Iob ad probationem.] De Iob quod de gente Idumæa duxerit genus probat Augustin. lib. 18. de Ciuit Dei c.47.& de tentatione Abrahæ & Tobiæ, & Iob.in lib.quæst. veteris & noui test. lib. 2. q.99. de eius tentatione Psalm.100.accepit, inquit, à Deo tentandum non opprimendum, pur-

gandum non euertendum, aut forte nec purgandum, sed probandum. Eius laudes commemorat Gregorius lib. 28. Moral. c. 1. & exponẽs illud: In omnibus his non peccauit Iob labijs suis, nec stultum quid contra Deum loquutus est. & lib. 2. cap. 19.

Vt Paulus.] 2. ad Corinth. 12. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satan, vt me colaphizet vbi Græcè, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος σατᾶν ἵνα με κολαφίζῃ. Quo in loco, σκόλοψ, est stimulus, per carnem, siue in carne: qui stimulus quomodo hic intelligendus sit, non benè inter interpretes constat. Alij libidinis affectum & motum accipiunt; vt Isidorus lib. 2. sentent. c. 39. sent. 11. Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanæ angelo, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant. Idem videtur sentire Gregor. in hoc loco. Alij, vt refert Hieronymus, comment. in epistolam ad Galatas corporis aduersam valetudinem quod capitis dolore solitus sit frangi & molestari: atque ita etiam Theophylactus. Thomas Aquinas, quòd fuerit iliaco morbo obnoxius. Ambrosius stimulum appellat insectationem malorum hominum, & afflictionem ab inimicis illatam. In qua sententia est Theodoretus: probat verò ex sequentibus non esse stimulum carnis corporis

infirmitatem: propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persequutionibus, & angustijs pro Christo. Ego existimo carnis stimulum intelligi contra dictiones & molestias à Iudæis illatas (qui erãt cognati eius secundum carnem) ne euangelij doctrina incrementum susciperet; de quorum persequutione, sic ait ad Thessal. c. 2. Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum & prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo nõ placent, & omnibus hominibus aduersantur prohibentes nos gentibus loqui, vt saluæ fiant; vt impleant peccata sua semper; præuenit enim ira Dei super illos vsque in finem.

Athanas. q. 139. Alexandrum ærariũ fabrũ & vocat stimulũ carnis vide locum.

Tunc delet culpam.] Tunc diluit culpam, habẽt M.ss. & Gregor. lib. 18. Moral. c. 12. Flagellum, inquit, tunc diluet culpam cum mutauerit vitam.

Ab hac vita inchoant.] Aliqui M.ss. habent in hac vita inchoant; melius, ab hac vita: sic est apud Gregor. loco supra adducto. His flagella ab hac vita inchoant & in æterna percussione perdurant.

Vnde per Moysem.] Deuter. 32. sic habet vulgata editio latina nostra: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Isidorus legit, vt Gregorius libr. 18. c. 22. vsque

ad inferos deorum.

A quibusdam dici solet.] Ex Grego. ad verbum lib. 18. c. 12.

Iesus populum.] Iud. epist. 1. Quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos qui non crediderunt perdidit. Explanat hunc locum Iudæ Greg lib. 10. Moral. c. 33.

Hinc est quod in Psalm.] Psalm. 108. locus ad verbum ex Grego. lib. Moral. 10. c. 33.

Ait Propheta] est apud Esai. c. 40. suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis suis. Et Ierem. 17. duplici contritione cōtere eos.

CAP. III.

SVNT *nonnulli huius qualitatis.*] Ferè omnes CC. M. ss. esse nonnullos eiusdem qualitatis homines. Codex vnus papyraceus perantiquus: esse nōnullos eius qualitatis homines. Locus apud Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13.

Corporis infirmitate.] Theodoretus q. in Genes. ex illis verbis: & ideò custodiui te ne peccares in me; colligit, Abimelech Regem Garatæ ne peccaret in Sarram consilio Dei infirmitate percussum.

Visitatio Dei.] Pulcrè Isidorus complexus est visitationis in diuinis literis significationem; nā & in malam & in bonam partem vsurpatur; in

bonam

bonam vt illud Lucæ 19. Non cognouit tempus visitationis suæ. Et Oseæ 4. Non visitabo super filias vestras cum fornicatæ fuerint. Exod. 5. Visitando visitaui vos, & vidi afflictiones vestras. Et alia multa loca in sacris literis occurrunt, in quibus visitare & visitatio demonstrat Dei curam erga genus humanum eiusque prouidentiam, misericordiam, & beneficia hominibus exhibita. significat etiam visitare, præstare Deum quod promisit; vt in illo Genes. 21. Dominus visitauit Sarram & Lucæ. 1. Visitauit & fecit redemptionem populo suo. In malum etiã nonnunquam sumitur pro eo quod est punire, castigare, vindicare scelera aduersus diuinã maiestatem commissa. Sic Exod. 31. Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum. Et Esai. 10. Visitabo super fructum magnitudinis cordis Regis Assur. & 13. Visitabo super orbem mala. Et Psalm. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Vbi voces illæ in virga supplicij incrementum denotant. Et Oseæ 1. Quoniam adhuc modicũ visitabo sanguinem Iezrahel Et psal. 18. Visitationes denotant iustitiam visitationes Domini rectæ lætificantes corda. Visitationes, enim septuaginta verterunt δικαιώματα.

Ex peccato.] Vt est illud Pauli. 1. ad Corinth. 11. Propter quod imbecilles & infirmi, & dormiunt multi.

Qui valentiores sunt & sani. Hoc probat Au-

gustin. super Ioannem tract. 7.

Ne per vigorem sanitatis] vigorem salutis est in omnibus M. ss.

In Paulo oculis.] Actorum 9. Hunc locum ferè similiter interpretatur ad mores Gregor. lib. 33. Moral. c. 31. Et Ambros. lib. super beati immaculati; simul oculus inquit, corporis animæque sanatus.

CAP. IIII.

ON *idcirco sit.*] Si idcirco se habet codex Toletan. & cœnobij de la Oliua in Nauarra; Cæteri cum editis consentiunt quam lectionem probo.

Laudet Deum potius quam accuset.] Gotthus & alius papyraceus Malacitanus correctus habent: Laudet Deum potius non accuset. Cæteri M. ss. consentiunt cum editis: quæ lectio non displicet.

Ad magnam vtilitatem.] Totius sententiæ sensus desumptus est ex Gregor. lib. 32. c. 3.

Quod talibus dignus sit deputauerit.] C. Toletan. Latinus habet quod talia pati dignus sit reputauerit. Cum eo consentiunt duo CC. Malacitanus, & alius. Cæteri vt in editis.

CAP. V.

NDE *& optat.*] Vt est illud Pauli Phil. 1. desiderium habens dissolui & esse cum Christo. Et rursus: infelix ego homo quis me

liberabit de corpore mortis huius. Et illud Dauid; Hei mihi quia incolatus meus prolongatus est.

Nam grauius fert.] sic habet Gregorius: cum flagella exterius tolerat, illud est grauius, quod de tentatione aduersarij in intimis portat.

Diabolus non amplius tentat electos.] Non amplius electos tentat Diabolus M. ss. De potentia Diaboli, & eius voluntate nocendi electis, rectè dixit Gregor. lib. 2. Moral. c. 10. Satanæ voluntas semper iniqua est, sed nunquam potestas iniusta: quia à semetipso voluntatem habet, à Domino potestatem. Vnde August. super Ioan. tract. 7. c. 1. Diabolus non tentat nisi permissus aut missus.

Tentationibus suis non decipit.] Deijcit M. ss. rectè excusi.

Vnde & omnis voluntas.] Ad verbum ex Gregor. lib. 2. Moral. c. 10. & legendum: voluntas, non voluptas vt est in multis M. ss.

Diabolus non est immissor, sed incentor potius vitiorum] sic legendum non inceptor vt habet aliquot CC. M. ss. Ex Ambros. lib. super Beati immaculati de Diabolo. Ipse est incentor, ipse accusator, ipse in ludum introiuit. Immissor autem dixit, quia voluntate nostra vitia amplectimur; Neque ille immittit nisi homo fenestram immissioni aperiat. Vnde August. Non enim diabolus cogendo, sed suadendo nocet, nec extorquet à nobis consensum, sed petit. Homil. 12.

tom. 10. Nec obstat illud, quod est apud Ioann. 13. Cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes. Non enim intrasset vt ait Augustin. super Psal. 136. nisi locum dedisset. Vnde locus interpretandus de ea missione quæ allicit & impellit suggerendo, non de ea quæ efficit imperando. Locus Ioannis Græcè est τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἰούδα σίμωνος ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ est etiam nominis ratio habenda: Nam aliud est mittere, aliud immittere.

Vt tamen oporteat.] Sic Euangelica exhortatio habet: simplices vt columbæ, prudentes vt serpentes. Et illud Pauli ad Rom. 16. Volo vos sapientes esse in bono, simplices autem in malo. Item illud 1. ad Corinth. 14. Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parui estote.

Iuxta Prophetam.] Oseæ 7. sic interpretatur Hieron. in Oseam; Columba, lactata, siue insipiens & insensata. Septuaginta ἄνους.

Discretio.] Tota hæc sententia cum testimonijs ex Iosue 5. & Ierem. 15. ex Gregor. est concinnata lib. Moral. 33. c. 28. & c. 22.

Multi decipiuntur à diabolo.] Ex Gregor. libr. 34. Moral. c. 2. vbi locum Oseæ interpretatur & alienos in scriptura intelligi affirmat angelos apostatas Oseæ autem c. 7. vulgata editio habet & ipse nesciunt.

Quando aperta iniquitate.] Sic legunt plerique M. ss. quam lectionem probo non vt excusi de

aperta:

aperta; Cum Gregor.lib.6.Moral.c.4. ita habeat (ex quo loco desumpta est sententia hæc) Antiquus namque hostis, quasi inermis vincitur, cum mala aperta suggerens humanę menti, bona omnia simul destruere conatur.

Ea quæ sancta sunt destruit.] Ea quæ sancta sunt destruit, quando & qui decipitur, sua detrimenta non sentit, sed tanquam sint virtutes &c. habent omnes M. ss.

In oculis carnalium.] Diabolus mirmicaleon dicitur à Septuaginta pro eo quod scriptum est apud Iob. Tygris perijt, eo quod non haberet prædam, est enim, inquit Gregor. lib. 5. Moral. cap. 17. formica & leo; alijsque leo est, alijs formica, vide locum.

Diabolus enim serpens est lubricus.] Coluber lubricus & tortuosus, appellatur in sacris literis. Iob 26. eductus est coluber tortuosus, & Esai. 27. Leuiathan serpentem, vectem tortuosum. Tota sententia est apud Gregor. lib. 17. Moral. cap. 18.

Cuius capiti.] Videtur alludere ad illud Geneseos: Ipsa conteret caput tuum; quo docetur caput esse conterendum serpentis, hoc est primũ diaboli incursum, quo intendit, vt animus deditionem faciat, esse propulsandum.

Et tu insidiaberis calcaneo eius.] Genes. 3. Greg. lib. 1. Moral. c. 38. Calcaneum finem actionis interpretatur exponens locum Psal. 55. Ipsi calca-

neum meum obseruabant. Et in locum Geneseos.

Dei vero seruis.] Alexander primus epist. 2. Nam sicut leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret; sic diabolus non cessat circuire, & quærere, quos ex fidelibus perdat, & maximè illos, quos ardentiores in seruitio saluatoris, eique familiares inuenerit.

Non tentando possidet &c.] Gregor. lib. 3. Moral. c. 6. interpretatur illud Esai. 45. Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras.

Tunc contra eos.] Est apud Gregor. lib. 33. Moral. c. 18. Vbi exponit illud Iob 40. Behemoth caudam suá quasi cedrus adstringet, hoc est mouebit & agitabit, velut cedrus agitatur à vento, vel arriget membrum, veluti cedrus arrecta & ingens.

Argumenta machinationum.] Totam hanc sententiam mirè versat Greg. lib. 33. Moral. c. 18. & 19. & 20. vbi exponit illud Iob. nerui testiculorũ eius perplexi sunt.

Nullus culpam non existimet &c.] C. Gotthus; Nullus culpam existimet ex qua passionem propriam sustinet. Alius codex perantiquus: Nullus culpam non existimet quam ex compassione propria sustinet. Et statim addit omissis reliquis: Nam si compassioni credit &c. Cæteri vt in editis.

Ideo diabolus in sacris eloquijs Behemoth.] Tota

hæc sententia deducitur ex Gregor. lib. 33. Moral. c. 20. vbi quærit cur diabolus Behemoth bestia quadrupes, cur Leuiathan serpens in aquis, qui hamo capitur, dicatur. Quorum nominum rationem hic Isidorus ex Gregorio reddit, inter nomina autem diaboli quæ varia & multa occurrunt in diuinis libris, hæc tria Behemoth, Leuiathan, & Auis, potissima sunt. Dicitur etiam Leo, Baal, Aquilo, Latro, Sathan, Cauda, Basiliscus, Belial, malus, tentator, canis, impius, aduersarius, alienus, lupus, exactor, aspis, homicida, nequissimus, malignus, paruus, asper, lucifer, clibanus, fortis, potestas tenebrarum, catulus leonis, princeps potestatis, Deus huius sæculi, Leo rugiens, apostata, & præuaricator, absque iugo, filius Belial, vt adnotauit Hieronymus. Esai. 28. Et ita interpretatur illud. Psal. 17. torrentes iniquitatis conturbauerunt me, idest impetuosæ incursiones dæmonis, Behemoth autem plurale est apud Hebræos (vt hoc obiter annotē) idem quod bestiæ eo quod vnum animal cum sit ex multarum bestiarum magnitudine & immanitate est coagmentatum, estq; animal terrestre, vastum, & eximiæ magnitudinis: de eo dicitur Iob. 40. Behemoth quem feci, tecum fænum quasi bos comedet. Iuxta nonnullos est elephas.

Ideo Leuiathan] Leuiathan dixerunt antiqui teste Hieronymo lib. 6. in Esai. c. 14. esse patrem diaboli; quam sententiam ipse refellit significatq;

draconem: Vnde illud Ezech. 32. Leoni gentium assimilatus est, & draconi qui est in mari. Aquila pro dracone posuit Leuiathan auctore Hieronimo similitèr Psal. 90. dum dicitur, Conculcabis leonem & draconem legitur Leuiathan. Vocatur hic cetus magnus, de quo quod à Christo capiendus sit mystico in Iob sermone narratur. Est igitur Leuiathan piscis marinus ingens, Iob. 40. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius? Septuaginta ibi pro Leuiathan posuerunt cetum & draconem: sicut & in illo Iob c. 3. qui parati sunt suscitare Leuiathan vertunt illi cetum; alibi draconem interpretantur, vt Psal. 103. Draco iste quem formasti ad illudendum. De creatione Leuiathan & Henoch habetur Esdræ 4. c. 6.

In sacris eloquijs.] Iob. 3. & 40. Esai. 6. & 27.

Auis propterea nominatur.] Daniel 7. & Esai. 31. & illud Euangelij volucres cœli.

Ex eo enim quod per membra sua.] Exinde enim, quod per membra sua habent excusi Gregor. lib. 33. Moral. c. 20. ex quo est hæc sententia: ex ipso, inquit, suarum actionum nomine vocatur, cum iumentum, draco, vel auis dicitur.

Quomodo bonorum interitum.] Similis est interrogatio apud Gregor. lib. 32. Moral. c. 10. in fine, & apud Iulianum Archiepiscopum Tolet. Sanctiss. in Antiktimenan lib. ex Iob. interrog. 132.

Quasi

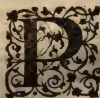
Quasi in maxilla mandit.] Tota sententia ex Gregor. dum interpretatur illud Iob Armilla perforabis maxillam eius. libr. Moral. 33. cap. 40.&cap. 17.

Os diaboli.] Ex Gregor. dum illud Iob explanat c.41.Et flamma de ore eius egreditur li. 33. Moral.c. 41.

Sathanæ corporalitèr deputari.] Locum Pauli 1. ad Corinth. 5.Isidorus interpretatur de corporali traditione, vt Hieronymus & Gregor. lib.33. Moral.c.11.Et Anselmus; cum alij sancti patres de separatione à Christi corpore, spiritalique traditione in Sathanæ potestatem intelligant. Vterque sensus ecclesiasticæ excommunicationis vim atque auctoritatem probat, eamque esse pœnam grauissimam & maximè formidandam, cum ab Ecclesia eijciat hominem, diabolique mancipium efficiat, & ab omni sacramentali virtute reddat alienum: vnde illud Pelagij PP. ad Angliæ Episcopum Apostolicæ auctoritatis exemplo didicimus, errantium, & in errorem nutantium, spiritus tradendos esse Satanæ, vt blasphemare dediscant & Vrban. PP. C. Notandum 24. q. 3. Cassianus lib. 2. c. 16. Pauli locum intelligit de eo qui ab oratione suspenditur. Origines tamen homil. 2. ad c. 2. Iudicum, quas quia B.Hieronymus latinas fecit, ei tribuuntur, explicat etiam hunc locum de excommunicatione ecclesiastica, & dupliciter hominem Sathanæ tradi ostendit excom-

municationis vinculis irretitum. Sic & Augustinus de verbis Apostoli serm. 68. Omnis inquit, Christianus, dilectissimi, qui à Sacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur. Quomodo? scilicet quia extra ecclesiam diabolus est: sicut in Ecclesia Christus; ac per hoc quasi diabolo traditur, qui ab Ecclesiastica communione remouetur.

CAP. VI.

LERVNQVE *dæmones*.] Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 48. sex modis docet somnia animam tangere, primo ventris plenitudine, secundo inanitate, tertio illusione, quarto illusione simul & cogitatione, quinto reuelatione: sexto cogitatione simul & reuelatione. Augustinus in lib. de diuinatione per somnium multa de somnijs, quæ dæmones immittunt, tradit. Sex autem illos Gregorij modos hic noster Isidorus complexus est.

Supplicia immittunt.] Supplicia minantur præter M.ss. aliquot etiam excusi habent. Legendum puto supplicia immittunt. Est enim Augustini phrasis. lib. de diuinatione per somnium cap. 3. Accipiunt enim sæpe potestatem, & morbos immittere.

Humana corpora verberant.] Alludit fortè ad

verbera

verbera Hieronymi ob Ciceronis & poëtarum lectionem accepta, qui liuentes habuisse scapulas, & plagas sensisse se post somnium ait, ad Eustochium, de custodienda virginitate, & in in apologia ad Ruffinum.

Plerumque.] Ex Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 1. Dialog. c. 49. Affert de quodam diuite cui diabolus per somnium longa vitæ spatia promisit: qui cum multas pecunias pro longioris vitæ stipendijs collegisset, repentè defunctus est.

Qui autem.] Sententia est Aristotelis 1. libr. Ethic. cap. vltimo: virtute præditos per quietem meliora habere theoremata, quam improbos. Vnde etiam Ecclesiast. 34. somnia malè facientium vanitatem vocat sapiens.

Interdum etiam per soporem &c.] Somnia bona immitti à Deo pulchrè demõstratur Ecclesiastici 34. Et sicut parturieniis cor tuum phantasias patitur: nisi ab altissimo fuerit immissa visitatio, ne dederis illis cor tuum. Sic Salomon in somnis cælitus diuinam accepit sapientiam 3. Reg. c. 3. Euigilauit Salomon & intellexit, quod esset somnium. Aliqui hoc somnium non fuisse naturale, sed prophetiæ dicunt, vt est illud Num. 12. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad eum. In somno tamen prophetiæ vis non ligatur, & exercitium liberi arbitrij, sed liberum manet. Prophetæ similitèr dormiendo

erudie-

erudiebãtur à Deo,& de arcanis & mysticis docebantur, vt Ioseph. Nam dormiente homine intellectus eius potest in Deum ferri; cuius munus est percipere & iudicare. Vnde dum dormit de his quæ antea considerauit aliquid percipit, & ratiocinatur,& argumentorum nodos dissoluit. Sic August.de cura pro mortuis agenda cap. 12. Narrat Eulogio discipulo suo: qui dum Rhetoricos Ciceronis libros Carthagini interpretaretur in quendam locum offendit obscurum, quo non intellecto vix potuit dormire solicitus, qua nocte somniãti sibi exponere visus est quod non intelligebat. Hinc etiam ortum habent venerearum rerum somnia, quæ non contingunt nisi antea vigilantes, de illis animi vel tentantur vel cogitant, vt tradit August. libr. 12. super Genes. cap. 15. Aliquando verò intellectus mouetur in somno illustratione alicuius superioris & nobilioris substantiæ, ad cuius eruditionem & disciplinam intellectus quiescentis est promptior & habilior, propter sensuum & cogitationum, & phantasiarum affluentem quietem, cum his tempestatibus libera, tota sibi sua sit. Cantic. Ego dormio cor meum vigilat.& Iob. 38. Per somniũ in visione nocturna quando sopor solet occupare homines, & dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplina. Thomas Aquinas 2.q.95.Art.6. Ad caussas internas animi & corporis, q̃ ex Dei reuelatio-

ne, & cœlesti influxu dimanant, & ad externas, quæ ex vigilia & humoris copia oriuntur, omnē somniorum rationem retulit. Similitèr Hippocrates lib. de somnis.

Nonnunquam etiam.] Sic ait de se Augustinus lib. 10. Confess. cap. 30. Vigilanti illi occurrere imagines rerum, illecebrarum carentes viribus, quæ tamen in somnis vsque ad consensionem animam trahebant.

Diuersæ sunt qualitates] sententia hæc, & septima, est apud Gregor. lib. 8. Moral. c. 18. & lib. 4. Dialog. c. 18. Sex somniorum causas distinguit, vt supra diximus.

Nam sæpe quæ in die cogitauimus,] Diurnæ actiones sæpe repræsentantur in somnis, vt tradit Hippocrates, qui etiā existimat huiusmodi somnia corporis sanitatem indicare. Simile est Africani illud somnium apud Ciceron. cui earum rerum species obijciuntur per quietem, de quibus pridie sermonem habuerat.

Salomone probante,] Eccles. 34. ita legitur: Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.] Gregorius tamen lib. 8. Moral. c. 18. vt Isidorus legit.

Quamuis nonnulla vera sint.] August. lib. 22. de Ciuitate c. 22. de falsitate somniorum & difficultate ea discernendi, & quo pacto animam miseram, sensumque perturbent, differit. Plinius lib. 11. natur. histor. cap. 75. quærit; Vtrum ne

ſint aliqua præſcita animi quieſcentis, quaq; fiant ratione, & alia quæ illic vide. Et lib. 7. cap. 50. de publico Cornelio Rufo, qui dormiens oculorũ viſum amiſit, cum id ſibi accidere ſomniaret. Melancolicos magis vera ſomniare ait Ariſtoteles lib. de ſomn. & vigil. Clemens Alexand. libr. 2. Pædag. c. 9. ait ea quæ ſunt vera ſomnia reputari ſobriæ animæ cogitata.

Si dixerint vobis.] Apud Matthæum. c. 23. ſic eſt: Tunc ſi quis dixerit Ecce hic eſt Chriſtus aut illic nolite credere. Idem Marc. 13. & Luc. 17.

10 *Somnia ſimilia ſunt augurijs.*] Artem augurandi per ſomnia non reijcit Hippocrates lib. de ſomnijs apotel. 2. & 3. Ariſtotel. lib. de ſomno & vigil ſomnia reducit ad cauſas, ſigna, & accidẽtia. Plin. lib. 37. natural. hiſtoria. c. 10. de lapide eumetrite, ait quod capiti ſuppoſitus viſa nocturna oraculi modo reddat. Idem facit Amphictionem interpretationis oſtẽtorum & ſomniorum primum auctorem libr. 7. cap. 56. dixit de lauro ſuppoſita puluino quod ſomnia vera faciat. Ab eccleſia ſomniorum interpretes damnantur concil. 2. Ancyran. c. 23. & in cap. Epiſcopi 26. q. 5.

Mentes etiam noſtræ.] Plinius lib. 28. cap. 8. à Democrito traditum ſcribit ſiniſtrum Chamæleontis armum qualitèr ſomnia quæ velis & quibus velis amittantur referre.

Sed tunc eſt peccatum.] Gratian. ſed tunc eſt

peccatum in animo. Sic etiam Gotth. & alij CC. M. ¶ Sensus huius sententiæ desumitur ex Grego. in Epistol. ad August. Angelorum Episcopum & habetur D. 6. c. Testamentum.

Fletibus tergant.] De pollutionibus, & earum diuersitate, & causis differit doctissimè Thomas Aquinas in opusculis de puritate conscientiæ & officio sacerdotis.

CAP. VII.

FREQVENS *oratio.*] Idem Augustin. lib. de salutaribus documentis c. 28. Epistol. 1. Petri c. 4. Estote itaque prudentes, vigilate, in orationibus.

Oratio cordis est non labiorum.] Id Gregor. probat libr. 22. Moral. cap. 18. dum exponit illud Iob: Quis mihi tribuat auditorem, vt desideriũ meum omnipotens audiat? Neque tamen reijcit hoc loco Isidorus vocalem orationem. Nam cum duplex in Ecclesia sit oratio, communis & priuata, communis fit in persona totius Ecclesiæ, & ideò est vocalis, & alta voce prolata. Probat id forma orandi à Christo Apostolis præscripta Matth. 6. Orantes nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putãt enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Et infra: Sic ergò vos orabitis: Pater noster: quo in loco orationem haud dubiè in voce constituit. Et Luc. 11. apparet,

quod Dominus voce oraret. Et factum est, inquit Euangelista, dum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis suis ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioãnes discipulos suos & ait illis: cum oratis dicite: Pater noster. Dum oratis inquit dicite: quod omnino voce fit. Hinc concil. Toletan. tertio. c. 2. præcipitur in omnibus Ecclesijs symbolum fidei recitandum priusque orationem Dominicam voce clara prædicandam, quò fides vera manifesta sit, & testimonium habeat: & ad Christi corpus & sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant. Et concil. Tolet. 4. c. 9. Orationem Dominicam quotidiè dicendam esse in publico aut priuato officio decernitur, idque probatur auctoritate Cypriani, Hilarij, Augustini. Et concil. Gerundens. can. 10. dicitur post matutinas & vespertinas preces orationem dominicam proferendam. Hæc omnia & alia complura, quæ à viris doctissimis collecta sunt ad orationem publicam adstruendam spectant, cuius ratio atque natura requirit vt sit vocalis. Et inde ortum habuit Ecclesiæ cantus, quem Paulus probat ad Ephes. 5. Loquentes, inquit, vobis metipsis in psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. & ad Coloss. 3. Idem Actorum etiam 6. media nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum, & audiebant eos, qui in cu-

ſtodia erant. Hanc antiquam in Eccleſia cantus conſuetudinem, præter multa teſtimonia Sãctorum Dionyſij, Tertulliani,& vſus antiphonarum & reſponſoriorum, & hymnorum, eorumq́ue modulationem Nicephorus Apoſtolis tribuit lib. 18. c. 51. Sunt etiam conciliorum loca inſignia vt Toletan. 4. c. 14.& 15.& Turon. 2. ſub Pelagio primo & Laodic. ſub Liberio c. 59. vbi ſtatuitur quæ pſallere & legere in Eccleſia conueniat, & Can. 15. pſalmiſtarum officium præſcribitur. Atque hactenus de communi, ſeu publica oratione, in qua excolenda multum laborarunt Hilarius, Gregorius, Ambroſius, & Iſidorus. Oratio verò priuata & ſingularis poteſt eſſe ſine voce, de qua loquuntur ſancti quum orationem cordis laudant, vt Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ, & Auguſt. pſal. 118, & Gregor. lib. Moral. c. 18. Quamuis vox cordi adiuncta excitat, & promouet plurimùm interiorem animi affectum, vt qui habitat intus in pectore ipſe ſit & in voce, & totus homo animo & corpore Deo ſeruiat, &, vt inquit Cyprianus, diuinis oculis placeat, & habitu corporis & modo vocis; dum Deo reddit labiorum vitulos, vt ait Oſeas, & affectum amoremq́ue animo cõceptum, ex quadam redundantia, voce exprimat, vnde Paulus corde credit, & ore confitetur: & Dauid pſal. 15. lætatum eſt cor meum & exultauit lingua mea. Et Iob: Conceptum ſermonem

tenere quis poterit? Multæ sunt commoditates, & vtilitates animi, quæ ex perfecta oratione vocali homini proueniunt. Verum si ab ea seiungas cordis affectum & intentionem, solumque sit volubilis & vaga oratio, atque verbosa, longè præstat ea quæ corde tantum fit; quod probat Cyprianus de oratione Dominica, dum ait, non passim oportere ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam modestè Deo, tumultuosa loquacitate iactare. Quia Deus non vocis, sed cordis auditor est. Et Augustin. libr. de verbis Domini serm. 18. Ne strepentes, inquit, simus vocibus, & muti moribus, & sermon. 2. de oratione. Melius est orare corde, sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis. Et Hierony. Cuius verba habentur de Consecrat. D. 5. c. Non mediocritèr.

Nunquam est sine gemitu orandum.] Lacrymosa oratio multum valet apud Deum Gregor. libr. 10. Moral. c. 17. Ambros. multis in locis lib. super Beati immaculati & psal. 37 & Cyprian. egregiè Epist. ad Clerum & plebem de precando Deum in fine.

Mens qualem se &c.] Ex Gregor. ibid. Et in hoc sensu interpretor illud Eccles. 7. Ne iteres verbum in ore tuo.

Pura est oratio.] August. lib. de salutaribus documentis hinc meritò ait cap. 28. Hoc, mi frater, stude in tua oratione, vt orationem puram of-

feras Domino Christo, &c.

Quando aliunde non cogitamus.] Paul. 1. ad Corinth. 14. Orabo spiritu, orabo mente. Vigilia etiam in oratione requiritur. Hinc Marc. 13. Videte, vigilate, & orate. Et Luc. 21. Vigilate itaque omni tempore orantes. Et 1. ad Thess. 5. sine intermissione orate. Et 1. ad Timoth. 2. Volo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Hinc etiam Hieronymus ad Rusticum de viuendi forma; Vigilet sensus, nec vagis cogitationibus patens corpus, pariterque animus tendat ad Dominum &c.

Sed valde pauci sunt.] Probat id Augustinus in enarratione psalmi 85. Exponens illud. Quia tu Domine suauis es, ac mitis: & adducit illud 2. Reg. Quoniam inueni Domine cor meum, vt orarem ad te.

Mens quæ ante orationem.] Ex Gregor. homil. 8. in Ezechiel. Accenditur ad compunctionē animus sed earum rerum quas egimus &c. Et lib. 10. Moral. c. 17.

Purgandus est primum animus.] Id tradit August. Psal. 33. Nam oratio, vt inquit Bernardus, duas alas habet, contemptum mundi, & carnis afflictiones serm. 3. de Epiphania.

Duobus modis.] Est apud Gregor. huius sententiæ sensus lib. 10. Moral. cap. 18. Verum August. serm. 2. de oratione, tribus, inquit, modis orationes impediuntur, aut cum quis à Deo pe-

tit, quod suæ saluti resistit, aut cum orat, & ab iniquitate non cessat, aut si delinquenti in se debita non relaxat. Quod triplex malum dum à se vnusquisque studiosius abstraxerit, securus studio orationis incumbat, &c. Gregor. ita tunc igitur verè sine macula faciem leuamus, cum nec nos prohibita mala committimus, nec ea quæ in nos à proximis commissa sunt ex proprio zelo retinemus. Graui namq; mens nostra orationis suæ tempore confusione deprimitur, si hanc aut sua adhuc operatio inquinat, aut alienæ malitiæ seruatus dolor accusat. Existimo itaq; Isidorum ex Augustino, potius quam ex Gregorio hanc sententiam hausisse.

Iuxta Domini sententiam.] Sic enim habetur Matth. 5. orate pro persequentibus & calumniātibus vos. Et Luc. 6. pro inimicis itaque orare in orationibus communibus quis ex necessitate tenetur, & esset peccatū inimicos excipere Thom. 2.2.q.83.art. 8. specialius autem pro illis orare est perfectionis opus. Id probat Augustinus lib. 3. de verbis Domini serm. 16. loquens de vtilitate inimicorum, & Ambros. psal. 38. exponens illud: pro eo, vt diligerent me, detrahebant mihi: Ego autem orabam. Sic Gregor. in Epistola ad Vercellensem Episcopum lib. 10. Epistolarum epist. 82. Euangelij plenitudo, inquit, pro calumniantibus & persequentibus nos iubet orare, vt peccatis eorum veniam postulemus, &c.

Sicut

Sicut nullum.] Gregorius lib. Moral. 10. c. 17. idem ait sed alijs verbis: Menti namque, vt gladius figitur, & mucrone illius ipsa viscerum occulta perforantur. Qui scilicet à transfixo corde si prius non educitur, nihil in precibus diuinæ opis obtinetur.

Petat ergo vt Apostolus ait.] Est apud Iacobũ cap. 1. postulet, inquit, in fide nihil hæsitans, qui enim hæsitat similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumfertur.

Qui à præceptis Dei auertitur.] Oratio peccatoris damnatur multis in sacræ scripturæ locis; psal. 16. Auribus percipe orationem meam non in labijs dolosis psal. 65. iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiet Dominus: & psalm. 144. prope est Dominus omnibus inuocantibus eum in virtute Ecclesi. 7. Ante orationem præpara animam tuam: noli esse quasi homo, qui tẽtat Deum. Et Ecclesi. 3. Qui diligit Deum exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur. Prouerb. 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam eos, & cap. 59. Et Ierem. Thren. 3. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcirco inexorabilis es. Ezechielis 8. Cum clamauerint ad aures meas voce magna non exaudiam eos. Et Oseæ. 7. Væ eis quoniam recesserunt à me: vastabuntur, quia præuaricati sunt in me; Et subdit non clamauerũt ad me in corde suo, sed vlulabant in cubilibus

suis.

suis. Præcepta orandi traduntur à Christo Domino nostro. Matth.6. Quum oratis &c. & 13. Et Lucæ 11. & 20. Et Paulus ad Philipp. 4. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Iacob 4. Petitis & non accipitis, eo quod malè petitis, vt in concupiscentijs vestris insumatis. Sic Augustinus multis in locis orationem peccatoris infæcundam, & inexaudibilem dicit, præsertim libro de vera innocentia. c.353. & in epist. ad Prob. c. 13. & Ambrosius, quod orantis affectus debeat esse purus, & quietus, & vacuus ab omni onere delictorum, libro super Beati immaculati. & lib. 1. de Cain & Abel cap. 9. Cyprianus de oratione Dominica. Extat etiam grauis epistola Gregorij Magni ad Theodoricum Francorum Regem de clericis simoniacis, vbi ait: Maior ergò metuenda est locis illis calamitas, vbi tales intercessores ad locū regiminis adducūtur, qui Dei magis in se iracundiam prouocant, quam per semetipsos placare debuerant. Idem c.6. præfat. in Iob. exponens illud victimæ impiorum abominabiles Deo sunt: & habetur. c. grauibus 3.q.7. Bernard. super Cantica sermon.63. explicans illud: Oratio iusti penetrat cœlos. Si igitur ita est, quod orationes hominis peccatoris Deus non audit, quo pacto intelligendus erit Augustinus tractat. 44. in Ioannem ad illud c.9. Scimus qa peccatores Deus non

audit

audit: illud, inquit, verbum est: Cæci adhuc inuncti, id est nondum perfectè illuminati. Nam si peccatores Deus non exaudit, frustrà publicanus dixisset: Domine propitius esto mihi peccatori. Idem Chrysostomus homil. 18. In opere imperfecto exponēs illud: Omnis qui petit accipit, siue iustus, inquit, siue peccator. Sic hæc loca discrepantia concilianda sunt & interpretanda: peccatorem in peccatum lapsum absq; affectu peccati relinquendi clamantem Deus non audit, at peccatorem humilem ex bono desiderio naturæ petentem, & Deo se prosternentem Deus exaudit, vt inquit Thomas Aquinas 22. q. 83. Hoc verò non ex iustitia fit, quia hoc peccator non meretur, sed ex pura misericordia. Obseruandæ verò sunt in hac peccatoris petitione quatuor leges, prima vt pro se petat: secunda vt necessaria ad salutem: tertia, vt piè, id est ad pietatem spectans: quarta, vt perseuerantèr petat. Ac tunc oratio erit impetratoria, licet non meritoria. Hæc de peccatoris oratione adnotanda duxi, quia ad totius capitis intelligentiam maximè conducunt.

Multum apud Deum.] Ad verbum ex Gregorio lib. Moral. 18. c. 3.

Sicut pharisæus.] Habetur simile exemplum apud Cyprianum de oratione Dominica, est autem oratio pharisæi apud Luc. c. 18.

Quorum oratio in peccatum conuertitur.] Sic scriptum est psal. 108. de impio. Oratio eius fiat in

peccatum. Vbi Hieronymus sic ait: Pœnitentia Iudæ peius peccatũ factum est. Quomodo peius peccatum est pœnitentia Iudæ? iuit & suspendio perijt, & qui proditor Domini factus est hic interemptor sui extitit, pro clementia Domini hoc dico: quia magis ex hoc offendit Dominum, quia se suspendit, quàm quod Dominum prodidit. Oportebat orationem ipsius esse in pœnitentiam, & versa est in peccatum: Vides hæreticum orantem; vides Iudæum, vides Manichæum: licet ieiunent, licet orent, tamen oratio ipsorum vertitur in peccatum. Hęc Hieronymus: quæ omnia pauculis verbis additis & immutatis sua fecit Leo Magnus: Eadem Grego. homil. 27. in Euangel.

Ideo interdum oratio.] Ex Gregor. libr. Moral. 26. cap. 15.

Trium puerorum frigidus ignis fuit.] Ex August. in expositione psal. 68. concione 2. Habetur historia Daniel 3. Quod fuerit ille ignis frigidus apparet ex scripturæ contextu. Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & socijs eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace, & fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem: & non tetigit eos omnino ignis, neq; contristauit, nec quicquam molestiæ intulit. Et infra dicitur, quod calor ignis non transijt per eos. Nicolaus Lyranus versat hanc quæstionem hoc loco an ignis ille fuerit actiuus, estque in ea sen-

tentia, vt existimet ignem hunc habuisse quidem ignis formam & naturam, sed comburendi & agendi actum fuisse virtute diuina cohibitum.

Oratio priuatis locis.] Loquitur de priuata oratione, de qua Christus Dominus Apostolos docuit. Matth. 6. Tu autem cum oraueris, intra cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito: Et pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Cyprianus de oratione Dominica causam reddit, quare Christus orationi silentium & secretum indixerit. Magisterio, ait, suo Dominus secreto orare nos præcipit, in abditis & semotis locis, in cubilibus ipsis; quod magis conuenit fidei nostræ: vt sciamus Deum vbique esse præsentem, audire omnes, & videre, & maiestatis suæ plenitudine in abdita quoque & occulta penetrare. Hæc Cyprian. vide etiam Augustin. in psal. 141.

Proprium est hypocritarum.] Sic scriptum est Matth. 6. Cum oratis non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus.

Bonum est.] Oratio abscondita & abdita ad cordis salutem spectat; hymnorum & psalmorum cantus ad Christi crucifixi gloriam & honorem, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Vnde qui cantum ecclesiasticum de medio tollunt, Christi magnificā gloriam obscurant, dulce curarū leuamen euer-

tunt, ordinis Ecclesiastici hierachiam confundunt, pulchritudinem ornatumque admirabilem Christi sponsæ fœdant: demum lucem quasi è mundo tollere nituntur qui Choros ecclesiasticos ab Ecclesia abesse contendunt, sicut enim luce hac naturali cuncta splendorem, pulchritudinem, ordinem, vitamque suscipiunt, quæ in hac mundana machina continentur; sic choris ecclesiasticis omnia Ecclesiæ munia illustrantur, augentur, amplificantur, & in debito officio conseruantur. Quapropter Sancti, & antiqui patres instatuendis, componendis, ordinandisque ecclesiasticis officijs multum diuque insudarunt.

Sicut orationibus regimur.] De psalmorum laude multa Basilius homil. 1. super psalm. Plura Ambrosius: & Augustinus totius Ecclesiæ (inquit hic in præfat. psalmorum) vox vna psalmus solemnitates decorat: psalmus tristitiam, quæ propter Deum est, emollit: psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas mouet: psalmus Angelorum opus est, exercituum cœlestium spirituale thymiama. Hæc inter alia adnotare libuit, vt intelligas veram sapientiam à patribus superioribus sæculi ad inferiores fuisse deriuatam, omniaq; eorum sententijs, velut firmissimis radicibus, niti. Basilius homil. 1. in psalmos. Vox est inquit Ecclesiæ psalmus. Hic dies festos illustriores reddit, ac perfundit gaudio: quum tristitiam alioquin opere-

tur,

tur, sed quæ secundum Deum est, è corde lapideo ciet lachrymas: Psalmus opus est angelorum cœlestis illius reipublicæ in communi proposita functio, spirituale thymiama &c. Et quæ sequuntur pene omnia ad verbum vertit August. Ambrosius etiam laudes psalmorũ doctissimè commemorat in præfatione in psalmos, à quibus has sententias de psalmis Isidorus accepit.

CAP. VIII.

ECTIONIBVS *instruimur.*] Timotheum Paulus erudit. Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Lectio enim frequens (inquit Ambrosius lib. 1. super Beatus vir) nec intermissione aliqua destitúta, doctrinæ munus operatur. Augustinus etiam serm. 112. de tempore tom. 10. eruditè de lectione scripturarum differit.

Melius est orare quam legere.] Orationem etiã præponit lectioni Hieronymus ad Furiam.

Qui vult cum Deo.] Ex Augustino ad verbum serm. 112. de tempore. Et ex eodem loco sententia quarta est.

Nam cum oramus Deo loquimur.] Gotthus C. Nam cum oramus ipsi, cum Deo loquimur sicque Augustinus.

Geminum est lectionis studium.] Id docet Augustinus lib. de doctrina Christiana 4. c. 4. Officium doctoris diuinæ scripturæ depingens; vbi

distinguit inter sapientèr dicere & eloquentèr; & tria illa eloquentis munera, docere, delectare, flectere, ad scripturarum lectionem detorquet. ibidem c.12. Docere inquit est necessitatis, delectare suauitatis, flectere victoriæ. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docẽdo. Quod hic Isidorus dixit: qua vtilitate & dignitate dicatur, vtilitas ad delectationem, dignitas ad victoriam spectat.

Lector strenuus.] Id Augustinus passim docet, præsertim psal. 11. Et libr. de opere Monachorum in fine. cap. 17.

Ad agendum.] Adimplendum, habet C. Gothus Hieronym. comm. in Mich. c. 2. Tunc scripturæ prosunt legenti, si quod legitur, opere compleatur. Idque idem laudat in Marcella vidua in eius epitaphio ad Principiam.

Corde suo reprehensus confunditur.] Hieronymus ad Principiá in epitaphio Marcellæ viduæ: Erubescit enim quamuis præclara doctrina, quã non pia reprehendit conscientia.

Vnde David.] Psal. 118. Tunc non cõfundar, cum prospexero in omnibus mandatis tuis. Sic habet editio nostra Latina. August. in enarratione conc. 4. in hunc psalm. Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua, Pagninus ita: Tunc non pudore afficiar, cum respe-

xero

xero ad omnia præcepta tua. Eſtque futuri temporis cum proſpexero, ideſt cum intelligam, & comprehendam, cur illa imperaueris. Nam paucis datum eſt vt omnium Dei præceptorum teneant rationes, & cauſas, eorumque mandata diligentèr exequantur.

CAP. IX.

ICVT *ſcriptum eſt: Ama illam & exaltabit te.*] Prouerb. 4. Arripe illã, & exaltabit te, glorificaberis ab ea cùm eam fueris amplexatus. prius dixerat Dilige eam, & conſeruabit te. De aſſiduitate & perſeuerantia legendi ſacras ſcripturas multa traduntur à patribus, in primis à Cypriano in fine de ſpectaculis, & Auguſt. li. 2. de Doctrina Chiſtiana c. 5. Erit diuinarum ſcripturarum ſolertiſſimus indagator. Quod habetur D. 19. Et in ſermone mirabili 38. ad fratres in eremo. De laudibus ſcripturæ & diligenti ipſius lectione, Ambroſius lib. ſuper Beati immaculati in via aſſiduè legendũ eſſe docet: Beatus inquit, qui in lege Domini die ac nocte meditatur. Sed qui meditatur in lege, eruditur in lege, & quem lex erudierit, Dominus erudit, qui locutus eſt legem. Et epiſtola 3. ad Sabinum de eius ſtudio. Hieronymus etiam ad Demetriadem in fine: Ama ſcripturas Sanctas, & amabit te ſapientia; Dilige eam, & ſeruabit te:

Honora illam, & amplexabitur te. Ex quo loco videtur desumpta esse hæc sententia.

Cum eam fueris amplexatus.] In multis CC.M. ss. deest hoc.

Quanto quisque.] August. lib. 2. de Doctrina Christ.c.9. Solertiùs & diligentiùs in libris sacris præcepta viuendi & regulas credendi esse inuestigandas docet.

Sicut in lege scribitur.] Exod. 19. & cap. 34. Et videtur desumpta sententia ex Greg. lib. 5. Moral.c. 25. & 26.

Qui ab actione terrena cura] 1. ad Corinth. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est &c. Et infra animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus: spiritualis autem iudicat omnia. Nos autem Christi habemus. August. in enarratione psalm. 118. exponens illud Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini: Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde, exquirunt eum. Gregorius etiam idem optimè: & ab eo sententiam deductam existimo. libr. Moral. 23. cap. 20. & 21.

Nam sicut cæcus & videns.] Simile exemplũ est Apud Augustin. serm. 112.

Defigit.] Gotth. C. addit: illum plus metuit diabolus quem assiduè legere viderit. Quàm lectionem in nullo alio M. s. inuenio ex tredecim antiquissimis, quos ad emendationem huius ope-

ris iussu Philippi II. Regis Catholici & pijssimi ex omnibus bibliothecis Hispaniæ nactus sum.

Quidam habent intelligentiæ ingenium.] August. libr. de spiritu & anima cap. 11. definit ingenium esse vim animæ, siue intentionem, qua se extendit anima, & exercet ad incognitorum cognitionem.

CAP. X.

OCTRINA *sine adiuuante Dei gratia.*] D. Hilarius in psalm. 125. in principio docet doctissimè non esse sensu nostro scripturas Sanctas accipiendas, vt hæretici faciunt, sed eius dono atque ope intelligendas, qui dixit Accipite spiritum sanctum: & aperuit scripturarũ abstrusa, & recõdita sensa. Docet idem D. Hieronymus epistola ad Paulinũ in fine. Vnde Cyprianus de vnitate Ecclesiæ, ferè in medio eos corruptores Euangelij nominat, dum depingit hæreticorum mores elegantissimè; & vt D. Hieronymus de ipso ait ad Paulinum in fine, instar fontis purissimi, dulcis incedit & placidus.

Quamuis infundatur auribus.] Videtur exponere illud psalmi. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.

CAP. XI.

VNQVAM *consequitur legendo.*] Totum hoc caput desumptũ est à Gregor. lib. Moral. 20. c. 9. dum exponit illud Iob: Qui rodebant in solitudine, squallentes calamitate & miseria.

Semper enim superbi legunt, quærunt & nunquam inueniunt.] Sic Gregorius lib. 20. Moral. cap. 9. Quo plus appetunt, plus amittunt.

Inde isti excæcantur.] Augustin. sermon. de tempore. 30. de Iudæis ita ait: apud Iudæos solas diuinas literas remansuras, quibus gentes instruerentur, illi excœcarentur.

CAP. XII.

EQVAQVAM *legem intelligit, &c.*] Diuinæ legis intellectus exterior verborum carnalis à Doctoribus dicitur, ex eo, quod est apud Paulum ad Coloss. c. 2. de seductoribus scriptum. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput. Inde est apud August. frequens carnalitèr intelligere, & terrena, carnalisque iustitia, præsertim in expositione epist. ad Galatas c. 3. & in expositione psal.

10. spi-

10. spiritualitèr, inquit, legem intelligentibus sacramentum est libertatis:carnalitèr autem sentientibus, si Iudæi sunt iugum est seruitutis, si Pagani aut hæretici velamen est cæcitatis: Similitèr Hieronymus ad Aglasiam quæst. 10. Frustrà inflatur Iudæus, & timet sensu carnis suæ, carnalitèr cuncta intelligens, & traditionum Iudaicarũ deliramenta perquirens, non tenens caput.

Sensu interioris intelligentiæ.] Vt est illud à Cęlestino PP. Galliarum sacerdotibus inhibitum, qui amicti pallijs, & lumbis præcincti, in Ecclesia ministrabant, vt illud Domini præceptum: sint lumbi vestri præcincti; ad verbum implerent epist. 2. ad Episcopos Galliæ. Qui credunt, inquit, se sanctæ scripturæ fidem non per spiritum, sed per literam completuros, &c. Et hoc non solum de lege diuina, sed etiam de ciuili dictum est.

Jn hæresim deuoluti sunt.] Vt de Hebionitis tradit August. lib. de hæret. ad quod vult Deum.

Liga testimonium.] In excusis: signa Malè ita enim Esaias 8. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Hunc locum interpretatur Eusebius Cæsariens. lib. 7. c. 3. demõstrat Euang. & Cyprianus lib. 1. aduersus Iudæos cap. 9. de cessatione legis Moisaycæ quasi dicat inquit: Claude legem Moysis, & aperi legem Christi Apostolis & discipulis traditam.

Dominus dicit.] Ioann. 13. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem

habueritis ad inuicem, & ita est Cod. Seguntino.

Scripturas haeretici.] Legitimum scripturæ sensum & verum corrumpere, proprium hæreticorum est: vt D.Petrus de Epistolis Pauli dicit Epistol. 2.c. 3. In quibus inquit sunt difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. Idque etiam annotauit D. Gregor.lib. Moral. 20.c. 9. Augustinus item in psal. 48.con. 1. Omnia, inquit, diuina eloquia salubria sunt benè intelligentibus, periculosa verò ijs, qui ea volunt ad sui cordis peruersitatem detorquere, potius quam suum cor ad eorum rectitudinem corrigere. Hinc Hieronymus illud: de sensu est hæresis, non de scriptura. Idem Vincentius Lyrinensis monachus in aureo libello aduersus hæreses. Vnde de vero sensu scripturæ tradendo ac retinendo multa in Constitut. D. Clementis inserta sunt. Concil. etiam Constantinop. 6.cap.2. idem probatur. Idem in Concil. Lateran. 1. sub Martino 1. aduersus Paulum Constant. Episc. sic decretum est, si quis non confitetur secundum Sanctos patres propriè & verè, & omnia quæ tradita sunt & prædicata, Sanctæ & Apostolicæ Dei Ecclesiæ, ab ipsis Sanctis patribus, & probabilibus & vniuersalibus quinque concilijs, vsque ad vnum apicem verbo & mente, sit condemnatus. Et in altero Lateranensi sub Iulio 2. & Leone 10. sess. 10. sub Leone: Mandamusque omnibus, qui

prædi-

prædicandi onus ſuſtinent, quique in futurum ſuſtinebunt, vt Euangelicam veritatem, & Sanctam ſcripturam iuxta declarationem, & interpretationem doctorum, quos Eccleſia Dei vel vſus diuturnus approbauit, legendoque hactenus recepit, & in poſterum recipiet, prædicent, & explanent: nec quicquam eis proprio ſenſu contrarium vel diſſonum adijciant, ſed illis ſemper inſiſtant, quæ ab ipſis ſacræ ſcripturæ verbis ritè ac ſanè, & præfatorum interpretationibus intellectis non diſcordant: Quam regulam ſancti patres ſpiritu ſancto afflati nouiſſimo vniuerſali concilio Tridentino rurſus, ad coërcenda petulantia huius temporis hæreticorum ingenia, tradiderunt ſeſſ. 4. Auguſt. lib. 12. Confeſſ. cap. 25. docet quomodo is ſit ſenſus ſcripturæ qui ſit omnis Doctorum Eccleſiæ, communiſque ſententia ſit Dei ſententia.

Plerumque ſub nomine Catholicorum hæretici ſua dicta conſcribunt.] Familiare eſt hæreticis peſtilens ſuum virus, non ſolum nomine, & auctoritate doctiſſimorum tegere, verum etiam venenata veſaniæ ſuæ pocula ſub Apoſtolorum titulo inſipientibus propinare, quo dulciùs faciliùſq; ab eis hauriantur. Hinc Pauli nomine Theſſalonicéſibus epiſtola mittitur, ſicut ipſe innuit 2. ad Theſſ. 2. Neq; per epiſtolã, tanquã per nos miſſam. Hinc etiam pſeudepigrapha illa, liber Seth filij Noë, Scriptura Cham, Euangelium Petri, Tho-

mæ,

mæ, Matthiæ. Hinc Pauli raptus, Salomonis incantationes, & huius generis infinita alia, vt tradit Euseb.lib.3.hist.Ecclesi.c.19.& concil. Nicen. 2. Priscilianus etiam & Dictinius, hæretici, scripturas sub nomine prophetarum, Apostolorum, & Patriarcharum publicarunt concil. Brachar. Nicephorus etiam lib. 16. hist. eccles. c. 28. asserit Apollinaris hæretici libellos Athanasio, Gregorio, & Iulio attributos; sic & Epiphanio Cypri Episcopo Ibæ epistolam falsò imposuerunt, vt est in concil. Niceno 2. Et Augustino articuli falsò impositi. Prosper ad obiect. Vicent. c.15. Nostris etiam exulceratissimis temporibus, œcolampadij volumen aduersus sacramentum Eucharistiæ, Bertramio presbytero ad Carolum Magnum adscribitur: Carolostadij opus aduersus imagines ipsi Carolo Magno. Caluini quidam liber Alcuino Caroli M. præceptori: vt doctè adnotauit Sixtus in Bibliotheca sua.

Doctrinamque veram adulterando corrumpunt.] Sic Clementis, Dionysij, Origenis, Athanasij & aliorum nobilium Doctorum scripta deprauata ab hæreticis fuêre, vt Pamphylius Martyr. Euseb. Cæsariens. Didymus, Ruffinus, & alij tradunt. Concilia etiam eidem iniuriæ fuerunt obnoxia, vt ex sexto general. concil. Constantin. act. 14. constat. An verò Origenis libri ab hæreticis (vt hoc obiter moneam) corrupti fuerunt longam Picus Mirandulanus disputationem texit.

Contra eos porrò qui flagitium hoc admittere non verentur,& falsos pro veris libros obtrudere audent, ita in const. Apost.statuitur. Siquis falsò inscriptos libros tanquam sacros in Ecclesia ad populi & cleri corruptionem publicauerit,deponitor.

Iuxta Apostolica monita.] Sic habet Apostolus 1.ad Thess.c.5.Prophetias nolite spernere: omnia autem probate.

CAP. XIII.

IDEO *prohibentur*] citatur in collectis Gratiani Dist. 37. c. Ideo prohibetur. In tota illa Distinct.sæcularium librorũ agitur ex decreto concil.Carthag.4.c.16.& Hieronym. & Rabano & Beda & Clemente.

Figmenta legere poetarum.] Paulinus Epist. 7. Negant Camenis nec patent Apollini dicata Christo pectora. De lectione Episcoporum & Sacerdotum,& quomodo iuxta Apostoli sententiam attendere debeant lectioni, exhortationi, & doctrinæ, est in collectis Gratiani D. 36. c.Qui Ecclesiasticis disciplinis:&:si quis vult ex Sozimo in epistol. 1. ad Hisychium: & Orig. homil. 6. ad caput 8. Leuit. Et Gregor. lib. 9. Regist.epistola 48. Desiderium Episcopum reprehendit quod grámaticam quibusdam exponeret,quia in vno se ore cum Iouis laudibus Christi laudes non ca-

piunt. Non omnia tamen poetarum figmenta protinus Christianis interdicuntur, sed ea duntaxat, quæ libidinis fomenta excitant. Nam vt Ambrosdocet lib.3.de fide 5.Trinitatis, in principio tom.2.etiam in diuinis scripturis poëtarum inueniuntur colores, & similitudines, & versiculi poëtarum diuinis libris inserti sunt: Nam & gigantes,& vallem Titanuum prophetici sermonis series non refugit, & Esaias syrenas,& filias passerum dixit & Ieremias. Vnde August. lib. 2. de Ciuit.Dei c.8.improbat quidem studium tragędiarum, & comædiarum, & poëticarum fabularum, sed earum duntaxat, quæ verborum obscenitate compositæ sunt, puerisque earum lectionem interdicit. Idque non solum ipse atque alij sancti patres, verum etiam Gentiles, qui virtutum leges tradunt, inter quos est Plato lib. de legibus & alij. Vide Augustin.ipsum lib. 14. de Ciuitat. Dei.

Non in sapientia verbi.] Sic Paulus 1. ad Corinth. 2. Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis, vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

Arrogantiæ fastu inflatus.] Alludit ad illud Pauli: scientia inflat, charitas ædificat.

Vnde benè Psalmista ait.] Psal.70. Vbi Basilius probat Symmachi versionem, quoniam adnumerare nequeo. Ingrediturin potentia Domini:

quoniam

quoniam politiùs erat illud: Os meum annunciabit iustitiam tuam .. Hæc autem promissio, quia maior est viribus humanis subiecit: quoniã connumerare nequeo: tales enim scripturas nõ est natura mea assequuta: Attamen ingrediar in potentias Domini, vt humanæ naturæ imbecillitatem possibilem reddam. Idem Theodoretus. Augustinus, quod alij CC. habent negotiationẽ & de litteratura hæreticorum; & negotiatione exponit. Sunt inquit, qui de omnibus literis tam sacris, quàm profanis interpretentur, vt est illud Esai. 29. Nescio litteras, quasi dicat non satis intelligo scripturas sacras, neque mysteria, quæ in eorum sensu abdita latent incognita: literaturam vocat legem Moysis in cortice & litera: cognoscere interpretatur approbare. Quasi dicat non approbaui literam occidentem intraui in potentia viuificante spiritus filij Dei: recolendas, atque annumerandas, satis mihi erit meditari, & dicere alijs Deum omnia posse; & tota ratio facti mihi erit potentia facientis.

Meliores esse grammaticos quàm hæreticos.] Grãmaticos hic vocat Aristarchos illos, qui sibi de omni doctrina iudicium vendicabant, censores doctrinæ, & styli; quorum & inanem tumorem reprehendit. August. lib. de catechizand. rudibus c. 9. sedulò monendi sunt scholastici, vt humilitate induti Christiana, discant non contemnere, quos cognouerint morum vitia, quàm verborũ

amplius deuitare. Et habetur D. 38. vnde de sensu & intelligentia diuinarum literarum, non de Grammatica certandum docet lib. 2. Doctrinæ Christ. c. 13. Rursus vtile esse Grammaticorum tropos prænoscere ad intelligetiam literalis scripturæ sensus docet lib. 3. c. 29. Et d. 37. fusè sub nomine Hieronymi in 1. caput epist. ad Titum. Siquis, inquit, artem nouerit Grammaticam, vel Dialecticam, vt rectè loquendi rationem habeat, & inter falsa & vera dijudicet, non improbamus: Geometria & Arithmetica & Musica habent in sua scientia veritatem; sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est nosse legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, Apostolos non ignorare: Grammaticorum autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores vsus assumpta. Clemens Alexand. strom. 1. ex setētia Eupolemi tradit Moysem primum fuisse sapientem, & Grammaticam primo tradidisse Iudæis, & Phęnices à Iudæis cæpisse. Idem Basilius homilia πρὸς τοὺς νέους.

CAP. XIIII.

ELIVS *est enim conferre, quàm legere.*] August. lib. 2. soliloquiorum, non alia ratione melius veritatem quæri posse affirmat, quàm interrogando & respondendo. Et lib. 1. Academ quæst. disput. 1. c. 3. veritatis sola

inquisitio perfectum sapientiæ munus est.

Multum prosunt in collatione figuræ.] August. tradit disputandi normam lib. de vtilitate credendi ad Honoratum, separatis, inquit, nugis locorũ communium; res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione confligat.

Lites generat.] Sic Paulus 2. ad Timoth. 2. stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generat lites. Et ad Titum ferè idem c. 3. stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & vanæ: vbi quæstiones multas, ineruditas, appellat Ambros. Auctore, quæ ex contentione fiunt, & sine vllo fructu disciplinæ Christianæ.

CAP. XV.

CTIVA *vita*.] De vita actiua, & cõtemplatiua passim Gregorius agit, sed præsertim lib. 2. super Ezech. Homil. 14. Et lib. 5. exposit. in 1. Regum cap. 15. illud: Nos enim sumus circumcisio, qui spiritui Dei seruimus. Ad Philippens. 2. Vita actiua & contemplatiua mirificè depingitur ab Augustino præsertim super Ioann. tract. vlt. Duas itaq; vitas sibi diuinitùs prædicatas & commendatas nouit Ecclesia quarum vna est in fide, altera est in specie: vna in tempore peregrina-

tionis, altera in æternitate mansionis: vna in labore, altera in requie; vna in via, altera in patria: vna in opere actionis, altera in mercede contemplationis: vna declinat à malo, & facit bonum; altera nullum habet, à quo delinet, malum; magnum habet, quo perfruatur, bonum: Et lib. 2. de verbis Domini serm. 26:& 27. Idem ferè Basilius in regularum monasticarum procemio: vbi fusè hanc materiam tractat Clemens etiam Alexandrinus li. strom. 6. veritatem in cognitionem, & actionem partitur. Et de excellentia vitæ contemplatiuæ lib. 7. Prosper etiam tres libros de vita cõtemplatiua composuit, & discrimen vtriusq; vitæ statuit, potissimum lib. 1. c. 12.

Et licet conuersus.] Conuersus is dicitur, qui sæculo renũcians sequitur in vita perfecta Christum. Vnde laici qui sæculo renunciarunt in religione conuersi appellantur. Est enim in illis conuersio quædam cordis versio. Impositum illis nomen videtur ab illo Ezech. 33. quòd Augustinus lib. de vera & falsa pœnitentia ita citat: Quacunq; hora peccator ingemuerit, & conuersus fuerit, vita viuet: Additq; August. dixit Conuersum, non tantum versum, vita viuere. Versum quidem puto, qui dolet de crimine conuersum, qui dolet de animi eius quam exposuimus varietate. Vertitur à peccato, qui iam vult dimittere peccatum. Conuertitur qui iam totus, & omnino vertitur, qui iam non tantum pœnas non

timet,

timet, sed ad bonum Domini contendere festinat. Quæ conuersio si contigerit alicui, etiam in fine, desperandum non est de eius remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam iusta conuersio, timendum est de pœnitente sero.

Viri Sancti sicut &c.] Ex Gregor. lib. 6. Moral. c. 24. Est etiam lib. 6. Epistolarum epist. 169 ad Cyriacum Episcopum. Et habetur 8. q. 1. c. in scripturis.

CAP. XVI.

E tribus vocationū generibus ab homine à Deo, & ex necessitate differit Phanutius Antonij discipulus apud Cass. coll. 3. c. 3. & similiter de tribus abrenunciationū modis eadem collat. c. 6. ac toto penè libro Ambrosius de fuga sæculi piè omnes ad mundi contemptum adhortatur.

Legimus peregrinos esse & hospites.] Paulus 11. ad Hebræos: Quia peregrini & hospites sunt super terram. Et 1. Petri 2. Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos.

Iusti qui rebus.] In hac sententia triplicem abrenuntiationem complectitur Isidorus de qua Cassianus collat. 3. c. 6. vt supra retuli.

Quasi herbæ vertentes.] Allusum ad illud Esaiæ: Omnis caro fænum, & omnis gloria eius quasi flos agri.

CAP. XVII.

NAGER, *vt ait Iob, contemnit ciuitatem.*] Est apud Iob c. 39. Contemnit, inquit, multitudinem ciuitatis, & clamorem exactoris nō audit; quē locū, eodem quo Isidorus modo Gregor. interpretatur, & Cass. coll. 17. c. 6.

CAP. XIX.

VI *apponit scientiam.*] In vulgata edit. est, qui addit sciētiam, addit & laborē. Alij tamen legunt dolorem, vt hic noster Isidorus, rectiùs. Ita enim Græcè est καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα.

Hinc etiam Dominus.] In duobus CC. Seguntino, & Toletano est: Hinc etiam Dominus dixit ad eos, qui pro hoc sæculo conuertuntur, vt honorem Sacerdotalem adipiscātur: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.

CAP. XX.

ALEDICTVS *qui facit opus Dei negligenter.*] Vulgata editio Ierem. 48. Maledictus homo, qui facit opus Dei fraudulentèr. Quomodo etiam legit Cassian. col. 21. de remissione quinquagesimæ c. 22.

CAP. XXII.

IRABILITER *comparatur similitudo.*] Tota hæc sententia antea deprauatissima M.ss. ope nostraque diligenti est restituta.

Et maximè per cenodoxiam.] Græcorum cenodoxia Latinis est vana gloria. Cassianus voce ea frequentèr vtitur Et lib. 11. de spiritu cenodoxiæ vanam siue inanem gloriã vocat. Est apud Paulũ etiam huius vocis vsus ad Philippen. 2. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam. Nã Græcè ita legitur μηδὲν κατ' ἐρίθειαν, ἢ κενοδοξίαν.

CAP. XXIII.

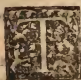
LENDA *tamen est ruina.*] Gotthus. C. Toletan. Cauendam esse iactãtiam, flenda est tamen ruina, sibi quemquam magis quam Domino placere, & laudem ab hominibus comparare.

Non debet citò.] Plerique CC. citiùs legunt quam lectionem non improbo. Sic enim est apud Gregor. lib. Moral. c. 8. 35. Idcirco innotescere citiùs non debet.

Quæ de homine iungit.] In Gotthicis duobus & alijs quibusdam CC. hæc verba adduntur: iactantia oculos, quibus Deus videri poterat,

claudit. In nullo tamen excuso sunt neque in aliquot M.ss. veruntamen à Gregorio esse videntur lib. 24. Moral. cap. 28. Sic quippe in mente, inquit, superbia, sicut in oculis caligo generatur.

CAP. XXIIII.

TOTVM hoc caput ad verbum ex Augustino est de conflictu vitiorum, & virtutum, modo eius est libellus. Nā ab alijs Gregorio adiudicatur. In posidij certè siue (vt alij legunt) posidonij indice, de libris Augustini facto, qui apud me antiquissimus est ex Bibliotheca Toletanæ ecclesiæ, nulla huius mentio inuenitur.

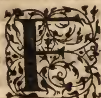
Hypocritæ simulatores dicuntur.] Hypocrita hoc sonat latinis, quod simulator. Gregor. lib. 8. cap. 4. in illud Iob cap. 27. Quæ enim est spes hypocritæ. Hypocrita (inquit) Latina lingua dicitur simulator; iustus esse non appetit, sed videri. August. lib. 1. de sermone Domini in monte cap. 3. elegantèr vt omnia: Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronunciatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis, vocatur ab eodem fictus.

Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari.] Ex hac sententia apertè colligo illud quod sæpe mihi persuasi: non solum à D. Gregorio sententias esse desumptas, sed etiam ab alijs patribus ma-

ximè verò à D. Augustino: nam tota hæc sententia est apud ipsum: libello enim de conflictu vitiorum & virtutum sic habetur: Omnia possunt à simplicibus vitia perpetrari. Simulatio autem & hypocrisis non committuntur nisi à malè astutis, per calliditatem valentibus vitia sub specie virtutum cælare, & non veram sanctitatem obijcere: Sancti non solum gloriam supra modum omninò non appetunt, sed hoc ipsum videri refugiunt, quod esse merentur, &c. Ex quo siue Augustini siue Gregorij loco totum hoc caput cõpositum est. Eadem etiam ferè dicuntur à Gregorio libr. 26. Moral. c. 28. Vbi explanat illud Iob c. 36. Simulatores & callidi prouocant iram Dei: Cum simulatores diceret, inquit, aptè subiunxit: & callidi: Quia nisi ingenio calleant, quod videri appetunt, congruè simulare non possunt. Sunt enim nonnulla vitia, quæ etiam à sensu tardioribus facilè perpetrantur, &c. Et in fi. Hæc itaque simplicibus minimè congruunt: quia si congruunt, iam simplices non sunt. Et lib. 18. Moral. cap. 4. Refugiunt videri, quod sunt, & ante oculos hominum, super inducta quadam innocentiæ honestate se vestiunt, vndè rectè per Euangelium voce nostri Redemptoris increpantur; cum eis dicitur; Væ vobis hypocritæ; quia similes facti estis sepulcris dealbatis: quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus verò sunt plena ossibus mortuorum, & omni

ſpurcitia. Ita & vos foris quidem apparetis hominibus iuſti, intus verò pleni eſtis auaritia & iniquitate. Vnde cõſtat D. Gregorium etiam à D. Auguſtino ſentẽtias accepiſſe Iſiorudm porrò noſtrum ab vtroque.

CAP. XXVI.

RAVDVLENTER] Tota ſentẽtia alludit ad illud pſalm. 10. Quia ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagittas in pharetra, vt ſagittent in obſcuro rectos corde. Vbi legit Auguſtinus in obſcura luna rectos corde. Et philoſophatur ibi de Lunæ lumine, an habeat a ſe quod dimidia pars lucida, dimidia obſcura ſit, ſicuti ſi dimidia pars pilæ ſit candida, dimidia nigra: an verò à Sole illuſtretur. Alius locus pſalmi eſt ad quem hic Iſidorus alluſiſſe videri poteſt. Is eſt pſalm. 63. Quia exacuerunt vt gladium linguas ſuas, intenderunt arcum, rem amaram, vt ſagittent in occultis imma culatũ. Vbi Auguſtinus idem ferè quod Iſidorus habet.

CAP. XXXII.

ONA *in malum*.] Vulgata editio habet: Bona enim in mala conuertens inſidiatur, & in electis imponit maculam: Eſt verò locus apud Salomonem Eccleſiaſtici. 11.

CAP. XXXIII.

TIOSAM *vitam agere.*] Alludit fortè ad illud Augustini ad Eudoxiam Epist. 81. de his qui blandiente desidia regimen Ecclesiæ respuunt. Nec vestrum otium, inquit, necessitatibus Ecclesiæ præponatis. Idem habet contra faustum lib. 32. c. 10. Qui electus, inquit, ab Ecclesia ministerium Euangelizandi renuit, ab Ecclesia ipsa meritò dignèq; contemnitur. Idem Gregorius lib. 6. Epistolarum epist. ad Cyriacum Episcopum. Si is qui valet, omnipotentis Dei oues renuit pascere, ostendit se pastorem summum minimè amare. Vide Gregor. etiam Pastor. curæ part. 1. c. 5. De his qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutum possunt, sed quietem propriam sectando refugiunt.

CAP. XXXVI.

RCVS *peruersus*.] Exponit illud psalm. 77. conuersi sunt in arcum prauum: Vbi Gregor. lib. Moral. 27. cap. 26. peruersum. Ex quo etiam Isidorus huius sententiæ sensum & verba accepit.

Qui benè docet & malè viuit æquatur cereo.] Sic

est in plerisque M. ss. Qui benè docet, & malè viuit, videtur vt cereus, alijs dùm bona exponit, ducem præstare, se verò malis suis consumere atque extinguere.

CAP. XXXVIII.

ETERIORES *sunt qui sine doctrinis siue exemplis.*] Locus erat in excusis deprauatus qui sine doctrina, sine exemplis, quem nos ex fide M. ss. emendauimus.

CAP. XXXIX.

ROVIDENTIA.] Hæc sententia non facilè intelligitur nisi legas Gregorium lib. Moral. 25. cap. 22. vnde desumpta est & velut in compendium redacta.

CAP. XLIII.

ORVVS.] Aristoteles libr. 6. de hist. animal. cap. 5. & Gregor. libr. 30. Moral. cap. 15. vbi exponit illud Iob. cap. 35. Quis præparat coruo escam suam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, clamant vagâtes,

eo quod non habeant cibos? Et illud psal. 146. Quis dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum; affirmant eos diuinitùs nutriri, dũ veluti nothi & degeneres, ob albicantes plumas à parentibus negliguntur, ferunt præterea muscarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, prouida Dei benignitate sustentari. Idem Chrysostomus, Euthemius, alij.

CAP. XLIIII.

TRIBVIT *sermo Doctori.*] Sic rectè plerique M.ss. enim Gregor. lib. Moral. 30. c. 35. Vnde hæc sententia desumitur: Sæpe verbum pro gratia tribuitur auditoris, & sæpe propter auditoris culpam subtrahitur sermo doctori.

CAP. XLVIII.

PROBATVR *autem hoc Apostolico exemplo.*] Paulus ad 1. Thess. cap. 2. sic inquit: Non quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs, cum possimus oneri esse, vt Christi Apostoli, Sed facti sumus in medio vestrum paruuli. Qui locus etiam à Gregor. eodem modo interpretatur. lib. Moral. 24. c. 30.

Nam vt quidam patrum ait.] Est apud Gregor. lib. 33. Moral. cap. 19. & affertur D. 13. cap. Nerui. Et ibi non est supereminet, sed omne quod hic eminet.

Viros sanctos proinde Reges vocari in sacris eloquijs.] Hinc illud Petri 1. cap. 2. & Lucæ 19. Euge bone serue, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem ciuitates: parabolæ etiam quæ sunt de Regibus, de iustis ferè hominibus interpretatur Gregor. libr. Moral. 11. cap. 9. exponens illud Iob 12. baltheum Regum dissoluit; qui membrorum suorum motus benè regere sciunt, non immeritò Reges vocantur.

Rectè igitur Reges illi vocantur.] Hoc Augustin. in psalm: 75. piè explicat in illud terribili apud Reges terræ: Esto Rex terræ, inquit, & erit tibi terribilis Deus. Quomodo, inquies, ero Rex terræ? Rege terram, & eris Rex terræ. Noli ergo auiditate imperandi ponere tibi ante oculos prouincias latissimas, qua tuâ regna diffundas: terram quam portas rege. Audi Apostolum regentem: Non sic pagillator quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.

CAP. LII.

NEQVE *in se conuenit frustrare iura.*] Plerique M.ss. neque in se posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt Apud Gratian.

D.9.cap.Iustum est in Decreto Gregoriano recens correcto: Nec in se conuenit posse damnare iura quæ in subiectis constituunt.

CAP. LIII.

T *venerationem mereatur.*] Est apud Gratianum 23.quæst. 5. cap. Principes vbi in Decreto correcto legitur: & vt venerationem mereatur. Quam lectionem in scholijs ex concilio Parisiensi sub Ludouico & Lothario lib. 2. cap. 2. CC. Gotthi perantiqui habent vt venerationem mereatur virtute potestatis impertiat.

CAP. LV.

T *ait quidam tanquam Scylla pingitur.*] Scyllæ rapacitatem cui rapaces iudicium ille quisquis est comparat Virgil.6. Eclog. his verbis indicat.

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Deprehensos nautas canibus lacerasse marinis

Vide Seruium in eo loco de duplici Scylla & Virgilium ipsum de Ciri ad Messalam & Fulgentium in mythologicis.

Iuxta propheta verbum.] Locus est Sophoniæ 3. Iudices eius lupi, vespere non relinquebant in mane. Atque ita legunt M.ss.

CAP. LXII.

QVIS *comparantur &c.*] Aquæ significatio multiplex est in diuinis literis, vt constat ex Gregor. libr. Moral. 19. cap. 4. Vnde desumpta est hæc sententia, ad illud Iob 29. & aquis appendit mensuras, Aqua inquit, in scriptura sacra aliquando Spiritum Sanctum, aliquando scientiã sacrã, aliquando sciẽtiam prauã, aliquando tribulationẽ, aliquando defluentes populos, aliquando mentes bonorũ fidei prædicamenta sequentium designare solet. August. c. *62.* in prima Canonica Ioannis homil. *6.* Nonne aquæ multa significant quibusdã locis spiritum sanctum &c. & lib. diuersarum quæstionũ ad Oros. q. 51. significatur præter alia nomine aquæ omnis potus: ipse quæst. in Exod. & lib. loquutionum Exodi.

CAP. LXIII.

BVNDANT *vitijs, & virtutibus vacuantur:*] Alij CC. abundant diuitijs: malè & præter sententiam Isidori D. etiam Gregorius vnde hæc transcripta sunt lib. 34. Moral. cap. 2. ita habet: Vnde & egestas eorum propriè dicitur; quia dum replentur vitijs virtutum diuitijs vacuantur.

Sicut calami.] Tota hæc sententia cum sequēti ex Gregor. est lib. Moral. 33. c. 4. vbi calamum vel arundinem, nitorem gloriæ temporalis significare demonstrat.

CAP. LXIIII.

ISERICORDIA *à compatiendo.*] August. lib. de mor. Ecclef. cap. 27. Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat condolentis alieno malo. Et lib. 9. de ciuitat. Dei cap. 9. damnat stoicorum disciplinam, eo quod non animus dolore & tristitia pro afflicto afficiatur: Quod etiam irridet Cicero pro Muræna.

Aut errantem fratrem charitatiuè corrigendo ad viam veritatis reuocet.] In nullo M. ss. hæc apparent. Vide August. lib. 3. Enchir. ad Laurent. cap. 72.

Dimittere à quo læsus extiteris.] Alij codices; dimittere ei, à quo læsus extiteris: quæ lectio germana est: ita enim Augustinus homil. 6. tom. 10. Duæ sunt eleemosinæ, vna cordis, alia pecuniæ: eleemosina cordis est dimittere ei à quo læsus s.

Vnde Salomon qui offert.] In vulgata edit. Eccles. 34. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu

 patris

patris D.Gregor. libr. past. curæ part. 3. cap. 22. aliter affert hoc testimonium: Qui immolat, inquit, sacrificium de substantia pauperis quasi qui &c. Isidorus itaque pro substantia pauperum dixit de rapina pauperum. Quod vnde hauserit dubium est, Græcè sanè legitur *ἐκ χρημάτων πενήτων*, idest ex diuitijs, siue facultatibus pauperum.

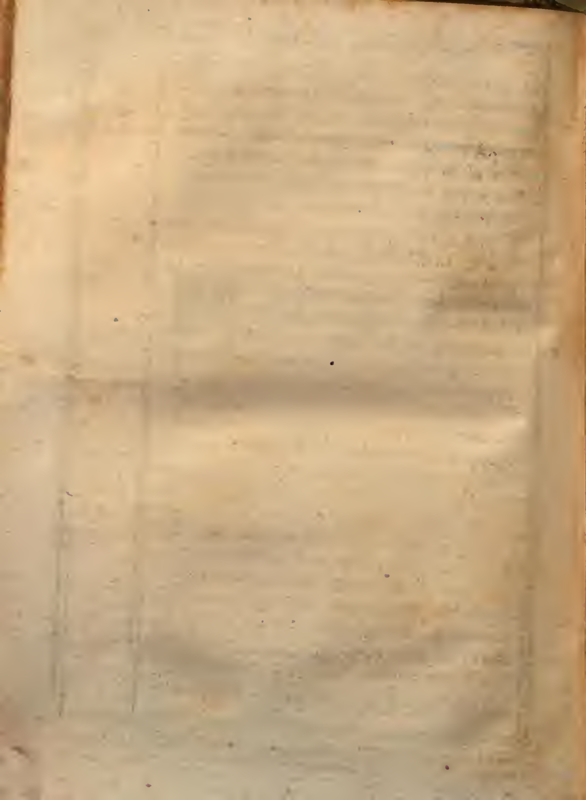
CAP. LXVI.

IVSTI *lauant manus*.] Lauantur manus. M.ss. atque ita Gregor. libr. 18. Moral. capit. 13. vnde hæc est sententia ad verbum.

FINIS.

INDEX SENTENTIARVM,

In quo prior numerus paginam, alter sententiam Sancti Isidori vnde desumpta est sententia indicat.

A

L.

M.

Q.

FINIS.